

ક

૧૦૧

વિવિધ ગ્રન્થમાલા

વર્ષ ૧ સું.

સં. ૧૯૭૫.

સુબોધક નીતિકથા.

લેખક:

ચરશેદજી ઘમનજી ફરામરોજ.

કાશકો-સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય.

અને

અમદાવાદ.

ગુજરાત વિદ્યાર્પીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૭૫૨

તારીખ

પુસ્તકનું નામ સુલોચીત નીતિડયા

વિષય

સુબોધક નીતિકથા

અથવા પ્રાણી, ઝાડ, પાન ઇત્યાદિને લાગુ પાડી
લખેલી નાની વાર્તાઓ.

લેખક: ખરશેદજી ખમનજી ફરશમશેજી.

નરીમાનવાડ—નવસારી.

સુધારેલી બીજી આવૃત્તિ—પ્રત ૬૫૦૦—છપાઈ સં. ૧૯૭૬.

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી

અંપાદક અને પ્રકાશક: ભિક્ષુ-અખંડાનંદ.

કાલબાદેવી—મુંબઈ.

અમદાવાદમાં કાયમંડ ન્યુબિલી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં

પરીખ દેવીદાસ છગનલાલે છાપ્યું.

સર્વ હક્ક પ્રકાશક અંસ્થાને સ્વાધીન.

મૂલ્ય ૬ આના; પાકું પુસ્તક ૧૦ આના.

પ્રકાશકનું નિવેદન.

આ પુસ્તક તેના કર્તા તરફથી ઇ. સ. ૧૯૦૧ માં ઝીણા અક્ષર અને સાદા પૃઠા સાથે રૂ. ૧ ની કિંમતે બહાર પડેલું હોય કેટલાંક વર્ષથી તે મળી શકતું નહિ. “ખીરબલ” અને ખીન ઉપનામથી “ભર કંટારા રંગ” વગેરેના હાસ્યમિશ્રિત લેખોના લોકપ્રિય લેખક શ્રીયુત ખરશેદજી બમનજી ફરામરોજ આ પુસ્તકના લેખક છે. તેમણે વરસેક દિવસપર આ પુસ્તક ફરીથી છપાવવા તરફ ધ્યાન ખેંચી તેને લગતા સર્વ પ્રકારના હક આ સંસ્થાને આપવાથી તેની આ સંશોધિત આવૃત્તિ બહાર પડે છે. પરંતુ તે અગાઉ (ગઈ હોળી તા. ૪-૩-૨૦ ના દિવસે) એમનું અવસાન થયું છે.

લગભગ ખીજ વાર્તાઓના જેવીજ મતલબવાળી, હિંદુ વાચકોને ન ગમે તેવી, તેમજ નજીવી સરખી મળીને દસ ખારેક કથાઓ આ આવૃત્તિમાંથી પડી મૂકી છે. ભાષા, વાક્ય રચના, વગેરેમાં ઠીકઠીક કરવાનું કામ પહેલી આવૃત્તિના છાપેલા સાંકડા લખાણને લીધે કેટલીક જગાએ બેઠેલે તેલું નથી બળવી શકાયું. આ વિષયમાં બહારથી જે પણ ચોખ્ખું સુચનાઓ મળશે તે પુનરાવૃત્તિ પ્રસંગે આભાર સહિત ઉપયોગમાં લેવાશે.

આ પુસ્તક મોટી ઉમરનાં મનુષ્યોને માટે જેલું ઉપકારક છે, તેલુંજ તે ભવિષ્યનાં મનુષ્યો તરિકે હાલનાં બાળક બાલિકાઓ તથા વિદ્યાર્થીઓને માટે પણ ઉપકારક છે. માળાપો તેમજ શિક્ષકોએ આવી વાર્તાઓ યાદ રાખીને તેમની આગળ કહી સંભળાવવાથી તેમજ લખી વાંચી શકે તેવી ઉમરનાં બાળકોના હાથમાં ખાનગી વાંચન તરીકે આવાં પુસ્તકો મૂકવાથી તે તેમને માટે આનન્દ સાથે ઉમદા શિક્ષણ આપનાર થઈ પડે તેમ છે.

આ પુસ્તક એલું ઉપકારક જણાયાથીજ આ સંસ્થા તરફની વિવિધ ગ્રંથમાળા ઉપરાંત બાલગ્રંથાવલીને માટે પણ તેની ૧૫૦૦ પ્રત વહેંચાવી છે અને તેનું મૂલ્ય પણ હાલની મોંઘી લાગત કરતાં ઓછુંજ રખાય છે. જગાને અભાવે લેવાની પરતાવના પુસ્તકની છપેટ આપી છે. તેમ ખેતાનું કવન પણ ઝીણી કરેલું લેખાથી તે કહેલી કથાએ આપ્યું.

સાંકળિયું.

ક્રમ.	કથા.	પૃષ્ઠાંક.
૧.	આપ, દીકરો અને નીતિકથા	૧
૨.	માકડ અને કીડી	૩
૩.	માર ખાવા છતાં દમ ભરાવનાર કૃતરો	૩
૪.	કુકડાની લડાઇ	૪
૫.	ડાંખ તોડેલો વિંધી	૫
૬.	વાઘમામા અને તેની મારી કાલુ	૬
૭.	ચોરઆમલો અને સાગ	૮
૮.	ઘડિયાળ અને સૂરજ	૯
૯.	ઝાપધીનો પાલો અને માળી	૧૦
૧૦.	ગધેડીની અધરણી	૧૨
૧૧.	શ્રી ઇંદ્રરાજ અને પ્રજાપંચ	૧૧
૧૨.	મેતિયો તથા નેત્રવૈદ	૧૪
૧૩.	માદો ધણી અને હેતાળ ધણીઆણી	૧૪
૧૪.	ઝાડ, લકડખોદ અને શકરોખાજ	૧૬
૧૫.	સિંહને ઘેર લગ્ન અને ગધેડાનો ભોગ	૧૮
૧૬.	કોયલ અને મનુષ્ય	૨૦
૧૭.	કવિ અને મોત	૨૧
૧૮.	કૃતરો અને ડંગોરો	૨૨
૧૯.	યોદ્ધા દુઃખથી ખચવા જતાં માર્યુ ગયલું કબૂતર	૨૩
૨૦.	વાઘને ત્યાં મરણ અને ખીજાં પ્રાણીઓનું રડણ કૂટણ	૨૪
૨૧.	મધમાખ અને તેનો સલાહકાર... ..	૨૫
૨૨.	વાઘરીવાડે જઈ જીવ ખોઈ ખેડેલી શિયાળ	૨૭
૨૩.	કોયલનું ગાયન અને તેમાં સમાયેલો ભેદ... ..	૨૮
૨૪.	અંદરની સીડી ઉપર ચઢેલાં પાણીનો ઉછાળો	૨૯

ક્રમ.	કથા.	પૃષ્ઠાંક.
૨૫.	દેડકાઓની ઉગ્મણીમાં સરડો પરાણો ...	૩૦
૨૬.	માંદી બકરી અને ધીનો શીરો ...	૩૧
૨૭.	મંકોડો અને ઉંદર ...	૩૧
૨૮.	કુલવાડીમાં બિરાજેલો અરડુસો ...	૩૩
૨૯.	કુતરું અને વાંદરું ...	૩૪
૩૦.	મનુષ્ય અને વેપધારી રોંછ ...	૩૪
૩૧.	મરઘી અને બતક ...	૩૫
૩૨.	રેલમાતા અને પ્રાણીઓ ...	૩૭
૩૩.	બચ્ચાનાં ગ્રહરાશી જોવાવા ગયેલી બિલાડી ...	૩૮
૩૪.	ગુરૂ થઈ બેઠેલો સરડો ...	૩૯
૩૫.	માણસાધનો દાવો કરનાર વાંદરો ...	૪૦
૩૬.	શાણો હાથી અને અહંકારી મહાવત ...	૪૧
૩૭.	વડનું ઝાડ અને વટેમાર્ગ ...	૪૨
૩૮.	બગલી સાથે પરણીને ફસી પડેલો કાગડો ...	૪૩
૩૯.	બાળક અને ભેંસ ...	૪૫
૪૦.	કુતરાનું રકશ ...	૪૬
૪૧.	દ્રાક્ષનો વેલો અને દાડમનું ઝાડ ...	૪૬
૪૨.	દાઢીવાળો બકરો ...	૪૭
૪૩.	ઢોરોની હડતાલ અને વાઘ વરને તડાકો ...	૪૯
૪૪.	પુછડી ખોઈ આવેલો ઉંદર ...	૫૦
૪૫.	ખજૂરી અને નંબરપાટ ...	૫૧
૪૬.	વાઘણની વહેવાળુ થઈ દીકરી ખોઈ બેઠેલી શિયાળ ...	૫૨
૪૭.	માની શિખામણ નહિ માનનાર બકલિયું ...	૫૩
૪૮.	જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા બે જોડીઆ બળદ ...	૫૫
૪૯.	વાઘનું નામ ધરાવનાર શિયાળનું બચ્ચું ...	૫૬
૫૦.	વાઘ વર અને કુતરા મિત્રો ...	૫૭

ક્રમ.	કથા.	પૃષ્ઠાંક.
૫૧.	વાધણુ અને બકરી	૬૦
૫૨.	ગીધ અને શહેર સુધરાઇ	૬૩
૫૩.	કાંટો અને પગ	૬૪
૫૪.	કળશીઓ અને પાણી... ..	૬૫
૫૫.	બકરી તથા કુતરી વચ્ચેનો કજીઓ અને વાંદરાનો ન્યાય.	૬૬
૫૬.	પોપટને પીંજરે બેઠેલો કાગડો	૭૧
૫૭.	ઝુલ્ફાં અને આંખો	૭૨
૫૮.	વરૂ તથા બકરી વચ્ચે વાંધો અને રાની બિલાડાનો ઈન્સાફ.	૭૪
૫૯.	કરજ કરી મોજ ભોગવનારી વાધણુ	૭૬
૬૦.	તાડ અને પીપળો	૭૭
૬૧.	વખતબાવા અને મનુષ્ય... ..	૭૮
૬૧.	ગાય. ભેંસ અને વરસાદ	૭૯
૬૨.	ફૂલના દડામાંનાં પરચુરણ કુલો અને ગુલામ	૮૦
૬૩.	આદ્ધણુ અને શ્રી મહાદેવજી	૮૧
૬૪.	ચક્ષુમાવળો ધ્રુવડ	૮૩
૬૫.	કોલેરા અને ડાકટર	૮૩
૬૬.	અગરબત્તી અને રોશની	૮૪
૬૭.	વાંદરો અને બંદુક	૮૫
૬૮.	પેરડી અને તેનું પ્રથમ રજા	૮૬
૬૯.	કાણો શિયાળ	૮૭
૭૦.	મુંગો થયેલો પોપટ	૮૮
૭૧.	વાધને હાથ ફસી મુવેલો બળદ... ..	૮૮
૭૨.	કોયલનું ગાયન અને પરીક્ષક હોલો	૯૦
૭૩.	પક્ષીઓની ઉબાણી અને ધ્રુવડનો વાંધો	૯૧
૭૪.	લોભી કાગડો	૯૨
૭૫.	ધાયલ થયેલો વાધ અને પરગણુ વૈદ	૨૯

ક્રમ.	કથા.	પૃથાંક.
૭૬.	દાતરકું અને લગ્ન	૯૪
૭૭.	ચિત્તો અને સાંઠ	૯૬
૭૮.	જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા એ જોડીદાર વેલા. ...	૯૭
૭૯.	સવારીનો ઘોડો અને વહીતરો ગધેડો	૯૮
૮૦.	માંદો માણસ અને રસાયણ	૯૯
૮૧.	વાંદરી, તેનું બચ્ચું અને ચાડીઓ	૧૦૦
૮૨.	સારસ અને શિકારી	૧૦૧
૮૩.	ઝોપધનો પાલો અને તેનો રોગ.	૧૦૩
૮૪.	ઉંદર કૂદ્યો અને ઘર પડ્યું	૧૦૪
૮૫.	એવડીમાર દેડકો.	૧૦૫
૮૬.	જમીન ખોદનાર માણસ અને સાપોલિયું... ..	૧૦૭
૮૭.	મોર અને રંગારી	૧૦૮
૮૮.	કાવંત્રાખોર ખીસકોલી અને નોળીઓ તથા ગરૂડ ...	૧૦૯
૮૯.	લીમડો અને પક્ષીનો માગો	૧૧૬
૯૦.	ગુલબાસ અને ગુલછડી	૧૧૭
૯૧.	લંબકરણ ગધેડો	૧૧૮
૯૨.	નવો વાધ અને જૂનો શિયાળ	૧૨૦
૯૩.	સૂરજમુખી ફૂલ અને સૂર્યનું આકર્ષણ	૧૨૨
૯૪.	નાગની કાંચળી પહેરી નીકળેલો સાપ	૧૨૨
૯૫.	મરઘી, ઝંડાં અને સેવન.	૧૨૩
૯૬.	હુમ્મો અને તેના મિત્ર	૧૨૫
૯૭.	સસલાના બાપનું શ્રાદ્ધ.	૧૨૯
૯૮.	વાંઝણી કાગડી અને કાચલનાં બચ્ચાં	૧૩૦
૯૯.	ચલ્લી, બાયાચલ્લી અને માગો.	૧૩૧
૧૦૦.	સર્પ અને ઝાડ	૧૩૩
૧૦૧.	લડાઇમાં ગયલા ઘોડા અને ગધેડા	૧૩૩

ક્રમ.	કથા.	પૃષ્ઠાંક.
૧૦૨.	બોલતી ઘોર અને ચોરીનો માલ.	૧૩૫
૧૦૩.	રાજવંશી ઘોડો અને તેના શત્રુ...	૧૩૬
૧૦૪.	વાઘ, કઠિયારો અને શિકારી ...	૧૪૦
૧૦૫.	માણસ અને નરીળ.	૧૪૨
૧૦૬.	પારસરીનું ઝાડ અને કાળખરીની વેલ	૧૪૩
૧૦૭.	ધુમકેતુ અને ગ્રહો ...	૧૪૪
૧૦૮.	કંસારી અને કરોળિયો	૧૪૬
૧૦૯.	માણસ અને ગધેડો ...	૧૪૮
૧૧૦.	હઠીલો વાછરડો ...	૧૪૯
૧૧૧.	સિંહ અને આગગાડી ...	૧૫૧
૧૧૨.	રેલવે ગાડીને ઘસડવાનો દાવો કરનાર “બ્રેક”	૧૫૨
૧૧૩.	બે બળદ અને બે જાતનું ઘાસ...	૧૫૪
૧૧૪.	પીપજો અને તેના ઉપર ઉગેલા રોપા ...	૧૫૬
૧૧૫.	વાઘનું સગપણ સાધવા નીકળેલી ગિલાડી.	૧૫૭
૧૧૬.	બ્રહ્મચાલ અને નગરવાસી ...	૧૫૯
૧૧૭.	ગધેડા ગધેડીનું સુધરેલું બેડું ...	૧૬૧
૧૧૮.	મોટા દિલનો ઘોડો અને અદેખો કુતરો ...	૧૬૩
૧૧૯.	મોટાં પ્રાણીની સંશમાં ગિરાજનાર વનોદ્ધ યાને વણિયર	૧૬૪
૧૨૦.	સિંહ અને શિયાળ ...	૧૬૫
૧૨૧.	અમરવેલ અને અજાની ...	૧૬૮
૧૨૨.	ગાયનું ચામડું પહેરી નીકળેલો વાઘ ...	૧૬૯
૧૨૩.	ત્રણ શેરી થઈ બેઠેલો પથ્થર ...	૧૭૦
૧૨૪.	ઉઘમી મરઘો અને આળસુ માણસ.	૧૭૧
૧૨૫.	ગુદી ગુદી સ્થિતિ પામેલા બે કુતરા ભાઈ.	૧૭૨
૧૨૬.	વિમાની અને ગરડ ...	૧૭૪
૧૨૭.	માંકણ તથા ગધેડાનો નાટક ...	૧૭૫

ક્રમ.	કથા.	પૃષ્ઠાંક.
૧૨૮.	પક્ષી પામેલું ઉંટ અને રાજદારી હાથી. ...	૧૭૭
૧૨૯.	બાઈનું કુરકુરિયું અને ભટકતો કુતરો. ...	૧૭૮
૧૩૦.	બાધરી કુતરી અને નાનકડી ચાકરડી ...	૧૮૦
૧૩૧.	પદેરો અને કસારી ...	૧૮૧
૧૩૨.	બપૈયો અને બેડુત ...	૧૮૨
૧૩૩.	પર્વત અને પ્રવાસી ...	૧૮૩
૧૩૪.	મોર અને તીતર ...	૧૮૪
૧૩૬.	બે બંદુકો અને ન્યાયદંડ. ...	૧૮૬
૧૩૭.	બાળગાડીને બેડેલો બકરો અને બોન્ને ધસડનાર બળદ. ...	૧૮૭
૧૩૮.	ઘોડા પાછળ ભસનારો કુતરો ...	૧૮૯
૧૩૯.	જળપાત્રમાં પડેલું મગતરું ...	૧૯૦
૧૪૦.	છેલ ટાવર અને પીરામીડ ...	૧૯૦
૧૪૧.	પાડો અને ગેંડો ...	૧૯૨
૧૪૨.	સંજેતામાં બોળાઇને ગોરો થયેલો કાગડો ...	૧૯૩
૧૪૩.	બોહું મોતી અને રાજકન્યા ...	૧૯૪
૧૪૪.	પાપી અને કળિયુગ ...	૧૯૫
૧૪૫.	પહાણુ અને સમુદ્ર ...	૧૯૬
૧૪૬.	હગારાં શિયાળ અને લોભી કુતરાં ...	૧૯૭
૧૪૭.	અપ્રચાલિ છોકરો અને બોરડી... ...	૧૯૮
૧૪૮.	“ ઉજડ ગામનો એરંડો પ્રધાન ” ...	૧૯૯
૧૪૯.	કાયલનાં બચ્ચાં દબાવી બેડેલી કાગડી ...	૨૦૧
૧૫૦.	તક બોવાયી પસ્તાયેલો કાગડો ...	૨૦૨
૧૫૧.	વાઘ અને દુઃખી બળદ ...	૨૦૩
૧૫૨.	ભૂખ્યો કુતરો અને જામનો માણસ ...	૨૦૫
૧૫૩.	આ પુસ્તકના લેખકની ...	૨૦૫

સુબોધક નીતિકથા

કથા ૧ લી-બાપ, દીકરો અને નીતિકથા.

એક વિદ્વાન પુરૂષનો છોકરો બહુ ચંચલ પણ ઉદ્વિગ્ન હતો. તેને ડાહ્યા કરવા માટે બાપ તેને ડાહી ડાહી શીખામણ આપે, પરંતુ છોકરો તે સાંભળે નહિ, અને સાંભળે તો ઝટ મનમાંથી કહાડી નાખે. આથી કરીને તે છોકરાની ઉદ્વિગ્નતા ઝેરીની તેવી રહી. બાપે તેથી ખેદ પામી એક દહાડે છોકરાને કહ્યું, “દીકરા, તું નીતિની ભદ્રી શિખામણો માનતો નથી તેથી તું સદાનો ઉદ્વિગ્ન રહી જશે, અને પોતે દુઃખી થઈ બીજાઓને પણ દુઃખી કરશે.” છોકરો બોલ્યો, “પિતાજી ! તમારી ઇચ્છાને માન આપવાને હું અંતઃકરણથી ચાહું છું, પરંતુ તમે જે શિખામણ આપો છો તે મને અસહ્ય ગમતી નથી. તે સાંભળતાં મને ચીડ ચઢે છે, અને જીવંત કંટાળાભરેલું લાગે છે.” પિતાએ પુછ્યું-“ત્યારે તને કેવી વાતો સાંભળવી ગમે છે, દીકરા ?” પુત્રે તરતજ ઉત્તર વાળ્યો કે, “મને તો પ્રાણી પદાર્થો અને ઝંડપાનની વાતો સાંભળવી ગમે છે, જો તમે તેવી વાતો કરશો તો હું આનંદથી તે સાંભળીશ. સાંભળીને યાદ રાખીશ; અને યાદ રાખીને તે પ્રમાણે વર્તીશ. વળી મારા સાર્થકોને પણ તે કહી સાંભળાવીશ અને તમે ઇચ્છો છો તેવું રહાપણુ પણ લઈશ.” બાપ શાણો અને અનુભવી હતો, તેથી પુત્રના કહેવાને ભાવાર્થ તત્કાળ સમજી ગયો, અને તેનું મન રીઝીને ચાનક પકડે એવી ઢળની નાનકડી કથાઓ, પ્રાણીઓ,

પદાર્થો, ઝાડપાનો વગેરેને લાગુ પાડી કહી સંભળાવવા માંડી. તે કથાઓ તેને એટલી મનેરંજક લાગી કે પિતા જ્યારે તે દહેવા ખેસે ત્યારે તેની પાસેથી ખસે નહિ અને વધુ વાતો કરવાનો આગ્રહ કરે. તેવી નાની કથાઓથી તે બહુ હાપણ સહેલથી શિખ્યો, અને એક ઉછાંછળા છોકરાને બદલે શાણો છોકરો નીવડયો; એટલુંજ નહિ, પણ નીતિ, હાપણ, ઉદ્યોગ અને ભક્તિવાળો બનીને મોટપણે દુનિયામાં કીર્તિવંત પુરુષ થઈ પડ્યો.

ખોદ્ર-આ વાત ઉપરથી બોધ લેવાનો કે નીતિની શિખા-મણા અને બોધ ખરેખર મૂલ્યવાન હોય છે, પણ છોકરાંઓનાં કાચાં અને રમતિયાળ મનને તે રૂચી શકતો નથી. સાદી રીતે તે તેમનાં મનપર ઠસાવવા જતાં તેમનાં મન જડ થાય છે, અને સામો તેમને અણુગમો ઉપજે છે. તેને બદલે કથા અથવા કવિતારૂપે તેમને શિખામણ કે નીતિનો બોધ આપ્યો હોય તો તેઓ ખુશીથી સાંભળે છે, ગાળે છે, અને હોંસે હોંસે ફરી ફરી બોલે છે. વળી તે કથાઓ પણ જો પ્રાણી, ઝાડપાન ઇત્યાદિને લગતી હોય છે તો તેના તરફ તેમની બાલક બુદ્ધિ વધારે ખેંચાય છે; કારણ કે બાલ-પણમાં તેમની મુખ્ય રમત પોતાની આસપાસનાં પ્રાણી અને ઝાડ-પાન સાથે હોય છે, અને તેમની સંગતથી તેઓ વિશેષ આનંદ પામે છે. માટે એવી કથાના રૂપમાં આપેલો બોધ બાલકોનાં મન-પર બરાબર ઠસે છે. તે પ્રમાણે ચાલવાની તેઓને ઉલટ રહે છે, અને તેથી મોટપણે શાણાં તથા નીતિવાન નીવડી, તેઓ પોતે મુખી અને ખીલને ઉપયોગી થઈ શકે છે. મોટી ઉંમરનાં માણસોને પણ એવી કથા સાંભળવી તથા વાંચવી બહુ ગમે છે. તેઓ પણ તેમાંથી સરસ બોધ મેળવી વિવિધ રીતે તેમનો લાભકારક

ઉપયોગ કરે છે, અને હરેક ગુચવાડા ભર્યા કામમાં તે બોધ પ્રમાણે વર્તી તે કામ પાર પાડે છે.

કથા ૨ જી—માંકડ અને કીડી.

કોઈ એક માણસને ત્યાં ખાટલામાં માંકડનો ઉપદ્રવ થયો. બહુ બહુ ઉપાય કર્યા, પણ માંકડની જડ ન ભય અને તે આપડો સુખે ઉંઘવા ન પામે. એક મિત્રે તેને ઉપાય બતાવ્યો કે, પલંગમાં થોડી કીડીઓ લાવીને મુકી દે, એટલે ખૂણે ખૂણે ફરી વળીને માંકડનો ઘાણ કહાડી નાખશે. તેણે તેમ કર્યું; તથાપિ પરિણામ ઉલટું જ ભૂતું. કીડીઓએ માંકડને મારવા ભેડે, રાત્રે બિછાના ઉપર નીકળી આવીને પેલા સૂનારનાં શરીર પર પણ ચટકા ભરવા માંડ્યા અને તે ચટકાથી પેલા માંકડના ચટકા કરતાં પણ તેને ચોગણી વેદના ખમવી પડી.

બોધ—પોતાના ઘરમાં કોઈ વાતનું દુઃખ હોય, તો તેના ઉપાય આપણે બુદ્ધિ ખોંચાડીને કરવા, પણ તે કારણે પારકાનો પગ પેસારો આપણાં ઘરમાં કરવો નહિ. પારકો માણસ એકવાર કદાપિ પેલાં દુઃખનું નિવારણ કરશે, તોપણ તેના બદલામાં તેઓ એવો ચટકો ભરશે કે જે પેલાં દુઃખને વિસરાવે એવો ધર્મ પડશે, અને તમારી સ્થિતિ “ પેણામાંથી નીકળીને ચૂલામાં પડ્યા ” જેવી થશે.

કથા ૩ જી—માર ખાવા છતાં દમ ભરાવનાર કુતરો.

એક કુતરો પોતાના મોહોલ્લાની હદ છોડી પડોશના પારકા મોહોલ્લામાં ગયો. ત્યાંનો એક કુતરો તેનાથી ભેરાવર હતો,

તેણે તેને સપાટામાં લઈ સારી પેઠે લોહીલુહાણ કર્યો. એક દયાળુ માણસે આ જોતાંજ વચ્ચે પડી તેને છોડાવ્યો; એટલે તે પુછડું નીચું ધાલી “ કાઉચ કાઉચ ” પોકારતો પોતાના મોહોદ્દા ભણી ન્હાસવા લાગ્યો. વચ્ચે તેને એક કુતરું મળ્યું, જે તેનાજ મોહોદ્દાનું ભાઈબંધ હતું. તે તેનાં આ સંકટમાં ભાગ લેવા માટે દયા આણી ત્યાં દોડી આવ્યું હતું, તથાપિ પોતે નિર્જળ હોવાથી મારામારીમાં ભાગ ન લેતાં આઘે ઉભું રહી તેનો જય થવા માટે પ્રાર્થના કરતું હતું. તેની એવી ભલાઈનો પાડ માનવાને બદલે, તેને જોતાંજ આ મારખાઉ ભાઈબંધે તેનાપર ધસી જઈ એક મજબૂત બચડું ભરી, તેને નીચે પટકી નાખ્યું, અને શત્રુપર પોતેજ જાણે જય મેળવ્યો હોય એવો દેખાવ કરતું તે પોતાના મોહોદ્દામાં આવી પુછડી હલાવતું આંટા મારવા લાગ્યું.

બોલ્યું—“ હરામીને વાર, નહિ તો ગરીબને ખાઉં છું ” અને “ નખળો માટી બમ્બરીપર શુરો ” એવી કહેવતો આપણામાં ચાલે છે, તેમાં આ વાર્તાનો બોધ સમાઈ રહે છે. દુનિયામાં કેટલાક માણસ એવા નખળા, નગુણા અને હીચકારા હોય છે કે જ્યારે તેઓ બળવાન હરીફપર ફાવી શક્તા નથી, અથવા બળવાનથી દુઃખ પામે છે, ત્યારે તેનું વેર બાપડાં નખળાં માણસોપર લે છે. અથવા ઘરના માણસોને હેરાન કરી પોતાને બળવાન દેખાડે છે એવાં માણસો દયા કે મદદને પાત્ર નથી. “ ભુંડા સાથે ભલાઈ કરવી, એ ભલાં સાથે ભુંડાઈ કરવા સમાન છે ”

કથા ૪ થી—કુકડાની લડાઈ.

એક જગાએ બે હરીફ બળવાન કુકડા વાઘની પેઠે ઉછળી

છછળીને ધાતકી પણે લડાઈ કરતા હતા. તેમાંનો એક જે લગાર નબળો હતો તે તેના બળીઆ હરીફથી ટુંપાઈ પીખાઈ લોહીલુહાણ થઈ ગયો. તો પણ તે પાછો હઠ્યો નહિ. અંતે એક વટેમાર્ગીને દયા આવવાથી તેણે તેને ઊડાવ્યો અને કહ્યું, “અભાગીયા પ્રાણી ! તને થયેલા ઘા જોઈ મને કંપારી છુટે છે; પણ તે માટે ઠપકો તને પોતાને જ ઘટે છે. ધાયલ થયા છતાં પણ શા માટે તું છુટો પડી નહાસી ન ગયો ? એમનો એમ તો તું કદાચ મરી પણ જાત !” તે મરઘાએ ઉત્તર વાળ્યો, “ મરી જાત તો હું પોતાને ખરેખર સુખી ગણત. અનો જાતે ચોદા છીએ. યુદ્ધ એ અમારો ધર્મ છે. ઘા જોઈ તું દુઃખ પામે છે પરંતુ અમને તો એમાં મોજ મળે છે. મરી જવામાં દુઃખ છે ખરું, પરંતુ હરીફથી હારી પીઠ દેખાડવામાં તે કરતાં પણ વિશેષ દુઃખ અમને લાગે છે.”

ખોવ—સૌ પોતપોતાની લાગણી અને સ્વભાવ પ્રમાણે વિચાર અને કામ કરે છે. એક જે બાળતને વાજખી ગણે તે બીજાને ગેરવાજખી લાગે. એક જેમાં સુખ માને તે બીજાને દુઃખ જેવું દેખાય. લડાઈ અને ઘા એ સાધારણ લોકોનાં મનથી ભયકર છે, પણ શૂરવીરો અને લડવૈયાઓની તો તે એક ફરજ અને મોજ છે. માટે કોઈને શિખામણ દેતાં તેની સ્થિતિ અને લાગણી પહેલાં તપાસવી. તેમ ક્યારે વિના શિખામણ દમ્ભે તો તે ઘણીવાર વ્યર્થ જાય છે, એટલુંજ નહિ પણ તે દેનારની ઠેકડી થાય છે.

કથા ૫ મી—ડંખ તોડેલો વિંછી.

એક ગાંડડીના હાથમાં એક મોટો વિકાળ વિંછી પકડાયો.

તેની પુછડી ઉપરનો ઝેરી ડંખ તોડી નાંખી તેને તેણે પોતાની પાસે રાખી પાડ્યો. તેને હાથ તથા મો ઉપર ચલાવી લોકોને તમા-
શો દેખાડી પૈસા મેળવે, અને તેનાપર ખુબ હેત રાખે. પણ વિંછી
સંતોષી રહે નહિ. એક દહાડે ગાડીએ પૂછ્યું, “ અધ્યા વિંછી !
તને હું આટલો ખર્ચો લાડ લડાવું છું તે છતાં તું દુઃખી કેમ રહે
છે ? ” વિંછીએ કહ્યું, “ તારાથી મેં મારી જાત, જોર અને
અગત્ય સર્વ ખોડી દીધાં છે. તેં મારો ડંખ તોડી નાખ્યો તે કરતાં
મને સદાખરો મારીજ નાખ્યો હોત તો ભલું હતું, કેમકે ડંખ
વડેજ હું વિંછી હતો, અને સર્વને ભય ઉપજાવતો હતો; ડંખ
ગયો તો હું વિંછી શાનો ? હવે તો હું મોકોડાથીએ હીણો.. ”

બોધ—માણસને તેના જીવતરના કરતાં તે જીવતર ટકાવ-
વાનું તથા પોતાની અગત્ય અને મોટાઈ દેખાડવાનું સાધન વધારે
વડાવું અને જરૂરનું હોય છે. તે સાધન ગયું કે તેની અગત્ય ઘટી
તેનો અવતાર એળે જાય છે. માટે માણસને ઘટે છે કે પોતાના
લાગમાં આવેલાંપર પોતાની મોટાઈ ચલાવી તેનાં એવાં કોઈ પણ
સાધન છીનવી લેવાં નહિ. એક માણસનો જીવ તમે ખચાવો અને
તેને તમારો ગુલામ કરી રાખો, તે તમોએ ધર્મનું કિંવા દયાનું
કામ કીધેલું ગણાય નહિ. ગુલામગીરીથી તો તેનું જીવતર દુઃખ-
ભર્યું થાય છે; અને તેવે જીવતરે જીવવા કરતાં તેનો છેડો આવેલો
જીવાને તે વધારે આહે છે.

કથા ૬ ફી—વાઘમામા અને તેની માસી ફાલુ.

એક વાઘ ફાલુ (ધરડી શિયાળ) ના ચાલુ ભુંકવાથી ખુબ
કંટાળ્યો હતો. ફાલુ વાઘની માસી કહેવાય છે, અને વાઘ રાત્રે

બહાર નીકળે ત્યારે તેનાથી છોટે રહી “ કાઆ કાઆ ” કરી બુમો પાડ્યા કરે છે; તેથી લોકો તથા નબળાં પ્રાણીઓ સાવચેત બની આઘાં પાછાં થાય છે, અને એ રીતે વાઘના શિકારો છટકી જવા પ.મે છે. સદરહુ વાઘમામાએ આ અડચણ ટાળવા માટે એક યુક્તિ કરી. તેમણે એક દહાડે ફાલુને આમંત્રણ કર્યું કે “ તમે અમારાં માશી થાઓ છો અને વળી પ્રત્યેક રાત્ર જ્યારે અમારી સવારી બહાર નીકળે ત્યારે ચોપદારની પેઠે સલામી પોકારી અમારી સેવા બજાવો છો તેનો પાડ અમે બીજાં તે શું વાળીએ ? પણ આજ રાત્રે તમેએ અમારી ગુફામાં અમારી જોડે ભોજન લેવા પધારવું. ” ફાલુમાશી જાતે ચકોર હોવાથી ચેતી ગયાં કે આ તો મારો જીવ લઈ થડે પાણીએ કાસળ કાઢવાની વાલે યુક્તિ રચી છે. તેણે ઠાવકેપણે જવાબ કહાવ્યો કે, “ તમારાં નોતરાં માટે અમે ઉપકારી છીએ; પરંતુ દિલગીર છીએ કે અમે તે સ્વીકારી શકતાં નથી. તમારી સવારી વેળા સલામ પોકારવી એ તો અમારો બાપ-દાદાનો ધર્મ જ છે, એટલે તેનો પાડ લેવો અમેને ઘટે નહિ. અમે તમારાં માશી છીએ, તે માટે તમારા તરફનું ભોજન અમે ખુશી સાથે લઈશું; પરંતુ અમારી બુઢી વયને લીધે અમે તમારી ગુફા સુધી આવવાને અશક્ત છીએ. કૃપા કરી તે ભોજન તૈયાર હોય તો કેમ ગરીબડા સેવક જોડે અમારે ઘરેજ પોહોંચાડી દેજો; તમેને આશિષ દેતાં અમે તે જમીશું. ”

ખોધ-ઘરડાંઓનાં ડહાપણ ભયાં કામ બુવાનેને અણુગ-મતાં લાગે છે; પણ ઘરડાં તેટલા માટે તે છોડી દેતાં નથી. બુવાનો તેથી રીસે ચઢીને ઘરડાંને દુઃખી કરવાની યુક્તિ કરે છે, પણ વયોવૃદ્ધના અનુભવ આગળ તે ઉઘાડી પડ્યા વગર રહેતી

નથી. ઘરડાંની પાકી યુક્તિથી તે વ્યર્થજ નય છે. શત્રુઓના મીઠા ખોલો અને ન ધારેલી માયાથી એકદમ અંજાઈ જવું નહિ, ઘણું કરી દુતેમાં ખોટી નેમ હોય છે, માટે તે સ્વીકારવા પહેલાં બહુ લાંબો વિચાર કરવો.

કથા ૭ મી.—ચોરઆમલો અને સાગ.

એક વગડામાં ચોરઆમલો ને સાગ એ બંને ઝાડો એવાં પાસે પાસે ઉગેલાં હતાં કે એકમાં બીજાની ડાળી ભેળાય અને બંનેને વધવામાં અડચણ નડે. બંને વચે તે માટે ઝગડો ચાલ્યા કરતો હતો. એક વેળા ઝગડો વધતાં ચોરઆમલાએ અહુધારથી સાગને કહ્યું, “ અલ્યા સાગ, મારી આગળ તારી શી ગિસાત ? તું ગમે એવું મોટું થયો પણ મારા જેવી જાડાઈ ને પુષ્ટતા તું મેળવી શકનાર નથી. મારા થડને! અંજાવર ઘેરાવો એજ મારા હકની સાખીતી છે. ” સાગે હસીને આ વાત તુચ્છકારી નાખી; અને કહ્યું, “ ભરમાયલા ચોરઆમલા, તારાં રૂઢપુષ્ટ શરીરપર તું કુલણુ થતો હોય તો તું ઠગાય છે. ઝાડનું મૂલ્ય માત્ર તેનાં મોટાં કદપર નહિ પણ તેનાં નક્કરપણાં અને શુણુપર છે. તારું શરીર માતેલું છે ખરું, પણ તે તદ્દન પોકળ અને તેટલા માટે નકામું છે. હું તારા જેટલું માતેલું નહિ તોપણ નક્કર ને બલવાન છું, અને ઈમારતના કામમાં વપરાઈ દુનિયામાં મેં નામના મેળવી છે, મેળવું છું અને મેળવ્યા કરીશ. ”

બોધ—માણસની યોગ્યતા તેનાં મોટાં કદ, ગોધારો (મ્હોટો જાડો) સાદ અને ભપકાદાર દેખાવમાં નથી, પણ તેના શરીરના મજ, મનની અંચળતા, દિલની ઉદારતા અને જીવની પવિત્રતા પર

હોય છે. અનેકવાર પુષ્ટ શરીરવાળા માણસ, પાતળા પણ શૂરા માણસોને હાથ પટકાઈ ગયા છે, અને વળી શરીરે મજબુત માણસો નબળા પણ બુદ્ધિમળવાળા માણસને હાથ પરાજય પામ્યા છે. “ મોટાઈ બુદ્ધિવડે છે, નહિ કે મોટી વયવડે; શેઠઈ દિલવડે છે, નહિ કે માલમતાવડે. ”

કથા ૮ મી—ઘડિયાળ અને સૂરજ.

પોતાવડે લોકને વખત જોતાં જોઈ એક ઘડિયાળ એવુંજ માની ખેડું કે વખતને જન્મ આપનાર હુંજ છું. વખત સૂર્યની ચાલથી ઉત્પન્ન થાય છે, અને ઘડિયાળ પણ સૂર્યની ચાલ પ્રમાણે ચાલે છે; પણ આ ઘડિયાળ તે ખોટું માની એમજ સમજતું હતું કે સૂર્યજ મારી ચાલ પ્રમાણે ચાલે છે ! એક દહાડે આ ઘડિયાળનું ચક્ર ખગડયું અને તે “ ફાસ્ટ ” ગયું, એટલે કે જોઈએ તે કરતાં ઉતાવળું ચાલ્યું. મધ્યાન્હે તેમાં ખાર વાગવા જોઈએ તેને બદલે એક વાગ્યો; અને તેમ છતાં સૂર્ય તો ખરાબર માથે આવ્યો. તે જોઈ ઘડિયાળે તેને કહ્યું, “ અરે સૂર્યનારાયણ ! તમે ધીમા કેમ પડી ગયા છો, અને ખરાબર ચાલતા કેમ નથી ? તમે હમણાં પશ્ચિમ લાણી ઉતરતા હોવા જોઈએ તેને બદલે હજી તો માથેજ આવ્યા છો ! જુઓ, મારો કાંટો હમણાં જ્યારે એક વાગેલો દેખાડે છે ત્યારે તમે ખાર વાગાના અંશપરજ છો ! એમ કરવું તમને ન ઘટે. ” સૂર્યે કહ્યું, “ ભૂલ તમેજ કરો છો; હું તો મારી નિયમિત ચાલ પ્રમાણે ખરાબર ચાલું છું. ” પણ ઘડિયાળે તે માન્યું નહિ અને હઠ પકડી પોતાની ખોટી ચાલ ચાલુ રાખી. માણસો તેથી વખત ચુકવા લાગ્યાં; અને અંતે એક ઘડિયાળીએ આવી તેનું

બગડેલું થક સુધાર્યું ત્યારેજ તે ખરો વખત દેખાડવા લાગ્યું.

ખોધ—કેટલાક માણસો બીજા મોટા માણસના પ્રતિપત્તી દુનિયામાં આગળ વધેલા હોય છે, પણ તેમ તેઓ કબુલતા નથી, અને સામા અભિમાની બની જાણે પોતેજ તે મોટાને આધાર આપતા હોય એવું દેખાડે છે. વળી કેટલાક માણસો પોતે ભૂત્તાવામાં પડી જોડે રસ્તે ચાલે છે; અને તે માટે કાંઈ માણસો જ્યારે તેમની ભૂત ભાંગે છે ત્યારે તેમની સામા થઈને કહે છે કે, અમો નહિ પણ તમોજ ભૂત્તાવામાં પડેલા છો! એવા માણસો મૂર્ખ અને અભિમાની હોય છે. તેઓ પોતાના ખોટા વિચારમાંજ સદા અથડાયા કરે છે, અને કાંઈ ઠોકર ખાય છે ત્યારેજ તેમની શુદ્ધ ઉઘડે છે.

કથા ૯ મી—ઔષધીનો પાલો અને માળી.

એક માળી પોતાની વાડીમાં ફુલનાં ઝાડો પાસે ઉગી નીકળેલા નકામા રોપા નિંદતો હતો. તે નિંદણમાં એક ઔષધીનો પાલો હતો તેને પણ તે નિંદવા જતો હતો, તેવામાં તે પાલો જોડ્યો, “ સખુર, માળી, મને ના ઉખેડ; હું એક ઔષધીનો પાલો છું, અને એકથી વધારે ભુંડા રોગ સારા કરવાનો શુભ મારામાં છે. ” માળીએ હસીને કહ્યું, “ આ ઔષધીના પાલાનું રૂપ તો જુઓ ! જેનાં દીકાં નહીં મરે તેનાં માયાં શું મરતાં હતાં ? કદાપિ તું ઔષધીનો પાલો હોય પણ ખરો, તોએ મારા શા ખપનો ? હું વૈદ થોડોજ છું, અને રોગ પણ મને થોડોજ છે ! મારે તો મારી વાડી સ્વચ્છ રાખવાની જરૂર છે. ” એમ કહી ઝટ તેણે તે પાલાને ઉખેડી નિંદણની ઢગલીમાં ફેંકી દીધો.

ખોધ—શુભ માણસો ઘણું કરીને સાદાજ દેખાવના રહે છે.

વળી ફેટલાક ગુણી માણસો નાણાં સંબંધી માઠી સ્થિતિને લીધે એકાંતવાસ અને ગરીબીમાં દહાડા કહાડે છે. ગુણીજનોજ તેમના ગુણ પિછાને છે; બાકી ઘણાં ખરાં માણસો તેમના વિષે તદ્દન અજાણ ને બેઠરકાર રહે છે. અવગુણી માણસો તો તેવા ગુણીઓને પિછાન્યા છતાં તેમના ગુણની પિછાન કરતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ પોતાના સ્વાર્થ કાળે તેમને કચડો નાંખવા પણ પછાત પડતા નથી. એથી પ્રજાને બહુ ગેરલાભ થાય છે. માણસોનો તો ધર્મ છે કે ગુણીઓના ગુણ પિછાની તેમને આશ્રય આપવો; કદાપિ તેમ ના બને તો તેઓને દુઃખ તો દેવું નહિજ.

કથા ૧૦ મી—ગધેડીની અઘરણી.

એક ગધેડીની અઘરણી આવી. તેણીના ભરથાર ગધેડાજી દિલના દુલ્લા હોવાથી તેને માટે તેમણે મોટી ધામધુમ કરી, અને ગધેડાની નાત ઉપરાંત ઘોડા, ટટ્ટુ, ખચ્ચર ઇત્યાદિને પણ જમવા નોતર્યાં. ગધેડીખાઈ એક તો અઘરણીના હર્ષમાં સમાયાં ન જાય, તેમાં આ ધામધુમ જોઈ; એટલે તો તેવણ કુલીને ફાટીજ ગયાં ! જમવા આવેલાં પરોણાંઓમાં એક વાંઝણી ઘોડી પણ હતી. તેને જોઈ ગધેડાખાઈને સુગ લાગી, અને ટીચકું ચઢાવી બોલ્યાં, “બેન, ક્ષમા કરજો, પણ સાચું કહ્યા વગર મને ચાલતું નથી. તમો જ્યારે વાંઝિયાં છો ત્યારે આ અઘરણીના શુભ અવસરમાં તમારે આવવું નહોતું જોઈતું. તમારાં વાંઝિયાપણાથી મને લય લાગે છે કે રખે મારા પેટમાંનું પરાક્રમી બાળક કથળેલું જન્મે.” ઘોડીને આથી ભારે અપમાન લાગ્યું. તેણી ભવાં ચઢાવી બોલી, “ખરે તું ગધેડી તે ગધેડીજ ! ખચ્ચું આવવા માટે તું એવડું અભિમાન

રાખે છે, પણ તે બચ્ચું એક ગધેડાં સિવાય વિશેષ નિવડનાર નથી. તેવું એક ગધેડું જન્મ્યુંએ સરખું ને નહિ જન્મ્યુંએ સરખું. એવાં હીણાયલાં બચ્ચાંને જન્મ આપવા કરતાં તો મારાં વાંઝિયાપણામાંજ હું માન સમજું છું. ” ઘોડી એમ કહેતીજ ત્યાંથી ચાલતી થઇ.

ખોવ—“ ઢોને ધાન ” અને “ હલકાને માન ” મળવાથી તેછકી જાય છે, અને થોડાં પણ માનથી પોતાની ખરી સ્થિતિ ભૂલી જઇને મોટા માણસોની ખોડ ખાપણુ કહાડી પોતાને મોટા દેખાડવા માગે છે. પણ તેમાં સામી તેઓનીજ હાંસી થાય છે. હલકાં માણસોના ઉપકારમાં ખનતાં સુધી જવુંજ નહિ, કેમકે વારંવાર તેમાં દિલ દુખાવાનાં કારણ મળે છે.

કથા ૧૧ મી—શ્રી ઇંદ્રરાજ અને પ્રજાપંચ.

એક ચોમાસાનો ઋતુમાં વરસાદે સૂકામણું પાડયાથી દુકાળની ધારતી ઉભી થઇ. લોકો વરસાદને તેડવા માટે ઉઘણી કરવા નગર બહાર ઉતરી પડ્યા, ને વરસાદના દેવતા ઇંદ્રરાજની પ્રાર્થના કરી ભારે કાકલુદી કરવા લાગ્યા. ઇંદ્રને તેમની દયા આવી અને તેઓ સાક્ષાત્ તેમની નજરે પડ્યા. પંચલોકે તેમને પોતાની સ્થિતિ દર્શાવી વૃષ્ટિ કરવા વિનંતિ કરી. ઇંદ્ર મહારાજ તે ઉપરથી બેઠ્યા, “તમે સમસ્ત પ્રજાપંચ એકઠા થઇ જ્યારે મારે શરણેજ આવ્યા છો ત્યારે મારાથી તમે ને નિરાશ તો કરાયજ નહિ. ‘પંચ ત્યાં પરમેશ્વર.’ માટે તમારું નામ રાખી મારી મરજી ન છતાં હું આજથી તમારા પર જળ વૃષ્ટિ કરીશ. તથાપિ મારે તમને સાચે સાચું કહેવું જોઇએ કે તમે આજકાલ જે ગલરાટમાં પડ્યા છો તેમાં દોષ

તમારો પોતાનોજ છે. પ્રત્યેક વરસે એક સરખી સારી વૃષ્ટિ થાય એવી આશા રાખવામાં તમે મારાપર જોઇએ તે કરતાં વધારે જોજો મેલો છો. જેમ માણસોને અગવડો હોય છે તેમ દેવતાઓને પણ હોય છે. તેવી અગવડથી કોઈવાર વરસાદ વરસવામાં પણ વધઘટ થવી જોઇએ. તમે જાણો છો કે ગયે સાલ મેં જેવડી વૃષ્ટિ કરી હતી. તમારી ફરજ હતી કે તમોએ જાસ્તી પાણી ટાંકાં, તલાવો વગેરેમાં સાચવી રાખવું; નેહરો ખોદાવી પાણી ખેતરે ખેતર વેહતાં રાખવાં; અનાજ પકવી તેની પુરાંત કાંઈજ નહિ તો આવતાં જે વરસો માટે તૈયાર રાખવી. આમ કર્યાથી એક જે વરસ વરસાદ નહોં પડે તોપણ દુકાળ તમારાપર મારો ચડાવી શકે નહોં, અને તમે ભૂખે મરવાની ધાસ્તીમાં આવો નહિ. પરંતુ તમે બેઠરકાર રહી સાવચેતીના તેવા કથા ઉપાય કરતા નથી, અને મારું વરસાવેલું પુષ્કળ જળ વ્યર્થ જવા દેઓ છો. હું આશા રાખું છું કે હમણાનો અભરાટ છાતીમાં ક્રોતરી રાખી ભવિષ્યમાં તમે સાવચેત રહેશો.”

ખોદ્ય—આવકના વખતમાં નભરવશ રહી સઘળું ગર્ય મોજમજમાં ગુમાવી દેવું નહિ. કાંઈ પણ બચાવી ઉંચું રાખવું, કે અગવડના સમયમાં કામ લાગે, અને ખીજ પાસે હાથ ઝોળવા જવું ન પડે. વળી ઇશ્વરની કૃપા તથા કુદરતની સેવા ઉપરજ એકદમ ભરૂસો રાખી નચિંત બેસી રહેવું નહિ, પણ ઉદ્યોગ કરી પોતાના ગુજરાન તથા બચાવનાં સાધનો યોજતા રહેવું. જે માણસો એમ કરે છે તેમને પરમેશ્વર સહાય થાય છે. સરકારનો પણ ધર્મ છે કે દેશમાં નહેરો, તળાવો, ટાંકાં ઇત્યાદિ જળસ્થળે વધારીને તથા અનાજના પાકની પુરાંત વધે

એવા ઉપાયો લઈને પ્રજાને મોંઘવારી તથા દુકાળનાં ભયથી મોકળી રાખવી.

કથા ૧૨ મી.—મોતીયો તથા નેત્રવૈદ.

એક માણસની આંખે મોતીયો બંધાયો. તેના વડે પોતાની આંખનો ઉજાસ બંધ થયેલો જોઈ તે ગભરાવા ને રડવા લાગ્યો. મોતીયો તે ઉપરથી અભિમાની થઈ બોલ્યો, “કેવો મારો ચમત્કાર! પાણીનાં એક ટીપાં સરખો હું તે બંધે હાથપગવાળાં માણસને કેવાં આંધળાં ને નિરૂપાય બનાવી મેલું છું!” એક નેત્રવૈદ જે તેની તપાસ કરવા આવેલો હતો તેણે કહ્યું, “તારું અભિમાન મિથ્યા છે. મોતીયા! તારા પોતામાં એવું કશું બળ નથી કે માણસને તું નિરૂપાય કરી શકે; પણ જે જગાએ ને જે સ્થિતિમાં તું બેઠો છે તેને લાંબેજ આ માણસ નિરૂપાય થયો છે. બાકી તું તો એક તુચ્છ કચરા કરતાં પણ નિર્બળ ને નિર્જીવ છે; અને એ જગાએથી તું ખર્યો કે કોઈ તારું નામ પણ યાદ કરવાનું નથી.”

બોધ—તુચ્છમાં તુચ્છ માણસ પણ કોઈ વાર એવી બળવાંત સ્થિતિમાં મેલાય છે કે ભલા ભલાઓને તેનાથી ધુજવું ને હારી બેસવું પડે છે. પણ તેમાં તેનું પોતાનું બળ કે શક્તિ કાંઈજ નથી, તેની તેવી સ્થિતિ બળવાંત છે. તે સ્થિતિ બદલાતાંજ તે માણસ પોતાની અસલ તુચ્છ સ્થિતિમાં પાછો આવે છે, કિંવા નાશ પામે છે.

કથા ૧૩ મી—માંદો ધણી અને હેતાળ ધણીઆણી.

એક ધણી મરણતોડ માંદો થઈ ખાટલે પડ્યો હતો. વૈદોએ

તેના જીવવાની આશા મેલાવી ત્યારે તેની ધણીઆણી આંખો-
માંથી આંસુ સારતી કહેવા લાગી, “હે પ્રાણપતિ ! તમવડે માફ
જીવતર છે. તમે મુઆ એટલે હું પણ મુર્ખ જાણજો. વૈદો કહે છે કે
તમારી આવરદા પૂરી થઈ છે; પરંતુ હું પરમેશ્વરને સમક્ષ રાખી
મારા આયુષ્યમાંથી દશ વરસ તમને આપી દઉં છું. તે લઈ કાંઈજ
નહિ તો બીજા દશ વરસ તમે જીવો અને મારા કૌડ પૂરા
પાડો. ” ધણીઆણીના આ શબ્દો પૂરા થતાંજ જમડાએ આણ-
ચિંતો દેખાવ દાધો; અને તેણીને કહ્યું, “બાઈ, ત્યારે હવે તમે મારે
સ્વાધીન થ.ઓ. તમારી ઉમ્મર માત્ર દશ વરસજ બાકી રહેલી
હતી, તે દશ વરસ તો તમે તમારા પતિને આપ્યાં, એટલે હવે
તમારો આંકો આવી રહ્યો છે ! ” તેણી બાપડી ગભરાટમાં પડી
અને બોલી, “હે જમડા ! ક્ષમા કર ! હું મારા પતિને માત્ર મારાં
પાંચ વરસ આપવા માંગતી હતી; પણ ભૂલમાં મારાથી પાંચને
બદલે દશ વરસ બોલાઈ ગયાં છે. તે ભૂલ હવે હું સુધારું છું;
એટલે પાંચજ વરસ હું મારા પતિને આપીશ ! ”

બોધ—ધણાં માણસો દુઃખના આવેશમાં વારંવાર મોત માગે
છે, તેમ કેટલાંક માણસો પ્રીતિના જીવસામાં પોતાનાં વહાલાંઓને
પોતાનું આયુષ્ય આપી જીવાડવાના મોટા બોલો બોલે છે. પણ
તે માત્ર બોલવાનું છે. તે બોલો પ્રમાણે તેમનાથી બચવી શકાતું
નથી. ખરેખર, જ્યારે મોત તેમને માથે આવી ભમે છે ત્યારે તેઓ
તેનાથી બચવાને ધરતી ને આકાશ એક થાય એવા એવા ઉપાયો
લે છે, તથા પોતાના બોલેલા બોલો ફેરવી તોળવાને તરેહવાર
બહાના બોમાં કરે છે. સારો રસ્તો તેમને માટે એ છે કે જ્યારે
કુદરતી આજ્ઞા યા મોતના જેવા બનાવ આવી પડે ત્યારે ધીરજથી

તેને તાબે થવું, અને નહિ પળાય એવા મોટા બોલો બોલી
પોતાની નમળાઈ દેખાડવી નહિ.

કથા ૧૪ મી.—ઝાડ, લકડખોદ અને શકરોખાજ.

એક લકડખોદ પોતાનું રહેઠાણ જે ઝાડપર રાખતો હતો.
તેજ ઝાડને પોતાની લોખંડી ચાંચો મારી મારીને પોતું કરતો
હતો. ઝાડે તે પરથી તેને કહ્યું, “ લાઈ લકડખોદ ! મેં તારું શું
બગાડ્યું કે તું મને ચાંચો મારો ધાયલ કરે છે ? હું તો તને મારા
અંગપર જગા આપી તારી સગવડ સાચવું છું, જે માટે તારે
કાંઈજ નહિ તો મારો ઉપકાર માનવો જોઈએ. ” લકડખોદે કહ્યું,
“ તારી વાત સાચી છે, અને તારી કૃપા માટે તારો ઉપકાર પણ
હું માનું છું; પરંતુ મારાથી તને ચાંચ માર્યા વિના રહેવાતુંજ
નથી. જ્યાં પણ બેસવું ત્યાં ચાંચ મારવી એ મારી સ્વાભાવિક
ખાસિયત છે, અને તેથી તે પ્રમાણે હું તારી સાથે વર્તતાં દોષ
સમજતો નથી. ” ઝાડ અને લકડખોદ વચ્ચે આમ વાત ચાલે છે
તેવામાં જોશલર ઉડતો એક શકરોખાજ ત્યાં આવી ચડ્યો, અને
લકડખોદને જોતાંજ તેના પર ઉતરી પડી તેને પોતાના પંજામાં
લઈ પોતાની ચાંચ મારવા લાગ્યો. લકડખોદે જીવવાની આશા
છોડી રહીને તેને કહ્યું, “ બળવાન શકરા ! મને તું શા માટે મારે
છે ? મેં શો તારો અપરાધ કર્યો ? મારાં જેવા એક લુખખાં સુકાં
પક્ષીને માર્યાથી શું તારી ભૂખ ભાગવાની હતી ? ” શકરાએ
જવાબ દીધો, “ બીજા કશા હેતુથી હું તને મારતો નથી, પણ
ઓ તુચ્છ પક્ષી ! મારી ખાસિયત શિકારી છે, અને જે પણ પક્ષી
મળે તેનો શિકાર કરી જીવનો શોખ પૂરો પાડવો એ મારો ધંધો

છે; પછી તે શિકાર નિર્દોષ હોય કે દોષિત અને તેનાં માંસથી મારો જીવ તૃપ્ત થાય કે નહિ.” એમ કહી શકરાએ લકડખોદને તેજ વખતે મારી નાખ્યો, અને ઝાડને તેથી આનંદ સાથે આશ્ચર્ય થયું.

ખોધ-એક માણસ જાતે ભુંડું હોય પણ તેટલા માટે એણું નથી ઠરતું કે ખીજાં સાથે તેણે ભુંડાઈ કરવીજ જોઈએ; અને કરી તો સજાને પાત્ર નહિ થાય. વળી પોતાની સાથે ભલાઈ કરનાર જોડે જે ભુંડાઈ કરે તે વધારે સજાને પાત્ર છે, અને ભલાઈ કરનાર સાથે ભુંડાઈ કરીને તે ભુંડાઈનો ખચાવ કરનાર તો સૌથી ભુંડા અને તેટલા માટે સૌથી વધારે સજાને પાત્ર છે. એક ઘાતકી માણસ કોઈ રંકપર જાસ્તી ગુજારતો હોય અને તે રંક માણસ પોતાની અશક્તિને લીધે તેને કાંઈજ કરી શકતો નહિ હોય, તો તે ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે પેલો ઘાતકી માણસ વગર સજાએ સહાનો છટકી જશે. ના, “ શેરને માથે સવાશેર ” એવો કોઈ માનો પૂત નીકળીજ આવશે, અને તેને હાથે એક રીતે નહિ તો બીજી રીતે તે ઘાતકી માણસ સજા પામ્યા વગર રહેશે નહિ. તે સજા પણ એવી પામશે કે જે તેણે પેલા રંક માણસપર ગુના-દેલી જાસ્તી જેવી અથવા તે કરતાં પણ વધારે કઠણ હશે. ઘાતકી માણસ એ રીતે પોતાની જાસ્તીની સજા જ્યારે બહારોબહાર પામે છે ત્યારે તે જોઈ તેનાથી બુદ્ધિમ ખમનારનાં દિલમાં પરમેશ્વરના નિર્મળ ન્યાય માટે પરમ સંતોષ થાય છે.

કથા ૧૫ મી-સિંહને ઘેર લગ્ન અને ગધેડાનો ભોગ.

એક સિંહને ત્યાં લગ્નનો ઉત્સવ થયો તેના આનંદમાં વનનાં સઘળાં નાનાં મોટાં પ્રાણીઓની ન્યાત જમાડવામાં આવી. સર્વ પ્રાણી લગ્નના મેળાવડામાં સામેલ થયાં. બહારથી જો કે તેઓ હસતાં રમતાં દેખાતાં હતાં, તોપણ અંદરખાનેથી તેઓ નારાજ હતાં, કારણ કે તેઓ દરેકનાં એકાદ પણ સગાવહાલાં આ સિંહનો શિકાર થયા વગર નહોતાં રહ્યાં. આમ છતાં તેઓમાંના એક મિં ગધેડાજી મોજની મસ્તીમાં એટલા તો ચકચૂર બની ગયા કે તેઓ પોતાની ખરી સ્થિતિ ભૂલી ગયા અને સિંહને બળવંત જોઈ તેની ખુશામદ કરવા લાગ્યા. જમણની પંગતમાં સિંહરાજની સલામતી લેવાડવાને પણ તેઓજ હોળીનું નાળીએર થઈ આગળ પડ્યા. તે ભલી ભલાઈનું કામ બળવતાં તેમણે આ મતલબનું ભાષણ કર્યું, “ નામદાર વનરાજ આપણા મહારાજ છે, એટલુંજ નહિ પણ આપણા પાલણુ ને તારણ કરતા પણ તેઓજ છે. તેમને ત્યાં સવદા લગ્ન સગ્ન થાઓ કે આપણા જેવા ભૂખડી ખારસોને તડાકો પડ્યા કરે. હું ખાતરી આપું છું કે આપણુ સર્વ એમના એકનિષ્ઠ અને રાજ્યભક્ત સેવકો છીએ; અને હું પ્રતિજ્ઞા લઈ કહું છું કે જો જરૂર પડે તો એઓ સાહેબના શબ્દપર પોતાનો ખ્યારો પ્રાણ પણ અર્પણ કરવાને સેવક તૈયાર છે.” સિંહરાજ આથી એટલા ખુશ થયા કે મિં ગધેડાજીની પીઠ ઘાળી તેમને પોતાની પાસે બિરાજમાન કર્યા અને તેમની પદ્મિ વધારીને ઘોડાની બરાબરની કરી. એવામાં એવું બન્યું કે પંગતમાં પીરસવાનું લોજન ખૂટી ગયું. હવે તુરતજ વધુ લોજન

તૈયાર કરી કામ આગળ ચલાવવું જોઈએ, નહિ તો સિંહરાજની ઠેકડી થાય. બહારથી શિકાર કરી મંગાવવાનો વખત પણ નહોતો રહ્યો, એટલે આ મેળાવડામાંનાજ એકાદ પુષ્ટ જીવડાને મારી તુર-તાતુરત કામ લેવાથી નોક સચવાય તેમ હતું. ઠીક ! પણ મારવા માટે હકદાર અને યોગ્ય જીવડો કેને ગણવો ? સર્વે એક નિશ્ચ-યથી કહેવા લાગ્યા કે, “ ગધેડાજી સર્વેથી વધારે રાજ્યભક્ત છે, અને જો જરૂર પડે તો સિંહરાજના શબ્દપર પ્રાણ અર્પણ કરવાને પણ તેમણે તૈયારી દેખાડી છે. ” સિંહ મહારાજનાં ધ્યાનમાં આ વાત ઝટ ઉતરી, અને હસ્તે મોઢે તેમણે મિં ગધેડાજીને તેમનો પવિત્ર બોલ પાળવાની માગણી કીધી. મિં ગધેડાજી ધ્રુજતે પગે અને આંસુભરી આંખે ખડા થયા, અને સિંહરાજે પોતેજ પોતાના પંજવડે તેમનો પવિત્ર પ્રાણ લઈ પોતાની નોક સાચવી !

બોધ—મોટાઓની મિત્રાઈ અને ખુશામદ, રંકેને પ્રથમ બહુ લલચાવનારી અને વર્તાવનારી લાગે છે; પણ છેવટ તે તેના હકમાં નુકસાનકારક નીવડે છે. મોટાઓ પોતાની ગરજને ખાતર પ્રથમ પોતાની પાછળ ઘસડાતા રંકેને છાપરે ચડડાવે છે, પણ અંતે તેને તોડી પાડવા યા તેને ભોગમાં આપવાને તેઓ જરા પણ અચકાતા નથી. “ મોટી માછલી નાની માછલીને ખાય. ” “ મોટા જોડે નાનો ઘસડાય, મરે નહિ તો માંદો થાય. ” એ કહેવતો આ સ્થળે બંધખેસ્તી છે. રંકેએ એટલા માટે મોટાઓને પુછડે ઘસડાવાથી અટકવું અને પોતાની સ્થિતિ કરતાં વધારે પગલું આગળ ભરવું નહિ. મોટાઓની ખુશામદ કરવી એતો હાનીકારકજ છે, પણ પોતાના સાથીઓ, ભાતભાઈઓ કિંવા સ્વદેશીઓના ભોગે

મોટાઓની ખુશામદ કરવી એ તો ઘાતકીપણું છે. ઘણાઓને તેથી હાની થાય છે, અને તે હાની કરનાર જ્યારે પોતે હાનીમાં આવી પડે છે ત્યારે તેની દયા ખાનાર કોઈ નીકળતું નથી; ઉલટું સઘળા તેને “ દુઃખપર ડામ ” દેવા મંડી જાય છે.

કથા ૧૬ મી-કોયલ અને મનુષ્ય.

કોયલ પોતાનો મનમોહક દેખાવ વસંતઋતુથીજ આપવા માંડે છે, અને પોતાના મધુર ઉંડા ટૌંકા લલકારવાનું મંડાણ પણુ એજ ઋતુથી કરે છે. કુદરતના એક શોખીનને જંગલમાં ફરતાં એક કોયલ ટૌંકા કરતી એક ઝાડની ડાળીપર દેખાઈ. તેનાપર પ્રસન્ન થઈ તેણે કહ્યું, “મધુર પક્ષી ! આજ મોસમમાં તું દેખાવ દઈ ગાયન લલકારે છે તે કરતાં સર્વ મોસમમાં તું દર્શન આપે અને ગાય તો કેવું સાફ ? તેથી તારો ભાવ વધે અને કુદરતના શોખીનોનો શોખ ફૂટી રીતે પૂરો પડે.” કોયલે ઉત્તર વાળ્યો, “મારાં દર્શન અને ટૌંકા કંઈ તમારા એકલાને માટે નથી. કુદરતે મને એજ મોસમ નિમી આપેલી છે; અને મારા પિયુ તરફની પ્રીતિ મને એકાંતવાસથી બાહર આણી મારી મુગી જીલને ગાયન લલકારતી કરે છે. વળી મારી જાણમાં આવ્યું છે કે દર્શન અને અવાજ હું થોડા માસ આપું છું તેથી લોકોને તે વહાલાં પણુ વિશેષ લાગે છે.”

બોધ-હરેક કામ તેના પ્રસંગેજ સાફ લાગે છે. “ લગનનાં ગીત લગનેજ શોભે.” ગમે એવી સરસ ચીજ હોય પણ તેનો સ્વાદ કિંવા મજાહ થોડામાંજ હોય છે. કુદરત પોતાનાં કામ

ઘોડળી નેમ રાખીને કરે છે, અને તેમાં તે કાંઈ નહિ ને કાંઈ લાભ જાળવે છે. માણસો ઘણીવાર તે સમજી ન શકતાં નકામા ખોડ આપણુ કહાડી તેને અન્યાય કરે છે, અને સાથે પોતે દુઃખી થાય છે. પ્રીતિ મહાન શક્તિ છે, જે ગમે એવાં ખૂણે પડેલાં માણસને ખાંડેર દેખાવ આપતું કરે છે, તથા ગમે એવી નબળી અને બુબુખ જીભમાં અસરકારક વાણી ઉચ્ચારવાની શક્તિ મેલે છે.

કથા ૧૭ મી-કવિ અને મોત.

એક કવિ એક રાત્રે નિરાંતે બેસી “ મોતનું ઘાતકીપણું ” એ વિષય પર કવિતા જોડતો હતો. તેમાં તેણે મોતનો ચિતાર એવો તો ડરામણો ને અસરકારક ચીતર્યો કે તેથી દિલમાં કંપારી છુટે. જેમકે—

(ચોપાઈ.)

ફૂર કારમા કાળા કાળ, ખુની ખારીલા ખખ ખોડિયાળ;
ખુજવે તું જીવતરની જોત, મુજ મારકણું માઠાં મોત.—૧
ખુજવે તું જીવતરની જોત, તોડે તું આશાના કોટ;
પાડે તું માયામાં ખોટ, મુજ મારકણું માઠાં મોત.—૨
ઘેરે ઘેર તારો સંતાપ, પડજો તું પર હાય ને શ્રાપ,
ડુખવે તું મિત્રાઈની ખોટ, મુજ મારકણું માઠાં મોત.—૩.

મોત જે આ વેળા એક જીવડાનો ભક્ષ કરવા જતું હતું, તે આ જોતાંજ કવિ પાસે આવ્યું અને પોતાનું મોતનું હથી-ચાર તેના પર ઉઠાવી બોલ્યું, “ તુમ્હ કવિ ! તારી જાતવાળા (કવિ) એ હમેશ મારી નિંદા કરતા આવ્યા છે, પણ તે”

મારી નિંદામાં ચિત્રેલી આ લીટીઓએ તો અવધિજ કરી છે. હું પણ ખરો કે એના વેરમાં આ પળે તારો જીવજ લઉં, કે ફરી કોઈ માણસ મારી નિંદા કરવાની હામ લીડે નહિ.” કવિએ જરા પણ ખીક દેખાડ્યા વગર શાન્તિથી ઉત્તર દીધો, “ રે ઘાતકી ! તારી ધમકીની હું દરકાર કરતો નથી. તું મને મારી નાંખવા આડે છે તો ભલે તેમ કર, પણ હું મરી જઈશ લેથી કાંઈ મારી આ કવિતા મરી જનાર નથી. તે તો સદાકાળ તારાં કાળાં કર્તુકનું સ્મરણ કરાવતી જીવતીજ રહેશે. ”

ખોધ-મોતના માર કરતાં પણ કલમનો માર વધારે બળવંત છે. કવિની કલમે ચિતારેલો ચિતાર, પછી તે સારી વાતનો હોય કે માઠી વાતનો, પણ તે ભુંસાઈ શકતો નથી. માણસ મરણ પામે છે પણ તેનાં સારાં માઠાં કામો તેની પાછળ રહી જાય છે. ભુંડો માણસ ગમે એવો બળવંત હોય પણ તેની ભુંડાઈ માટે તેના ઉપર ધિક્કાર પડ્યા વગર રહેતો નથી. ભુંડાઈને ધિક્કારનાર માણસને ભુંડો માણસ જોઈએ તો પાયમાલ કરે કિંવા મારી નાંખે, પણ તેથી તેની ભુંડાઈની નિંદા બંધ થવાની નથી. સામો તેમાં વધારોજ થવાનો.

કથા ૧૮ મી-કુતરો અને ડંગોરો.

રાતની વેળા રસ્તેથી પસાર થતાં એક વટેમાર્ગુ ઉપર એક કુતરો હાઉ હાઉ કરતો ધસી આવ્યો. વટેમાર્ગુના હાથમાં ડંગોરો હતો, તે તેણે ઝટ ઉઠાવ્યો, એટલે કુતરો પાછો હઠીને ચૂપ થઈ ગયો. વટેમાર્ગુએ મુછના આંકડા મરોડી કહ્યું, “ કેમ હીચકારા,

હવે કેવો મારાથી તું દબી ગયો ? પાસે આવેતો ખરો, હું તને સ્વાદ ચખાડું.” કુતરે કહ્યું, “તું અભિમાન દેખાડે છે તે ફાકટ છે; હું તારાથી નહિ પણ તારા ડંગોરાથી બીહું છું. ડંગોરો તું ફેંકી દે અને પછી જો કે હું શું કરું છું ?”

બોધ-ઘણીવાર આપણે આપણા શત્રુપર ક્ષાવીએ છીએ, પણ તે આપણાં એકલાનાંજ બળથી નહિ; આપણા સગાઓ તથા મિત્રોની મદદ પણ તેમાં હોય છે. ગમે એવો નબળો માણસ હોય પણ તેને જો મોટાની કુમક હોય છે તો તે પણ જખરાપર ક્ષાવી શકે છે. એવી રીતે જ્યારે આપણે ક્ષાવીએ ત્યારે તે માટે અભિમાન ન કરતાં પરમેશ્વરનો પાડ માનવો અને જેનાવડે આપણે કામ્યો તેના ગુણ ગાવા અને ફરી સખળા શત્રુ સાથે કામ ન પડે તે માટે સંભાળ રાખવી.

કથા ૧૯ મી-થોડાં દુઃખથી બચવા જતાં માર્યું
ગયલું કબૂતર.

એક કબૂતરે ઝાડપર માળો બાંધી તેમાં ઇંડાં મેલ્યાં હતાં. તે માળો એક કાગડાએ ચુંચ્યો. તે દુઃખથી બચવા માટે કબૂતરે ત્યાંથી માળો ઉઠાવી કોઈ એક ઘરનાં છત્તાંમાં બાંધ્યો. તે ઘરઘણી શિકારી હોવાથી તેની નજર માળાપર પડતાંજ કપડું નાખી તેમાંનાં કબૂતર તેમજ તેનાં ઇંડાંને મારી ખાવા માટે પકડ્યાં. કબૂતરે રડીને કહ્યું, “હે શાણા માણસ ! કાગડાના ત્રાસથી બચવા માટે મેં તારે ઘેર માળો બાંધ્યો હતો, તો તને ઘટે નહિ કે મને તથા મારાં બચાને મારે. તું અમને બચાવે તેમાંજ

તારી માણસાઈ છે. ” પેલા ઘાતકી માણસે હસીને કહ્યું, “ તારું એ ડહાપણ તારા પોતાના બચાવનું છે; મારા લાલનું નથી. હું એવો મૂર્ખ નથી કે તારી સ્વાર્થી વાત માની હાથ આવેલો શિકાર છોડી દઉં. ” આટલું કહી તુરતજ તેણે તે નિર્દોષ પ્રાણીનો નાશ કર્યો.

ખોધ-માણસો ઘણીવાર થોડાં દુઃખથી અગ્રીરાં થઈ એવા ઉપાય લે છે કે જે તેમને ભારે દુઃખમાં લાવી મેલે છે. વળી સાધારણ શત્રુથી બચવા માટે તેઓ મોટા શત્રુને આશરે જઈ ઉતાવળે પોતાની હાનો કરે છે. આપણો મૂળ જગ્યાએ થોડું દુઃખ હોય તો બનતાં લગી તે લઈ ચલાવવું કિંવા તે ટાળવાના ઉપાય તેજ જગ્યાએ રહી કરવા; પણ વગર વિચારે એકદમ તે જગા છોડી દેવી નહિ. માણસ દયા, ન્યાય તથા ડહાપણ ધરાવે છે, પરંતુ સધળાંજ માણસોમાં તે હોતાં નથી. ઘણાં ખરાં માણસો સ્વાર્થી હોય છે, અને સ્વાર્થ આગળ તેઓ સદ્ગુણને બાબુ મેલી પોતાના લગરીક લાલ માટે સામાનું સત્યાનાશ વળે તેનું ભાન રાખતા નથી.

કથા ૨૦ મી-વાઘને ત્યાં મરણ અને બીજાં

પ્રાણીઓનું રડણ-કૂટણ.

એક વાઘનું બચ્ચું મરણ પામ્યું. તે વાઘ અને તેની પત્ની વાઘણનાં દુઃખમાં ભાગ લેવાને તથા મરનાર બચ્ચાંનું રડણ-કૂટણ કરવાને બનમાંના સર્વ પશુઓ તેને ઘેર કાણે ગયાં. તેઓમાં વાઘની વલણનાં વડૂ, તરસ, રીંછ, જંગલી ભુંડ જેવાં પશુઓ તો હતાંજ; પરંતુ હરણ, સસલાં, સાબર, જેવાં નિર્દોષ પ્રાણીઓ

જેઓ વાઘનો શિકાર થાય છે તેઓ પણ હતાં. જાણે પોતાનેજ ત્યાં મરણ થયું હોય તેમ તેઓ ચકરડું વગી રડવા કૂટવા મંડ્યાં.

આ ફારસ એક કાગડો ઝાડપર બેસી જોતો હતો તે બોલ્યો, “શી ખુશામદની દુનિયા છે ! પોતાને ફાડી ખાનાર દુઃખમાં પડયાથી હર્ષ દેખાડવાને બદલે આ મૂર્ખ પશુઓ સામાં પોતાને દુઃખી થયલાં દેખાડે છે ! વાઘનું જે બચ્ચું મરી ગયું તે જો જીવતું રહ્યું હોત તો તે પણ મોટું થઈ પોતાનાં માખાપની પેઠેજ એમનું નિકંદન કાઢત, છતાં તેઓ રડે છે કે તે જો જીવત તો અમને લાલ થાત ! ખુશામદ, જુઠાઈ, ને ઢાંગની આ તો હદ વળી ગઈ ! ”

બોધ-મરણ ટાંકણે જે રડાપીટ થાય છે તે સઘળુંજ ખરી લાગણીનું હોતું નથી. તેમાં પણ માણસો પોતાનો સ્વાર્થ સાધે છે. મોટા માણસનાં દુઃખ ને મરણ વેળા ઢાંગી રડાકૂટ વિશેષ થાય છે. કેઈ શક્તિવાળો માણસ ઘાતફી હોય અને તેના આશ્રિતો તેના જીવમથી દુઃખ પામતા હોય તોપણ તેને ત્યાંના મરણ સમયે તેઓ શોકનો દેખાવ કરવાને ચુકતા નથી. તેમાં તેઓ તેની માત્ર ખુશામદજ કરે છે. કેઈને તે ન ગમતું હોય તોપણ સઘળાંની પાછળ તેને ઘસડાવું પડે છે. જો તે તેમ ન કરે તો પછી તેને ધ્યાનમાં રાખી પાછળથી દુઃખી કરવામાં આવે છે.

કથા ૨૧ મી-મધમાખ અને તેનો સલાહકાર.

એક મધવાળાને મધમાખી સાથે મેળાપ થયો. કુશળ સમાચાર પૂછ્યા પછી તેણે તેણીને કહ્યું, “બાઈ, તમારા

ઉદ્યોગ માટે તમને હું ધન્યવાદ આપું છું; પણ ક્ષમા કરજો, તમારી એક ચૂક છે તે પર તમારું લક્ષ્ય ખેંચ્યા વગર મને ચાલતું નથી ! તમારા મૂલ્યવાન મધપુડા તમે વન અને ડુંગરા જેવી વિકટ જગ્યાએ ખાંધો છો તેથી કરીને તમારા ઉદ્યોગની પિછાન લોકોમાં જોઈએ એવી થતી નથી. મારી નમ્ર ભલામણ એટલીજ છે કે મધપુડા તમે વસ્તીવાળી ને નજીકની જગ્યાએ ખાંધો; અને પછી જુઓ કે તમારા લાભ કેવા વધે છે ! ” મધ-માખીએ કહ્યું, “ તમારી શિખામણ તથા મમતા માટે તમારી ઉપક્રમી છું; પણ દિલગીર છું કે તેમ અમારાથી બની શકનાર નથી. અલબત્ત, એ પ્રમાણે કરવામાં તમને લાભ છે, પણ અમારો તો મરોજ થાય. અમે વન તથા ડુંગરામાં મધપુડા ખાંધીએ છીએ ત્યાં પણ માણસો આવી તેને લઈ જાય છે, તો પછી વસ્તીમાં અને નજીકની જગ્યાએ ખાંધીએ તો તો તમે અમારા ખારજ વગાડી દો !

બોધ-જેમની સાથે આપણને લાગે વળગે નહિ તેઓ જ્યારે આપણને ડાહી ડાહી શિખામણ વિના માગવે આપવા લાગે ત્યારે નિશ્ચયથી માનવું કે તેમાં તેમનો કાંઈ છુપો હેતુ છે. આપણી પાસે પૈસા કે બીજી લલચામણી વસ્તુઓ હોય ત્યારે તેનો લાભ લેવા માટે ભૂખડી ખારસ, લુચ્ચા, સ્વાર્થો લોક આપણા ભિત્ર થવા તથા આપણને ઉધી સલાહ આપવા નીકળી આવે છે. તેમના માયાળુ દેખાવ તથા મીઠા શબ્દોથી લોળવાઈને આપણી મૂળ જગ્યા કે રૂઠી જો ફેરવીએ તો પછી બહુ પસ્તાવો કરવો પડે.

કથા ૨૨ મી-વાઘરીવાડે જઈ જીવ ખોડી બેઠેલી શીયાળ.

એક શીયાળનું અચ્ચું પોતાની માના ખોળામાં લાડ કરતાં બોલ્યું, “ મા ! મા ! ગઈ રાતે પેલાં છાપરા પાછળ હું છાનું માનું ફરતું હતું તે વેળા છાપરામાંના માણસ એવી વાત ક્રતાં હતાં કે શીયાળનું મોત આવે ત્યારે વાઘરીવાડે જાય. એ વાત શું ખરી છે ? ” શીયાળે કહ્યું, “ ના, બેટા એ વાત ખોટી છે. માણસો અમસ્થાં પોતાની વડાઈ જણાવવા માટે જનવરોની ખોટી વાતો ને ખોટી કહેવતો બોલી કાઢે છે. ગઈ રાતેજ હું વાઘરીવાડે ગઈ હતી ત્યાંથી હું જીવતી પાછી આવી, એટલુંજ નહિ પણ એક વાઘરીનું છાપડું ઉઘાડું હતું તેમાં પેસી જઈ તેનું લોજન પણ ખાઈ આવી. વળી આજ રાતે પણ ત્યાં જઈને કાંઈક પરાક્રમ કરી આવીશ.” પછી રાત પડતાં તેણી વાઘરીવાડે ગઈ. પણ છેલ્લી રાત્રે લોજન ખવાઈ ગયેલું લક્ષમાં હતું તેથી વાઘરીઓ સાવચેત બન્યા હતા અને જાણી જોઈ બારણું ઉઘાડું રાખી છાપરામાં છુપાઈ રહ્યા હતા. કોહલી એકવાર ફાવેલી હોવાથી નિર્ભયપણે તેમાં પેઠી, અને આમતેમ લોજન શોધવા લાગી. તેટલામાં પેલા છુપાયેલા વાઘરીઓ તેણીપર તૂટી પડ્યા અને ડંગોરાવતી તેણીનો અડદાવો કાઢી નાંખ્યો.

બોધ-કોઈ જોખમ ભરેલું કામ કરતાં એકવાર આપણે ફાળ્યા તે ઉપરથી ફરી પણ તેમાં ફાવશુંજ એવી આશા રાખી તેવા કામમાં ફરી પડવું નહિ. શત્રુના નભરવસપણાનો લાભ એકવાર લેવાયો કે તે સાવધ બને છે, અને ફરી તેનાપર લાભ લેવો અશક્ય થઈ પડે છે. જે માણસ એ સિદ્ધાંત ધ્યાનમાં નહિ રાખી

ફરી ફરી જોખમ ખેડે તે દુઃખ પામે અને વખતે જીવ પણ ખોડી
ખેસે. બુદ્ધાં માણસોથી કહેવાતી આવેલી શિખામણો અનુભવ-
સિદ્ધ હોય છે, માટે તેનો અનાદર કરવો નહિ; જો કરીએ તો
દુઃખી થઈએ.

કથા ૨૩ મી—કોયલનું ગાયન ને તેમાં સમાયેલો ભેદ.

એક પ્રભતે વાડીમાં કોયલને મધુર સ્વરે ગાતી જોઈ
માણીએ પુછ્યું, “ રે ગાયનકાર પક્ષી ! કૃપા કરી મને જણાવ કે
તું મધુર ગાયન ગાય છે તેનો અર્થ શો છે ? તારા કોમળ સ્વરથી
મારા કાન આનંદ પામે છે, પણ તેનો ભાવાર્થ જણ્યા વિના મારું
મન તૃપ્ત થતું નથી. કોઈ કહે તું ઈશ્વરની સ્તુતિ ગાય છે ને કોઈ
કહે તું પ્રીતિના રાગડા તાણે છે; તો તારે પોતાનેજ મોઢે કહે કે
ખરી વાત કઈ ? ” બુલ્લબુલે ઉત્તર વાળ્યો, “ હે ભક્ષા માણસ, એ
વાત જાણવાનાં તું કાંકાં ન માર. મારા ગાયનની મજા તેના
સ્વરમાં છે, નહિ કે અર્થમાં. તેનો અર્થ તો ભેદમાં છે; અને ભેદમાં
રહે તેમાંજ તેની મજા છે. તે ભેદ બુદ્ધો કે તેની મજા ગઈ. ”

બોધ—કુદરતનાં તેમજ માણસનાં પણ કેટલાંક કામો ભેદી
હોય છે, ને ભેદી સ્થિતિમાંજ તે મજા આપે છે. તેનો ઉપરનું
ભેદનું કપડું ખસેડતાં તેની મજા જતી રહે છે, અથવા ઓછી થાય
છે, ને કેટલીકવાર તેથી ગેરલાભ પણ થાય છે. માણસે ચોટલા
માટે તેવાં કામોને તેમની અસલ સ્થિતિમાં જોઈનેજ સંતોષ પક-
ડવો, અને ભેદ બુદ્ધો થવા માટે વખત ને સંજોગની વાટ જોવી.
કહેવત છે કે “ ખાંધો મુઠી લાખની. ” વળી કેટલીક જાતનાં

ગાયનો તથા શ્લોકો મંત્રરૂપી હોય છે, જેમના અર્થ જોડે ખુલ્લા થઈ શકતા નથી, તથાપિ તેઓ પોતાના સ્વરોવડે મહત્વનાં કામો બજાવી શકે છે. તેવી ચીજોને માત્ર તેમના અર્થ નહિ જણાવા-થીજ ધિક્કારી ચા હસી કાઢવી નહિ.

કથા ૨૪ મી—બંદરની સીડી ઉપર ચઢતાં પાણીનો ઉછાળો.

બે મિત્રો સાંજની વેળા એક બંદરની પાળપર બેસી સમુદ્રનાં પાણીનો તમાશો જોતા હતા. સમુદ્રની અંદરનાં પાણી તે વેળા શાંત જેવાં લાગતાં હતાં, પણ જે પાણી બંદરની સીડીપર ચઢતાં હતાં તે વારંવાર જોર કરી ઉછળતાં તથા અવાજ કરતાં હતાં. તે જોઈ તેઓમાંના એકે કહ્યું, “ મિત્ર જો આ સીડી ઉપરનાં પાણીનો ચમત્કાર ! એ થોડાં, નળાં, ને વળી છેક છેડેનાં છે છતાં કેવાં જોશ-લર ઉછળે છે ! એને એવડું જોર શાથી મળતું હશે ? ” બીજાએ સમજ પાડી, “ ભાઈ ! એ પાણી પોતાનાં જોરથી ઉછળતાં નથી; સમુદ્રની અંદરનાં મોટાં પાણી પોતાનું જોર મારે છે, તે જોરથી એ ઉછળે છે. તે જોર અને તે પાણીનો સમાગમ જો ન હોત તો એ પાણી સ્થિર જેવાં પડી રહેત. ”

બોધ—કોઈ નિર્જીવ નિર્બળ માણસ જ્યારે પોતાની શક્તિ ઉપરાંત પતરાળ કરે અને પોતાની યોગ્યતા કરતાં વધારે કુદકા મારે ત્યારે જાણવું કે અંદરબાનેથી તેને મોટા માણસની મદદ છે, અને તેથીજ તે કુલાય છે, તથા તેનું નચાવેલું નાચે છે. તેની કુમક બંધ પડી કે પાછું તે નીચુંજ પડી જવાનું.

કથા ૨૫ મી-દેડકાઓની ઉબાણીમાં સરડો પરોણો.

એક દેડકાને સરડા સાથે મિત્રતા બંધાઈ. દેડકો ઈચ્છતો કે કાંઈ સાફ રૂડું હોય ત્યારે સરડાને પોતાને ત્યાં લઈ જઈ તેની પરોણાગત કરવી. તેવામાં ચોમાસાની ઋતુ ખેડી અને પાણીથી પ્રપુ-
હ્વિત થઈ સમસ્ત દેડકા મહાજને, તળાવની પાળે રાતની વેળા ઉબાણીએ નીકળી લજન ગાવા માંડ્યું. આ તકને સોનેરી ગણી પેલો દેડકો સરડા મિત્રને નોતડું દઈ પોતા જોડે ત્યાં બોલાવી ગયો. નવી જાતનો પરોણો પોતા વચ્ચે આવેલો જોઈ બધા દેડકા-
ઓ વધારે ઉલટથી “દ્રાઉ” “દ્રાઉ” કરવા લાગ્યા અને તેઓ આશા રાખતા હતા કે સરડાજી પણ તેમના આ હર્ષનાદમાં ભાગ લેશે, તથા પોતામાં જે કાંઈ નવી વિદ્રતા હશે તે દેખાડશે. પણ તેમ તો બન્યુંજ નહિ. સરડાજી મુંગા મંત થઈ છાનામાના બેસી રહ્યા. આમ થવાથી દેડકાઓને તેઓ પીડા સમાન લાગ્યા, એટલુંજ નહિ પણ તેઓ પોતે પણ દેડકાના ખળભળાટથી કંટાળી ગયા, અને પોતાનાં ધણીઆણી સરડીબાઈ માંદા છે એવું જ્ઞાનું કહાડી ચાલતી પકડી ગયા. સર્વ દેડકા આ કૌતુક જોઈ તેમની પાછળ હસવા લાગ્યા અને તેમના વિષે બહુ હલકા શબ્દો બોલવા લાગ્યા.

બોધ-અબાણી જગ્યા કે અબાણી મંડળીમાં જવા પહેલાં ખાતરી કરવી કે ત્યાં આપણે બેસતા અને મનગમતા થઈશું કે નહિ. આપણા કરતાં ચઢતી સ્થિતિવાળાઓની મંડળીમાં બનતાં સુધી જવું નહિ. જો જઈએ ને ત્યાં તેમની નજરમાં નકામા દેખા-
ઈએ તો આપણી ફજેતી થાય. જેવી મંડળીમાં જવું ત્યાં તેને બેસતા થવાની તજવીજ કરવી, મોડું હસતું રાખવું, વાતચી-

તમાં છુટથી ભાગ લેવો, અને સર્વે રાજી થાય એવી વર્તાણુંક ચલાવવી; નહિ તો ત્યાં આપણે પીડા જેવા થઈ પડીએ ને આપણા ટકા ગણાય.

કથા ૨૬ મી—માંદી બકરી અને ધીનો શીરો.

એક બકરી માંદી પડયાથી બહુ નબળી થઈ ગઈ. તેના ગામમાં એક ઘેટો મોટો વૈદરાજ ગણાતો હતો, તેના પાસે તે ઔષધી લેવા ગઈ. ઘેટે સારી પેઠે તેની નાક તપાસીને કહ્યું કે, નબળાઈ અતિશય થઈ છે, તો તેમાંથી સાજાં થવા માટે તમે એ ધીનો શીરો કરી દરરોજ ખાવો જોઈએ.

બોધ—કેટલાક વૈદો એવા મૂર્ખ ને કાચા હોય છે કે તેઓ રોગીની સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગરજ તેનાથી નહિ બની શકે એવી દવા ફરમાવે છે. એક ઔષધી અસરકારક હોય, પણ તે મેળવવાની શક્તિ રોગીમાં ન હોય, કિંવા તે ઔષધી તે જગાએ મળી શકતી ન હોય, તો તેને બદલે બીજી એવી દવા બતાવવી જોઈએ કે જે દર્દી મેળવી શકે. હરેક વાતની સલાહ પણ માણસની સ્થિતિને અનુકુળ થાય એવી આપવી. તેજ તેને લાભકારી થાય; નહિ તો સામો તેને ગેરલાભ થાય.

કથા ૨૭ મી—મંકોડો ને ઉંદર.

મીઠાઈનો એક ટુકડો પેહેલો ઘસડી જવા વિષે ઉંદર ને મંકોડા વચ્ચે વાંધો પડ્યો. બેઉ ચડસા ચડસી કરી એક બીજાની

ખોડ કહાડવા લાગ્યા. ઉંદરે મંકોડાને મહેલું માર્યું કે, “ તું ચટ-કારો જીવડો છે, ને ખિચારા માણસોને ચટકો ભરી ખૂમ પડાવે છે, માટે તેઓની પડી ખડી કોઈ પણ વસ્તુ ઉડાવી જવાનો તને હક નથી.” મંકોડે કહ્યું, “ હું ચટકો ભરું છું ખરો, પરંતુ મારા ચટકાનું દુઃખ સહજવારમાં નરમ પડી માણસને જાણવાજોગ નુકસાન કરતું નથી, પણ તું તો માણસને ઉંઘમાં પડેલાં જોઈ છુપી રીતે કરડી તેમનું લોહી ચુસે છે; તે પણ કુંક મારતો જઈને, કે જેથી તેઓ જાગવા કે જાણવા પામે નહિ. તેથી તેઓને પાછળથી ભારે વેદના ખમવી પડે છે. તેમનાં કપડાં વગેરે કરડીને તથા અનાજ વગેરે ખાઈ જઈને પણ તું તેમનું મોટું નુકસાન કરે છે, કે જે નુકસાનનો સોમો ભાગ પણ મારા ચટકાથી થતો નથી.”

ખોદ્ય—“ પેટપર માર્યા કરતાં પીઠપર મારવું ભલું,” કેમકે પીઠપર માર્યાથી માત્ર વાગીનેજ રહે છે, પણ પેટપર મારવામાં (તેના મૂળ અર્થ પ્રમાણે) માણસ ભૂખે મરે છે. આકળા માણસ ભડભડ ખોલીને કે મારીને પોતાનો ક્રોધ સમાવે છે, ને ક્રોધ ઉતર્યો કે તેઓના દિલમાં કપટ જેવું કાંઈ રહેતું નથી; પણ મીંદુ માણસ મનમાં કપટ રાખીને એવા છુપા ચોળા મેલે છે, તથા એવાં કામ કરે છે, કે જેથી સામાવાળાનો ઘાણુજ નીકળી જાય છે. ગળે લગાડી ગરદન મારે અથવા તો પટાવી પસવારી ચૂસી લે તેવાં માણસ કરતાં મહોડાંપર તડ ને ફડ ચટકો લગાડી વાંધાનો નિકાલ લાવે તે માણસજ સાફ છે.

કથા ૨૮ મી—કુલવાડીમા બિરાજેલો અરડુસો.

એક સહેલાણી કુલવાડીમાં ફરતો હતો, ત્યાં તેના જોવામાં એક અરડુસાનું ઝાડ આવ્યું, જેને ખાગમાંના સુંદર કુલોના ઝાડોની પાસે રાપેલું હતું. તેનાં પાંદડાં તથા પુલો હમેશના કરતાં શોભાયમાન ખીલેલાં હતાં, જેથી તે અરડુસોજ છે કે કેમ તે ઝોળખવું કઠણ પડતું હતું. સહેલાણીએ આશ્ચર્ય પામી તેને પુછ્યું, “ જંગલી અરડુસા ! તું આ કુલવાડીમાં ક્યાંથી ? અને આટલી બધી સુંદરતા તારામાં શાથી ? ગામડાના ઉકરડા સિવાય બીજી જગ્યાએ મેં તને કદી જોયો નથી. તારામાં સુંદરતા અને સ્વચ્છતા પણ મેં આગળ નહોતાં જોયાં.” અરડુસો બોલ્યો, “ તે ખરું ભાઈ; પણ આ કુલવાડીના પરીક્ષક ને શોધક બુદ્ધિના માલેકની કૃપાથી હું અહીં બિરાજવાને લાગ્યશાળી થયો છું. તે મને સારાં ખાતર પાણી આપી માફ જતન કરે છે તેથી, તેમજ આ કુલવાડીનાં ઝાડોની રૂડી સંગતિથી મારામાં શોભા અને શાણપણ આવ્યાં છે.”

બોધ—ગમે એવાં રંક, બેડાળ, ને અજ્ઞાન માણસો હોય, પણ તેઓ જો મોટાંની કૃપા અને સારાંની સંગત પામે તો તેમનો સિકકો ફરી જાય છે. પૂરતો અને પુષ્ટિકારક ખોરાક મળ્યાથી તેમનાં મુખડાં તેજ પકડે છે. સારો પોશાક મળ્યાથી તેમનો દેખાવ મોહક લાગે છે; અને વિદ્વાન માણસોના સહવાસમાં આવ્યાથી તેમની ચાલાકી ખીલી નીકળે છે. જેઓએ તેમને આગળ રંક સ્થિતિમાં જોયાં હોય તેઓ સિવાય બીજાઓ તો જાણી પણ શકતાં નથી કે તેઓ પ્રથમ રંક હતાં અને પાછળથીજ આવી સારી સ્થિતિમાં આવ્યાં છે.

કથા ૨૯ મી-કુતરૂં અને વાંદરૂં.

એક વાંદરાને છાપરાં ખુદતો ને ચેંચી કરતો જોઈ નીચે ઉભેલા કુતરાએ કહ્યું, “ખરચા, છાપરાપર ફૂંદીને પતરાજી શું દેખાડે છે ? ખરૂં શુરાતન હોય તો નીચે આવ અને જો કે હું તને કેવો રંગ દેખાડું છું !” વાંદરે કહ્યું, “તારૂં શુરાતન, હું ત્યારેજ જાણું કે જ્યારે તું આ છાપરાપર આવી મારી સાથે બાથ લીડે. તારે ગરજ હોય તો તું ઉપર આવ; મને નીચે આવવાનું કંઈ કામ નથી.”

બોધ-“સૌ પોતપોતાની સીમમાં શરૂ.” એક માણસ ગમે એવું નબળું હોય પણ તે જો પોતાની સીમમાં અને અનુકૂળ સંજોગમાં હોય તો પોતાથી બળવાનને હંફાવી શકે. કિલ્લાની બાહિરનાં લશ્કર કરતાં કિલ્લાની અંદરનું લશ્કર વધારે બચાવવાળું હોય છે. લડાઈ કરતાં બનતાં લગી શત્રુની સીમમાં જવું નહિ, પણ તેને આપણી સીમ પાસે આવીને લડવાની ફરજ પાડવી કે જેથી આપણને ફાવવાના સંજોગ વધારે મળે.

કથા ૩૦ મી-મનુષ્ય અને વેશધારી રીંછ.

એક મુસાફર રસ્તાના થાકથી શાંતિ પામવા માટે વગડામાં એક ઝાડની છાયા હેઠળ કપડાં ઉતારી સુતો. તેવામાં એક વિકરાળ રીંછ ત્યાં આવી ચઢ્યું. તેની ધુરકી સાંભળતાંજ તે બાપડો ઉઠીને નાઠો અને તેની પાછડી ને કપડાં ત્યાંને ત્યાંજ રહી ગયાં. શિકાર આમ છટકી ગયાથી રીંછ ખેદ પામ્યું; પણ તેની પાછડી કપડાં જોઈ તેને નવી આશા આવી. પાછલા બે

પગે માણસની પેઠે ચાલતાં તો તેને આવડતું હતુંજ. તે ઉપરથી તેણે વિચાર્યું કે આ માણસની પાઘડી કપડાં પહેરી હાથમાં લાકડીનો ટેકો રાખી બે પગે ચાલ્યાથી હું માણસના જેવું દેખાઈશ, અને તેવા વેશે ગામમાં જઈ માણસો વચે રહી માણસ દાખલ સઘળાં સુખો ભોગવીશ, એટલુંજ નહિ પણ લાગ ફાવે તો તેમને મારી તેમનું લોહી પણ પી શકીશ. તે પ્રમાણે તેણે કર્યું. પણ તેની વિકરાળ સુખાકૃતિ અને વાણીથી માણસોની ચતુર આંખમાં તે એકદમ ઉઘાડું પડી ગયું, અને તરતજ તેઓએ તેને હથિયારવડે મારી નાંખ્યું.

બોધ-વેશવારી માણસ ગમે એવી સામયેતી ને ચાહે એવાં સાધનોથી પોતાનું કામ કરે, પણ ઉઘાડો પડ્યા વગર રહેતો નથી. કેટલાક નીચ માણસો પોતે બલા દેખાવા તથા પોતાનો નીચ હેતુ પાર પાડવા માટે સારા માણસનો વેશ ધારણ કરી ફરે છે, પણ મોડે વહેલે તેઓનાં કર્તુક ખુલ્લાં થાય છે અને આગળના કરતાં તેઓ વધારે હલકા પડે છે. ખોટો દેખાવ ને ઢાંગી બલાઈ લાંબો વખત ટકી શકતાં નથી.

કથા ૩૨ મી-મરઘી ને બતક.

મરઘી ને બતક વચે પોતપોતાની સરસાઈ વિષે વાદવિવાદ ચાલ્યા કરતો હતો. મરઘી કહે હું સરસ ને બતક કહે હું. તેવામાં મરઘીની વરસગાંઠ આવી ને તેણીએ બતકને તેમજ પોતાની બીજી એવી બેહેનપણીઓને જમવા તેડ્યાં. ખાઈ પી મસ્ત થયા પછી મરઘીએ સર્વ પરોણાની સમક્ષ બતકને કહ્યું,

“ બેન, મારી એવી ઇચ્છા છે કે આજે આપણે દોડવાની શરત રમીએ.” બતક બાણતું હતું કે હું આ શરતમાં મરઘીથી પાછળ પડીશ; તો પણ મરઘીનું નીમક ખાધેલું હોવાથી તેણીની ઇચ્છા સ્વીકારવાની તેને ફરજ પડી. બન્ને દોડવાની શરત રમ્યાં, જેમાં બતક છેક પાછળ પડી ગયું ને સર્વેએ તેની ઠેકડી કરી મરઘીનાં વખાણ કર્યાં. બતકના દીલમાં એનો દાઢ રહી ગયો. થોડા માસ વિત્યાકેડે જ્યારે બતકની વરસગાંઠ આવી ત્યારે તેણે પણ એજ રીતે જમણ આપી, મરઘી સાથે શરત બકવા માંગી કે, “ આજે આપણે પાણીમાં તરવાની રમત રમીએ. પેલી વેળા તમારો બોલ માની હું તમારી સાથે દોડવાની શરતમાં ઉતરી હતી, તો આશા છે કે આજે તમે પણ મારી ઇચ્છા પૂરી કરશો.” મરઘીને તેમ કરવાની ફરજ પડી. પાડોશનાં તલાવમાં બંને તરવા ઉતર્યાં, જેમાં બતક સહેલાઈથી તરી બહાર નીકળ્યું; પણ બાપડી મરઘીને તરતાં નહોતું આવડતું, તેથી તેણી તો પાણીમાં ફસી પડી અને ધુજવા ને કકળાટ કરવા લાગી.

બોધ-પ્રત્યેક માણસ પોતામાં ચોક્કસ ગુણ યા શક્તિ ધરાવે છે. જે ગુણ યા શક્તિ આપણે ધરાવતાં હોઈએ તે જો બીજામાં ન હોય તો તેટલા માટે તેને નીચો પાડવો નહિ. તે માણસમાં વળી બીજી કોઈ ન્યારીજ શક્તિ હશે જે આપણામાં નથી. જો આપણી વિશેષ શક્તિવડે આપણે બીજાને નીચા પાડીશું તો તે માણસ તક મળતાં પોતાની ખાસ શક્તિવડે આપણને નીચા પાડી વેર લીધા વગર રહેશે નહિ. આપણે ઘેર આવેલા અથવા આપણે આશરે પડેલા ઉપર આપણી

મોટાઈને તોર કરી દેખાડવો એ નીચતા અને ઘાતકીપણું છે. તેવાઓ આગળ તો સામી આપણે નમ્રતા દેખાડી, તેમને માન આપવા તથા રીઝવવાનીજ તજવીજ કરવી.

કથા ૩૨ મી—રેલમાતા અને પ્રાણીઓ.

એક ચોમાસામાં વરસાદ ઘણો મોટો પડ્યાથી નાશકારક રેલ આવી. ધરતીના મોટા ભાગપર પ્રાણી પ્રાણી થઈ રહ્યાં, અને જંગલો, ખેતરો તથા ગામડાંઓ ઘસડાતાં ચાલ્યાં. તે રેલનો ભયભરેલો પણ રળિયામણો દેખાવ એક કુદરતનો શોકીન શખસ ગભરાટ સાથે કિનારે ઉભો રહી જોતો હતો. છોટે નજર કરી જુએ છે તો એક ઝાડ તળે વાઘ, વરૂ, રીંછ, કોહલાં, કુતરાં, ખકરાં, ગાયં, બગદ, ભેંસ, પાડા, હાથી, સાપ, નોળીઆં, ઇંદિયાદિ પ્રાણીઓ, ધુજતા શરીરે અકેકની સાથે ભેળાઈ દેખાઈને ઉભેલાં જણાયાં. તે સઘળાં જાણે અલેકનાં મિત્ર હોય તેમ વાતો કરતાં હતાં. આ શખસને તેની નવાઈ લાગી. તેથી બીહતો બીહતો પણ તેમનો પાસે ગયો અને બોલ્યો, “ દુઃખી પ્રાણીઓ ! મને મારશે ના, હું તમારો શત્રુ નથી. એક મિત્ર હાખલ હું આવ્યો છું. અલેકથી ઉલટા સ્વભાવના અને અલેકનાં શત્રુ જેવાં તમે પ્રાણીઓને, સંપથી સાથે ઉભેલાં અને સુખ દુઃખની વાતો કરતાં જોઈ હું સાનંદાશ્ચર્ય પામું છું. કૃપા કરી જણાવો કે એનો ભેદ શો છે ? ” તેઓમાંના એક વૃદ્ધ હાથીએ જવાબ દીધો, “ ભલા માનવી ! આ રેલની નાશકારક આકૃતિ અમને ડાહ્યાં કર્યાં છે, અને અમારા સ્વભાવ બદલી

નાંખ્યા છે. સંકટ જ્યારે સામટું અને સર્વેપર એકસરખું આવી પડ્યું ત્યારે પોતપોતાનું આગલું પાછલું વેર જૂલી સાથે મળી જવામાંજ લાલ છે; સાથે મળી જવાથી અમો પરસ્પર દિલાસો મેળવીએ છીએ, એટલુંજ નહિ પણ સંકટમાંથી બચવાના ઉપાય પણ અસરકારક રીતે લઈ શકીએ છીએ. ”

ખોદે-જે વેર કોઈ ઉપાયથી વિસરાતાં નથી તે વિપત્તિથી વિસરાઈ શકે છે. જે વેરીઓને મિત્ર થવાનો કદી સંભવ હોય નહિ, તેઓ આકૃત અને મરણ જેવા સમયે મિત્ર થઈ શકે છે. આકૃત જો કે ભુંડી વસ્તુ છે, તો પણ તેમાંથી કોઈ કોઈ વાર આ રીતે સારાં પરિણામ નીપજે છે. આકૃતથી ગભરાટ ઉત્પન્ન થાય છે; અને ગભરાટથી પ્રાણીઓનાં કંઠણ દિલ નરમ બને છે, જેથી એ પ્રમાણે બને છે.

કથા ૩૩ મી-બચ્ચાનાં ગ્રહરાશી જોવડાવવા ગયલી બિલાડી.

એક બિલાડીએ બચ્ચું જણ્યું. તે તેને બહુ સોહામણું ને પરાક્રમી લાગતું. તેનાપર મોટી આશા બાંધીને તે તેનું લવિષ્ય પુછવા ગઈ, એક ઘરડો શીયાળ જે જોશીપણું કરતો હતો તેણે તેનાં ગ્રહરાશી જોઈને કહ્યું, “ બાઈ, તારાં બચાં માટે તું મોટી આશા રાખે છે તો ભલે, પરંતુ એનાં ગ્રહરાશી નબળાં છે. ઘણામાં ઘણું તો એ એક બિલાડો નીવડશે, ને ‘ મિઆઉ મિઆઉ ’ બરાડી પોતાની જાત જણાવશે. એનાથી વાઘ બાઘ તો થવાયજ નહીં. ” ગરીબ બાપડી

ખિલાડી ! નિરાશ થઈ પાછી ફરી.

ખોદ-શ્રીમંત કે રંક, સર્વ માખાપને પોતાનાં ખચ્યાં વહાલાં ને સારાં લાગે છે. તેમની ખોડ તેઓ જોઈ શકતાં નથી અને જીવે છે તો તેના અખાડા કરે છે તથા તેના-પર મોટી આશા ખાંધે છે, પણ તેમાં છેવટ તેઓ પોતાને ઠગાયલાં જોય છે. ખચ્યાંઓપર ગમે એટલી પ્રીતિ રાખવી, પણ તેમના ગુણ અવગુણનું તોલ ખરાખર કરવું. તેમના સદ્ગુણને ખીલવવા; તેમની ખોડ હોય તે સુધારવી. ત્યારેજ ખચ્યું સાફ નીવડે. વળી કહેવત છે કે “ વાઘનાં ખચ્યાંજ વાઘ નીવડે. ”

કથા ૩૪ મી-ગુરૂ થઈ બેઠેલો સરડો.

ખલેડી, દેડકાં, નોળિયાં, જેવાં પ્રાણીઓમાં ડાઠ ડહા-પણ વધી ગયાથી તેઓએ ઠરાવ કર્યો કે આપણે માથે એકે ગુરૂ ઠરાવવો, ને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલી ને આપણી ખગડી ગયલી સ્થિતિ સુધારવી. પણ ગુરૂ કેને કરવો ? ખહુ વાઢ-વિવાઢ ચલાવ્યા પછી તેઓ એવા છેવટ પર આવ્યા કે સરડો ખહુ ગંભીર ને ઠરેલ દેખાય છે, તો તેનામાં કાંઈ વધુ અઘલ હશે, માટે તેને આપણે ગુરૂ કરવો. તેમ તેઓએ કર્યું, પરંતુ થોડાજ વખતમાં તેઓએ તેનાથી નારાજ થઈ તેને પહોંચ કર્યો. કારણ એ કે તે તેમને ચોખ્ખો માથે પડેલો જણાયો. તે કોઈ પણ કામમાં માત્ર ડાકું ધુણાવવા સિવાય બીજું કાંઈજ કરી શક્યો નહોતો.

ખોદ-ઓલો અથવા અધિકાર પામવામાં મોટાઈ છે,

પણ જ્યાં સુધી તે ચલાવવાની આવડ ને યોગ્યતા આપણામાં ન હોય ત્યાં સુધી તેનો સ્વીકાર કરવો નહિ. જો કરીએ તો લોકો આપણાથી નારાજ થાય, ને આપણા વસા ગુમાય. થોડું બોલવું એ મહા પુરૂષોનું એક ભૂષણ છે ખરું; પણ તે ઘટતે પ્રસંગેજ સાફ લાગે. બોલવાની જરૂર હોય તે વેળા મુંગા મંત થઇને બેસી રહીએ તો બુબખ લાગીએ, ને હાંસી-માં આવીએ.

કથા ૩૫ મી—માણસાઇનો દાવો કરનાર વાંદરો.

એક વાડીમાંના ઝાડપર ફળો લાગેલાં હતાં, તે તોડી એક વાંદરો ખાતો હતો. તેવામાં વાડીવાળો આવી લાગ્યો, ને વાંદરાને હાંકવા મંડ્યો. વાંદરે તેને કહ્યું, “ભાઇબંધ માણસ ! તારું આ કામ એકલપેદું છે. આ ઝાડનાં ફળપર જેટલો હક તારો છે તેટલોજ મારો પણ છે. શું તું બળુતો નથી કે પ્રથમ વાંદરામાંથી માણસની ઉત્પત્તિ થઈ છે, અથવા વાંદરું અને માણસ એકજ જાતનાં છે, એવી શોધ વિદ્વાન ડાર્વીને કરી છે, ને ઘણા વિદ્વાનો તે કબૂલ રાખે છે. ” વાડી વાળાએ કહ્યું, પણ ખરી વાત; “તે અમે જ્યારે વાંદરપણાથી સુધરી આગળ વધીને માણસ થયા છીએ ત્યારે તું તો યુગના યુગ વડી ગયા છતાં જેવો હતો તેવો પુછડીવાળો વાંદરજ રહ્યો છે. તું પણ અમારા જેવું સુંદર રૂપ, સુબુદ્ધિ ને સુધારો ધારણ કરશે ત્યારે તને પણ માણસના સઘળા હકો લોગવવા દઈશું ને અમારા સુખમાં ભાગ આપીશું. ”

બોધ-આપણે મોટાં કુળમાં જન્મ્યા હઈએ માટેજ કાંઈ મોટા ગણાઈએ નહિ. મોટા ગણાવા માટે તો મોટાઈના ગુણો આપણામાં જોઈએ. એકજ માળાપના બે છોકરા હોય; પણ તેમાંનો જે છોકરો જ્ઞાન મેળવી ઉદ્યોગમાં મગ્યો રહેશે તે માન, ને સુખ પામશે; ને બીજો છોકરો મુરખ રહેશે તો પાછળ પડી કંગાળિયતમાં પોતાનો જન્મ પૂરો કરશે.

કથા ૩૬ મી-શાણો હાથી ને અહંકારી માહાવત.

એક અહંકારી માહાવત જ્યારે પણ હાથીપર સવાર થતો ત્યારે વિના કારણે તેને અંકુશ લોકી પજવતો અને એમ કરી કહેતો કે “તેં પહાડ જેવું અંગ વધારી બાધ્યું” પણ ડહાપણ તો મળે નહિ. જો હું તારા કરતાં નાનાં કદનું ગ્રાણી છું તો પણ તને કેવો મારા પગ નીચે રાખું છું ?” હાથી શાણો અને આજ્ઞાંકત હોવાથી આ દુઃખ સહન કરી જતો અને એટલુંજ કહેતો કે “માહાવત ! અહંકાર ના કર; અહંકારી માણસ છેવટે દુઃખીજ થાય છે.” એકવાર એવું બન્યું કે એજ માહાવત પોતાની અહંકારબરી બુદ્ધિને લીધે એક વેળા અપરાધમાં આવ્યો, ને રાજાએ ન્યાય કરી તેને હાથીને પગે રગડાવી મારવાની શિક્ષા કરી. જ્યારે રગડવા માટે તેને આ હાથીના પગ પાસે લાવી મેલ્યો, ત્યારે હાથીએ કહ્યું, “અહંકારી માણસ ! તેં મને ઘણો પજવ્યો તોપણ મેં તો મારી બલાઈને લીધે તને દુઃખ દીધું નહિ; છેવટે તારો અહંકારજ તારા જીવનો કાળ થઈ લાગ્યો છે. જો હવે

તાઈં શરીર મારા પગ આગળ પણ કેટલું નિર્જીવ છે !”
એમ કહી તેના શરીરપર પોતાનો પગ મૂકી તેને સ્વધામ
પહોંચાડી દીધો.

બોધ-કેટલીકવાર એવું બને છે કે મોટા માણસ
નાના માણસના તાબામાં પણ આવી પડે છે. તેવી વેળાએ
નાના માણસે મોટાને દુઃખ ન દેવું જોઈએ; જેથી તે માણસ
પોતાની અસલી ચઢતી સ્થિતિમાં જ્યારે પાછો આવે ત્યારે
તેની ભલાઈનો પાડ વાળે. પણ કેટલાક અહંકારી ને હલકા
માણસો પોતાના તાબામાં આવી પડેલા મોટા માણસને મહેણું
મારીને પજવે છે તો મોટા માણસ તે વેળા તો ધીરજથી તે
દુઃખ સહન કરે છે, પણ પાછા સારી સ્થિતિમાં આવતાં પોતાના
લાગવગ તથા શક્તિના બળે તેનું ખીલાઉપાડ કરી નાંખે છે.

કથા ૩૭ મી-વડનું ઝાડ અને વટેમાર્ગુ.

એક વટેમાર્ગુ, મધ્યાને તડકાથી બચવા માટે, વડના
ઝાડની શીતળ છાયા હેઠળ આવી બેઠો. છાયાથી તે આનંદ
પામ્યો, પણ પોતાને ભૂખ લાગી હતી અને ખાવાનું કંઈ
મળ્યું નહિ, તેથી તેને કચવાટ ઉપજ્યો. વડના ટેટા નીચે
પડેલા હતા, તે તેણે હાથમાં લીધા ખરા, પણ તેમને નકામા
ને તુકસાનકારક જોઈ ધિક્કારથી ફેંકી દીધા; અને પછી વડને
કહ્યું, “હે, રાજવૃક્ષ ! તારી છાયા શીતળ છે એ તારું
ભૂષણ છે પરંતુ તારાપર ખાવા લાયક મીઠાં ફળો તો થતાં
નથી, એ તારું મોટું દૂષણ છે. શીતળ છાયાના તારા શુષ્ક

સાથે જો તારામાં સારાં ફળ પણ હોત તો તારી હું પૂજા કરત." વડ બોલ્યો, "તે ખરું; પરંતુ જો મારા પર ખાવા-લાયક ફળો થતાં હોત તો મને એવી ખુદ્દી જગોએ ઉગેલું જોવા તમે પામત નહિ. ત્યારે તો મને વાડીઓમાંજ રોપવામાં આવત, ને મારી છાયાનો લાભ વટેમાર્ગીઓથી લેવાતજ નહિ."

બોધ--પરમેશ્વરે પ્રાણીઓ તથા ઝાડપાનોમાં ગુણો વધતા એાછા મૂક્યા છે, તે ચોક્કસ સારા હેતુથીજ. કોઈ ગુણ એવો હોય છે કે તે જો ખીજા ગુણની સાથે મળે તો તે ખીજા ગુણનો સામો ખગાડ કરે. માટે કોઈ માણસથી આપણે થોડો લાભ મેળવતા હોઈએ તો લોભ કરી વધારે લાભ માંગવો નહિ; તેમજ વધારે લાભ તેનાથી મળતો નથી માટે તેના પર તકાદો પણ કરવો નહિ. જો તે લાભ માંગીએ અને તકાદો કરીએ, તો જે થોડો લાભ તેનાથી આપણે મેળવતા હોઈએ તે પણ જતો રહે.

કથા ૩૮ મી-ખગલી સાથે પરણીને ફસી
પડેલો કાગડો.

એક કાગડો ખહુ શોખીન હતો. તેને મન થયું કે ગોરી ગોરી ખગલી સાથે પરણીને ઉત્તમ સુખ લોગવું અને પ્રાણી જાતમાં પોતાની નામના વધારું. પરણવા માટે તેણે એક જુવાન ખગલી પણ શોધી કહાડી; પણ તેણે તેને કાળો ને પોતાની જાતથી નીચો ગણી ના પાડી. કાગડે તેને ખીજા લાલચો આપી એવું પણ કહ્યું કે હમણાંજ રાજાની રાણીનો

નવસેરો હાર હું ઉઠાવી લાગ્યો છું. તું જો મારી સાથે
 પરણશે તો તે હાર પણ તને રીતમાં આપીશ. કાગડાના સ્વરૂપ
 ઉપર નહિ પણ તેના ધનપર લલચાઈને અંતે બગલીબાઈ
 કબૂલ થયાં, ને કાગડાજીએ મોટી ધામધુમથી તેની સાથે
 પોતાનાં લગ્ન કર્યાં. પણ ધારેલું સંસારસુખ કાગડો પામ્યો
 નહિ. કાગડો પોતાની આ મનમોહન ધણીઆણીને સાથે
 લઈ બહાર ફરવા નીકળે, ત્યારે બધા પક્ષીઓ તેની મનઝ
 ને હાંસી કરે. વળી બગલી પોતે પણ તેના કાળા સુખ ને
 કઠોર સ્વરથી લજ્જા પામીને તેને માન ને સુખ આપે નહિ.
 પોતે તેની સાથે પરણી તે જાણે મોટો ઉપકાર કીધો હોય
 અને કાગડો પોતાનો ગુલામ હોય તેમ તેની સાથે તે વર્તે.
 વળી મોંઘામાં મોંઘી ને અસાધ્ય વસ્તુઓ તેની પાસે માગે.
 એક દિવસ તે બગલીએ કહ્યું કે રાજના ભાણુમાંનું પકવાન
 મને તો ભાવે છે. કાગડે ધાસ્તી દેખાડી કે જો તે પકવાન
 લેવાની હું તજવીજ કરીશ તો નકામો માર્યો જઈશ ને
 તને મારા વિયોગનું ભારે દુઃખ ખમવું પડશે. બગલી તે
 ઉપરથી છેડાઈ, રડવા ને માથું કુટવા મંડી કે “અભાગીઓ
 મારા દિલના કોડ કાંઈજ પૂરા પાડતો નથી.” રંક બાપડો
 કાગડો ! અંતે નિરૂપાયે રાજના રાજમહેલ આગળ ગયો, અને
 રાજનું ભાણું ખુલ્લું મેલાયલું હતું તેમાં ચાંચ મારી, પણ
 તેમાંથી કંકડો ઉઠાવે તેટલામાં તો ચોકીદારે તેનાપર બંદુકની
 ગોળી છોડી, અને તે લાગતાંજ તે તરફથી ત્યાંનો ત્યાંજ મરણ
 પામ્યો.

બોધ-કેટલાક મૂર્ખ ને લોભી માણસો પોતાની ગુંબસનો

કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વગર, મોટા ઘરની અને વળી સુંદર બાયડી પરણવા માંગે છે; પણ તેવી બાયડીઓ મોટા ને ખર-આળા કોડ ધરાવે છે. તે કોડ પોતાથી પૂરા પાડી શકાશે કે નહિ તેનો કશો વિચાર કરતા નથી તેથી પરણીને સામા તેઓ દુઃખી થાય છે અને બાયડીના ઘણીને બદલે ગુલામ જેવા થઈ પોતાનાં જીવતરને શ્રાપ દે છે. બાયડીનું સ્વરૂપ સુંદર ન હોય પણ જો તે સદ્ગુણી ને ઉદ્યોગી હોય તો તેને અવશ્ય પસંદ કરવી અને એથી ઉલટા ગુણવાળી રૂપવંતી હોય તે છતાં તેને પસંદ કરવી નહિ. કરીએ તો બગલી પરણીને ફસી પડેલા સદરહુ કાગડા જેવી ખરાબ સ્થિતિમાં આવી પડીએ.

કથા ૩૯ મી—બાળક ને ભેંસ.

એક સખસ એક દુધાળી ભેંસ વેચાતી લઈ આવ્યો. તેના બાળકે તે જોઈને મોઢું મચકોડયું અને કહ્યું, “બાપા, તમે રૂપૈયા ખરચીને કાળી કાળી ભેંસને શીદ લઈ આવ્યા? એકાદ રમતિયાળ કુતરું કે સસલુંજ લાવ્યા હોત તો મને રમવાની ગમત પડત.” બાપે કહ્યું, “નિર્દોષ પણ અજ્ઞાન છોકરા ! ભેંસ કાળી છે, પણ એનું દુધ ગોરું ને ગુણગારું છે. તે દુધ વડે આપણને ઘણી ઘણી મોજ મળશે, ને ખરચાયલા રૂપૈયા સો ગણા વળી રહેશે.”

ખોધ-રૂપ કરતાં ગુણજ કિમતી છે. દેખાવે રૂપાળા પણ દુર્ગુણવાળા માણસ કરતાં, દેખાવે બેડોળ પણ સદ્ગુણવાળું માણસજ સાફ. જેઓને ડહાપણ ને અનુભવ હોતો નથી તેઓજ એથી ઉત્તરો વિચાર રાખે છે.

કથા ૪૦ મી—કુતરાનું રડણું.

ગામડાના મોહોલાઓમાં ભટકતાં જંગલી કુતરાં ચતની વેળા મોટે ઘાંટે અપસુકન ભર્યા સાદે વારંવાર રડણું કરે છે. તેમના રોજના રડવાથી કંટાળીને એક વેળા એક માણસે કુતરાઓને પુછ્યું કે, “નથી તમારે ત્યાં મરણ થયું કે નથી તમારા પર કંઈ આકૃત આવી પડી, તો પછી તમે રડો છો શા માટે?” કુતરાંઓએ ઉત્તર વાળ્યો, “ભાઈ, અમારા રડવાનું કારણ અમે કંઈ જાણતાં નથી; જો કારણ જ હોય તો તે પરમેશ્વર જાણે. અમે તો કારણ વગર અમસ્થાંજ રડીએ છીએ. અમારામાંનું એક રડ્યું કે બીજાને રડવું આવે છે ને બીજાને જોઈ ત્રીજું રડે છે ને એમ થતે થતે બધાં રડવા માંડીએ છીએ.”

ખોદ્ધ—કેટલાંક માણસ એવા નબળા મનનાં ને અનિશ્ચિત વિચારનાં હોય છે કે પોતા પર કશું દુઃખ ન હોવા છતાં માત્ર પોતાનાં મનના ખ્યાલથીજ દુઃખ માની લે છે ને તે માટે નકામા હાય અફસોસ ને રૂદન પણ કરે છે. અબળા જાતિમાં એવા દાખલા વિશેષ જોવામાં આવે છે કે તેઓ એવી રીતે વગર દુઃખે દુઃખી થાય છે; અને તેથી કોઈ વાર જ્યારે તેઓ પર ખરે-ખર આકૃત આવે છે ત્યારે પણ કોઈ તેમની દયા ખાતું નથી.

કથા ૪૧ મી—દ્રાક્ષનો વેલો અને દાડમનું ઝાડ.

એક બાગમાં દ્રાક્ષનો વેલો અને દાડમનું ઝાડ પાસે પાસે ઉગેલાં હતાં. વેલાને માળીએ માંડવો રચી તેના ઉપર ચઢાવેલો હતો, જેથી પોતાને વધારે અગત્યનો અને કિંમતી સમજી

તે મગન અને મગફર રહેતો. એક દહાડો તેણે પોતાના પડોસી ઘાડમના ઝાડને કહ્યું, “તું તારાં દાણાદાર ફળ અને લાલ હિંગળા જેવાં પુલ છતાં મારી પાસે કંગાળ છે. જો ! તું જ્યારે જમીનપર સદા ખડું રહી કષ્ટ પામે છે ત્યારે હું આ સુંદર માંડવાપર આમથી તેમ લોટી કેવી મોજ માફું છું ! તું બાપડાંને એવું સુભાગ્ય ક્યાંથી પ્રાપ્ત થવાનું હતું ?” ઘાડમનું ઝાડ બોલ્યું, “તારી મોટાઇનો માંડવો તનેજ મુખારક ! મને તે જોઇતો નથી. જો તને તો માંડવાના આધાર વગર ચાલતુંજ નથી અને હું તો મારા પોતાના પગને આધારેજ ટટાર રહી શકું છું; એજ સુખ મને મોટું છે.”

બોધ—પારકાંને આધારે અથવા પરાયે પૈસે મોજ અને મોટાઇ ભોગવવા કરતાં આપણી સ્વતંત્ર ગરીબીમાંજ સંતોષ માની રહેવું તથા આપણાં જાતિબળેજ આપણું ગુજરાન કરવું, એ ઉત્તમ છે. પહેલી સ્થિતિમાં જ્યારે ગુલામગિરી અને હિંચુપસ્તી છે, ત્યારે બીજામાં સ્વતંત્રતા અને માન છે. જેમનામાં આપ મહેનતે ટકવા અને વધવાની શક્તિ નથી તેઓનેજ બીજાની મદદ લેવી પડે છે; પણ જેઓ એ શક્તિ ધરાવે છે તેઓ તેવી મદદ લઇ બીજાના ઉપકારમાં જવાને કદીપણ ચાહતા નથી. કહેવત છે કે “આપ સમાન બળ નહિ ને મેઘ સમાન જળ નહિ.”

કથા ૪૨ મી—દાઢીવાળો બકરો.

એક દાઢીવાળા બકરાને તેના ધણીએ માતાને અર્પણ કરીને

તેને સ્થાનકે રમતો મેલ્યો હતો. મોટાઈની નિશાની દાઢી હોવાથી ને વળી તે માતાના સ્થાનકનો બકરો ગણાયાથી લોકો તેને પવિત્ર ભંક્ત સમજી માન આપતા; ને બકરો પોતે પણ પોતાને માટે તેવુંજ અભિમાન રાખતો. પરંતુ તે બીજા સાધારણ બકરાની પેઠે લોકોનાં ઘરો, ખેતરો ને વાડીઓમાં છુપી રીતે ભરાઈ, પરાયો માલ ખાઈ જવામાં પણ પછાત પડતો નહોતો. એક પ્રસંગે એક ખેતરમાં પેસી તરૂં ખાઈ જતાં, ખેડુતે તેને પકડ્યો ને શિક્ષા કરવા માટે ડંગોરો ઉઠાવ્યો. બકરે પોતાના બચાવમાં કહ્યું કે “ મને નકામો મારીશ નહિ. તારા ખેતરમાં હું ચોરી કરવા નહોતો પેઠો, પણ બીજાં લુચ્ચાં બકરાં વખતે ચોરી કરવા ભરાયાં હોય તો તેમને હાંકી કહાડવા સાડજ પેઠો હતો. પરમેશ્વરે મને મોટાઈની દાઢી આપી છે અને વળી હું માતાનો બકરો છું; તો તને ઘટે છે કે મારા શબ્દોને સાચા માનવા અને ચોરીનું આળ મારાપર મેલી મને શિક્ષા કરવી નહિ.” ખેડુતે કહ્યું, “ જો મેં મારી નજરે તને માડું ખેતર ખાતાં જોયો નહોત તો એક વાર તારી દાઢીથી ઠગાઈ તારી વાત સાચી માનત. પણ મેં ખાતરી કીધી છે કે તું અપરાધી છે; એટલે તને શિક્ષા તો કરવીજ જોઈએ. તે શિક્ષા પણ તને બેવડી કરીશ; કેમકે દાઢીવાળો ને માતાનો બકરો થઈને તેં એવું ખોટું કર્મ કર્યું છે, કે જે કરવું તને મુદ્દલ ઘટે નહિ ને જેવાં કામથી બીજાઓને વાળવાનો તારો ધર્મ છે.” એમ કહી દાઢીવાળા બકરાને તેણે લાકડીવડે સારી પેઠે ખોખરો કર્યો.

બોધ-ધર્મીપણાનું તથા પવિત્રતાનું ડોળ ઘાલનારા સધળાજ માણસો કાંઈ ખરેખરા ધર્મી ને ભક્તિમાન હોતા નથી.

તેમાં ઘણાકે ઠગારા હોય છે; ને ધર્મીપણનાં ઓઠાં હેઠળ કુડાં કર્મો કરે છે. આવી રીતે ખીજઓ કરતાં તેઓ ઉલટા વધારે હાની કરે છે; અને તેટલા માટે જ્યારે પણ તેઓ સપડાય ત્યારે લોકોએ તેમને ઉઘાડા પાડી ફજેત કરવા તથા સજાએ પહોંચાડવા જોઈએ છે.

કથા ૪૩ મી—ઢોરોની હડતાળ અને વાઘ વડેને તડાકો.

માણસો પોતા પાસે જોઈએ તે કરતાં વધારે વૈતરૂં કરાવે છે એવા વિચારથી ક્રોધ કરી બળદ, પાડા, ઘોડા ઇત્યાદિ પ્રાણીઓએ હડતાળ પાડી. હડતાળ પાડીનેજ તેઓ અઠકયાં નહિ, પણ ફરી માણસો સાથે વહેવારજ રાખવો નહિ એવો નિશ્ચય કરી વનમાં નીકળી ચાલ્યાં. થોડા દહાડા તો તેમને વગર મહેનતે મનગમતો ચારો ચરતાં મજા પડી, પણ પછી તેમના લોગ જાગ્યા. તેમના આમવાની વાત ફેલાયાથી વનમાંના વાઘ, વરૂં, જેવાં ફાડી ખાનારાં પ્રાણીઓ તેમનાપર ઉતરી પડ્યાં અને તેઓમાંના એકેએકને મારી ખાધાં.

બોધ—આપણે જેમને ત્યાં કામે લાગ્યા હોઈએ, તેઓ આપણી પાસે વધારે કામ કરાવે કિંવા આપણા ઉપર કાંઈક દુઃખ પાડે તો પણ એકદમ તેમનાથી છુટા પડવું નહિ અને આપણા ઉપરનો બોજો ઘટાડવાની વિનંતિ કર્યાં કરવી; જે અસુરેથી પણ સ્વીકારવામાં આવશે. “નોકરી નફ્ટ” હોય છે; અને જ્યાં પણ તે કરે ત્યાં તેની વધતી ઓછી કઠણાઈ ખમ્યા વગર છુટકોજ નથી. નવી નોકરી કેટલીવાર એવી કઠણ મળે છે કે

જુનીને ભુલાવે. નવી અને વગર ભરૂંસાની નોકરી કરતાં થોડી કઠણ પણ જુની નોકરીજ સારી. નોકરી ધંધા વગર નફકરા ફરવામાં મજા દેખાય છે ખરી, પણ તે થોડાજ વખતની; અને પાછળથી તે મોટાં સંકટો આણે છે.

કથા ૪૪ મી-પુછડી ખોધ આવેલો ઉંદર.

એક ઉંદર ઘરમાં બહુ ત્રાસ વર્તાવતો હતો. ઘરઘણીએ તેને મારવા માટે છટકું (પાંજરું) માંડ્યું. ઉંદરનું શરીર તેના સકંભમાં ન આવતાં માત્ર તેની પુછડીજ થડમાંથી આવી ગઈ ને ભેર કરતાં ઉંદર ભેકે છુટી શક્યો, તો પંજુ પુછડી તુટી અને તે આંડો થયો. પોતાના ભતભાઈઓમાં આવી ભળતાં તેઓએ જ્યારે પુછડી વિષે પૂછ્યું ત્યારે પોતાની લાજ રાખવા માટે તેણે એવી ખોટી વાત કહી કે “રાત્રે હું પડોસનાં દહેરામાં ફરતો હતો, તેવામાં શ્રી મહાદેવજી પ્રત્યક્ષ પધાર્યા. તેમને અર્પણ કરવા માટે મારી પાસે કશું સાધન ન હોવાથી સમયસૂચકતા વાપરી મેં મારી પુછડી તોડી તેમને અર્પણ કરી દીધી. મહાદેવજીએ તેથી પ્રસન્ન થઈ મને આશા આપી છે કે આવતા ભવમાં આ એકને બદલે તને સાત પુછડીઓ થશે. માટે રે ભાઈઓ ! તમે પંજુ ભે ભવિષ્યમાં સાત પુછડિયા થવા માગતા હો તો આજ ચોઘડિયે તમારી પુછડીઓ શ્રી મહાદેવજીના નામપર કાપી નાંખો.” કથો વિચાર ન કરતાં સઘળા મુર્ખ ઉંદરોએ તે પ્રમાણેજ કર્યું અને આ ઉંદરની ન્યાત ગાંડી બની ગઈ !

ખોધ-કહેવત છે કે “એક નકટો આખી જમાત બગાડ.” ખોડિયલ માણસો પોતાની ખોડને સારી દેખાડવા

માટે બીજાઓની આગળ તેનાં વખાણ કરી તેમને પણ પોતાના જેવાં બનાવવાની યુક્તિ કરે છે. આલાક માણસો તો તેમની મતલબ સમજી તેમની યુક્તિમાં ફસતા નથી; પણ ભોળા ને ભૂખ માણસો તેમના ઉપર વિશ્વાસ રાખી ફસી પડે છે અને હાની તથા અપકીર્તિ ખમે છે.

કથા ૪૫ મી—ખજૂરી અને નંબરપાડુ.

ખજૂરાંનો એક ઉપરી ખજૂરાંનાં ઝાડોપર નંબર પાડવા ગયો. ખજૂરાંમાં તે જોઈ કકળાટ ફેલાયો. એક ડાહી ખજૂરીએ આ નંબર પાડનારને કરગરીને કહ્યું, “ભાઈ અમે કાંઈ તારૂં બગાડયું નથી. તું શા માટે અમને કોરીકોરીને નંબર પાડીને જખમી અને દાઘેલ કરે છે?” તેણે જવાબ દીધો, “એન, ગણરાઈશ મા. તમારે અંગે નંબર પાડ્યામાં તમને ઘેરલાભ નથી. તમારી ગણતરીનું કામ ઠીક થશે અને તમારાપર છાપ પડીને તમારી શોભા વધશે.” ખજૂરી બોલી, “ઠીક ! એમજ છે તો ભાઈ, શા માટે તમે માણસો પણ તમારે કપાળે નંબરના ડાઘ પડાવી તમારી શોભા અને સવડ વધારતા નથી?” નંબર પાડનારે ઉત્તર વાળ્યો, “તેનું કારણ તમે ન સમજો. અમે માણસો તમારે માટે જે કરીએ તેને તમારે શરણ થવુંજ જોઈએ ?”

ખોધ-સ્વાર્થી માણસો પોતાના સ્વાર્થ માટે બીજાને દુઃખ થાય એવાં કામો કરે છે તોપણ તેઓ તે કામોને તેઓના લાભનાંજ જણાવે છે; પણ તેવાંજ કામો તેઓ પોતા ઉપર થવા દેતા નથી. તે માટે જ્યારે તેમને મેણાં મારવામાં આ તેમનાં

કામોનો દાખલો આપવામાં આવે છે ત્યારે ખોટાં બહાનાં કાઢી તેઓ વાત ઉઠાવી દે છે.

કથા ૪૬ મી-વાઘણની વહેવાણુ થઈ દીકરી ખોધ બેઠેલી શીયાળ.

એક શીયાળને વાઘણ સાથે બહેનપણું હતું. તે વધારવા તથા પોતાની જ્ઞાતિમાં મોટાઈ દેખાડવા માટે તેણે પોતાની દીકરીને તે વાઘણના દીકરા સાથે પરણાવી અને પોતે વાઘણની વહેવાણુ બનીને તોરથી ફરવા લાગી. પણ થોડાજ વખતમાં આ સગપણ તેને પરતાવો ઉપજાવનાર થઈ પડ્યું. પોતાનાં સાસુ સસરા તથા ઘણીના ઘાતકીપણા ને વિચિત્ર રીતભાતથી શીયાળની દીકરી સાસરીએ દુઃખ પામવા લાગી. શીયાળનું દિલ બહુ દાઝ્યું; તથાપિ વાઘણને તે વિષે કંઈ પણ કહેવાની તેની છાતી ચાલી નહિ. તોપણ પોતાની દીકરીનાં હિત કાળે એક દિવસ બીહીને પણ તેણે બે બોલ કહ્યા. વાઘણે તેથી પોતાની બૂલ જોઈતો નહિજ, પણ સામી છેડાઈ પડી અને તેઓ વચ્ચેનું બહેનપણું તૂટી ગયું. શીયાળની દીકરીએ આ સદાના દુઃખથી છુટવાનો કશો ઉપાય જોયો નહિ અને તે બાપડીએ આપઘાત કરી પોતાનો જીવ ખોયો.

ખોધ-કેટલીક મૂર્ખ ને લોભી માતાઓ પોતાની દીકરીઓ પરણાવતાં તેઓના સુખની દરકાર રાખતી નથી એટલી પોતાની મોટાઈ દેખાડવાની રાખે છે. તેઓ સામા માણસોના ગુણ જોયા-તપાસ્યા વગર માત્ર પૈસા કે કુળથી લલચાઈ, ગમે

તેવા મુંજ માણસને ઘેર પોતાની પુત્રી પરણાવે છે; પણ તેવાં બેડાં સુખી નીવડતાં નથી. છોકરી સાસરે દુઃખ પામે છે અને તેથી માઆપને પણ સંતાપ થાય છે. એવાં સાસરાં ઠેકઠીકવાર છોકરીના મોતનાં કારણ બધ પડે છે.

કથા ૪૭ મી-માની શિખામણ નહિ માનનાર બકલિયું.

એક બકલિયું બહુ ચાલાક હતું, પણ પોતાની મા (બકરી) ની શિખામણ માનતું નહિ. મા જે કંઈ શિખામણ દે તેની સામે વાદ કરી તેને તે હસી કહાડે. એકવાર એવો પ્રસંગ બન્યો કે તેમના ફળિયામાં એક કુતરી બીઆઈ. આવતાં જતાં માણસો ઉપર તે કુતરી લસીને હલ્લો કરે, જેથી ત્રાસ વર્તી રહ્યા. બકરીએ તે ઉપરથી પોતાનાં બચ્ચાંનું હિત વિચારીને તેને ચેતવણી આપી કે “થોડા દહાડા તું ફળિયામાં નીકળીશ નહિ; આપણા ફળિયામાં કુતરી બીઆઈ છે, તે સર્વેપર લસે છે ને ખાચકા ભરે છે. તું કોમળ અને નિર્બળ છે; તો તારાપર તે અવશ્ય હલ્લો કરશે. તેથી કદાચ તું માર્યું પણ જશે અને મારાથી તે દુઃખ સહન થશે નહિ.” બકલિયાને આ વાત હસવા જેવી લાગી, તે બોલ્યું, “મા, તમે તો બહુજ બીકણ છો. ફળિયામાં કુતરી બીઆઈ તેટલા માટે શું મારે સ્વતંત્રતા જેથી બીકણની પેઠે ઘરમાં ગોંધાઈ રહેવું? છટ! એ વાત મને ગમતી નથી. હું તે શું કરવા કુતરીને કે તેનાં કુરકુરિયાંને છેડીશ કે તે મને ખચકું ભરે! હું મારા હક પ્રમાણે મારે માર્ગે ફરું તેમાં કુતરીના આપનું

શું જવાનું છે ? બકરીએ આથી ખેદ પામી બચ્ચાંને બહાર ન જવા ઘણો આગ્રહ કર્યો અને કુતરીએ કેને કેને કરડ્યાં હતાં તેના દાખલા પણ આપ્યા; પણ તે સઉ ફેકટ. પોતાની મા ન જાણે તેમ તે એક વેળા ગુપચુપ ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યું અને જેવું કુતરીની જગા નજીકથી પસાર થાય છે તેવુંજ કુતરીએ વાઘણની પેઠે તેનાપર હલ્લો કરી તેનો ટોટો પીસી તત્કાળ મારી નાંખ્યું. મરતી વેળા તે રંક પણ ઉદ્ધત બકલિયાંને મોઢેથી નીચલા શબ્દો નીકળ્યા—

(દોહરા.)

ટુંકું ડહાપણ બાળનું, મરણ દુઃખનું મૂળ,
માને નહિ માબાપનું, એ બહુ મોટી ભૂલ.—૧

ડહાપણ જે માબાપનું, પ્રેમીને પાકટ,
ભંગ તેહનો જે કરે, તે પામે સંકટ.—૨

હિતવચન માબાપનાં, બાળકનાં તે મિત્ર,
સદા નજરમાં રાખજો, આજ 'કથાનું' ચિત્ર.—૩

બોધ—માબાપ કે ઘરડાં માણસોની શિખામણ જેમ બાળ-કેના હિતની તેમ પાકા અનુભવની હોય છે. તે માનવામાંજ ખરું સુખ છે. પણ કેટલાંક છોકરાં પોતાની હઠીલાઈથી તો કેટલાંક પોતાના સુઠીભર ડહાપણ ને અધુરી કેળવણીથી માનતાં નથી. તેથી ઉલટાં ચાલીને તેઓ મોટાં દુઃખમાં ફસી પડે છે અને વખતે પોતાના આખા જન્મારાનો સ્વાર્થ બગાડે છે. પાછ-ળથી તેઓ પસ્તાય છે, પણ તે પસ્તાવો તેમને કામ લાગતો નથી અને કેટલીકવાર તો તેમના જીવની પણ હાની થાય છે.

કથા ૪૮ મી-જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા બે જોડિયા બળદ.

એક ગામમાં બે જોડિયા વાછરડા હતા. તેમના ધણીએ બંનેને એકસરખા મૂલ્યે બે જુદા જુદા ગાડીવાનોને ત્યાં વેચ્યા. એક ગાડીવાન દયાળુ ને શાણો હતો. તે પોતે લીધેલા બળદને પૂરતો ખોરાક આપતો ને તેની પાસે મધ્યમસર કામ કરાવતો; તેથી તે બળદ આરોગ્ય ને બળવાન નીવડી તેને મનમાનતા પૈસા મેળવી આપવા લાગ્યો. પણ બીજો ગાડીવાન ઘાતકી ને લોભી હતો. પોતાના બળદને તે થોડો ખોરાક આપવા અને ઘણું વહીવટ કરાવવા લાગ્યો. તે હિંચુલાગ્ય બળદ તેથી ગળવા લાગ્યો ને નબળો થતો ચાલ્યો. ભારે બોજથી ભરેલું ગાડું તેનાથી ઘસડાય નાહ ત્યારે તે હરામી કરે છે એમ કહી ગાડાંવાળો તેને ચાખકા મારીને આર લોકે. બળદ તેથી વધારે ને વધારે નબળો પડી ગયો અને અંતે મરણ પામ્યો. આ ગાડાવાળાએ બળદ લેવા પાછળ ખર્ચેલા પૈસા તેથી પાણીમાં જયા અને નવો બળદ લેવાને ફરીથી તેને પૈસા ખર્ચવા પડ્યા તે જુદા.

બોધ-પરમેશ્વરે જેમને શેઠ શેઠાણી થવાનું સુભાગ્ય આપેલું છે તેમને ઘટે છે કે પોતાના નોકરોને તેમની યોગ્યતા પ્રમાણે સારો દરમાયો આપવો, તેમના તરફ માયાળુ રહેવું અને શક્તિ ઉપરાંત વહીવટ કરાવવું નહિ. તેમની ભૂલો બનતાં લગી માફ કરવી અને જેમ તેઓ જૂના થાય તેમ તેઓનો દરમાયો વધારતા જવું. નોકરો તેથી તેમને પોતાના માખાપ સમાન ગણી તેમનું કામ કાળજીથી કરશે અને તેમના લાભમાં પોતાનો લાભ

સમજી તેમનાથી છુટા પડવા ચાહશે નહિ. જેઓ એથી ઉલટી રીતે નોકરો સાથે વર્તે છે તેમના નોકરો તેમનું કામ ખરાબર કરતા નથી, વારંવાર નોકરી છોડી જાય છે અને શેઠ શેઠાણીને નવા નોકરો સાથે નવી માથાકૂટ કરવી પડે છે; વળી તેમનું નામ વાયડું થયાથી નવા નોકર મહા મુશ્કેલીથી મળે છે અને એ રીતે તેમને અનેક અગવડો ખમવી પડે છે.

કથા ૪૯ મી-વાઘનું નામ ધરાવનાર શિયાળનું ખચ્યું.

એક શિયાળે પોતાના ખચ્યાનું નામ ઉકમાઈથી “શેરખાં” (નામીયો વાઘ) એવું રાખ્યું. તે નામ માટે તેના માખાપ તેમ તે છોકરો પણ બહુ કુલાશ રાખતો; જાણે વાઘનું નામ મળ્યું તેથી ખરેખરો વાઘજ બની ગયો હોયની! પડોસનાં બીજાં ગ્રાણીઓનાં ખચ્યાંઓ સાથે રમતાં આ “શેરખાં” શિયાળ તેમને ગાળો ભાંડે ને મારે; અને તે બાપડાં છોકરાંઓ તેના નામથી બીને તેને છેડે નહિ. એક સમયે તેઓ સઘળાં રમતાં હતાં, તેવામાં સામેથી એક ન્હાનો વાઘ ખરાડતો ને છલંગ મારતો તેઓ તરફ આવતો જણાયો. તે જોઈ તેઓ ગભરાયાં; અને સઘળાં-ઓએ શેરખાંને કહ્યું, “મોટા ભાઈ શેરખાં! હવે તમારું શૂર-વીરપણું દેખાડવાનો સમય આવ્યો છે. તમે “શેરખાં” એવું મોટું નામ ધરાવો છો, તો આપણા પર ધસી આવતા પેલા નાના વાઘની સામે ઉતરો અને તેને મારી તમારું નામ ખરું કરી દેખાડો! તમે જો તેની સામા થશો તો અમે તમારી પીઠે ખડા રહીશું, નહિ તો ન્હાસવા સિવાય અમારો છુટકો નથી.” શેરખાં તો પેલા નાનકડા વાઘને જોતાંજ એવા ધ્રુજી ઉઠ્યા હતા, કે

તેમનું મરોડદાર પુછડું નીચુંજ પડી ગયું હતું ! લયના માર્યા સહથી પહેલાજ તેઓ પોતે નાઠા અને તેમની પાછળ તેમના ગોઠિયાઓ પણ તેમને હડધૂત કરતા ન્હાસી ગયા.

બોધ-નામથી નહિ પણ કામથીજ માણસનું પાણી જણાય છે. મોટું નામ રાખી મોટાં કામ ન કરીએ અથવા ભલાં કામ કરવાને સમયે બહાનાં કાઢી ખસી જઈએ તો આપણી હાંસી થાય અને આપણું મોટું નામ લજ્જામાં આવી પડે. કેટલાંક રંક માખાપો પોતાનાં છોકરાંને મોટાં મોટાં કે રાજવંશી નામો આપે છે. તેઓ અંતે પોતાનાં નિર્દોષ બચ્ચાંઓની ઠેકડીજ કરાવે છે. “ દીકરા દળનારીના ને નામ તારે દારાશા.” એવી એક કહેવત પારસીઓમાં ચાલે છે. મોહમેદનોમાં પણ કહેવત ચાલે છે કે-“ પેટમાં પાશેર પાણી નહિ ને નામ દરિયાવખાં.” હિંદુઓમાં પણ કહેવત છે કે, “ નામે નવલખી ને ગજવામાં પઈ નહિ.” ઇ. ઇ.

કથા ૫૦ મી-વાઘ, વરૂ અને કુતરો મિત્રો.

એક જંગલમાં વાઘ, વરૂ અને કુતરો એ ત્રણ વચ્ચે દોસ્તી બંધાઈ. એ ત્રણેના જાતિસ્વભાવ એવા કે તેઓ વચ્ચે મિત્રાચારી થઈ શકે નહિ. તથાપિ સંજોગો એવા બન્યા કે જેથી આ વાઘ, વરૂ અને કુતરો મિત્ર થઈ શક્યા. વરૂને જંગલમાં પોતાના શિકારો મેળવતાં વાઘથી અડચણ નહિ થાય અને વાઘની સંગતથી પોતે પણ મોટાં પ્રાણીમાં ગણાય તેટલા માટે તે ખુશામદ કરીને વાઘનો મિત્ર થઈ રહ્યો હતો. કુતરો જાતે માયાળુ સ્વભાવનો હોવાથી અને શહેરમાંના પોતાના વહાલકણા જાતભાઈઓ વચ્ચે

દુઃખ પામ્યાથી શહેર છોડી જંગલમાં નીકળી આવ્યો હતો.
 અને તેને એકલો ભટકતો જોઈને તેના રૂપગુણપર પ્રસન્ન થઈ
 વાઘે સ્વેચ્છાથી તેને પોતાનો મિત્ર કયો હતો. થોડા દહાડા સુધી
 તો આ દોસ્તી કરી પણ અડચણ વિના ચાલી, પણ પછીથી
 તેમાં ભંગાણુ પડ્યું. કુતરાને નરમ અને મહેનતુ જોઈને વાઘ
 તેની સાથે મિત્રાઈને બદલે શેઠાઈ ચલાવી નોકરની પેઠે કામ
 કરાવવા લાગ્યો અને વરૂએ તેને ઉત્તેજન આપ્યા કર્યું; કેમકે
 કુતરો હલકો પડે એટલે વાઘના મિત્ર તરિકેનું માન ફક્ત પોતા-
 નેજ મળે તેમ હતું. કુતરો આથી અસંતોષો થયો અને તક
 જોઈ નાસી ગયો. વરૂએ વાઘને ઉશ્કેર્યો; એટલુંજ નહિ પણ
 પોતાની સરસાઈ દેખાડવાના હેતુથી પેલા કુતરાનો નાશ કરવાનું
 બીડું ઝડપી તેણે તેની પૂઠ પકડી. ઘણી જગાએ શોધખોળ
 કરતાં આ કુતરો તેને એક ભરવાડને ત્યાં આવી રહેલો જણાયો;
 તેણે બળવાન, હિંમતવાન અને ઉપયોગી જોઈ પોતાનાં દારદાંખરની
 ચોકી કરવા તેને રાખ્યો હતો. ત્યાં તે ખાનપાનથી પોષાઈ પુષ્ટ
 બન્યો હતો અને સવ માણસો તેના તરફ બહુજ પ્રીતિ દેખાડતાં
 હતાં તેની આવી ચઢતી જોઈ વરૂની આંખમાં વધારે ઝેર ભરાયું.
 કોઈ કળાથી તે ભરવાડને મળ્યું અને સમજાવ્યું કે એ કુતરો
 ઘાતકી હુમ્મો અને કૃતદ્ર છે તેથી શહેરીઓએ તેને પોતા
 વચ્ચેથી હાંકી કાઢ્યો હતો અને જંગલમાં તેને નિરાધાર ભટકતો
 જોઈ મારા ભલા અને મહાપ્રતાપી મિત્ર વાઘરાજાએ પોતાને ત્યાં
 આશરો આપી રાખ્યો હતો; પણ ત્યાં પણ તે પાંસરો ન ચાલ્યાથી
 તેમણે કંટાળી તેને કાઢી મુક્યો છે. મારી ખાત્રી છે કે અહીં
 પણ તે જોખમ ભરેલોજ થઈ પડશે. માટે તમે એને તત્કાલ

હાંકી કાઢો; નહિ તો તમારી પણ ખરાબી કરશે એટલુંજ નહિ પણ મારા મિત્ર વાઘરાજ પણ તમારા શત્રુ થઈ કોઈ દિવસ તમારો ઘાણુ કાઢી નાંખશે.” ભરવાડ મૂર્ખ અને કાચા કાનનો હોવાથી વડૂની વાત સાચી માની અને જે નિમકહલાલ કુતરો પોતાનાં ઢોરઢાંખરતું રક્ષણ કરનાર થઈ પડેલો તેને નિર્ભયપણે માર મારી હાંકી કાઢ્યો. વડૂએ પોતાનાં કાવતરાંની ખડાઈ વાઘ આગળ મોટા મોટા શખ્દોમાં હાંકી; પણ થોડાજ દિવસમાં પોતાની અજાયબી વચ્ચે તેના જાણવામાં આવ્યું કે જે કુતરાનો નાશ કરવાને હું આકાશ ને પાતાળ એક કરી ચૂક્યો છું તે તો એક ખીજા ભરવાડના હાથમાં આવ્યો છે અને તેના ગુણોને માટે પ્રસન્ન થઈ તેણે તેને પોતાને ત્યાં બહુ માન ને હેતથી રાખ્યો છે. એ વાત જાણતાંજ આ અદેખો વડૂ તે ભરવાડને ત્યાં પહોંચી ગયો અને કુતરાની અપકીર્તિ કહી તેને હાંકી કાઢવાનો આગ્રહ કર્યો. પણ આ ભરવાડ સમજી હોવાથી તે ઝટ વડૂની ખોટી નિષ્ઠા જાણી ગયો; અને તેને એટલોજ ઉતર વાળ્યો કે આ કુતરામાં ભલાઈ સિવાય મેં તો બીજું કશું જોયું નથી. તમે તેને બુંડો કહો છો તોપણ ગમેતેવો પણ તે કુતરો છે અને તમે તો વડૂ. મને તો મારા બાપદાદા શિખામણ કહી ગયલા છે કે ભલામાં ભલા વડૂ કરતાં બુંડામાં બુંડો કુતરો સારો !” આ ઉત્તરથી વડૂનું પાણી ઉતરી ગયું. પોતાની દુષ્ટ ધારણામાં નિરાશ થઈ તે ત્યાંથી પાછો ફર્યો અને ભરવાડને દમ ભીડાવતો ગયો કે, “હું અને મારો મિત્ર વાઘ, તને જોઈ લઈશું.” ભરવાડે તેની ધમકીને હસી નાંખી અને એક ગુણી પ્રાણીની નોકરીનો લાભ તે નિર્ભયપણે મેળવવા લાગ્યો.

બોધ-ખુશામદીઆ માણસો ગમે એવા મોટા હોય તોપણ તેઓ ધાસ્તી આપનારા છે. ખુશામદને ખાતર અને મોટા મિત્રને માત્ર રાજી રાખવા માટે પણ તેઓ પોતાના ગરીબ મિત્રને ઘાણ કાઢવાને ચૂકતા નથી. પોતાનો હલકો હેતુ પાર પાડવા માટે તેઓ અને એટલી કપટકળા ચલાવે છે. ભોળા અને કાચા કાનના લોક તેમની કારસ્તાનીથી ઠગાય છે ખરા, પણ સાવધ માણસોની નજરમાં તેઓ ઉઘાડા પડી પોતાની પ્રતિષ્ઠા ખોયા વગર રહેતા નથી. સદ્ગુણી માણસ હલકા માણસોનાં સંબંધમાં આવતાં દુઃખ પામે છે, તોપણ છેવટે કોઈપણ તેની પિછાન કરનારું મળી આવે છે અને પોતાની ભલાઈનો બદલો તેમને મળીજ રહે છે.

કથા ૫૨ મી-વાઘણ અને બકરી.

એક વાઘણ માંદી પડી તેથી પોતાના બચ્ચાને ધવડાવવા માટે તેણીએ એક દુધાળી બકરીને પગાર ઠેરવીને રાખી. બકરીએ પગારની લાલચે તેમજ પોતાના માયાળુ સ્વભાવ પ્રમાણે સારી રીતે દુધ ધવડાવીને વાઘણના બચ્ચાને ઉછેર્યું. વાઘણ સાજી થઈ એટલે બકરીને રજા આપી અને બકરી પોતાનો પગાર માગે તે ઉડાવવાની ખોટી નિષ્ઠા રાખીને તેણી બોલી, “બકરીબાઈ, હું દિલગીર છું કે તમોએ દુધ ધવડાવવામાં બેકાળજી કરીને મારાં પુષ્ટ બચ્ચાને છેક તાવી નાખ્યું છે. એક માતા તરીકે તે માટે મને બહુ રોસ ચઢે છે અને એમ થાય છે કે જાણે હમણાંજ તમને ફાંડી ખાઉં; પણ તમારી સામે એટલી બધી ઘાતકી થતી નથી અને માત્ર તમારા ચઢેલા પગારનોજ દંડ કરીને જતાં મેલું છું.” ગરીબ ભોળી બાપડી બકરી ! તેણી આશ્ચર્ય પામીને

બાલી, “ શેઠાણીજી ! તમારા જોવામાં કાંઈ ફેર હશે. તમારું
 બચ્ચું તવાયું તો નથીજ, પણ મારૂં દુધ ધાબ્યા પછી વધારે
 પુષ્ટ બન્યું છે. ખાતરી કરવી હોય તો ચાલો આપણે આડોસી
 પાડોસીઓને દેખાડીએ ને તેમનો મત લઈ આપણા વાંધાનો
 નિવેડો આણીએ.” વાઘણે જોયું કે બકરીનું કહેવું ખરૂં છે અને
 તેણી પોતાનો દાવો છોડવા માંગતી નથી, તેથી તેણીને ગભ-
 રાવા માટે તેણે આજ મેલ્યું કે “ હશે ! પણ એ મુદ્દાપર હું
 વધારે વજન મેલતી નથી અને મારા એક વહોલા બચ્ચાને બીજાંની
 નજરમાં લાવવાનું યોગ્ય ધારતી નથી; પણ બકરીબાઈ, મારાં આ
 ભર્યા પૂર્યા ઘરમાંથી તમોએ મન લાવતી ચોરી કરો મને બાલી
 કરો મેલી છે તેનું કેમ ! બાપડો મારો ધણી રાત દિવસ મહે-
 નત કરી શિકાર લાવી મારે સાડા ઉંચા રાખતો તેમાંથી તમે
 ગમે તેમ હજમ કરી ગયાં છો, તે માટે તમો શું કહો છો ?
 તમારી લાજ રાખો અત્યાર સુધી હું એ વિષે ચૂપ રહી હતી, પણ
 હવે જ્યારે તમે મારી મરજાદા રાખતાં નથી ત્યારે મેં ઠરાવ
 કર્યો છે કે તમને તમારા ખરા રૂપમાં ઉઘાડાં પાડવાં અને
 તમારા પગારની એક પઈ તમને ન આપતાં બાલી હાથેજ
 વિદાય કરવાં.” બકરી જો કે ગભરાઈ તો પણ છાતી કઠણ
 રાખીને બાલી, “ શેઠાણીજી ! મારા કહેવાથી તમને રીસ લાગી
 હોય તો ક્ષમા કરજો, પણ તમે પોતેજ દરરોજ ફર્યાદ કરતાં હતાં
 કે હું માંદી પડેલી છું તે છતાં મારો નિર્દય ધણી મારે માટે
 શિકાર લાવતો નથી. તો પછી શિકાર હું કેવી રીતે ખાઈ જાઉં ?
 આમ છતાં મારી લઈએ કે શિકાર ઘરમાં આવ્યા હતા; પણ
 તે મારાથી ખવાયજ કેમ ? અમો પશુની જાતનો ખોરાક તો

ઘાસચારો છે; નહિ કે માંસલોહીવાળા શિકાર. ” વાઘણ આથી તદ્દન અંખવાણી પડી ગઈ; તોપણ ક્રોધના આવેશમાં હૃદ બકાર જઈ યોલી, “ હુચ્ચી બકરી ! હજીએ સમજતી નથી ? તો હવે હું તારો કેવો ઘાટ ઘડું છું ! મારી માંદગીનો લાભ લઈ મારા પતિને ભોળવીને તેમની સાથે તે નીચ પ્રીતિનો વહેવાર માંડ્યો હતો. એ વાત પણ શું યોટી છે ? જો તું યોટી કહેશે, તો આ મારો પતિ મારા તરફથી સાક્ષી પુરી મને સાચી ઠરાવી આપશે. ” છેડાયલી વાઘણ આમ યોલીનેજ અટકી નહિ, પણ પોતાના પતિ વાઘપર તકાદો કરી તેને મોઢે પણ તેણીએ યોલાવ્યું કે વાઘણ કહે છે તે વાત સાચી છે ને બકરીની નીતિસંબંધી વર્તણૂક સારી નથી ! વાઘ અને વાઘણને બકરી સામે નારાજ થયલાં જોઈ ત્યાંનાં બીજાં પ્રાણીઓ પણ તે આપડીપર છેડાઈ પડ્યાં અને તેણી હુચ્ચી, ચોટ્ટી તથા અનીતિમાન છે એવું કહી વાઘણ અને વાઘ તરફજ દયા દેખાડવા લાગ્યાં. બકરી આથી છેક ગાલરો પડો ગઈ અને પોતાનો પગારજ નહિ, પણ સાથે લાજ પણ ગુમાવી ધ્રુજતી અને રડતી પોતાને ઘેર આવી. વળી વાઘ તથા વાઘણની શત્રુતાના કારણે તણીને પોતાનો બધો વખત લયમાં કાઢવો પડ્યો.

બોધ-જે માણસો મોટાં પણ લોભી અને હલકા સ્વભાવનાં હોય તેમની સાથે કોઈપણ કારણે કાંઈપણ લાલચે વહેવાર રાખવો નહિ. ભોગજોગે જો વહેવાર પડ્યો હોય તો પહેલી તકે તેમનાથી છૂટાં પડી જવું અને તે માટે નાણાંનો કે બીજો ભોગ પણ આપવો પડે તો તે આપવો; નહિ તો તેમને હાથે આપણા પૈસા ટકાની તથા માન મર્યાદાની હાનીજ થશે.

બળી તેથી આપણે માથે મોટાં આળો ચઢશે અને લોકો પણ તેને ખરાં કહેવા નીકળશે. મોટા માણસો સાથે લડત કરવામાં તેમની હોલત, લાગવગ અને કાવાદાવાને લીધે કદી ક્ષવી શકવું સહેલું નથી. કેટલાંક માણસો શ્રીમંત હોવા છતાં પૈસાનાં એટલાં બધાં લોભી હોય છે કે પૈસાના બચાવ ખાતર પોતાની સાચવટ તથા માણસાઈનો લોગ આપવામાં પણ પાછું જોતાં નથી. રંકોના પૈસા ડુખાડવામાં તેઓ પાપ સમજતાં નથી અને તેથી બાપડા તેમના નોકરો વગેરેને પોતાના ખરા પક્ષીનાના પૈસા જોઈ રહી બેસી રહેવું પડે છે.

કથા પર મી-ગીધ અને શહેર સુધરાઈ.

એક વગડાનાં પ્રાણીઓએ પોતાની સીમમાં ગલીચી અને ગંદવાડનો વધારો થયલો જોઈ તેની સફાઈ કરવા માટે ગીધને પોતાનો મ્યુનિસિપાલ કમિશ્નર નીમ્યો. મુવેલાં પ્રાણીઓને ઓટ ભક્ષ કરવાનો સ્વભાવ હોવાથી તે ગીધે સફાઈ તો ઠીક કરી; પરંતુ તેના પોતાના છેરથી ત્યાં નવી જાતની ગલીચી થવા માંડી અને જે જે ઝાડોપર તે ગીધ બેસતો તે તે ઝાડો, તેના છેરની ઝેરી ગરમીથી મરી જવા લાગ્યાં. પ્રાણીઓ તેથી વધારે દુઃખ પામ્યાં અને છેવટે તેઓએ આ ગીધને પદબ્રષ્ટ કરીને પોતાનો છુટકારો કર્યો.

ખોધ-કેટલાક હોદ્દાદારો એવા ભુંડા સ્વભાવના હોય છે કે રૈયતને સુખ આપવાને બદલે દુઃખના કારણ થઈ પડે છે. લોકકલ્યાણનો જે રૂઝો હેતુ રાખીને તેમની નિમણૂક થાય છે તેને બદલે રૈયતના સુખના લોગે પોતાનું જ સુખ સગવડ તેઓ સાધે

છે. નુકસાનકારક ગણ્યાતાં જે કામો કરવાની પ્રબળતા તેઓ બંધી કરે છે તેવાં કામો પોતે નિર્ભયપણે કરે છે અને તેમ કરીને પોતાના અધિકારને આંખ લગાડે છે. રૈયતમાં જો શક્તિ અને એકસંખી હોય છે, તો એવા હોદ્દાઓને દૂર કરે છે અને નહિ તો તેમનું અંધેર લઈ ચલાવ્યા વગર તેને છૂટકો રહેતો નથી.

કથા ૫૩ મી-કાંટો અને પગ.

એક માણસ પોતાનાં પગરખાં પહેર્યા વગર ખાવળીઆનાં આડોમાં ફરતો હતો તેથી એક કાંટો તેના પગમાં ઓચિંતો એટલેાં મજબૂત લોકાયો કે કાઢતાં તેના પગને બહુ વેદના થઈ અને લોહી પણ ઘણું વહ્યું. આથી તે બખડવા લાગ્યો કે “ઓ દુષ્ટ કાંટા ! તારૂં સત્યાનાશ જાણે ! તારા અડને આ જગમાંથી ક્ષય થાણે !” કાંટાએ ઠંડેપણે ઉત્તર વાળ્યો કે “ભાઈ, ગમે એટલી ગાળો લાંડ; મને તે લાગનાર નથી. હું પોતે જાણી ખૂણને થોડોજ તારા પગને પીડવા આવ્યો હતો ? તારી સુખાંધ-થીજ તેં આ દુઃખ પોતાને માથે વહોરી લીધું છે. આ જગા કાંટાની હોવા છતાં તું શામાટે ઉઘાડે પગે અહીં આવ્યો ? અને આવ્યો તો શામાટે જોઈ તપાસીને ન ચાલ્યો ?”

ખોધ-માણસોને ઘણાંખરાં દુઃખ તો તેમની પોતાની મૂખાંધ અને બેદરકારીથીજ થાય છે. જ્યાં જવું ન જોઈએ ત્યાં આપણે જઈએ; જે ખાવું ન જોઈએ, જે કરવું ન જોઈએ તે આપણે કરીએ; તો અવશ્ય આપણને દુઃખજ મળે. સંસારમાં ડગલે ડગલે દુઃખનાં સાધનો પડેલાં છે. તે આપણને ન વળગે એટલા

માટે બહુ સાવચેતી અને ઠહાપણથી આપણો રસ્તો કાપવો જોઈએ. ઘણાં ખરા માણસો તેમ કરતાં નથી અને તેથી દુઃખના ભોગ થઈ પડે છે અને પછી તેઓ પોતાના પેદા કરનારને, પ્રારબ્ધને કે સામા માણસોને દોષ દે છે; પણ એ માત્ર તેમની અજ્ઞાનતા અને ગળે પડુપણું છે.

કથા ૫૪ મી—કળશિયો અને પાણી.

એક કળશિયાને પાણીથી ભરવામાં આવ્યો હતો. પાણી કળશિયામાં ઠંડાં પછી અભિમાન ધરી તેને કહેવા લાગ્યું, “અલ્યા, તેં મને ઝાલી રાખ્યું છે ત્યાં સુધી તારાથી બીજું કાંઈ કામ થઈ શકતું નથી. એ ઉપરથી હું સમજું છું કે હું તારે માથે શેઠ છું ને તું મારો નોકર છે.” કળશિયો રીસે ભરાઈને બોલ્યો, “નગુણા અને અહંકારી જળ! હું તો એમજ સમજતો હતો કે તું મારે આધારે રહ્યું છે, તો તે માટે મારો ઉપકાર માનશે; પરંતુ તું તો મને સામો નીચો પાડે છે, તો હવે તે નિમકહરામીનો બદલો જોઈ લે.” એમ કહી કળશિયો ઉઘો વળી ગયો અને તેમાંનું પાણી જમીનપર ઢોળાઈ હતું નહતું થઈ ગયું.

બોધ—કેટલાંક માણસો એવાં અભિમાની અને નિમકહરામ હોય છે કે જેઓ તેમને આશરો આપી નિભાવે છે તેમનેજ માથે ચઢી બેસવા માગે છે. પોતાની ટુંકી સમજથી તેઓ ઉલટું એવુંજ સમજે છે કે અમોવડેજ એનો નિભાવ થાય છે. એવા અધમ માણસોની શુદ્ધ ત્યારેજ ઉઘડે છે કે જે માણસોને આધારે તેઓનો નિભાવ થતો હોય છે તેઓથી તેઓ.

જ્યારે છૂટા પડે છે, યા તેઓ તેમને કાઢી મૂકે છે. માણસને ઘટે છે કે જેને આધારે પોતે નભતો હોય તેનો ઉપકાર માની નમ્ર રહેવું અને પોતે જો તેને કાંઈ કામ લાગતો હોય તો તે માટે તેના પર પાડ ચઢાવવો નહિ.

કથા પપ મી-બકરી તથા કુતરી વચ્ચેનો કલ્થો અને વાંદરાનો ન્યાય.

એક રણિયામણા ગામડામાં એક ગરીબ બકરી રહેતી હતી. એ બકરીને બે રૂપાળાં બચ્ચાં જન્મ્યાં જેને માટે તે પોતાને ભાગ્યશાળી સમજી પરમેશ્વરનો પાડ માનવા લાગી. હવે તે જગાએ એક વિકરાળ વઢકણી કુતરી પણ વસતી હતી. જો કે તે બકરીની પડોસણ તથા મૈત્રિણી હતી, તથાપિ બકરીનાં રૂઢપુઢ બકડ્યાંઓને જોઈ તેની દાનત બગડી અને તે બકડ્યાંઓનો ભક્ષ કરી પોતાના મતની તૃપ્તિ કરવાની તલપ તેના દિલમાં ઉત્પન્ન થઈ. એક દિવસે બકરી પોતાનાં બચ્ચાંને ત્યાંજ મેલીને ગામને પાદરે ચારે ચરવા ગઈ, ત્યારે એ કુતરીએ એ બચ્ચાંઓને પોતાને કબજે લઈ લીધાં અને પોતેજ જાણે તેમની માતા હોય તેમ તેઓને પાસામાં ઘાલીને બેઠો. બકરી પાછી ફરવા કેડે આ તમાશો જોઈ વિસ્મય પામી; તોપણ તે એવું સમજી કે કુતરી મારી બેન સમાન હોવાથી બચ્ચાંની માશી દાખલ તેણીએ મારી ઝેરહાજરીમાં મારાં બચ્ચાંઓનું રક્ષણ કરવાના વિચારથી તેમને જાળવ્યાં હશે. તેણીએ તે માટે કુતરી બેનનો ઘણો ઘણો ઉપકાર માન્યો અને વનતિ કરી કે હવે મારાં બકડ્યાં મારે સ્વાધીન કરી તમે સુખે તમારે કામે વળગો.

કુતરીએ તે સાંભળતાંજ છેડા છોડવીને કહ્યું કે, “ તું કોણ આ અચ્ચાંઓની મા થવાવાળી ? હું તને ઓળખતી નથી. એ અચ્ચાં તો મારાં પોતાનાં જણેલાં છે.” આમ બોલવા બેડે તેણી વાઘ-ણની પેઠે કુંકાડા મારતી લસવા મંડી. રંક બાપડો બકરી ! આ અણુધારી આફત બેઈ થરથર ધ્રુજવા લાગી; તેણે ઘણી નમ્રતાથી કુતરીને કહ્યું, “ બે તમે સાચાં હો તો આવો મારી સાથે, આપણે કોઈ ન્યાયી પ્રાણી પાસે જઈ એનો ન્યાય કરાવીએ. ન્યાયમાં બે તમારી જીત થાય તો અચ્ચાં મારા પેટનાં જણેલાં છતાં પણ હું તેમને તમારે સ્વાધીન કરીશ.”

કુતરીએ આ દરખાસ્ત એમ સમજીને સ્વીકારી લીધી કે મારા તથા બકરીના વાંધામાં કોની તાકાત કે મારી વિરૂદ્ધ ફડચો કરશે ? પછી બંને જણ બકડ્યાંને સાથે લઇને, કોઈ ન્યાયાધીશનો શોધ માટે વગડા તરફ આગળ વધ્યાં. થોડેક છેટે પહોંચતાં ઝાડી વચ્ચે તેમને એક મોટો મસ વાંદરો મળ્યો. તે દેખાવમાં તથા ચેનચાળા કરવામાં મનુષ્યજાતને ઘણો મળતો હોવાથી, કુતરો તથા બકરીએ તેને નમન કરીને વિનંતિ કરી કે “ વાંદરાજી ! વાંદરાજી ! અમે તમને અમારા ન્યાયાધીશ ઠરાવિયે છિયે; તમે અમારો ન્યાય કરો.” પછી ફરિયાદણ બકરીએ પોતાની ફરિયાદની સઘળી વિગત કહી સંભળાવી. પ્રતિવાદણ કુતરોએ પણ પોતાના બચાવનું કહ્યું; અને છેવટે ઉમેર્યું કે, “ હું જાતે કુતરી છું તથા તમારા કરતાં ઘણી બળવાન છું, તે લક્ષમાં રાખીને ન્યાય કરશો !” વાંદરાજી પોતાના ભાવ વધેલા માની ખૂબ દમામથી ન્યાયાધીશ બન્યા અને બંને પક્ષ-ઠારોને પોતપોતાના સાક્ષી પુરાવા રજુ કરવાની આજ્ઞા કરી.

બંને પક્ષકારો ગામમાં જઈને સાક્ષીઓ મેળવવાનો યત્ન કરવા મંડ્યાં. ગામનાં કુતરાં, બકરાં, બિલાડાં, મરઘાં, બટકાં, ઉંદરડાં ઇત્યાદિ સર્વ કોઈ જાણતાં હતાં કે બકડ્યાં બકરીનાંજ છે અને કુતરી ખોટો દાવો કરે છે, તોપણ કુતરીના ત્રાસથી તથા તેણીએ હમ ભરાવ્યાથી તેઓ તેણીનાંજ સાક્ષી થયાં અને બિચારી બકરી કાલાવાલા કરીને થાકી તોએ કોઈએ તેણીની પક્ષ લીધી નહિ. ન્યાયાધીશ સાહેબની હજુરમાં આવ્યા પછી સદરહુ સર્વ પ્રાણીઓએ -બકરા તથા બકરીઓ, જેઓ ફરિયાદણુ બકરીનાં સ્વભાવિ તથા સગાં રનેહી થાય તેઓએ પણ-કુતરીનાજ લાભમાં તથા બકરીની વિરુદ્ધ જુખાની આપી. અધુરામાં પૂરું બે જંગલી શિયાળ જેમને આ કામમાં કંઈજ લાગે વળગે નહિ તથા જેમને કોઈએ સાક્ષી દાખલ બોલાવેલાં પણ નહિ તેઓ ત્યાં આવી ચઢ્યાં; અને રાજપુશીથી પેલી કુતરી તરફથી એવી જુખાની તેઓએ આપી કે, “અમે વારંવાર રાત્રી વેળા લોકોનાં મરઘાં વગેરે મારી ખાવાના ઉદ્યોગ માટે ગામમાં જતાં આવતાં હોવાથી બંને પક્ષકારોને પિછાનિયે છિયે અને તે પિછાનના આધારે કહીએ છીયે કે કુતરી બહુ ભલું ને બળવાન પ્રાણી છે. તેણીએ બકરીના સંકટવેળા તેણીને મદદ કરી હતી; અમારાં સદરહુ કાર્યમાં પણ તેણીએ અમોને સહાયતા આપીને અમારાપર મોટા ઉપકારો કીધેલા છે; તે ઉપરથી અમે માનીએ છિયે કે તેણીનો દાવો ખરો છે અને આ બચ્ચાંઓ તેણીનાંજ છે.” નામદાર ન્યાયાધીશ મિં જસ્ટિસ વાંદરાજીએ સદરહુ સઘળા સાક્ષીઓની જુખાની સાંભળ્યા પછીથી બકરીને પોતાના સાક્ષી સ્વુ કરવા ફરમાવ્યું. બકરી રડી કપાળ કૂટીને બોલો, “ નામદાર ન્યાયાધીશ !

સરકાર માળાપ ! ખરૂં પુછો તો પ્રતિવાદણ કુતરીખાઈના આ જેટલા સાક્ષીઓ છે તે બધા મારાજ છે, પરંતુ મારી મુશ્કેલીની લાલ લઈને તથા કુતરીના બળથી ડરી જઈને તેઓ ફરી ગયાં છે અને હડહડતી જુઠી જુઠાની આપી તમને ઠગવાનું તથા ન્યાયને ઉંધો મારવાનું મહાપાતકી કર્મ એઓએ કર્યું છે. મારા તરફથી કોઈ સાક્ષી આપવાની હામ ભીડતાં નથી અને હું તેમની દરકાર પણ કરતી નથી. પ્રતિવાદણના સર્વ સાક્ષી પુરાવાને તડાકે ઉરાડી મેલે અને કોઈથી કદી નહિ તૂટે એવા બે પુરાવા મારી પાસે છે. એક એ કે આ તકરારી બકલ્યાંના રૂપ રંગ તથા સ્વભાવ સર્વ મનેજ મળતાં છે; કુતરીનો તો એક અંશ પણ તેમનામાં જણાતો નથી. બીજું એ કે બકલ્યાંઓ તમો જુઓ છો તેમ ક્યારનાં મને આવી મળવાનાંજ વલખાં મારે છે અને કુતરીભણી તો ઝાંખીને જોતાંએ નથી. એનાં કરતાં સરસ તથા વધુ સાક્ષી શી જોઈએ સાહેબ ?” બકરીના આ પુરાવા એટલા તો મજબુત હતા કે તેના આધારે ન્યાયાધીશ તેણીના લાલમાંજ ચુકાદો આપશે એમ માનીને સાક્ષી પ્રાણીઓ ધ્રુજવા લાગ્યાં; તથાપિ તેઓ સર્વની અજાયબી વચ્ચે ન્યાયાધીશ સાહેબ વાંદરાજીએ એવો ચુકાદો આપ્યો કે--

“ ફરિયાદણ બકરી ખાઈનો દાવો બનાવટી અને રદ ખાતલ છે, કારણ તેણી એક પણ નજરે જોનાર સાક્ષી રજુ કરી શકી નથી. પ્રતિવાદણ કુતરીખાઈનો દાવો વાજબી છે, કારણ તેણી કુંડીબંધ સાક્ષીઓ રજુ કરી શકી છે. તેણી જાતે જખરી, વગવાળી, ચુકિતવાળી છે અને તેવી એક ખાઈ કદી પણ જુઠું બોલે કિંવા ખોટો દાવો કરે નહિ. વળી જે સાક્ષીઓ તેણી

તરફથી હાજર થયા છે તેઓ પણ પ્રમાણિક તથા આખરદારજ હોવા જોઈએ. બકરીએ આપેલા બે પુરાવા દેખીતા ઘણા મજબુત લાગે છે, પણ તે હું એવી સુક્તિથી રદ કરું છું કે બંને બચ્ચાંઓને શિખવી કુત્રવીને તેણીએ તેમની હકદાર માતૃશ્રી સામે બળવાખોર કરી મૂક્યાં છે; તથા એ બચ્ચાંઓનાં રૂપ રંગ બકરીના જેવાં લાગે છે તેનું કારણ એ કે બકરીએ બહુ તથા નજરબંદી કરીને આપણુ સર્વની આંખો ફેરવી નાંખ્યાથી એવું 'ખોટું' આપણને દેખાય છે; અર્થાત બકરી ખોટો દાવો કરનાર, ડોળધાલુ, લુચ્ચી, તર્કટી, ડાકેણી ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ છે; અને એ સર્વે સમળ કારણો તથા અર્થશાસ્ત્રની તકરારોથી હું છેવટનો ફકરો આપું છું કે, બંને તકરારી બચ્ચાં નિર્દોષ કુતરીબાઈને હવાલે કરવાં. લુચ્ચી બકરીને તેણીની આ અપ્રમાણિક વર્તણુક તથા ખોટી જુખાની અને ખોટા સોગંદ વગેરેના ભયંકર અપરાધો માટે એકદમ અહીં રેહસી નાંખવી અને તેણીનું માંસ તથા લોહી આપણુ સર્વેએ આપણી મહેનતના બદલામાં ઉજાણી કરીને વહેંચી ખાવાં. અલબત્તે, તેનો મોટો હિસ્સો આ નિર્દોષ કુતરીનેજ મળશે. તથાસ્તુ !”

રંક બિચારી બકરી ! પોતાનો દાવો ખરો તથા મજબુત છતાં પોતાનાં બચ્ચાં તો ખોઈ ખેડીજ, પણ તે જોડે પોતાનો પ્રાણ પણ ગયો !

બોધ-દુનિયા કાવાદાવાથી ભરેલી છે. તેમાં અનર્થો તથા અન્યાયો તરેહવાર જાતના અને તરેહવાર રીતે થાય છે. હકદારોના હક લુટાય છે અને જેમનો હક નહિ તેઓ જીતે છે. ન્યાય મેળવવાના જુદા જુદા રસ્તાઓ હોય છે, પરંતુ હમેશાં ખરોજ

ન્યાય મળે, હકદારોજ જીતે અને તરાપ મારનારાઓ હારે કે સજા પામે, એ નક્કી હોતું નથી. ન્યાયાધીશો, જુરરો, ટીકાકારો, કે મત આપનારાઓ જે મૂર્ખ, અપ્રમાણિક કે ખુશામતિયા હોય છે, અને હકદાર આસામી જે ગરીબ હોય છે તો ન્યાય ઉંધો વળે છે અને હકદાર હક ખોઈ બેસે છે. જેનો હક નહિ તે પોતાના પૈસા, લાગવગ, હથિયાર કે તેવાં બીજાં સાધનોનાં બળથી કાવી જઈને પારકી મતાનો લહાવો લે છે, એટલા માટે રાંક સ્થિતિનાં મનુષ્યોને ઘટે છે કે શક્તિવાળાઓ સાથે વાંધામાં ઉતરવું નહિ. વાંધો પડે તો તે માટે લડત કરવા નિકળવું નહિ અને બનત િશગી સર્વ નિવેડો ઘરમેળે સમજુતીથી લાવવો. જે તેમ જ નહિ બની શકે તો “ ભુંડાંનાં નામ ઉપર ધૂળનો ખોબો ” એ નિયમે પરમેશ્વરનો ન્યાય અંતે પ્રબળ થશેજ એવો દૃઢ નિશ્ચય દિલમાં રાખીને પોતાનો હક તુરત વેળી જતો મેલી તુકસ ન બમીને પણ ચુપ બેસવું.

કથા પદ્મી—પોપટને પીંજરે બેઠેલો કાગડો.

એક માણસ પોતાના પીંજરામાંના પોપટપર બહાલ દેખાડી તેને સારાં સારાં ભોજન જમાડતો તથા લાડ લડાવતો હતો. તે બેઠ એક કાગડાએ વિચાર્યું કે, “ કેવો લાગ્યશાળી આ પોપટ ! માણસ જેવું સર્વોપરી પ્રાણી એના પર બહાલ દેખાડી લાડ લડાવે છે તથા એની સેવા ચાકરી કરે છે ! એમ શાથી બનતું હશે એજ કે એ પોપટ તેના પીંજરામાં બેસી પોતાને આવડે છે તેથી મધુર વાણી લલકારે છે. લલે; તો મારે શામાટે તેમ ન કરવું ? હું પણ પીંજરામાં બેસું અને મારી

મધુર વાણી લલકારૂં કે મારા ઉપર પણ માણસો એમજ વહાલ દેખાડે.” થોડાક દહાડા ગયા કેડે એક દહાડો તે પોપટનું પીંજરૂં ઉઘાડું રહેલું હતું, તે જોઈ આ કાગડો તેમાં ભરાયો. પેલો પોપટ જે સહવાસ પડી ગયાથી તેમાં હજી સુધી બેસીજ રહેલો હતો તેને તેણે ચાંચો મારી બહાર ઉરાડી મેલ્યો અને પોતાની પધરામણીની વધામણી ઘરધણીને કહેવા માટે “ કા કા ” કરી મોટે ઘાંટે બુમો પાડવા મંડ્યો. ઘરધણી ઘરમાંથી બાહર નીકળી આ જોતાંજ ક્રોધાયમાન થયો, અને કાગડાને પકડી તેના પગે દોરડી બાંધી તને એક ઝાડ સાથે લટકાવી મેલ્યો. એ મૂર્ખ કાગડો, પોપટના જેવું સુખ પામ્યો તો નહિ જ, પણ પોતાના જાનલાઈઓના ગભરાટ અને મેહેણાં વચ્ચે ભૂખમરો અને વેદના ખમી અંતે મરણ પામ્યો.

બોધ-હાહ્યા અને હુન્નરમંદ માણસો, પોતાનાં ઠહાપણ અને હુન્નરવડે માન, સુખ અને લાડ પામે છે. આપણે પણ જો તેવો લહાવો લેવો હોય તો તેમના જેવું ઠહાપણ મેળવીને તે માટે તજવીજ કરવી. તે મેળવ્યા વિનાજ તેવો લહાવો લેવા જઈએ તો આપણો ફારસ થાય અને સુખને બદલે દુઃખ મળે. કહેવત છે કે, “ મોટા પાછળ નાનો જાય, મરે નહીં તો માંદો થાય.”

કથા ૫૭ મી—ઝુલ્ફાં અને આંખો.

એક સુંદરી પોતાના માથાનાં ઝુલ્ફાંની શોભા ઘણી વધારતી અને તેમને કાન તથા આંખની વચ્ચે ગાલ સુધી ઝુલ્ફાં રાખતી. ઝુલ્ફાં તેથી અભિમાની બની આમથી તેમ ઉડતાં અને

બારંબાર આંખો ઉપર આવી પડી તેની જોવાની ક્રિયામાં અડચણ કરતાં. તેથી કંટાળી આંખે તેમને કહ્યું, “ કૃપા કરી તમો અમારા ઉપર આવી પડી અમને હરકત ના કરો, ને લાડ કરવાં હોય તો તે તમારે માર્ગે રહીને કરો. ” ઝુલ્ફાં એનો અનાદર કરી બોલ્યાં, “અમારાથી તેમ બનશે નહિ; અમારું કામ શોભા દેખાડવાનું અને લાડ કરવાનુંજ છે; તે કશાપણ અટકાવ વગર અમે કરીશું. તમને તેથી અડચણ થતી હોય તેની અમને થોડી જ દરકાર છે. ” આંખે કહ્યું, “ તમારું અભિમાન નકામું છે. શોભા ને લાડ કરતાં ઉપયોગીપણું વધારે અગત્યનું છે. આ સુંદરીને સૃષ્ટિની વસ્તુઓ જોવા તથા પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવા માટે અમે ઉપયોગી છીએ અને અમારી તેને મોટી જરૂર છે. તમો નહિ હશે તો તેણીને ચાલશે, પણ અમારા વગર ચાલશે નહિ. અમારાં રક્ષણ માટે તમોને કાપી નાંખવાની પણ જરૂર પડે તો તેમ પણ તેણી કરશે.

બોધ-શોભાની વસ્તુ કરતાં ઉપયોગની વસ્તુ વધારે કિંમતી અને જીવતર માટે અવશ્યની છે. આપણામાં માત્ર ભપકો સપકો હોય, પણ ઉપયોગીપણું ન હોય તો તેપર અભિમાન કરવામાં ડહાપણ નથી. તે અભિમાન સમજીઓમાં વજન પામશે નહિ. એક માણસમાં ઉપયોગીપણું હોય અને ભપકો સપકો નહિ હોય તોપણ લોકોમાં તે વખણાશે. માટે ભપકાદાર માણસે ઉપયોગી માણસપર સરસાર્થ લોગવવાનો દાવો કરવો ફાકટ છે.

કથા ૫૮ મી—વરૂ તથા બકરી વચ્ચે વાંધો અને રાની બિલાડાનો ઇન્સાફ.

એક બકરી અને વરૂની માદા વચ્ચે અચાનક મૈત્રિ થઈ. તેઓ વચ્ચે પરસ્પર લેટ સોગાદ ચાલે; તેમાં બાપડી બકરીને બહુ ખોવાતું થાય. વરૂ એક પાઈના જેટલી લેટ બકરીને કરીને રૂપીઆના જેટલો લાભ તેના પર લે. બકરી નિરૂપાયે તે લઈ ચલાવ્યા કરે. એક પ્રસંગે વરૂએ બકરીને પોતે મારી ખાધેલાં એક પ્રાણીનાં સૂકા હાડપિંજરની લેટ કરી અને તેના બદલામાં આખું તેણીનું બકલીઉંજ મારી ખાધું ! આ અન્યાય બાપડી બકરીથી સહન થઈ શક્યો નહિ. તેણીએ વરૂની મત્રાચારી પર ખૂજો મૂકી તેના પર ખુનનું તોહમત મુકી ફરિયાદી માંડવાનો નિશ્ચય કર્યો. વરૂને તેથી ગભરાટ ઉત્પન્ન થયો અને આ તોહમતમાંથી છટકી જવાને તેણે ઉપાય શોધવા માંડ્યા. એક રાની બિલાડો, જે વરૂ તથા બકરી બંને સાથે મિત્રાચારી ધરાવતો હતો, તે તેની વિનતિથી વચ્ચે પડ્યો અને બકરીને તેણે એવું સમજાવ્યું કે “ તમારું બચ્ચું માર્યું ગયું તેથી ખચીત તમને દુઃખ તો થતું હશેજ, પરંતુ પોતાના મિત્ર સામે એકદમ ધારાનો સખત ઉપાય લેવો એ સારા પ્રાણીનું કિંવા મિત્રાચારીનું લક્ષણ નથી; માટે મારી મિત્રાચારી ભરેલી સલાહ તમને એટલીજ છે કે આ વાંધાનો નિવેડો તમે લવાદીથી લાવો. જો તમને અડચણ ન હોય તો હું પોતેજ લવાદ થઈશ અને પરમેશ્વરને સન્મુખ માની તમારો ન્યાય વાજબી રીતે કરીશ.” ભોળી અને દુઃખી બિચારી બકરી ! આ સમજાવટથી રાજ થઈ અને વાંધો લવાદી પર ગયો. રાની બિલાડાએ

બંને તરફના સાક્ષી પુરાવા લઈ છેવટે એવો ફટકો કયો કે “વાંધાનું” મૂળ ભેટ સોગાદ છે. બંને તરફની ભેટ સોગાદનું તોલ કરતાં વડની ભેટ બકરીને ત્રણગણી થઈ છે. તેના બદલામાં વડએ બકરીનું બચ્ચું મારી ખાધું તે ઘણું નહિ કહેવાય. બચ્ચું ખાતાં પણ હજી તેનું દોણું બકરીપર ચાલુ રહે છે. વળી વડએ બકરીની ભુંડાઈનો બદલો લલાઈમાં વાળ્યો છે તેથી હું ઠરાવું છું કે, વડએ આ ગુનેહગાર ઠરેલી બકરીને સુખે મારી ખાવી ! ” એ ચુકાદા પ્રમાણે તરતજ વડએ તે ગરીબ નિર્દોષ બકરીને મારી ખાધી; અને રાની બિલાડાએ પક્ષકારીને પોતાની સેવા બજાવી તે માટે આ બકરીનાં માંસનો થોડોક ભાગ તેને પણ આપ્યો.

ખોદે-શક્તિવાળા ભુંડા માણસો સાથે ઓછી શક્તિવાળાઓએ કામ પાડવું નહિ. તેઓ સાથે કામ પડતાં શક્તિવાળાં માણસો, ઓછી શક્તિના માણસો ઉપર બચીત લાલ લેશે, અને તેઓ વચ્ચે તેથી વાંધો ઉત્પન્ન થશે. એવા વાંધાનું છેવટ શક્તિવાળાના લાગવગ અને તેઓ તરફથી મળતી લાલચને લીધે ઘણું કરી તેમનાજ લાલમાં આવશે, માટે એવા વાંધાનો ફટકો કરવાનું કામ બનતાં સુધી પરભાર્યા અને સ્વતંત્ર પુરૂષોને સોંપવું, જેથી વાજળી ફટકો થવાનો થોડો પણ સંભવ રહે છે. મિત્ર જેવાઓને તે કામ સોંપવું નહિ, કેમકે તેઓ વાંધાનું સ્વરૂપ જોઈને નહિ, પણ પક્ષકારોનાં મોહોંડાં તથા સ્થિતિ જોઈને પોતાનો અભિપ્રાય આપે છે અને તેથી મોટા પક્ષકાર પોતાના ખોટા દાવામાં પણ ફાવી જઈ ખાપડા ગરીબ પક્ષકારનું સત્યાનાશ વાળે છે.

કથા ૫૯ મી—કરજ કરી મોજ ભોગવનારી વાઘણ.

એક વાઘણ ઘણી ઉડાઉ અને મોજી હતી. પોતે જે શિકાર કરે તે ઉડાઉપણે ખાઈ જાય. તેમાંથી કાંઈ બચાવે તો નહિજ, પણ સામુ ખીજાં ચાપલુસીખોર પ્રાણીઓને બધું ખવાડી દે. એટલુંજ કરી તેણી અટકે નહિ પણ એક વરૂ પાસેથી ઉછીના શિકારો મેળવી ખાતી જાય અને તે કરજના પેટામાં પોતાનાં બચ્ચાં તેને ત્યાં ગીરો મેલતી રહે. એમ કરતાં તેણી ઘરડી ને રોગિષ્ઠ થઈ અને જાતે શિકાર કરવાને અશક્ત થઈ પડી. પેલાં વરૂનું લેણું તેણે હજી સુધી ખીલકુલ ભર્યું નહોતું, તેથી તે દેવું પણ વ્યાજ અને ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે વધી ગયું હતું. વરૂએ છેવટે ધીરજ ખોઈ ચાંપતી ઉઘરાણી કરી. વાઘણ તેને એટલોજ જવાબ દઈ શકી કે મારાં બચ્ચાં જે તમારી પાસે છે તે મોટાં થઈ મારૂં કરજ ભરપાઈ કરશે; પણ વરૂએ તે માન્યું નહિ. સામી તેણે ખીક દેખાડી કે એ બચ્ચાં તો મોટાં થઈ મનેજ ખાવા માંગશે. એમ જણાવી તરતજ તેણે તે બચ્ચાંઓને પોતાના લેહેણા પેટે મારી ખાધાં. વાઘણના દુઃખનો તેથી પાર રહ્યો નહિ. જે પ્રાણીઓને તેણે આગળ મોજ કરાવી હતી તેઓએ કશો આશરો આપ્યો નહિ અને તે બાપડી ભયભરેલી દરિદ્રતા વચ્ચે મરણ પામી.

ખોધ—કરજ એ મોટો અનર્થ છે. બનતાં લગી તે કરવું નહિ અને ભોગ ભોગે ભો કરવું પડે તો તેને ફેડવાની તજવીજ સર્વથી પહેલી કરવી. આપણી આવકના વખતમાં કરકસરથી ખર્ચ કરી કાંઈપણ બચાવવું જોઈએ. જેથી આપણા નબળા વખતમાં કામ લાગે. જેઓ તેમ કરતાં નથી તેઓ કરજમાં ફસી

પડે છે; અને એકવાર થોડું પણ કરજ થયું કે તેને વધી જતાં વાર લાગતી નથી. કરજ ઉકરડા સમાન છે; જ્યાં કચરાનો એક ટોપલો આવી પડ્યો ત્યાં બીજા પણ આવી પડવાનાજ. કચરો આવી પડતાંજ જો અદૃ તેને ઉઠાવી જગા સાફ કરી નાખી તો ફરી ત્યાં કચરો પડશે નહિ અને ઉકરડો નીકળી જશે. વળી કહ્યું છે કે કરજ, મરજ, અગ્નિ, અને સર્પ એ નાનાં હોય તોપણ મોટું તુકસાન કરે છે, માટે તુરતજ તેને ટાળવાનો ઉપાય કરવો.

કથા ૬૦ મી—તાડ અને પીપળો.

એક વગડામાં તાડ અને પીપળો સાથેજ ઉગેલા હતા—એવી રીતે કે તાડ જાણે પીપળાનાં થડની અંદરથી ઉગી નીકળ્યો હોય અને પીપળો જાણે તેને ભેટી પડીને ઉભો હોય. એક વડેમાર્ગે આ ખેલ જોઈ તાડને કહ્યું, “ ઉંચા તાડ ! તું આ નીચા પીપળાની સાથે ઉગ્યો છે તેમાં તારી શોભા ને સગવડ ખંને ઓછાં થતાં મને લાગે છે. એ કરતાં તું પોતાના જાતિલા તાડો સાથેજ ઉગ્યો હોત તો કેવું સાફ ! ” તાડે ઉત્તર વાળ્યો, “ ભાઈ, આ પીપળા સાથે મને એવો સહવાસ પડી ગયો છે કે તું ધારે છે તેવી અગવડ મને મુદ્દલ લાગતી નથી. સામું સુખ ને સગવડ લાગે છે. મારાં જાતભાઈ તાડો મારાથી બહુ છેટા છે અને આ પરજાતિ પીપળો મારી પાસે છે, માટે મારા મનથી એજ મારા જાતભાઈ સમાન છે.”

બોધ—સગાં-વહાલાં આપણાથી દૂર હોય અને આપણને કામ ન લાગે, તો તેઓ પારકાં સમાન છે; પણ જે પારકાં

આપણી સાથેનાં સાથે રહે અને સુખે દુઃખે આપણને કામે લાગે તેઓ આપણાં સગાં-વહાલાં ખરાખર થઈ પડે છે. હેત-વગરનાં સગાં-વહાલાં કરતાં હેત ધરાવનાર પરાયાં લલાં.

કથા ૬૧ મી—વખતખાવા અને મનુષ્ય.

એક મોજ શખસ ભાણામાં સારાં સારાં પકવાનો પીરસી જમવાની તૈયારીમાં હતો. તેને વિચાર આવ્યો કે આવું સરસ લોજન પા અથવા અર્ધા કલાકમાં જમ્યા પછી તેની મોજ એક-દમ અલોપ થઈ જાય તે કરતાં વધુ વખત તે ચાલુ રહે તો કેવું સાડું ! આ કારણસર વખતને રોકી શખવાની તેણે જરૂર વિચારી. પણ વખત અટકાવેલો અટકતો નથી, એમ તે જાણતો હતો, તેથી તેને અટકાવવા માટે એક યુક્તિ રચી વખતને તેણે કહ્યું, “વખતખાવા ! મારી ઈચ્છા થઈ છે અને હું તમને માનપૂર્વક નોતડું કડું છું કે હમણાં તમે મારી સાથે જમવા ખિરાજો. ખાણું બહુ સ્વાદિષ્ટ છે. મારી ખાતરી છે કે એ લોજન જમવાથી તમને બહુ આનંદ થશે.” વખતે કહ્યું, “તમારી કૃપા માટે ઉપકાર માનું છું સાહેબ; પણ મારાથી એ બનશે નહિ. મારે માડું કામ નિયમિત રીતે બજાવવું જોઈએ.” એમ કહીને વખતખાવા સડસડાટ આગળ નીકળી ચાલ્યા; અને તેને રોકવા ઈચ્છતા ભાણુસને લોજન જમવા વગરજ કામે વળગવું પડ્યું, કેમકે લોજન જમવાનો નીમેલો વખત પૂરો થઈ કામ કરવાનો વખત શરૂ થયો હતો.

ખોધ-વખતની ગતિ અચૂક છે. તે નિરંતર એક સરખી રીતે વહ્યો જાય છે. કોઈનો અટકાવેલો તે અટકતો નથી. કોઈનો

લલચાવેલો તે લલચાતો નથી; અને કોઈનો ગભરાવેલો ગભરાતો નથી. માણસોએ જો તેનો લાભ લેવો હોય તો તેને આવતોજ પકડી પોતાનાં કામો નિયમિત વખતે કરી લેવાં. વખત ચૂક્યા કે કામ થવું કઠણ. વખત ચૂક્યા તો જાણે ભવ ચૂક્યા. ગયેલા પસા પાછા આવે છે, પણ ગયો વખત કદી પાછો મળતો નથી.

કથા ૬૧ મી—ગાય, ભેંસ અને વરસાદ.

ચોમાસાની ઋતુમાં આષાઢ માસની અધવચે ગાય અને ભેંસ ઘાસના એક વાડામાં ચારો ચરતાં હતાં. તેવામાં એકદમ વરસાદ તૂટી પડ્યો. ગાય તેથી ત્રાસ પામી ધ્રુજતી અને કાંપતી ભેંસને કહેવા લાગી, “ બેન, વહેલી થા, આપણે અહીંથી નાસી જઈ કોઈ ઠેકાણે ભરાઈ બેસીએ. આ મેહુલાની વૃષ્ટિનું દુઃખ મારાથી સહન થઈ શકતું નથી. પરમેશ્વરે એવો દુઃખદાયક મેહુલો શા સારૂ સરજ્યો હશે ? ” ભેંસે કહ્યું, “ બેન, મેહુલાથી તને દુઃખ થતું હોય તો સુખે તું નાસી જા. મને તો આ વૃષ્ટિમાં ભીંજવાથી ને એના કાદવમાં લપટાવાથી થંડક વળી આનંદ થાય છે; હું તો અહીંજ ભીંજતી ઉભી રહીશ અને આહીશ કે એવો સુખદાયક વરસાદ સર્વદા વરસતો રહે.

ખોધ-કુદરતનાં કામો સામાન્ય રીતે માણસો તથા પ્રાણીઓના લાભને માટે હોય છે, પરંતુ તે સર્વ કોઈને એક સરખી રીતેજ માફક આવે એમ નથી. ઘણાંને તેથી સુખ થાય છે તો થોડાંને દુઃખ. એક તે માટે રાજી થાય છે તો બીજું નારાજ. પણ તેથી એમ નથી ઠરતું કે તે કામો ન થવાં જોઈએ.

કુદરતનું એક કામ આપણને માફક ન આવતું હોય પણ
ખીજાં ઘણાંને જો તેથી લાભ થતો હોય તો તેને માટે સંતોષ
માનવો ઉચિત છે.

કથા દર મી-પુલના દડામાંનાં પરચુટણ પુલો અને ગુલાબ.

એક શોખીલી માલણે કુલોનો એક મોટો ને સુંદર દડો
ખનાવ્યો. તેમાં મોગરા, ચંબેલી, જાંબ, જીંબ, ગુલછડી, સેવતી
આદિ નાના પ્રકારનાં કુલોને આસપાસ ગોઠવી વચ્ચે ગુલાબનું
કુલ ગુચ્છું હતું. તે ગુલાબમાં આથી અહંકાર ઉત્પન્ન થયો
અને પોતાની સાથનાં પુલોને અપમાન કરી બોલ્યું, “ તમે
સર્વ પુલો શા ખપનાં ? સંખ્યામાં તમે સેંકડો છો, પરંતુ
મારાં એકલાની ખરાબરી કરી શકતાં નથી. માલણે મારી વાજખી
પિછાન કરી મને તમ રે માથે મેલ્યું છે. ” સર્વ કુલોને આથી
બહુ દુઃખ લાગ્યું અને તેઓ રીસે ભરાઈ દડાથી છુટાં પડી
ગયાં. ગુલાબ તેથી એકલ ડોકલ રહી ગયું અને પ્રથમના
જેટલું વજન તેને કોઈએ આપ્યું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તે
દડો ખગડી ગયેલો ગણી તેના સોટાને ગુલાબ સાથેજ કચરામાં
ફેંકી દેવામાં આવ્યો.

બોધ-રાજાએ પ્રજાને, શેઠે નોકરને અને શ્રીમંતે ગરી-
બોને હલકાં કે નકામાં ગણી તેમનો અનાદર ન કરવો જોઈયે.
રાજા, શેઠ અને શ્રીમંત ઇત્યાદિ મોટા ગણાય છે ખરા, પણ
તેમની મોટાઈ પ્રજા, નોકરો અને ગરીબોવડે છે. પરસ્પર
બંનેને એક ખીજાનું કામ પડે છે, માટે પરસ્પર ઘટતું

માન આપી ચાલવું. જે રાજા અથવા શેઠ એ નિયમ પ્રમાણે
 વર્તે છે, તે પોતાની પ્રજા, નોકરો અને ગરીબોથી માન, પ્રીતિ
 અને ખરી સેવા મેળવે છે; પણ જેઓ મનમાં અહંકાર આણી,
 પ્રજા નોકરો અને ગરીબોને હીણે છે, તેઓ માન, પ્રીતિ અને
 સેવા સર્વ જોડી અંતે અળખામણાં અને કંગાળ બને છે.
 વખતે તેમનો નાશ પણ થાય છે.

કથા ૬૩મી.—પ્રાહ્મણ અને શ્રી મહાદેવજી.

એક પ્રાહ્મણે પોતાનાં દિલની મોટી આશા પૂર્ણ કરવાની
 ઇચ્છાથી શ્રી મહાદેવજીની માનતા રાખી એવો નિશ્ચય કર્યો
 કે, જ્યાં સુધી મારા દિલની આશા પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી
 દરરોજ અમુક વખતે શ્રી મહાદેવની મૂર્તિ પાસે જઈ એક
 ચિત્તે તેમની પ્રાર્થના કરવી. ઘરસંસારની સર્વ સગવડો અને
 સુખોનો ભોગ આપી તેણે એ પ્રમાણે કરવા માંડ્યું, અને એક,
 બે, ત્રણથી આગળ વધી આખા ૨૬ દહાડા પસાર થયા. તેમ
 છતાં શ્રી મહાદેવજી પ્રસન્ન થયા હોય એવાં ચિન્હ તે
 પ્રાહ્મણને દેખાયાં નહિ. અંતે ધીરજ અને નિશ્ચય છોડી દઈ
 કપાળ કુટી મૂર્તિનીજ સમક્ષ તે બોલ્યો, “મારું હૃતભાગ્ય !
 આંટલા બધા દહાડા સુધી કામ ધંધાનો તથા સુખ સગવડનો
 ભોગ આપી, કદ વેઠી મેં શ્રી મહાદેવજીની યાચના કરી, પણ
 તેઓ મારાપર પ્રસન્ન થયા નહિ, એ દુઃખ મારાથી કેમ સહન
 થાય ? ભાવિક ભક્તો કહી ગયા છે કે એક નિશ્ચયથી કીધેલું
 કામ અંતે સફળ થાય છે; પણ મને તે જોડું લાગે છે. હું
 તો હવે ધારૂં છું કે મહાદેવજી જેવું કાંઈ છેજ નહિ, અને

જો હોય તો તેમને પુણ્યવાન અને પાપી મનુષ્યોની પરીક્ષા કરતાં આવડતું નથી. ” આમ બોલી જેવો તે ગુસ્સાભેર ઉઠવા જાય છે કે મહાદેવજી પંડે સાક્ષાત ત્યાં પ્રકટી નીકળ્યા; અને બોલ્યા, “ હીણભાગ્ય પુરુષ ! તેં ધારેલાં કાર્યની સિદ્ધિ ન થઈ તે માટે તું મને દોષ દે છે તે તારી જૂલ છે. દોષને પાત્ર તા તું પોતેજ છે. તારી સાચા દિલની ભક્તિથી રીઝી હું તો ખરેજ તારાપર પ્રસન્ન થયો હતો, અને તારા દિલની આશા પૂર્ણ કરવાની તૈયારીમાં હતો. માત્ર એકજ દિવસની ઢીલ હતી. પણ તેટલામાંજ તેં ધીરજ બોલી તારી ભક્તિનો નિશ્ચય તોડ્યો તેથી તારી આશાનો ભંગ થયો છે. ભક્તિમાન માણસના કરતાં ધૈર્યવાન માણસ જય પામવાને વધારે લાયક છે, અને તેનાપર હું વધારે પ્રસન્ન થાઉં છું; પરંતુ તારામાં ધીરજ નહિ મળે, અને તેટલા માટે મારી પ્રસન્નતા તને મળી શકનાર નથી. ” મહાદેવજી એમ કહી અલોપ થઈ ગયા, અને આપડો ગ્રાહ્યજી હાથ ચોળતો ઘેર બેઠો.

બોધ-કોઈ પણ કામ હાથ ધર્યું કે તે પૂરું થાય ત્યાં સુધી ધીરજ અને ખંત રાખી તેની પાછળ મંડયા રહેવું. મોટાં કામો માથે લેતાં પ્રથમ તેમાં નિષ્ફળતા પણ મળે છે, પણ તેથી નિરાશ થઈ ધીરજ જોવી નહિ, તથા તે કામને અધુરું મેલવું નહિ. મુશ્કેલીઓના ઉપાય કરતા જઈ તે કામને આગળ ચલાવ્યાજ કરવું. તેમ કરવાથી વહેણે નહિ તો મોડે, ઘણું નહિ તો થોડું પણ કામ પાર પડ્યા વગર રહેશે નહિ. એવા નિશ્ચય અને ધીરજ વગર જેઓ કામ માથે લે છે તેઓએ તેના પાછળ લીધેલી મહેનત તથા ખર્ચેલો પૈસો ફાકટ જાય છે.

કથા ૬૪મી—ચશમાવાળો ધુવડ.

આ સુધરેલા ગણાતા વખતમાં ઘણા માણસો ચશમા પહેરી ફરે છે. તે જોઈ એક ધુવડને એવો વિચાર સુઝયો કે હું પણ ચશમા પહેડું કે તેવડે ઘોળે દિવસે બીજાં પક્ષીઓની માફક હું ફરી શકીશ ! વળી તેથી મારી ખુબસુરતી વધશે અને સુધારાવાળા દાખલ મારી નામના થશે ! તેણે તેમ કર્યું; પણ તેથી દિવસના વખતે તે આંખની રોશની મેળવી શક્યું નહિ, અને સામું સર્વ પ્રાણીઓની હાંસીમાં આવી પડ્યું. તેઓ તેની મશ્કરી કરીનેજ અટક્યાં નહિ, પણ તેને માર મારી હડધુત કરવા લાગ્યાં. ગરીબ બાપડું મૂર્ખ ધુવડ ! નિરાશ થઈ પોતાનાં જીવલોભનોમાં પાછું ગયું, પણ ત્યાં તો ઢિલટી તેની હાડમારી વધી ગઈ. સઘળાં ધુવડો તેનો ચશમા સાથેનો વિચિત્ર દેખાવ જોઈ ગલરાટમાં પડ્યાં, અને તેને અધમ થયલું સમજી તેનાથી આઘાં રહેવા લાગ્યાં.

ખોધ-પારકાઓની નકલ કરવી સહેલ, પણ તે નકલ પોતાનાઓ વચ્ચે નહીં મુશ્કેલ છે. જ્યાંસુધી પોતાની સ્થિતિને તથા પોતાના જીવલોભનોને માફક આવે નહિ ત્યાંસુધી પારકાંની રીતભાતની નકલ કરવી નહિ. એવી સંભાળ રાખ્યા વગર જો નકલ કરીએ તો પોતાનાં તેમજ પારકાં બંનેમાં અળખામણાં થઈ પડીએ, અને આપણી સ્થિતિ “ઘોખીનો બળદ નહિ ધરનો કે નહિ ઘાટનો” તેવી થાય.

કથા ૬૫મી.—કૉલેરા અને ડાકટર.

એક માણસને પ્રાણહાતક કૉલેરા થયો, તેને સાબો કરવાને

હાકટરે આંપતા ઉપાય આહુ કર્યા. તે ઉપરથી ક્રોધાયમાન થઈ કાલેરાએ હાકટરને ધમકી આપી કે “ હાકટર સાહેબ ! તમે શું બે માથાં રાખો છો ? તમે શું મને પીછાનતા નથી, કે સેંકડો માણસોને એક તડાકે મારી નાખવાનું બળ હું ધરાવું છું, અને આ વેળા માફં કામ હું વધારે ઘાતકીપણે બનાવું છું ? શા માટે તમે મારા કામની વચ્ચે આવ્યા છો ? તત્કાળ તમે અહીંથી નાસી જાઓ; નહિ તો મારા આ શિકારને છોડી હું તમને પોતાનેજ પટકી નાખીશ.” હાકટરે તિરસ્કારથી જવાબ દીધો, “ દુષ્ટ રાક્ષસ ! તારી ધમકીથી હું બીહનાર નથી. મારે મારી ફરજ બજાવવીજ નોંધ્યે. માફં કામ તમારા જેવા દુષ્ટ રાગોથી માણસોને બચાવવાનું છે, અને તે માટેજ હું હાકટર કહેવાઉં છું. તારી ધમકીથી હું હઠી જાઉં તો પછી હાકટર શનો ?” આમ કહી તે હીમતવાન હાકટરે પોતાના ઉપાય આહુ રાખ્યા, અને કાલેરાના દરદીને સાજો કરી તેણે જશ મેળવ્યો.

ખોદ્ધ-સારાં કામો કરવાની આપણી ફરજ બજાવતાં નકારાં માણસોથી બહુ સતામણી ખમવી પડે છે, તેઓ તરેહ-વાર ધમકી આપી તથા હરકતો નાંખી આપણને અટકાવવા માગે છે, પણ તેથી ડરી જઈ આપણી ફરજ બજાવવાથી પછાત પડવું નહિ. હીંમત અને ઠરાવથી ફરજ બજાવવી. જેઓ તેમ કરે છે તેમને પરમેશ્વર સહાય થાય છે, અને છેવટે તેઓ જય અને જશ પામે છે.

કથા ૬૬ મી.—અગરબત્તી અને રોશની.

એક શખસે એક રાત્રે પોતાના ઘરમાં અગરબત્તી સળ-

ગાવીને મેલી. તેની સુગંધીથી તે બહુ મગ્ન થયો; પણ તેને દીવાના જેવી રોશની નહતી અને ઓરડામાં તે અજવાળું પાડતી નહતી, તેથી દિલગીર થઈ બોલ્યો, “સુગંધી અગરબતી ! તારા અમૂલ્ય સુગંધ સાથે તારામાં જો દીપક સમાન રોશની પણ હોત તો કેવું સાફ ? હું જ્યારે તારી સુગંધથી આનંદ પામું છું ત્યારે તને રોશની રહિત જોઈ નિરાશ થાઉં છું. હું ઇચ્છું છું કે સુગંધી જોડે તું રોશની પણ આપતી થાય.” અગરબતીએ ઉત્તર વાળ્યો, “ભાઈ, સુગંધીના મારા એકજ ગુણથી તું સંતોષ પામ. હું જો રોશની આપતી થાઉં તો સુગંધી આપવાનો મારો ગુણ જતો રહેશે. મારાં કામ અને બનાવટ, સુગંધ આપવાનાં છે; રોશની આપવાનાં નથી.”

બોધ-જેમનાથી આપણે એક લાભ મેળવતા હોઈએ, તેમનાથી બીજો લાભ પણ મળવોજ જોઈએ, એમ સમજવું નહિ. બીજો લાભ મેળવવાની લાલચ કરવાથી પડેલો લાભ જતો રહેવાનો સંભવ છે. માટે થોડા લાભપર સંતોષ માની ઘણા લાભનો લોભ રાખવો નહિ. “લોભ પાપનું મૂળ” એ કહેવત પ્રસિદ્ધ છે.

કથા ૬૭મી.—વાંદરો અને બંદુક.

છ.પરે છ.પરે કુદતો એક વાંદરો, નવરાશે એક શખસના ઘરમાં પેઠો. ત્યાં એક બંદુક કે જે દાડૂ ભરી ટોટી મેલીને નિશાન તાકવા માટે તૈયાર કરી રાખેલી હતી, તે તેના જોવામાં આવી. તરતજ એ બંદુક તફડાવી તે બહાર નીકળી પડ્યો. તે અણુતો હતો કે માણસો બંદુક ફેંદીને બીજાં પ્રાણીઓને

ખીવાડે છે તથા તેમના શિકાર કરે છે; તેથી તેણે મનમાં એવી આશા ખાંધી કે આ બંદુક વડે હું પણ ખીજાં પ્રાણીઓને, એટલુંજ નહિ પણ માણસોને પણ ખુમ પડાવીશ. એમ વિચારી તેણે તે બંદુકને આમ તેમ ફેરવવા અને ઠોકવા માંડી, જેથી તેના ઘોડા ટોટી સાથે લાગી તે ઝટ પુટી ગઈ, અને તેના ધડાકાથી તે વાંદરો ભયભરેલી રીતે દાઝીને મરણ પામ્યો.

બોધ—અજાણી જગાએ જતાં, અજાણ્યા માણસ સાથે કામ પાડતાં તથા અજાણી વસ્તુનો ઉપયોગ કરતાં બહુ સંભાળ રાખવી. જે કામની આપણને આવડત ન હોય અને જે કામમાં જોખમ સમાયલું હોય, તેવા કામમાં એકદમ હાથ ધાલવો નહિ. હથીઆરો વાપરી જાણતાં આવડતું હોય તોજ તેનો ઉપયોગ કરવો; નહિ તો ખાલી પીડા ખમવી પડશે.

કથા ૬૮મી.—પેરડી અને તેનું પ્રથમ ફળ.

એક જુવાન પેરડીના ઝાડ ઉપર પહેલીજ વેળા નવુંસકું ફળ (પેર) ઉગ્યું. તેનો માલેક તે જોઈ હરખ પામ્યો, અને વાંદર કે પોપટ જેવાં પ્રાણીઓ તે ફળ ખાઈ ન જાય તે માટે તેનાપર લુગડું વિંટાળ્યું. પણ પેરડી અનુભવ વિનાની હોવાથી તેને તે ગમ્યું નહિ. તેણે વિચાર્યું કે, “ મને ફળ આગ્યું એ મારી મગફરી અને શ્રેલા છે. જે કોઈ તેને જોશે તે મારાં વખાણ કરી મારાપર માયા દેખાડશે. મારાં સુંદર કિમતી ફળને ઢાંકેલું શામાટે રાખવું જોઈએ ? ” એમ વિચારી પેલો માલેક ન જાણે તેમ તેણે તે ફળ ઉપરનું લુગડું કઢાડી તેને ખુદલું કરી નાખ્યું. એટલામાં ત્યાં એક વાંદરો આવી ચઢ્યો.

અને ફળને જોતાંજ, કાચું ને કાચું તોડી લઈ નાઠો. પેરડીને તે માટે બહુ પસ્તાવો થયો, અને પોતાની મૂર્ખાઈ માટે તે પોતાને શ્રાપ દેવા લાગી.

ખોધ-નાની ઉમરનાં અણુસમજી બાળકો ઉપર તેમનાં વડીલો જાપતો રાખે છે તે તેમના લાભ માટેજ હોય છે, પણ ઘણાંને તે વાત પસંદ પડતી નથી અને તેને જીલમ ગણીને તેમાંથી છુટવાની તજવીજ તેઓ કરે છે; પણ તેથી તેમને મોઢું નુકસાન ખમવું પડે છે. માટે વડીલોના જાપતાને પોતાના હિતના સમજીને બાળકો તથા જીવાનોએ તેમને આધીન રહેવું જોઈએ.

કથા ૬૯મી.—કાણો શીયાળ.

એક શીયાળ એક ખેડુતની ઝુંપડીમાં ભરાયો. ખેડુતે તેને લાકડી મારી પણ તે તેની પીઠપર ન લાગતાં મોહકાપર લાગવાથી તેની એક આંખ કુટી ગઈ અને તે કાણો થયો. તેની એ ખોડ જોઈને વગડામાંનાં સઘળાં પ્રાણીઓ તેનાથી છેટાં રહેવા લાગ્યાં. શીયાળે ખેદ પામી તેઓને કહ્યું કે, “ભાઈઓ, હું કાણો થયો તે કંઈ મારો અપરાધ નથી કે તમે મને હલકો ગણીને આઘાં રહો છો; પણ એ તો મારું એક દુઃખ છે કે જેને માટે તમેએ મારી દયા ખાવી જોઈએ.” તેને એવો જવાબ મળ્યો કે, “ભાઈ રીસ ન કરો તો સાચું કહીએ. તમે એક તો જાતનાજ શીયાળ એટલે પ્રપંચી તો ખરાજ; તેમાં વળી તમારામાં કાણાંપણની ખોડ પેઠી, એટલે તમે અમાને વધારે ધાસ્તી ભરેલા લાગો છો.”

ખોદ-મૂળથી જે પ્રપંચી માણસ હોય તેનામાં જો એકાદ નવી ખોડ વધે તો તેનાથી વધારે સાવચેત રહેવું જોઈએ.

કથા ૭૦મી.—મુંગો થયેલો પોપટ.

એક માણસે એક પોપટને પકડી પાંજરામાં પૂર્યો. પોપટ લગાર ખંધો હતો તેથી છુટવાને માટે તે મુંગો અને બહેરો હોય તેવો ઢાંગ લઈ બેઠો. પેલો માણસ તેને ઘણુંએ કહે તે સાંભળે નહિ અને બોલાવે તો બોલે પણ નહિ. તે માણસ વળી તેના કરતાં ખંધો હતો. પોપટની ધારણા તે સમજી ગયો, અને તેને ઠેકાણે લાવવા માટે તેણે એક યુક્તિ કરી. પોતાના નોક-રને બોલાવી તેણે કહ્યું, “જરા પેલા મીયાંને બોલાવ, એટલે આને વેચી દઈએ. આપણે તો આ કશા કામનો નથી ને મીયાંને તે મારી ખાવા કામ લાગશે.

ખોદ-ખોટા ઢાંગ કરવાથી છેવટે હલકા પડવું પડે છે, માટે તેવું કરવું નહિ.

કથા ૭૧મી.—વાઘને હાથ ફસી મુવેલો બળદ.

એક બળદને તેના કુટુંબ સાથે વાંધો પડયાથી તે રીસાઈ ગામ છોડીને વનમાં નીકળી ગયો. વનમાં તે દુઃખે પાપે દહાડા પૂરા કરતો હતો, તેવામાં એક વઝૂ તેની પુઠે પડ્યું. વઝૂ તેને ફાડી ખાત, પણ તેટલામાં એક વાઘ ત્યાં આવી ચડ્યો. વાઘે વઝૂને મારી નાંખી પછી બળદને પણ સપાટામાં લીધો. બળદે પોતાને મરવાની અણીપર જોઈ, આંખોમાંથી આંસુ પાડી વાઘને વિનતિ કરી, “રે વનના મહારાજા ! આપ આ વનના

રાજ્યકર્તા અને વળી મોટાં મનનાં પ્રાણી છે. હું દુઃખનો મારેલો ને નિરૂપાય થએલો એક રંક બળદ છું, અને આ વેળા તમારે શરણે છું, તો મને જીવતદાન દો, ને તમારે શરણે લો. મારાથી બનતી તમારી સેવા બજવી, તમારી કૃપાનો બદલો વાળીશ.” વાઘને તે વેળા દયા આવી ને તેને જીવતદાન દઈ પોતાને ઘેર લાવી રાખ્યો. પણ વાઘની દયા બળદને બહુ ભારે થઈ પડી. વાઘ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણે તેનાપર વારંવાર ઘાતકીપણું વાપરે અને તેનાથી ન થાય એવાં કામો કરાવે. તે તન તોડીને કામ કરે તોપણ તેને લેખામાં લે નહિ અને વળી તાણા ટપલાથી તેનું હૃદય વીંધી નાખે. એટલુંજ કરીને તે વાઘ ધરાયો નહિ, પણ એક રાત્રે શિકાર નહિ મળવાથી તે બૂખ્યોજ પાછો ફર્યો, અને બૂખ તૃપ્ત કરવા માટે બાપડા નિહોંધ બળદને ફાડી ખાધો.

ખોદ્ધ—આપણે દુઃખમાંથી છુટવાને માટે ઘાતકી અને લોભી માણસોનો આશરો લઈ તેમના ઉપકારમાં જવું નહિ. એવા માણસો એકવાર આશરો આપશે, પણ તેના બદલામાં તમારું લોહી પીતાંએ તેઓ ધરાવાના નથી. તેઓ એમજ સમજશે કે અમારાવડેજ તમારું જીવતર છે, અને તેટલા માટે તમારું જીવતર અમારા લાભ અર્થેજ વાપરવું જોઈએ. એવી ગુલામગીરીની હાલતમાં ફર્યા પછી છુટાતું નથી ને જીવતર તેમાંજ અટવાઈ જાય છે, અને કદાચિત છૂટવા પામ્યા તો પણ ચેલાની અદેખાઈ વધી જઈને બીજી રીતે દુઃખ મળે છે.

કથા ૭૨ મી-કાચલનું ગાયન અને પરીક્ષક હોલો.

એક વેળા બાગનાં પક્ષીઓને એવી ઇચ્છા થઈ કે બુલ-બુલના ગાયનની પરીક્ષા લેવી, અને ગાયનમાં સરસાઇના તેના દાવાની ખાતરી કરવી. પણ એ પરીક્ષા લે કોણ ? પપૈયા, ટૌવા, પોપટ, મેના જેવાં ગાયનકાર પક્ષીઓને તે વિષે અનુક્રમે વિનંતિ કરવામાં આવી, પણ તેઓએ તો બુલબુલને સર્વોપરી ગાયનકાર કહીને તથા તેની પરીક્ષા માટે પોતાને અશક્ત જણાવીને ના પાડી. અંતે આ વિદ્વત્તાલરેલું કામ માથે લેવાને એક મૂર્ખ હોલો તૈયાર થયો. તે શિયાળામાં “ કુ-કુ-કુ-કુ-કુ-કુ-કુ-કુ ” એવો જે સાદ કાઢે છે તેને ગાયન સમજી ઘણાંખરાં પક્ષી-ઓએ બુલબુલનો પરીક્ષક થવાનો તેનો હક કબૂલ રાખ્યો, અને છેવટ મીઠો હોલાજી ગંભીર મોઢે બુલબુલની પરીક્ષા લેવા બેઠા. પરીક્ષા લઈ રહીને તેઓએ એવો મત આપ્યો કે, બુલબુલ જે ગાય છે તે મારા કાનને મધુર લાગતું નથી, તેની સમજ મારા મગજમાં ઉતરી નથી, અને તેનો સાદ પણ મારા હલકને મળતો આવતો નથી. માટે ગાયનની સરસાઇનો તેનો દાવો આજથી હું રદ ઠરાવું છું ” પેલા મૂર્ખ પક્ષીઓએ આ ચુકાદો જો કે માન્ય કર્યો, તોપણ બુલબુલ તો પોતાનું મધુર ગાયન લલકારતુંજ રહ્યું અને ગાયનને માટે લોકમાં તે વખણાતુંજ રહ્યું.

ખોદ્ધ—કેટલીકવાર સંજોગ એવા ઉલટા બને છે કે, વિદ્વાન અથવા યોગ્યતાવાળા મોટા માણસોને પોતાથી ઓછી યોગ્યતાવાળા માણસોની તપાસ હિંકળ આવવાની ફરજ પડે છે, અને જેમની યોગ્યતા તપાસવાને વિદ્વાનો લજવાય તેમની પરીક્ષા લેવા “ અધુરા ઘડા ” આ બેઘડક મંડીપડીને તેમની ખોડ-

આપણુ કાઢે છે; અને તે રીતે તેમને ઉતારી પાડી પોતાને તેમનાથી ચઢતા દેખાડે છે. પણ તેમનાં એ સઘળાં ફાંફાં છતાં, ખંનેની યોગ્યતા વચ્ચેનો ફેર પ્રજ્ઞના સમજી લોકો સમજ્યા વગર રહેતા નથી. ખરી યોગ્યતાવાળો માણસજ તેમની નજરમાં ખેસે છે, અને તેની ખોડ કાઢનારા ડોળધાલુઓ અંતે ઝંખવાણા પડે છે.

કથા ૭૩ મી—પક્ષીઓની ઉબાણી અને ધુવડનો વાંધો.

પોતાના નવા વરસના તહેવારની ખુશાલીમાં પક્ષીઓએ લેગાં થઈ મોટા પાયાપર ઉબાણી કરી. આ સર્વ ધામધુમ દિવસના વખતે થવાની હતી. તે વાત ધુવડને વાજખી લાગી નહિ. તેણે વાંધો ઉઠાવ્યો કે, અમારા અનુભવ પ્રમાણે આવા મહોત્સવનાં કામ માટે દિવસનો નહિ, પણ રાતનો સમયજ અનુકૂલ છે. પણ તે વાંધાને કચરાની ટોપલીને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યો. બાકીનાં સર્વ પક્ષીઓએ પોતાના સારા અનુભવના આધારે ઠરાવ મુજબ ઉબાણીનું કામ દિવસેજ ચલાવીને પાર ઉતાર્યું, અને ધુવડ સર્વથી વેગળું ન્યાતબહાર જેવું થઈ પડ્યું.

ખોધ—સમસ્ત પ્રજા મળી ગમે એવું સાફ કામ કરે ત્યારે પણ તેની સામે વાંધો લેનારાં થોડા ઘણા માણસ નીકળે છે; પણ તેથી તે કામ નઠાફં છે એમ ઠરતું નથી. ઘણાઓના સામટા લાલના કામોમાં થોડાઓને ગેરલાલ હોય તેટલા માટે કાંઈ તે કામ અટકાવી શકાય નહિ. જેઓ તે કામ અટકાવવા નીકળે તેઓ છેવટે સમસ્ત પ્રજાથી છુટા પડી સામા પોતાનેજ કઢંગી સ્થિતિમાં મેલે છે.

કથા ૭૪મી-લોભી કાગડો.

એક કાગડો બહુજ લોભી હતો. લોકોના આંગણાં તથા બાડામાં મેલેલી ચીજો ઉઠાવી કિંવા ખાઈ જઈને તે તેમને કંટાળો આપતો, એટલુંજ નહિ પણ લાગ ફાવતાં તેમનાં ઘરોમાં પણ ભરાઈ ત્યાં ઉઘાડી પડેલી વસ્તુઓ તફડાવી જતો. એક દહાડે એક ઘરમાં રસોડામાં તે પેઠો. ત્યાં ચુસાપર તપેલીમાં શાક ચડતું તેણે જોયું. તે તપેલી વળી ઢાંકણુ વિના ઉઘાડી રહેલી હતી. કાગડે વિચાર્યું કે, આ લાગ સારો છે. તપેલીમાં રંધાતું તાણું પકવાત્ર જમવાની આવી તક ફરી મને ક્યાં મળવાની હતી ? એમ ધારીને ઝટ તેણે પોતાની ચાંચ તેમાં ખોસી. તેથી ચાંચ દાઝી ગઈ અને વરાળ લાગ્યાથી તેની આંખો પણ ગઈ.

ખોધ—“અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.” એક વસ્તુ ગમે તેવી સારી હોય પણ તે જો આપણી પોતાની ન હોય અથવા આપણી શક્તિની ઉપરાંત હોય તો તે મેળવવાનાં કાંકાં મારવાં નહિ. તે આપણને મળશે તો નહિજ, પણ સામા આપણને જોખમમાં લાવી મેલશે.

કથા ૭૫ મી-ધાયલ થયેલો વાઘ અને પરગણુ વૈદ.

એક વાઘ શિકારીની ગોળીથી ધાયલ થઈ નાઠો હતો, અને ઝાડીમાં પડી કષ્ટ પામતો હતો. તે રસ્તેથી પસાર થતા એક પરગણુ વૈદના જોવામાં તે આવ્યો. તેની વેદના જોઈ વૈદને દયા આવી અને મલમપટો કરી તેને સાજો કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો. એક ચક્રવો ઉંચે ઝાડે બેસી આ તમાસો જોતો હતો તેણે વૈદરાજને ચેતવણી આપી કે, “વાઘ બહુ ઘાતકી અને

કૃતદ્ર પ્રાણી હોય છે; તેને સાજો કરવામાં કોઈને પણ લાભ થવાનો નથી. ” વૈદે કહ્યું, “ ભલે વાઘ પોતાનો ભુંડો ભાવ ભજવ્યા કરે, પણ મારે તો એક દયાળુ મનુષ્ય તરીકે મારો દયાનો ધર્મ બજાવવો જ જોઈએ. ” એમ કહી વાઘના ઘાપર મલમપટો કરી વૈદ ચાલતો થયો, એટલુંજ નહિ પણ દરરોજ તે ત્યાં પાછો આવતો અને નવી નવી પટીઓ મેલીને વાઘના ઘાને વધુ રૂઝાવતો. છેલ્લે જ્યારે ઘા તદ્દન સાજા થયલા જોયા ત્યારે તેણે પટી મેલવાની ના પાડી, અને રૂબરૂ લેવા માટે વાઘને છેલ્લી સલામ કરી. તેના મનમાં એવી આશા હતી કે આ મોટી સેવા માટે વાઘ મારો આભાર માનશે, અને જંગલનું મોટું પ્રાણી હોવાથી કાંઈ મોટી જેવી ભેટ પણ કરશે; પણ ભારે દુઃખ અને તાબુખી વચ્ચે તેણે જોયું કે વાઘે પોતાનો ઘાતકી પંજે મારી તેને ગળામાંથી ઝાલ્યો; અને કહ્યું, “ વૈદ મહારાજ, તમોથી આમ છટકી જવાશે નહિ. ઘણા દહાડા ભૂખમાં કાઢ્યાથી હું મરવાતો લ થયો છું, અને તુરત વેળા મને ખીજે કોઈ શિકાર મળે એમ નથી, માટે તમારો શિકાર કરવા શિવાય ખીજે ઉપાય જણાતો નથી. ક્ષમા કરજો ! તમોએ મારી સેવા બજાવી છે એ સાચી વાત; પણ આટલા બધા દહાડા તમોને જીવતા તમારે ઘેર જવા દઈને તે સેવાનો બદલો મેં થોડો વાજ્યો નથી ! ”

વૈદને આ જોઈ પોતાની મૂર્ખાઈ માટે પશ્ચાત્તાપ થયો; પણ તેણે પોતાની હિમત ખોઈ દીધી નહિ. સમયસૂચકતા વાપરીને તેણે વાઘને કહ્યું, “ હે વનરાજ ! તમો મને ભક્ષ કરવા માંગો છો તે વાતનો મને વાંધો નથી. ઉલટું તમારો ભક્ષ થવાથી મને

મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે. પરંતુ જરા ધીરા પડો તો સાફ. તમારી આંખો જોતાં મને હવે દીસે છે કે તમોને કમજો થયો છે, તેનું જોર વધતાં તમાફ મોત નહીં આવશે, માટે તમારો કમજો મારી રામબાણુ દવાવડે એકવાર સારો કરવા દો. પછી તો મારી આ ક્ષણભંગુર દેહ તમારી છેજ.” વાઘે આ વાત ખરી માની અને વૈદને બિનતિ કરી કે, “વૈદ મહારાજ, મને અવશ્ય આ મહા રોગથી સાત્તે કરો. તેનો ખદસો હું તમને જીવ-તદાન દઈને વાળીશ, એટલુંજ નહિ પણ મારા જંગલમાં કોઈ પણ પ્રાણી તમને છેડે નહિ એવો ઢંઢેરો ફેરવીશ.” વૈદે વાઘને નમન કરી એક દવા ખવાડી. તે દવા ઝેરી હતી, જે ખાતાંજ તે કૃતમ્ન પ્રાણીએ તરફડીઆ ખાઈ પોતાનો પાપી પ્રાણ તજ દીધો.

બોધ—ઘાતકી, દગાખોર અને કૃતમ્ન માણસની દયા ખાવામાં આપણું તેમ ખીજઓનું પણ ભુંડુંજ થાય છે. દયાના અહલમાં તેઓ આપણું ભલું કરશે એમ માનવામાં આપણે ઠગાઈશું. તેમને મદદ કરવાને કારણે પણ જો આપણે તેઓના સંબંધમાં આવ્યા તો તેઓ આપણા ઉપર પોતાનો લાભ લેવાને ચૂકવાના નથી. એવે વખતે જો આપણામાં તેમના કરતાં તન મનનું બળ વિશેષ હશે તો તેમને થાપ આપી, તેમના હાથથી છટકી શકીશું; નહિ તો તેમનાથી આપણી ખરાખીજ થવાની.

કથા ૭૬ મી—દાતરડું અને હળ.

એક ખેતરમાં દાતરડા અને હળ વચ્ચે, સરસાઈની તકરાર ઉઠી અને ઝગડો થઈ પડ્યો. હળ કહે, “હું ધરતી ખેડીને ખેડુતને અનાજ પકાવી આપું છું માટે હું સરસ;” અને દાત-

રડું કહે, “ હું પાકેલા અનાજની કાપણી કરી જેડુતને તેની સઘળી મહેનતનું ફળ ચખાડું છું માટે હું સર્વોપરી અને સૌથી માનીતું. ” એટલામાં જેડુત પાંડે ત્યાં આવી ચડ્યો અને બંનેનો વાંધો સાંભળી લઈ તેમને શાંત કરી બોલ્યો, “ તમે બંને ભાઈબંધ છતાં મારામારી કરો છો તે જોઈ મને ખેદ ઉપજે છે. તમે બંને એકજ જગે રહેનારાં, એક જાતનો ઉદ્યોગ કરનારાં અને એક ધણીની સેવા કરનારાં છો, તો તમે સંપત્તી એક બીજાને માન આપીને રહો તેમાંજ તમારો તથા મારો લાભ છે. મારી નજરમાં તમે બેઉ એકસરખાં ઉપયોગી છો. તમે બંને વડે માફાં કામ ચાલે છે. બેમાંથી એક પણ ન હોય તો માફાં કામ અટકી પડે. હજી જે કામ કરે છે તે કામમાં તે સરસ છે અને તે દાતરડાંથી થાય નહિ; તેમ દાતરડું જે કામ કરે છે એ કામમાં તે સરસ છે અને તે કામ હજીથી થાય નહિ. અર્થાત્ પોતપોતાનાં કામમાં બંને સરસ છો અને એકનું કામ બીજાંથી થાય નહિ એ સ્વાભાવિકજ છે.

બોધ—દુનિયામાં જેઓ પોતપોતાનું કામ કરી પોતાની ફરજ બજાવે છે, તેઓ સર્વે ઉપયોગી અને માનને યોગ્ય છે. કામ જુદા જુદા પ્રકારનાં હોય છે, અને તે કરનારા પણ જુદા જુદા વર્ગના હોય છે; પરંતુ તેટલા માટે તેઓમાંના એક યા બીજાની અગત્ય ઓછી સમજવાની નથી. સૌ પોત પોતાનાં કામમાં અગત્યનાં અને સરસ છે. એક કામદારે બીજાને હલકો ગણવો જાજી નથી; તેમ ગણવાથી ઈર્ષા ઉત્પન્ન થાય છે, અને કામ બગડે છે. હલકું માણસ તેજ કે જે નકાસું અને આળસુ બેસી રહિતું હોય.

કથા ૭૭મી.—ચિતો અને સાંઠ.

એક રાત્રે એક ચિતો કોઈ ખેતર પાસે આવી ચઢ્યો; એવા હેતુથી કે લાગ કાવે તો ખેડુતના વાડામાં ખાંધેલાં ઢારો-માંથી એકાદ મારી ખાય. પણ તે ખેતરને છેડે એક સાંઠ (ગોધો), તે ખેતરમાંના રોપા ખાતો તેની નજરે પડ્યો. ચિતાએ તેનાથી પોતાનાં કામમાં અડચણ થવાની વિચારી તેને કહ્યું, “લુચ્ચા સાંઠ ! તું આ ખેતરમાં કેમ પેસે છે ? હું માનું છું કે તું ચોર છે, અને બાપડા ગરીબ ખેડુતનું ખેતર રાત્રે છુપાઈને ખાઈ જાય છે. નીકળ અહીંથી; નહિ તો તારી ફજેતી કરીશ.” સાંઠે ઠંડે પેટે ઉત્તર દીધો, “અલ્યા ચિતા ! તો તું પોતેજ અહીં શું કરવા આવ્યો છે વાડ ? તું પણ ખેડુતના વાડામાંથી ઢાર મારી ખાવાજ આવ્યો છે ને ! અને જ્યારે એમ જ છે ત્યારે તો હું બી ચોર અને તું બી ચોર ! ‘આવ લાઈ હરખા, આપણુ ખેડે સરખા.’ હું તો માત્ર આ ખેતર-માંના નજીવા રોપા ખાઈનેજ અટકીશ, પરંતુ તું તો જીવતાં જંગતાં પ્રાણી મારી ખાવાનો. મારા કરતાં તારોજ અરાધ મોટો. તો પછી મને ચોર કહી દમ ભરાવતાં તને લાજનથી આવતી ? છાનોમાનો તારે માર્ગેજ ચાલ્યો જ.” ચિતો આ સાંભળી ફિલ્કો પડ્યો અને ગુપચુપ ચાલતો થયો.

ખોદ્ય—કેટલાક માણસો પોતે લુચ્ચા હોવા છતાં પોતાનો અર્થ સાધવાને બીજા માણસોને દમ લીડાવવાં લજવાતા નથી. પોતે બચકાના બચકા હોઈઆં કરી જાય તે છતાં તણખલું ખાનારની તેઓ ખોડ કહાડે છે. તેમ કરીને તેઓ પોતાની લુચ્ચાઈ છુપાવવા માગે છે, પણ તેમાં તેઓ કોઈકજ વાર કાવે

છે. જ્યારે તેમને કોઈ માથાનો મળે છે ત્યારે તેઓને ખરા રૂપમાં ઉઘાડા પાડે છે. ચોરી કરવી એ એક દોષ છે, પણ “ચોરીપર સરજેરી” કરવી એ તેના કરતાં પણ મોટો દોષ છે.

કથા ૭૮મી.—જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા
બે જોડીદાર વેલા.

એક વાડામાં એકજ જાતના બે વેલા એછી વેળા ઉગ્યા હતા. તેમાંના એકની પાસે વાડ હતી, જે ઉપર ચઢી તે વેલો ખીલી નીકળ્યો અને ફળ કુલ જલદી આવી માન પામ્યો પણ બીજો વેલો વાડનો કે બીજા કશાનો આધાર ન મળ્યાથી તે ભોંય ઉપરજ લાંબાતો રહ્યો અને વટેમાર્ગીઓના પગ તળે કચડાઈને થોડા દહાડામાં મરણ પામ્યો.

બોધ—દુનિયામાં માણસને આગળ વધવાનો આધાર, જેટલો તેમની બુદ્ધિ ઉપર એટલોજ તેમને મળતા ટેકા અને સંજોગ ઉપર પણ રહે છે. સરખી સ્થિતિના બે માણસો હોય; તેમાંના એકને જે અનુકૂળ સંજોગ અને મોટો આશરો મળે છે, તો તે ચઢતી સ્થિતિમાં આવી માન અને દ્રવ્ય પામે છે; અને બીજો માણસ તેવા સંજોગ તથા આશરા વિના જેવોને તેવો રહી જાય છે અને જે તેને માઠા સંજોગ મળે છે તો વધારે નબળી સ્થિતિમાં આવી જઈ દરિદ્રતામાં દહાડા કાઢે છે. એઓ-માંના પહેલાએ બીજાની કંગાળ સ્થિતિ માટે મગફરી કરવી ન જોઈએ, તેમ બીજાએ પહેલાની મોટાઈ માટે અદેખાઈ પણ કરવી ન ઘટે. પહેલાએ પોતાની ચઢતી માટે પરમેશ્વરનો પાડ

માનવો જોઈએ; અને છેલ્લાએ પોતાની પડતી માટે સળુરી પકડવી અથવા તો સારા સંજોગ મેળવવા જોઈએ.

કથા ૭૯મી.—સવારીનો ઘોડો અને વહિતરો ગધેડો.

એક અરબી ઘોડો, પોતાની પીઠપર સવાર લઈ રવાણા ચાલે ચાલતો અને હરખના ખોંખાર મારતો પસાર થતો હતો. માર્ગમાં તેને એક ગધેડો મળ્યો, જેની પીઠપર ઉકરડાનો ગંધીલો કચરો લાધેલો હતો અને તેને ઉતાવળો ચાલવા માટે તેનો ધણી પાછળથી ડફણું લગાવતો હતો. ઘોડાને જોતાંજ આ ગધેડાની આંખમાં અદ્વેષાઈ આવી. તે બોલ્યો કે, “ હિણુભાગ્ય ઘોડા ! તું પ્રાણી જાત થઈને માણસને પોતાની પીઠપર ઉઠાવી લઈ જાય છે એ લજ્જા ભરેલું છે. તારી વર્તાણુકથી આપણી જાતિનેજ નહિ પણ પશુ માત્રને પણ હિણું લાગે છે. તને ઘટે છે કે તારા સવારને પીઠપરથી ફેંકી દઈ માણસની ગુલામગિરી કરવાના દોષથી મુક્ત થાય. ” ઘોડાએ તિરસ્કારથી ઉત્તર વાળ્યો, “ હિણુ અને હાડમાર થતા ગધેડા ! હું જાણું છું કે હિતની શિખામણ આપવાને બદલે તું મારી સામે તારા પેટની બળતરાજ માત્ર કહાડે છે. તને કેટલું વજન આપવું તે હું સારી પેઠે સમજું છું. સવારને તાબે રહી તેની સવારી ઉઠાવવી એ માફ રવાલાવિક કામ છે, એટલુંજ નહિ પણ તેમાં માફ માન ને મોટાઈ પણ છે. સવારીને લીધેજ હું રાજાઓ, મહારાજાઓ, ચોદ્દાઓ, શિકારીઓ વગેરેના સમાગમમાં આવું

છું અને તેઓ મારી આગતાસ્વાગતા કરે છે. લગ્ન તો તને છે કે ઉકરડાનો ગંધીલો કચરો ઉઠાવવાનું વહિતરું કરે છે અને પોતાની અડીઅલ વર્તણુકથી ધણીના ડંગોરા ખાય છે. ”

ખોધ-નીચ માણસો જ્યારે ઉચ્ચ માણસોની ખરાખરી કરી શકતા નથી તથા તેમના જેવાં માન અને સુખ પામી શકતા નથી, ત્યારે અદેખા બની તેમની કલ્પિત ખોડખાંપણ કહાડે છે; પણ તેથી ઉચ્ચ માણસોનાં માન અને મોટાઈમાં ઘટાડો થતો નથી. ઉલટું તેવા હલકા માણસોનો હલકાઈજ વધારે ઉઘાડી પડે છે અને છેવટે તેમને અપમાન ખમવું પડે છે. વળી એવા કેટલાક અદેખાઓ પોતાની અદેખાઈનો ઉભરો શિખામણ દેવાના રૂપમાં બહાર પાડે છે, પરંતુ એમાં પણ છેવટે તાના-ટપલા ખાઈ તેમને ચૂપજ ખેસવું પડે છે.

કથા ૮૦મી.—માંદો માણસ અને રસાયણ.

એક માણસ એક એવા ભુંડા રોગથી લાંબા વખતનો પીડાતો હતો કે જેનાપર સાધારણ ઔષધો અસર કરી શકતાં નહિ. છેવટે તેણે “ રસાયણ ” (મારેલી દવા) ખાધી. આ ઉપાયથી તેનો રોગ ઝટ્ટ સારો થયો. પણ થોડાજ વખતમાં તે દવા તેના શરીરપર કુટી નીકળી અને તેથી પ્રથમના કરતાં વધારે વેદના થઈ એટલુંજ નહિ, પણ તેમાંથી સાજો થવાની આશા તેને મેલવી પડી.

ખોધ-આપણે ગમે એવાં સંકટમાં હોઈએ તો પણ ભુંડા માણસની મદદ લેવાથી અટકવું. જે તેવાની મદદ લીધી તો

પાછળથી તે બહુ બારે પડી જશે; કેમકે તે માણસ પોતાની ભુંડાઈ તમારા પ્રત્યે પણ ચલાવશે અને જે સંકટ તેણે ટાળ્યું હશે તેના કરતાં વધારે સંકટમાં તમે આવી પડશો. ભુંડાને હાથે સુખી થવા કરતાં બદલાને હાથે દુઃખી થવું સારું. “ઉંટ વૈદને હાથે બચવા કરતાં પક્ષા વૈદને હાથે મરવું સારું છે.”

કથા ૮૧મી.—વાંદરી, તેનું બચ્ચું અને ચાડીઓ.

એક વાંદરી પોતાનાં બચ્ચાંને લઈ એક ઘરના છાપરાપર બેઠી હતી. તે ઘરના વાડામાં અંજીરનું ઝાડ હતું, જેપર લાગેલાં ફળોમાંનાં કેટલાંક પાકીને ખાવાલાયક થયેલાં હતાં. તે ફળો તોડી પોતે ખાવાને તેમજ પોતાના બચ્ચાને ખવડાવવાને તે વાંદરી ચાહતી હતી; પણ તેજ ઝાડપર તેના માલિકે *ચાડીઓ બનાવી ઉભો રાખેલો હતો, તેનાથી ડરી તે ઝાડપર જવાની હિંમત કરતી નહતી. પણ તેનાં બચ્ચાંને જીવ રહ્યો નહિ. તે બોલ્યું, “મા ! આ અંજીરીનાં ફળો બહુ સુંદર ને સ્વાદિષ્ટ છે. ચાલો આપણે તે તોડી ખાઈએ.” વાંદરીએ ના પાડી; અને જણાવ્યું કે “એ ફળો ખાવા જઈશું; તો આપણા જીવનું જોખમ થશે. જો એ ઝાડઉપર કેવો પેલો માણસ ઉભેલો છે ! બચ્ચાંએ કહ્યું,

* ખેડુતો તથા માળીઓ વગેરે, પ્રાણીઓથી પોતાની ખેતી યા વાડીમાંનો પાક બચાવવા માટે માણસના જેવો આકાર બનાવી તેને ખેતરોની વચ્ચે, અથવા ઝાડોની ઉપર ઉભો રાખે છે, તેને ચાડીઓ કહે છે. આ ચાડીઆને ખરેખર માણસ સમજીને પ્રાણીઓ—મુખ્યત્વે વાંદરા તે જગાથી આધા રહે છે.

“પણ, મા, મને તો એ માણસ નિર્જીવ લાગે છે. એ નથી હાલતો કે નથી બોલતો. તે આપણને શું કરવાનો હતો ? આહીશું તો આપણેજ એને મારી કહાડીશું.” બાંદરી બોલી, “તેમ બની શકે નહિ. એ માણસ હાલતો બોલતો નથી, તેમાંજ મને મોટો ભરમ અને ભય લાગે છે, અને તેથી જ હું તેનાથી દૂર રહેવા માગું છું.” આમ કહી તે પોતાનાં બચ્ચાંને પેટે બળગાડી ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

બોધ-કેટલાંક માણસો એવાં બીકણ અને બેવકુફ હોય છે કે માત્ર ભયના બાલી વિચારથી દુઃખ પામે છે, તથા કેટલાંક સાદા દેખાવોને પણ અપશુકન ગણી, પોતાના લાભનાં કામો કરવાથી અટકે છે. તેમની ભૂલ ભાગવા છતાં તેઓ પોતાનો ભય કે વહેમ છોડતાં નથી અને હાથે કરી નુકસાન ખમે છે.

કથા ૮૨ મી.—સારસ અને શિકારી.

એક તળાવની પાળે બે સારસ નર અને માદા, રમતાં હતાં. તેવામાં એક શિકારી ત્યાં આવી ચઢ્યો, અને તેમાંના નરને મારવા બંદુક તાકી, તેવીજ તેની માદા તે શિકારી પાસે દોડી આવીને બોલી, “બળવંત શિકારી ! અમને જીવતદાન દો. અમો બંને સારસ, નર માદાનું એક બેડું છીએ અને અમોમાંના એકથી બીજા વગર જીવી શકાતું નથી. જો મારો નર તમારી બંદુકથી માર્યો જશે તો તેના શોકથી પણ મને ખૂરી ખૂરીને મરવુંજ પડશે. એટલા માટે કૃપા કરી અમને જવા

દો. પણ જો તેમ કરવાની તમારી ઇચ્છા નહિજ હોય તો પછી મનેજ મારો. ”

શિકારીને આ વિનતી સાંભળી દયા આવી, તો પણ પોતાની ખંદુક તાકેલી રાખી તે બોલ્યો, “ પ્રીતિવાન પક્ષી ! તારું કહેવું સાચું હશે, તથાપિ મને આ કામ કર્યા વગર ચાલે એમ નથી. મારી માનીતી સ્ત્રીએ સારસનો શિકાર ખાવાની ઇચ્છા બતાવેલી હોવાથી એક સાચા પતિ દાખલ તે ઇચ્છા મારે પાર પાડવીજ જોઈએ. ” માદા સારસે રડીને કહ્યું, “ રે ! જ્યારે એમજ છે ત્યારે તો જીવતદાન મેળવવાનો અમારો વધુ હક છે. તમો પણ જ્યારે પ્રિય અને પ્રિયાનું એક જોડુંજ છો, ત્યારે તો તમો સારો પેઠે સમજી શકશો કે, એવાં પ્રીતિમાન જોડાનાં દિલની લાગણી કેવી ઉંડી હોય છે અને પ્રિય તથા પ્રિયાને જુદાં પાડવામાં કેવું મોટું દુઃખ અને અઘોર પાપ છે. તું વિચાર કર ઓ શિકારી ! હમણાં અહીં કોઈ ઘાતકી પ્રાણી આવી તારો પોતાનો જીવ લે તો તને તારી એકલી વિધુટી પ્રિયામાટે કેવું ઉંડું દુઃખ લાગે તથા તારી પ્રિયા તારા મરણ પાછળ કેવી ઝુરી મરે ? હું માનું છું કે આ વાત જો તું તારો પ્રિયાને સમજાવશે અને તે જો પ્રીતિમાં સાચી હશે, તો તે પણ અમોને મરેલાં જોવાને અને અમારું હાય જલાપાનું માંસ ખાવાને રાજી થશે નહિ. ” આ શબ્દોએ શિકારીના દિલપર ચમત્કારિક અસર કરી અને સારસનો શિકાર કરવાની વાત પડતી મેલી તે ત્યાંથી ચાલતો થયો.

ખોધ-સાચી અને પવિત્ર પ્રીતિથી પરણેલાં જોડાંને કોઈ પણ કારણે છુટાં પાડવાં એમાં મોટું પાપ છે. સાચી પ્રીતિ-

વાળા માણસને પોતાના સાથી જેવી દુનિયામાં કોઈ ચીજ ખ્યારી અને આશા ભરેલી લાગતી નથી. સાથીજ જ્યારે માર્યું જાય, ત્યારે તેની જીંદગી નકામી ને મીઠાશ વગરની થઈ પડે છે; અને તેવા જીવંતર કરતાં મોતને તે વધારે પસંદ કરે છે.

કથા ૮૩મી.—ઔષધનો પાતો અને તેનો રોગ.

એક ઔષધનો પાતો જેનાથી મોટા મોટા રોગ મટતા હતા, તેના પોતાના અંગેજ દરદ લાગુ પડ્યું હતું. તેથી તે પીલાવા ને સૂકાવા લાગ્યો. તે જોઈ એક જણે કહ્યું, “ ગુણુ-વાન પાતો ! તું રોગને હણનારો છે, છતાં તું પોતે રોગથી પીડાય છે તે જોઈ હું આશ્ચર્ય પામું છું. બીજાના રોગ તું તારા ગુણુ વડે સાબ કરી શકે છે, તો તારો પોતાનો રોગ કેમ સાબ નથી કરતો ? ” પાતાએ ઉત્તર વાળ્યો, “ ભાઈ, મા-રામાં બીજાઓનાજ રોગ મટાડવાની શક્તિ છે, મારો પોતાનો રોગ સાબ કરવાની શક્તિ મારામાં નથી; તે તો કોઈ પરગણુ અને બુદ્ધિશાળી વૈદજ સાબ કરી શકે. ”

બોધ—ઘણાં માણસો એવાં હોય છે કે બીજાના સંકટમાં તેઓ હિંમતથી ભાગ લઈ તે દૂર કરી શકે છે, પણ પોતાપર સંકટ આવી પડતાં નિરૂપાય બને છે અને બીજાની સહાય વગર તેમાંથી છુટી શકતાં નથી. કેટલાકે બીજાની ખામી જોઈ તેને શિખામણુ દેવામાં સદા આગળ પડે છે, પણ પોતાની ખામી-વેળા તેવી શિખામણુ તેમના ધ્યાનમાં રહેતી નથી અને જો રહે છે તો તે પ્રમાણુ તેઓ વર્તી શકતાં નથી. વૈદો સર્વના

દુઃખની દવા કરે છે, પણ પોતે માંદા પડતાં ઘણું કરી બીબાજ
બેઠની દવા લે છે.

કથા ૮૪મી.--ઉંદર કૂદ્યો અને ઘર પડ્યું.

ખડખડ પાંચમ જેવા થઈ રહેલા એક ઘરમાં એક ઉંદર
પેંધો પડ્યો હતો. તે બહુ તોફાની હતો. ઘરમાંની જે તે વસ્તુને
કરડી ખાય અને રાતની વેળા તે એવા તો કૂદકા ને ભુસ્કા
મારે કે બાણે ધાડ આવી હોય નહિ ! એક રાતને સમયે
એવું બન્યું કે તેણે એક ભીંત ઉપરથી બીજી ભીંત ઉપર
જેશમાં કૂદકો માર્યો અને તેની સાથે તે ઘર કરર ભુસ થઈ
તૂટી પડ્યું. ઉંદર તેથી એટલો તો ગભરાયો કે જીવ લઈ નાઠો.
અને પડોસના ઘરમાં જ્યાં પોતાના બીબા ભાઈબંધો શાંતિથી
વસતા હતા, તેમનામાં જઈ ભરાયો. તે ઉંદરોએ તેની આ સ્થિતિ
જોઈ ઠેકડી કરી કે, “ તુંતો બહુ આલાક ને વળી શૂરવીર હતો
ને ? ત્યારે આ ઘર પડવાના માત્ર અવાજથી ગભરાઈને નાસી
કેમ આવ્યો ? એ હીચકારાપણા માટે તને લાજ નથી લાગતી ? ”
તે ઉંદરને આથી બહુજ લાગી આવ્યું, પણ લાજ છુપાવવા
તથા પોતાની નોક રાખવાના હેતુથી તે બોલ્યો, “ ભાઈઓ,
ત્યારે તમે ખરી વાત બાણતા નથી. ઘર પડયાથી બીહીને હું
નાહસી આવ્યો નથી, પણ મારા કૂદકા ભુસ્કાના જોરથી બાપડું
એ ઘર તૂટી પડ્યું, તેની વધાઈ તમને કહેવા માટે આવ્યો છું. ”

બોધ--કેટલાંક માણસો એવાં ખડાસખોર હોય છે કે
પોતાથી નહિ બનેલાં કામો પણ બાણે પોતેજ કીધાં હોય

અથવા પોતાવડેજ થયાં હોય એવી કીર્તિ લેવા માંગે છે. જે એકાદ મોટું કામ કોઈ શક્તિવાળા માણસે કર્યું હોય અને તેમાં માત્ર પોતાની કિંચિત પણ શામેલગીરી હોય, તો તે એવુંજ માનશે અને લોકો આગળ બડાઈ મારશે કે આ કામ તો મેંજ કીધું ! એવા તોપમારૂંઓનું જીવતર માત્ર ખાલી બડાઈ હાંકવામાં અને પારકાની કીર્તિ પોતાની કરી લેવામાંજ પૂરું થાય છે. તેઓથી મોટાં કામો થઈ શકતાં નથી-તેઓથી “ભુંજ્યો પાપડ પણ ભાંગતો નથી” તોપણ ગાડાં નીચે ચાલતા કુતરાની પેઠે તેઓ એમજ સમજે છે કે હુંજ આખું ગાડું ધસડું છું !

કથા ૮૫ મી.—બેવડીમારૂં દેડકો.

એક દેડકો બહુ સ્વાર્થી અને ચુગલીખોર હતો. પાણીના એક ખાખોચિયામાં તેનું રહેઠાણ હતું. ચોમાસું વીતી ગયા કેડે જ્યારે ખાખોચીયું સૂકાવા લાગ્યું ત્યારે પોતાના સર્વ સાથીઓને પડતા મુકીને છાનોમાનો પડોસની નદીમાં જઈ રહ્યો. નદીમાંના માછલાં, જીંગલાં, કરચલાં વગેરે જળજંતુઓ પોતા વચ્ચે આ પારકાને જોઈ કચવાયાં અને તેને પાછો જમીનપર જવાને આગ્રહ કરવા લાગ્યાં. ત્યારે દેડકે કહ્યું, “ભાઈબંધો, હું બહુ ખેદ પામું છું કે મારી પધરામણીથી હરખ પામવાને બદલે તમે મારાથી કંટાળી મને હાંકી કહાડવા માંગો છો ! કે તમે મને પૃથ્વી ઉપરનું પ્રાણી ગણી પોતાથી જુદો ગણો છો; પણ એ તમારી મોટી ભૂલ છે. હું પૃથ્વીપરથી આવ્યો છું

એ ખરી વાત, પરંતુ જાતે તો હું નદીવાસીજ પ્રાણી છું; અને તેની સામેતી એજ કે હું આ નદીના પ્રાણીમાં રહી જીવી શકું છું. મારા બાપદાદા પણ અહીંનાજ વતની હતા અને પૃથ્વીવાસી પ્રાણીઓના ફેસલાવવાથી પૃથ્વીપર રહેવા ગયા હતા. પણ પૃથ્વીપરના પ્રાણીઓ ભુંડા હોવાથી તેમની ભુંડાઈથી પીડા પામી તેઓ બાપડા મરણ પામ્યા છે; અને હું જીવતો રહી શક્યો તેથી તમે મારાં અસલ સગાંઓ અને સ્વદેશીઓની સાથે પાછો રહેવા માટે પ્રીતિથી અહીં આવ્યો છું.”

નદીનાં પ્રાણીઓએ આ વાતપર વિશ્વાસ રાખી દેડકાને પોતાની જોડે રાખ્યો, તેની આગતાસ્વાગતા કરી અને તેના-પર મોટી આશા બાંધી, પણ તેમની આશા પાર પડી નહિ. ચોમાસું પાછું આવું થયું કે આ ખંધો દેડકો નદીમાંથી ગુપ-ગુપ નીકળી જઈ, પૃથ્વીપરના પોતાના અસલ બાબોચિયામાં પાછો આવી ભરાયો; અને પોતાની લુચ્ચાઈ છુપાવવા માટે તેમાંનાં દેડકાંઓને એવું સમજાવવા લાગ્યો કે શિયાળા તથા ઉનાળાની મોસમમાં તમે પ્રાણી વિના ટબળી મરો, તે માટે હું શ્રી ઈન્દ્રરાજ પાસે ગયો હતો, કે તેઓ વચ્ચે વચ્ચે વૃષ્ટિ કરી આ બાબોચિયાને તેઓ તરતું ને તરતું રાખે.” બિચારા ભોળાં દેડકાંઓ આ વાત સાચી માની ઠગાયાં અને આ લુચ્ચા દેડકાનાં ઉપકારી થઈ રહ્યાં. પણ ચોમાસું ખલ્લાસ થઈ બાબોચિયું સૂકાવા માંડતાંજ તે તેમના વચ્ચેથી પાછો નીકળી પેલી નદીના પ્રાણીઓને જઈ મળ્યો અને તેઓને અષ્ટમપષ્ટમ સમજાવી પોતાની ગેરહાજરી વિષે જૂલાવો ખવાડવાની તજવીજ કરી. પણ તેઓ એક વાર ઠગાયલાં

હોવાથી ફરી તેને હાથ ઠગાયાં નહિ. તેની લુચ્ચાઈ તથા મતલબ તેઓ સમજી ગયાં અને ધાસ્તી ભરેલો ગણી ઝટ તેનો પ્રાણ લીધો.

ખોધ-જ્યારે માણસો વચ્ચે મતભેદ અને વાંધા પડીને પક્ષો બંધાયા હોય, ત્યારે જે આપણો પોતાનો પક્ષ હોય અને જે પક્ષ વાજળી હોય, તેની સાથે આપણે જોડાઈ રહેવું. બીજા પક્ષ સાથે જોડાવું નહિ; પછી તેનાથી એક વાર આપણને લાભ પણ કાં નહિ થતો હોય ! જો તેની સાથે જોડાઈએ તો આપણા અસલ પક્ષવાળાના ધિક્કારમાં આવી પડીએ એટલુંજ નહિ, પણ તેની સામેના પક્ષવાળા પણ આપણા પ્રત્યે અવિશ્વાસુ થાય અને છેવટે, બંને પક્ષથી આપણે જુદા પડી જઈએ અને આપણી સ્થિતિ “ ઘોળીનો બળદ નહિ ઘરનો કે નહિ ઘાટનો ” તેવી થાય. જે માણસો જુદા જુદા પક્ષો વચ્ચે, અથવા ભુંડા તથા ભલા વચ્ચે ધુમ્મતા રહી જ્યાં જાય તેની ખુશામદ કરે અને તેની આગળ બીજાની ચાડી ખાઈ તેને વહાલો થવાની યુક્તિ કરે, તે “ દહીંમાં ને દુધમાં પગ ” રાખનાર કહેવાય. થોડો વખત તેની યુક્તિ ચાલી શકે છે, પણ પછી તે ઉઘાડો પડે છે અને બંને તરફનાં માન ને વિશ્વાસ ખોઈ સઘળી તરફથી રખડી જાય છે.

કથા ૮૬ મી.—જમીન ખોદનાર માણસ
અને સાપોલિયું.

ચોમાસાના દહાડામાં એક શખસ ઝાડનાં બી વાવવા

માટે કોદાળી વડે જમીન ખોદતો હતો. તે ખોદતાંજ જમીનમાંથી એક સાપોલિયું સળવળ થતું નીકળ્યું અને જમીન ખોદનાર કોદાળીનો ઘા પાછો મારવા જાય છે તેવુંજ તે બોલ્યું, “ભાઈ, કૃપા કરી તારી કોદાળી સંભાળીને માર. વખતે તે મારાં માથા પર લાગી જશે તો મને ઘણું દુઃખ થશે. તારી કોદાળીનો ઘા મારા પૂછડા ભણી લાગી પૂછડું કપાશે તો તેની વેદના હું ખમી લઈશ એટલુંજ નહિ પણ જીવતું રહીશ.” જમીન ખોદનારે કહ્યું, “તુચ્છ પ્રાણી ! તું તારાં માથાં ને પૂછડાંની વાત કરે છે, પણ મને તો જણાતુંએ નથી કે તારૂં માથું અને પૂછડું છે; અને છે તો તે ક્યાં છે ? મને તો સઘળી તરફથી તું એક સરખું અને એકજ ઘાટનું લાગે છે ! ”

ખોદ-મોટાં માણસોનાં કામોથી કેટલીકવાર ગરીબો પાપ-માલથઈને મરી પણ જાય છે; છતાં મોટા માણસોને તેની ખબર સુદ્ધાં પડતી નથી. લડાઈની ખુના મરકીમાં નાશકારક હથિ-યારોવડે ઘડીકમાં હજારો લડવૈયાઓનાં ડોકાં ઉડી જાય છે અને તેમની ગેરહાજરીની નુકશાની તેમનાં નિર્દોષ કુટુંબો તથા બચ્ચાંઓને અનેક રીતે ખમવી પડે છે. માટે રાજકર્તાઓને તેમજ ખીજા મોટા માણસોને ઘટે છે કે હરેક નવાં કે મોટાં કામો આરંભતાં, તેમજ લડાઈ ઉભી કરતાં, ગરીબોનો તેથી મરો નહિ થાય તેની પૂરતી સંભાળ રાખવી.

કથા ૮૭ મી.—મોર અને રંગારી.

એક રંગારીએ મોર વેચાતો લીધો. તે મોરના પીછાંના

રંગ ને ખુબસુરતીથી તે મોહ પામ્યો, પણ તેટલાંથી સંતોષ નહિ માનતાં તે તેમનાપર વધુ રંગ ચઢાવવા બેઠો. મોરે તે માટે કચવાટ દેખાડીને કહ્યું, “રંગારી ! તું તારો રંગ અને કળા ફેકટ કાં ગુમાવે છે ? મારામાં જે રંગ ને શોભા કુદરતે મેલ્યાં છે તેજ પૂરતાં છે; તેમાં વધારો કરવાની કશી જરૂર નથી. મારા જાતિરંગપર તું હુન્નરથી રંગ લગાડશે, તે તો ઉલટો મને બેઠાળ દેખાડશે.

બોધ-ખુબસુરત ચહેરાને શણગારવાની જરૂર રહેતી નથી. જેઓ તેને શણગારવાનાં ફાંફાં મારે છે, તેઓ કુદરતી ખરી ખુબસુરતીની પિછાન કરી શકતાં નથી અને પોતાનીજ નાલાયકી દેખાડે છે. “સોના પર ઢાળ ચઢાવવા” જેવી ફેકટની વેઠજ તેઓ વહોરે છે.

કથા ૮૮ મી.—કાવત્રાંખોર ખીસકોલી અને નોળિયો તથા ગરૂડ.

એક વાડામાં આવેલાં મહાન વૃક્ષ ઉપર એક ગરૂડ પક્ષી માળો બાંધીને રહેતું હતું. તેજ ઝાડના થડમાં એક નોળિયાએ દર પાડી પોતાનો વસવાટ કર્યો હતો. બંને એક બીજાથી છેટે, જુદી જગાએ રહેતાં હતાં અને બંનેની જાત પણ જુદી હોવાથી તેમને એક બીજાને કશો સંબંધ ન હોતો. વળી એક બીજાના વસવાટની ખબર પણ તેઓમાંના એકેને હતી નહિ. તેજ જગાએ એક ખીસકોલી રહેતી હતી. તે જો કે ત્યાંનીજ રહીશ ગણાતી, તો પણ તેણીને ઠરીને

રહેવા માટે કોઈ પણ નક્કી જગા હતી નહિ. પોતાના ફાંટા પ્રમાણે તેણી તે વાડામાં, છાપરાપર અને આડ પર ફરતી. તે આડપરનાં ફળો ખાઈને તેણી પોતાનું પેટ ભરતી, અને તે વાડામાં નંખાતું એકું જૂકું પણ ખાતી. અર્થાત તેણીને રહેવા ફરવાને માટે જેમ અનેક જગાઓ હતી, તેમ તેણીને ખાવાને પણ વિવિધ વાનીઓ મળતી તથાપિ તે સંતોષો હતી નહિ. વાડામાં પડેલી ખડેલી વસ્તુ જેમ તે ખાતી હતી, તેમ પેટો નોળિયો પણ ખાતો હતો. તે માટે તેણીને અદેખાઈ લાગતી અને ઇચ્છતી કે જો આ નોળિયાનું પાપ પતે તો વાડામાં એકલી ફરીને હું મોજ કરું. વળી આ આડ ઉપર એક ગરૂડ પક્ષી પણ માળો ખાંધી રહેલું હતું અને તેનો ત્રાસ ભારે હતો, તેથી તે આડ પરનાં ફળો નિરાંતે ખાવાને પણ તેણીને દરવખતે કાવતું ન હતું. તેથી ગરૂડનો પણ ઘાણ નીકળેલો જોવાને તે ઇચ્છતી; પણ પોતે છેક નાની ને નિર્બળ હોવાથી, ગરૂડ અને નોળિયા જેવાં બળવાંત પ્રાણીઓ આગળ તેણીનું કાંઈ ચાલતું નહિ. તેટલા માટે કાંઈ કાવત્રું રચી તે ખંનેનો ઘાટ ઘડવાનો તેણીએ દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

એક દહાડે તે હામ ભીડીને ગરૂડ પાસે ગઈ અને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી, તેની સેવા કરવાની પોતાની ઇચ્છા બતાવી. ગરૂડે તે સાંભળી કહ્યું, “તમે મારી સેવા બજાવો, એતો કળિયુગનું કૈતકજ તો ! તમે તમારા નાના કદ ને નિર્બળતાને લીધે જેમ મારી સેવા બજાવવાને અયોગ્ય છો, તેમ તમારી જાત નાતને લીધે પણ અયોગ્ય છો. અમે પક્ષી અને તમે પશુ; અમોને ને તમોને લાગે વળગે શું ? માટે ક્ષમા

કરો, અને અહીંથી તત્કાળ ચાલ્યા જાઓ.” ખીસકોલી નમન કરીને બોલી, “ હે પક્ષી મહારાજ ! ઉપર ઉપરથી જોતાં તમારું બોલવું વાસ્તવિક છે, પરંતુ મુદ્દે તેમ નથી. તમે મને પશુ ગણો છો, પણ હું સાબેત કરીશ કે હું પક્ષી છું. પક્ષીની પેઠે હું પણ ઝાડેઝાડ ને ડાળેડાળ ફરું છું, ફળફળાદી ખાઉં છું અને પક્ષીના જેવોજ મારો અવાજ છે. તમે પૂછશો કે ત્યારે તને પક્ષીની પાંખ કેમ નથી ? તેનો ખુલાસો એ છે કે અસલ અમોને પાંખ હતી, પણ અમારા વડીલોએ પક્ષી થઈને પશુ સાથે વ્યવહાર રાખવાથી બ્રહ્માએ અમોને શ્રાપ દઈ અમારી પાંખો લઈ લીધી છે. તે પાંખો પાછી મેળવવાનો અમો પ્રયત્ન કરીએ છીએ. તેનો પહેલો ઉપાય એ કે પશુઓનો સંગ તજી પક્ષીઓનો સંગ અમોએ સાધવો અને પક્ષીઓના આપ સાક્ષાત રાજા છો, તેમની સેવા નિરંતર કરવી.”

આ વાતે ભોળાં ગરૂડપર અસર કરી અને ખીસકોલી સાથે વ્યવહાર પાડી મરજી પ્રમાણે પોતાપાસે આવવા જવાની તેણીને છુટ મેલી. ખીસકોલી તે પ્રમાણે રોજ રોજ ગરૂડ પાસે આવે અને પશુ જાતની હરકંઈ ખોડ કહાડ્યા કરે. એક દહાડો સારો લાગે જોઈ તેણીએ ગરૂડને કહ્યું કે “ પશુઓ હવે તો ખળાત્કારની અવધી કરે છે. ઝાડોનો ઉપભોગ કરવાની સત્તા અને હક આપણુ પક્ષીજાતનાં છે, છતાં તેઓ ઝાડનાં મૂળ તથા થડમાં કેતર પાડીને બેઘડક તેમાં રહે છે. અમ જેવાં રંક પક્ષીઓ તે માટે તેમને કંઈ કહી શકતાં નથી, તેથી નિહર થઈ તેઓ હવે તમ સરીખાં રાજકર્તા પક્ષીની

સત્તાનો પણ અનાદર કરવા લાગ્યાં છે. બુવો ! આપના આ
 ઝાડના મૂળમાંજ એક લુચ્ચો નોળિયો દર પાડી રહ્યો છે,
 એટલુંજ નહિ પણ મારા સરખા તમારા રંક સેવકને તમારી
 પાસેઆવતાં હરકત કરીને પજવે છે.” ગરૂડની આંખમાં આ
 સાંભળી ખુન ચઢ્યું, પરંતુ નોળિયાના દરમાં અથવા દર પાસે
 જઈને તેને મારવાનો લાગ ન હોવાથી તે દરની બહાર નીકળી
 વાડામાં ફરે તે વેળા તેને મારવાની તક જોવા લાગ્યું. ખીસ-
 કોલીને પણ તેણે ચેતાવી રાખી કે, નોળિયો વાડામાં ફરે, કે
 ઝટ તેની ખબર મને આપવી. ખીસકોલી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા
 માટે અધીરી હોવાથી તરતજ પેલા નોળિયા કને ગઈ અને
 તેની પાસે વિનંતી કરવા લાગી. નોળિયાએ તે સાંભળવાની
 ના પાડીને કહ્યું, “ તમોને હું પશુ ગણતો નથી, અને તેટલા
 માટે તમારી સાથે વાત કરવા તથા કામ પાડવાને રાજી નથી.
 ઝાડે ઝાડ તમો કુદતાં ફરો છો, ઝાડના ફળો ખાઓ છો તથા
 પક્ષીના જેવો સ્વર કાઢો છો, તે ઉપરથી હું તો તમને પક્ષી
 ગણું છું; માટે તમારે જે કહેવું કરવું હોય તે પક્ષી સાથેજ
 કરો. ”

ખીસકોલીએ પક્ષીપણાનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું, “ નોળિયા
 બાપા ! હું બાપ દાદે તેમ રૂપ રંગે પશુ છું. મને તમારી
 પેઠે ચાર પગ છે, પુછડી છે, અને પક્ષીપણાનું ખાસ સાધન
 જે પાંખ, તે મને નથી. હું ઝાડો પર ફરી ફળ ખાઉં છું,
 તેમાં શી મોટી વાત ? ઝાડો પર તો ઉંદર પણ ચઢે
 છે, અને તેઓ પણ ફળ ખાય છે. હું ફળ ખાઉં છું તે
 માત્ર મોજને અર્થે; બાકી મારો જીવવાનો ખોરાક તો અન્ન

ને શાકભાજી છે. જે નિત્ય આ વાડામાં ફરી હું મેંજવું છું અને આપ તે જોતા પણ હશે. પણ એ સર્વ કરતાં મોટી સાળીતી એ છે કે આજે હું તમોને જે વિનતિ કરવા આવી છું, તે એક પક્ષીની, એટલુંજ નહિ પણ પક્ષીના રાજાની વિરૂદ્ધની છે. જો આપની આજ્ઞા હોય તો હવે તે કહું.” નોળિયાએ આ વાતથી પ્રસન્ન થઈ ખીસકોલીને પોતાની જ્ઞાતિની તથા મિત્ર માની લીધી અને તેની વિનતિ સાંભળવાની આતુરતા દેખાડી. ખીસકોલીએ તે ઉપરથી કહ્યું કે “ મહારાજ, આ ઝાડનાં મૂળમાં ઘર માંડી આપ લાંગા વખતથી રહો છો તેથી એ ઝાડની માલેકી તમારી છે. છતાં એ ઝાડના મથાળાની રમણીય જગાએ એક ગરૂડ પક્ષીએ માળો બાંધી ઘરપ્રવેશ કર્યો છે. એ અપરાધ કરીને તે વળી ગુપચુપ રહેતું નથી, પરંતુ હું જ્યારે પણ આ ઝાડપર ચડું છું ત્યારે મને મારીને ફેંકી દે છે અને હું એક પશુ છું માટે માસી જોડે આખી પશુની જાતને ગાળો ભાંડે છે. આજે પણ તેણે મને એજ પ્રમાણે દુઃખ દીધું હતું. તે ઉપરથી મેં તેને કહ્યું કે ‘ તમે પશુની જાતને નિંદા છો, પણ તમને ખબર છે ? તમે જે ઝાડપર માળો બાંધી ઠર પડ્યા છો તે તો એક પશુની માલેકીતું છે અને તેનાં મૂળમાં, દર મધ્યે વસનારાં પશુઓનો રાજા નોળિયા રહે છે. તે જો તમારા આ બળાત્કાર વિષે જાણશે તો તમને તત્ક્ષણ અહીંથી મારી કાઢશે. આ સાંભળતાંજ તે અહંકારી ગરૂડ પાંખો ઉભી કરી જીવ પછાડીને ઉછાળ્યું ને તમોને બહુ દુઃખ ગાળો ભાંડી બોલ્યું કે ‘ તે નોળિયાને હું કશી જાણતરીમાં લેખતો નથી.

હું આહું તો તેને મારી ચાંચના એકજ ઝટકાથી મારી નાખું અને એકજ કોળીએ ગળી જાઉં. આ ઝાડ મારી માલેકીનું છે અને જો નોજિયો તેનાં મૂળમાં રહે છે એમ હું જાણતું હોત, તો અત્યાર પહેલાં તેને મેં ચીરી પણ નાંખ્યો હોત. હવેથી હું વાડામાં નજર નાખતો રહીશ અને નોજિયો જેવો તેમાં ફરતો દેખાયો કે તેના પર તૂટી પડી તેનો પ્રાણ લઈશ.' ગરૂડની આ ધમકીથી મને ટાઢીઓ તાવ ચઢી આંચો છે અને મારે માટે નહિ એટલી તમારે માટે મને ધારતી લાગે છે કે રખેને તમો તે દુષ્ટ શત્રુના કપટના ભોગ થઈ પડો. ”

નોજિયો આ સાંભળી ક્રોધાયમાન થયો અને ગરૂડને મારવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ તેણે વિચાર્યું કે ગરૂડ મારાથી મોટું, વધુ બળવાળું અને વળી શક્તિ ધરાવનારું છે, તો તે મને વાડામાં ફરતો જોઈ ઉંચેથી ઉતરી આવી મારી નાંખી શકશે. તેથી તે દહાડે તે ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યો નહિ અને રાતની વેળા જ્યારે ગરૂડ પોતાના માળામાં ઉંઘમાં અસાવધ બેઠેલું હોય, તે વેળા ઝાડ પર ચઢી તે માળા પાસે પહોંચી અણચિંતો કરડી તેનો પ્રાણ લેવાનો મનસુબો તેણે કરી રાખ્યો; અને રાત થયા પછી તેણે તે પ્રમાણે કર્યું પણ ખરું. તેમાં જો કે તે નોજિયો પોતાના શત્રુ પર વેર લઈ શક્યો, તોપણ પોતે તેના હુમલાથી બચી શક્યો નહિ. ઝાડપર ચઢી માળા પાસે પહોંચી, જેવો તેણે પોતાના તીચા દાંતવડે ગરૂડનો ટોટો ઝાડ્યો, તેવુંજ તે પક્ષી ફફડી ઉડ્યું અને એક લયંકર ચીસ પાડવા જોડે પોતાની જખરદસ્ત પાંખો ફફડાવી, નોજિયાથી છુટું પડવાની તજવીજ કરવા લાગ્યું. તે ખેંચ-

તાણુ તથા અદ્વિતીયને લીધે ગરૂડ ને નેળિયો ખંને લોચ પર પછડાઈ પડ્યા અને મહા વેદના વેદીને તેઓ ખંને મરણ પામ્યા.

બોધ-કાવત્રાંજોર માણસ શરીરે તથા દેખાવમાં ગમે એવો નખળો હોય, પણ માણસોના કાન ચુગલીથી ભરી, તેમનાં મન ફેરવી નાંખવાની તેની શક્તિ બહુધ સરખી હોય છે. તે શક્તિ વડે ભલા ભલા રાજા, યોદ્ધા અને વિદ્વાનોનાં મન તે ફેરવી નાખે છે અને મિત્ર મિત્ર વચ્ચે, ધણી ધણી-આણી વચ્ચે, માખાપ ને દીકરા દીકરી વચ્ચે, શેઠ ને વાણી-તર વચ્ચે એવાં વેર કરાવે છે, કે જે ટળવાં લગમગ અશક્ય થઈ પડે છે. નિર્દોષને દોષિત, દયાળુને ઘાતકી અને મિત્રને તે શત્રુમાં ફેરવી નાંખે છે. પ્રીતિમાં તે ઝેર ભેળે છે અને ધર્મનો અધર્મ ખનાવી દે છે. તેના કાવત્રાંથી વેર ઉત્પન્ન થાય છે, લડાઈ જાગે છે, ખૂનો થાય છે, ઘરો ભાંગે છે અને રાજપાટ ઉઘાં વળે છે. કાવત્રાંજોર માણસના કપટની કુંક અગ્નિની ચીંગારી જેવી અને કાચા કાનના માણસ કેરોસીન તેલ જેવા હોય છે. ચીંગારી તેલમાં પડતાંજ ભડકે સળગી ઉડે છે, જેમાં તેલ પોતે અને તેની સાથે બીજું જે હોય તે સર્વ બળી જઈ રાખ થઈ જાય છે. તેટલા માટે એ તેલથી અગ્નિને આવે રાખવાની જેમ જરૂર છે, તેમ નિર્દોષ માણસોએ કાવત્રાખાજ અને ચુગલીજોર માણસોથી દૂરજ રહેવાની જરૂર છે. જો તેવા માણસોથી દૂર રહેવાનું નજા અને તો તેમની કપટ ભરેલી વાતો તો સાંભળવીજ નહિ; અને સાંભળવીજ પડે તો તે સાચી માનવી નહિ. ને સાચી જેવી લાગે તોય તેને જુદી સમજવી અને તે ઉપર

અમલ કરવા પહેલાં ઘણો વખત કહાડીને ખીજ તરફનો ખુલાસો મેળવવો. તે ખુલાસો સેંકડે નવાણું દાખલામાં કાવ-
ત્રાખાજ માણસને ગૂઠો પાડનારોજ મળશે.

કથા ૮૯મી.—લીમડો અને પક્ષીનો માળો.

એક લીમડાના ઝાડપર એક પક્ષીએ માળો બાંધી ઇંડાં
મેલ્યાં હતાં. લીમડાને આશરે અને તેની ઉપલી ડાળીની છાયા
હેઠળ તે સુખ અને નચિંતાઈથી પોતાના માળામાં રહેતું અને
મોજ મગ કરતું. એક દહાડો વઠોળિયાનું ભારે તોફાન થયું;
જેના સપાટાથી લીમડો થડમાંથી લચકાઈ વાંકો વળી ગયો
અને તેના આંચકાથી પંખીનો માળો પણ વિખરાઈ પડ્યો.
તેથી દુઃખ પામી તે પંખી, બાપડા આ લીમડાને દોષ દેવા
ને ગાળો ભાંડવા લાગ્યું કે—“ રે ઘાતકી લીમડા ! તેં મારું
સત્યાનાશ લાગ્યું ! મારો માળો તેં વિખેરી નાંખ્યો ને મારાં
ઇંડાં તેં ખરાબ કર્યાં. તારું સત્યાનાશ જાણે ! ” લીમડે કહ્યું,
“ તું મને ફેકટ ગાળો ભાંડે છે. મેં તારું કશું બગાડ્યું નથી.
તારું બગાડનાર તો વઠોળિયો છે. તૈને તું દોષ દે. મેં તો
તને વરસો સુખી આશરો આપી સુખી કર્યું હતું, પણ વઠો-
ળિયાએ તારો બગાડ કર્યો તેમાં હું શું કહું ? તેણે તારો
બગાડ કર્યો છે. તેમ મારો પણ કર્યો છે. તારા બગાડ માટે
હું દુઃખી છું પણ અફસોસ ! માત્ર બગાડનો તો તું જરાએ
વિચાર કરતું નથી. તારું નુકશાન કિંચિત માત્ર છે પણ મારું તો
મોટી કિંમતનું છે. તેનો કાંઈ પણ વિચાર કર્યા વિના તું તારુંજ

રહ્યું રહે છે, એ તારૂં નગુણપણું છે.”

બોધ—નગુણા માણસને જ્યાં સુધી કાંઈ કાંઈ આપ્યા કરશે ત્યાં સુધી તેઓ ટાઢાં મીઠાં રહેશે, પણ જરા ઓછું પડ્યું કે ન અપાયું એટલે તમારૂં ભુંડું બોલવાને ચૂકશે નહિ. પોતાનું કાંઈ બગડતાં તેનો દોષ તેઓ તમારે માથે મેલશે તમે કાંઈ નુકશાન પામે અને તે કારણે તેમને મદદ આપી શકો નહિ તો પણ તેઓ તમને ગળે પડશે; અને એવુંજ કહેશે કે આતો અમને ડુબાડે છે ! તમારી કૃપાને તેઓ પોતાનો હક સમજશે અને તેમાં જરા પણ ઓછું પડતાં સામે તોબરો ચઢાવશે.

કથા ૮૦મી.—ગુલબાસ અને ગુલછડી.

એક વાડીમાં ગુલબાસ અને ગુલછડીનાં ઝાડ પાસે પાસે ઉગેલાં હતાં. ગુલબાસને દર સાંજે ફૂલ ઉગે; તે પણ સંખ્યાબંધ અને રંગીલાં. પણ ગુલછડીને ઘણે મહિને માત્ર એકજ ફૂલ ઉગ્યું; તેપણુ માત્ર એકલા સફેદ રંગનુંજ. તે માટે પોતાની બહેનપણી ગુલછડીની ઠેકડી કરી ગુલબાસે કહ્યું, “ બેન, તમે મારી અડોઅડ ઉગ્યાં છો ખરાં, પરંતુ મારી પાસે રહેવા જેવી યોગ્યતા તમારામાં નથી. અત્યાર સુધી હું સેંકડો ફૂલોને જન્મ આપી રહી છું, ત્યારે તમે તો હમણાંજ માત્ર એક ફૂલની જનેતા થયાં છો. તમે કેવાં લાગ્યહીણ !” ગુલછડીએ હસીને કહ્યું, “ બેન, ત્યારે તમારી પિછાન કરવાની શક્તિમાં ખામી છે. અરૂં છે કે તમે સેંકડો ફૂલોને જન્મ આપી રહ્યાં ત્યારે મેં

માત્ર એકજ ફૂલ ઉત્પન્ન કર્યું છે; પરંતુ માફં એ એક ફૂલ તમારાં તે સેંકડો ફૂલોના કરતાં વધારે મૂલ્યવાન છે. તમારાં ફૂલો નાનાં ને એકજ રાતમાં કરમાઈ જનારાં છે, ત્યારે માફં એક ફૂલ પોતામાં બધે ને ત્રણ ત્રણ ડઝન ફૂલોનો જથ્થો રાખે છે, અને અઠવાડીયાંઓ સુધી પોતાની સુગંધ અને ખુબસુરતી ટકાવી શકે છે. મારાં ફૂલોને જ્યારે લોકો પૈસા ખરચીને ખરીદે છે, ત્યારે તમારાં ફૂલને માટે કોઈ ફૂટી બદામ પણ આપતું નથી. કહો ત્યારે આપણે બેમાંથી સરસ ફૂલ કોનાં?”

બોધ—ઘણાં છોકરાં જણવામાંજ કાંઈ મોટાઈ અને સુખ નથી. છોકરાં ઘણાં હોય પણ તે જો નબળાં અને અજ્ઞાન હોય તો નિરૂપયોગી છે. એક અથવા બે છોકરાં હોય પણ તેઓ જો જોરાવર, વિદ્વાન અને નીતિમાન હોય, તો ખરેખર તેમનાંજ માખાપ ભાગ્યશાળી ગણવાં જોઈએ. માત્ર બચ્ચાંનેજ નહિ, પણ હરેક વસ્તુને તેમજ પુસ્તકોને પણ આ કથાનો બિંદુ લાગુ પડે છે. વસ્તુ તથા પુસ્તક વગેરેની મહત્તા તેમની સંજ્યા ઉપર નહિ પણ તેમના ગુણ તથા ઉપયોગિતા ઉપર આધાર રાખે છે.

કથા ૯૧મી.—લાંબકરણ ગધેડો.

એક ગધેડો ગામને પાદરે ચરતો ચરતો ભુંકતો હતો. ત્યાં રમતાં ખેડુતનાં છોકરાંઓએ તેને “લાંબકરણ” (લાંબા કાનવાળો) કહી ચીડાવ્યો. ગધેડો તેથી દુઃખી અને ક્રોધાયમાન થયો અને પોતાની કબજેતીનું મૂળ પોતાના લાંબા

કાનો છે એમ સમજી તેણે તે કાનોને અર્ધોઅર્ધ કપાવી નાંખ્યા. પેલાં રમતિયાળ છોકરાંઓને આ સોંગ જોઈ વધારે રમુજ મળી અને તેઓ આ ગદેડાને “અર્ધકરણ” કહી તેની ઠેકડી કરવા મંડ્યાં. ગદેડો તેથી વધારે ચીડાયો અને પોતાના હરીફ છોકરાઓને નિષ્કુળ કરવાના વિચારથી પોતાના ખંને કાનો સમૂળા કપાવી આવ્યો. છોકરાં તે છોકરાં ! રમતિયાળ ને હડીલાં ! તેઓ આ જોઈ નરમ પડ્યાં નહિ અને વધારે ઉલટથી તેને ખીજવવા લાગ્યાં કે “ગદેડો ખાંડો.” ગદેડો જોયું કે આતો ખોટું થઈ ગયું અને ક્રોધેથી વિશેષ થાય છે; તેથી પોતાની ખોડ છુપાવવાને બળદનાં શિંગડાં મેળવી તેમને પોતાના ખંને કાનોની જગાએ ખોસી, જાણે કેવોએક જય મેળવ્યો હોય તેમ પાછો તે છોકરાંઓ વચ્ચે હાજર થયો. છોકરાંઓ આ કૌતુક જોતાંજ પેટ પકડીને હસ્યાં અને ગદેડાને, “ગદેસિંગ” કહી નવેસરથી ચીડવવા મંડ્યાં. મૂર્ખ બિચારો ગદેડો ! હવે તદ્દન નિરાશ થયો; અને પોતાના કામની મૂર્ખાઈ જોઈ પોતાની ભૂલ સુધારવા માટે પોતાના ખોએલા કાનો પાછા તેની જગાએ ગોઠવવાનો મનસુખો કર્યો, પણ તેનાથી તેમ બંની શક્ય નહિ; અર્થાત્, આ મૂર્ખ અને ચીડાઉ ગદેડો પોતાના કાનો ખોઈ સહાનો ખાંડો અને ખેડોળ થઈ ખેડો.

ખોધ-હરકોઈ માણસનાં કામ તથા દેખાવ માટે લોકો જેમ ગમે તેમ ટીકા કરે છે. તે ટીકા કરવામાં તેઓ વિચાર અને ચોકસી નહિ, પણ લાગણી અને ફાંટાથી દોરાય છે. માટે તેમની અયોગ્ય ટીકાથી દોરવાઇને, આપણાં વાજબી કામો તથા દેખાવો છોડી દેવા નહિ, તે છોડી દેવાથી આપણી નબળાઈ

ઉઘાડી પડે છે અને આપણાં કામો બગડી નુકશાન થાય છે. જે માણસો મૂર્ખ અને ઉશ્કેરાઈ જાય તેવાં હોય છે, તેઓ લોકવાયકાથી જરાજરામાં ચીકાઈ જાય છે; પણ લોકો તેથી પોતાની ટીકા બંધ ન કરતાં ઉલટા વધારે જોશથી અને નવી નવી રીતે પજવે છે, જેથી આપણા એવા માણસો વધારેના વધારે દુઃખી થતાં જાય છે અને તેઓ જાહેર તથા મોટાં કામો કરવાને લાયક થઈ શકતાં નથી.

કથા દરમી.—નવો વાઘ અને જૂનો શિયાળ.

એક જંગલનો જોરાવર વાઘ મરી જવાથી ખીજાં જંગલી પ્રાણીઓ નિડર થઈ, ગમે તેમ મરતી તોફાન કરવા લાગ્યાં. તેઓમાં એક શિયાળ બહુ જૂનો અને બાહોશ હતો, તે ત્યાં કરતો-કારવતો થઈ પડ્યો. એટલામાં એક નાની ઉમ્મરનો નવો વાઘ તે જગાએ આવી ચડ્યો; એવા હેતુથી કે તે જગાનો મુખી પોતે થઈ બેસે. સર્વ પ્રાણીઓ તેનાથી પોતાની સગવડમાં ભંગ પડવાનો સંભવ માની ચિંતાતુર થયાં; પણ પેલા જૂના શિયાળે તેઓને સંધ્યારો આપ્યો કે “આ નવો આવેલો વાઘ નાની ઉમરનો અને દુનિયાના કાવાદાવાથી અજાણ્યો છે. તેને બનાવી કહાડવાને વાર શી? તમે જો મારે આધારે રહી મારા કહ્યા પ્રમાણે કરશો તો હું એને નીચો પાડતાં વાર લગાડીશ નહિ.” બધાં પ્રાણીઓ શિયાળની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવાને કબૂત્ર થયાં, જે ઉપરથી તેણે એવો ઉપાય તેમને બતાવ્યો કે “તમે સર્વ એકઠાં થઈ મહાજન બનીને નવા

બાધની પાસે જાઓ અને તેનો આદરસત્કાર કરી આ પ્રમાણે કહો:-‘રાજાસાહેબ, અમે તમારી સત્તાને માન આપવાને તૈયાર છીએ, પરંતુ અમારા જંગલનો શિરસ્તો એવો છે કે જે કોઈ નવો રાજા આવે, તેણે અમારા જે એક માન પામેલો પવિત્ર શિયાળ છે તેની પાસે પ્રથમ જઈ સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરવા; તેને મોટી ભેટ અર્પણ કરવી અને રાજ્યાસનપર બિરાજ્યા પછી પણ તેની સલાહ લઈનેજ રાજ્યવહિવટ ચલાવવો; ને પોતે જે કંઈ શિકારો લાવે તેમાંથી અઘો હિરસો તેને આપવો.’ તમારે મોઢથી એવી વાત સાંભળી નવો વાઘ મારાથી સર્વદા ખેંચીતો રહી મારા કહ્યા પ્રમાણે રાજ-અમલ ચલાવશે, એટલે પછી હું તેને હાથે તમારું ભુંડું થવા દઈશ નહિ.” શિયાળની સલાહ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓ નવા વાઘ પાસે ગયાં ને ઉપર પ્રમાણે વાત કરી. વાઘે વાત સંઘળી સાચી માની; કેમકે દુનિયાના પ્રાણીઓ તે તદ્દન અજાણ્યો હતો; તે તરતજ તેઓ જોડે શિયાળ પાસે આવ્યો અને તેને નમી ભેટ ચઢાવીને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે રાજ્યાસનપર બેઠો. પરિણામ એ નીપજ્યું કે વાઘનું રાજ ત્યાં માત્ર નામનું રહ્યું; અને શિયાળના હાથમાં તે ગુલામ જેવો થઈ પડ્યો અને સંઘળાં કામો શિયાળનીજ ઈચ્છા મુજબ થવા લાગ્યાં.

બોધ-જીવાન અથવા નવા માણસ કરતાં વૃદ્ધ અથવા જૂનું માણસ, પોતાના લાંબા વખતના અનુભવ અને લાગવગને લીધે વધારે સાફ કામ બજાવી શકે છે. માટે વૃદ્ધ માણસોનું કહેવું માનવાથી તથા તેમને મોટાઈ આપવાથી લાભ થાય છે. પણ શિયાળની પેઠે સ્વાર્થી માણસ હોય તેઓ પોતાનો સ્વાર્થ પણ

કહાડી દે છે અને સામાના ખરા હક પણ ખોવરાવે છે; માટે તેવાથી જીવાનોએ ચેતતા રહેવું જોઈએ.

કથા ૯૩ મી.—સૂરજમુખી ફૂલ અને સૂર્યનું
આકર્ષણ.

સૂરજમુખી ફૂલને, જે દિશાએ સૂર્ય ફરે તે દિશાએ પોતાનું મુખ ફેરવતું જોઈ એક માણીએ પૂછ્યું, “ મનમોહક ફૂલ ! તું શા માટે સૂર્ય તરફ તારું મુખ ફેરવ્યા કરે છે ? બેઠર-કાર સૂર્ય પોતે તો તને કશું માન આપતો નથી ? તો તું પણ તેના તરફની પ્રીતિ છોડી દે તો કેવું ? ” સૂરજમુખી ફૂલે ખુલાસો કર્યો, “ માણી ! હું પોતે મારી મરજીથી સૂર્ય બાણી જોવાતું અથવા મારું મુખ ફેરવતું નથી. ઉલટું સૂર્ય પોતે જ મને પોતાના બાણી જોયે છે; અને હું તેના બાણી કેમ ફરું છું તેનું ભાન પણ મને નથી. ”

ખોધ-પ્રીતિ ખરી હોય છે તેમાં એક બીજા તરફથી બદલો મળવાની લાલચ હોતી નથી. હલકાં માણસો ઉપલા માણીની પેઠે ખોટો ઉપદેશ આપીને તે પ્રીતિ તોડાવવા મથે છે પણ તેમનું સાંભળવું જોઈએ નહિ.

કથા ૯૪મી.—નાગની કાંચળી પહેરી નીકળેલો
સાપ.

એક નાગે* પોતાની જૂની કાંચળી ઉતારી નાંખી હતી,

* નાગ મોટો હોય છે અને સાપ પાતળો તથા નાનો હોય છે.

તે એક સાપના હાથમાં આવી. તે પહેરીને તે પોતાને નાગ બનેલો સમજ્યો. અને નાગપાંચમને દહાડે તેણે માણસો વચ્ચે ખુલ્લો દેખાવ દીધો. માણસો પહેલાં તો તેને નાગ સમજી ઠગાયાં, પણ તેઓએ તેની ફેણનાં દર્શન લેવા માગ્યાં, તો તે આપી શક્યો નહિ. તેથી તેઓની ખાતરી થઇ કે, આ કોઈ નાગ નથી પણ નાગની કાંચળી પહેરી આવેલો વેશધારી સાપ છે. તેઓએ તેથી તેને કશી ભોગસામગ્રી નહિ આપતાં ડંગોરાવડે તેનો પ્રાણ લીધો.

ખોધ-વેશધારી માણસ થોડો વખત કદાચ ફાવશે; પણ અંતે ઉઘાડો પડશે. મોટાનાં નામ અને વેશ તે ગમે એવાં ધારણ કરે, પણ મોટાના ગુણ ધારણ કર્યા વગર મોટાને મળતા હકો અને લાભો તેને પ્રાપ્ત થતા નથી; અને પોતાનો ધારણ કીધેલો વેશ ઉઘાડો પડતાં તે ફજેત થાય છે અને પોતાની અસલ સ્થિતિમાં જે કાંઈ મેળવતો હોય તે પણ ખોઇ દે છે. માણસોએ તેટલા માટે વેશધારી થવું નહિ.

કથા ૯૫ મી.—મરઘી, ઈંડાં અને સેવન.

એક મરઘીએ કેટલાંક ઈંડાં મેલેલાં હતાં. એ ઈંડાંને સેવવાના કામમાંથી છૂટવા માટે, તે ઈંડાં તેણે એક ખીજી મરઘી, જે પોતાનાં ઈંડાં સેવવાની તૈયારીમાં હતી, તેને આખ્યાં અને કહ્યું, “ બેન, તમો સેવન કરવા બેસો છો, તો લ્યો, સાથે લાગાં એટલાં મારાં ઈંડાં પણ સેવજો અને એનાં જે બચ્યાં નીકળે તે સહીસલામત મારે હવાલે કરજો. તમારી મહેનત

માટે હું તમારો મોટો આભાર માનીશ અને જરૂરની વેળા તમારું કામ કરીશ.” સેવવા બેસનારી મરઘીએ તેની વિનંતિ ખુશીથી સ્વીકારી અને પોતાનાં ઈંડાં સાથે તેનાં ઈંડાં પણ સેવન કરવા માંડ્યાં. તે સર્વ ઈંડાંમાંથી જ્યારે બચ્ચાં નીકળ્યાં, ત્યારે તેમને પોતાની સાથે લઈ તે ફરવા લાગી. તે એમજ સમજી કે આ સઘળાં મારાંજ બચ્ચાં છે; અને સઘળાં બચ્ચાં પણ તેને પોતાની મા સમજી તેનેજ પડબે ફરતાં ને ચરતાં રહ્યાં. થોડા દહાડા ગયા કેડે પેટ્ટી મરઘીએ આવીને પોતાનાં બચ્ચાં પોતાને હવાલે કરવાની વિનંતી કરી; પણ આ મરઘી ના પાડીને બોલી, “ બેન, બચ્ચાં શું ને વાત શું ? સઘળાં બચ્ચાં મારાંજ સેવેલાં છે અને મારાં પોતાનાંજ છે. જો તમોને એમ લાગતું હોય, કે એમાં તમારાં પણ બચ્ચાં છે, તો તેમને લઈ જુઓ.” આ સાંભળી પેટ્ટી મરઘી ગભરાટમાં પડી અને ત્યાં જ સઘળાં બચ્ચાં ફરતાં હતાં તેઓમાંથી પોતાનાં બચ્ચાંને લેવા ગઈ, પણ તેઓ તેને જોતાંજ તુચ્છકાર સાથે નાસીને સેવન કરનારી મરઘીની પાંખમાં જઈ ભરાયાં. આથી પેટ્ટી મરઘીએ તેને આધારે પોતાની દાવાદાર મરઘીનો દાવો ખોટો ખૂડી, તેને મારીને હાંકી મેલી.

બોધ-જે કામ આપણે પોતેજ કરવા જેવું હોય, તે બીજાને સોંપવું નહિ. બીજાને સોંપ્યાથી તે કામનો જે ખરો લાભ તે તેનેજ મળશે. વળી આપણું જે કાંઈ દૈવત હોય તે પણ બનતાં સુધી આપણી પાસેજ સાચવી રાખવું; બીજાને સાચવવા આપવું નહિ; કેમકે ઘણું કરી તે ઉપર તેની દાનત બગડશે અને તેનો ધણી તે પોતે થઈ બેસશે. આપણાં બચ્ચાં-

કચ્છાને પણ આપણેજ આપણી નજર આગળ રાખીને ઉછેરવાં
 જોઈએ. બચ્ચાં તરફના સ્વાભાવિક પ્યારને લીધે સામાન્ય રીતે
 તો માળાપો તેમને પોતાથી વીલાં મેલતાં નથી; પણ કોઈક
 માળાપો બચ્ચાંના બચપણના કંટાળાથી અધીરાં બની તેમને
 ખીજને હસ્તક સોંપે એવાં પણ મૂર્ખ હોય છે; પણ જેઓ
 એવી મૂર્ખાઈ કરે છે તેઓ તેમના બચપણના લાડની મોજ
 તેમ મોટપણની મદદ બંને શુભાવે છે.

કથા ૯૬મી.—ડુમ્મો* અને તેના મિત્ર.

એક ડુમ્મો, વરૂ, શિયાળ અને કુતરો, આ ચારે વચ્ચે
 દૈવયોગે ઘાડી મિત્રાચારી બાબો હતી. તેઓ સાથેના સાથે ફરે,
 સાથે ખાય પીએ અને રાત્રે સૂવે પણ સાથેજ. પણ એઓ-
 માંના ડુમ્મોના પુછડાના થડમાં ચરખીનું મોટું થાડું બાંહેડું
 હતું, તેનાપર તેના એક મિત્ર શિયાળની દાનત બમડી. તે
 ઉપરથી તેણે ખીજ બે મિત્રો વરૂ અને કુતરાને ધીરેથી કહ્યું,
 “લાઈ! તમે કેટલા અસાવધ છો? આપણો મિત્ર ડુમ્મો
 પોતાની પીઠપાછળ ચરખીનું મોટું મસ થાડું બાંહેડું દેખાતું
 રાખીને ફરે છે, તે ઉપર અજાણ છે કે તમારું મન તલપતું
 નથી; અને જો તલપતું હશે તો તમો તે મારાથી છુપાવો છો.
 તમો એ ચરખીની મજાક શું સમજો છો? મને ખબર છે કે

* ડુમ્મો જનાવર કેટલાકેએ નહિ બેયું હોય. તે બરાબર
 ઘેટાના જેવુંજ હોય છે પણ તેના પુછડા તરફ એક મોટી કોથળી લટ-
 કતી હોય છે.

એ ચરખી મેળવવા માટે તો માણસો મોટી મોટી કિંમત આપે છે અને હું માતું છું કે જો આપણે એ ખાઈએ તો એક હજાર શિકાર મારી ખાવાના જેટલો ધરવ આપણને મળે. તો એ લાગ આપણે શા માટે ભુલવો ? કેમ, તમો મારી સાથે મળતા થાઓ છોની ? ”

વરૂએ ઉત્તર વાળ્યો, “ તેમાં શો સંદેહ ? હું પણ ઘણા દહાડાનો એજ વિચારમાં છું અને એ ચરખી જોઈ મારો જીવ ખળ્યા કરે છે. પણ ડુમ્મો આપણો ઇષ્ટમિત્ર થાય છે; તેને મારવાથી રખે પાપ લાગે તેની મને ચિંતા થાય છે. જો આપણા શાણા અને શોખીન મિત્ર ભાઈ કુતરાજી પણ આપણી સાથે એકમત થાય તો મને વાંધો નથી. ” કુતરે તરતજ સંમત આપી કે “ ભલાં કામમાં ઢીલ કેવી ? એવો ફુટપુટ શિકાર ફરીફરી ક્યાં મળવાનો છે ? પણ મોટી અડચણ એ છે કે ડુમ્માની ચરખી કેવે બહાને આપણે મેળવવી. ” શિયાળે છાતીએ હાથ દેવાડ્યો કે “ તેની ચિંતા કરવી નહિ. બહાનું ઉભું કરવાનું અને ડુમ્માને ફસાવવાનું કામ મારું છે. તમે મને સંમતિ આપી એટલે બસ. ” એટલામાં ડુમ્મો જે બહાર ગયો હતો, તે આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો, “ એકલા એકલાજ કંઈ મોટી રાજખટપટમાં રોકાયલા દીસો છો, મિત્રો ! મને કહો તો ખરા ! ” શિયાળે હસીને કહ્યું, “ બહાલા મિત્ર, અમે જે વાત કરીશું તે તનેજ નહિ કહીશું ? એમ કંઈ બને ? અમારી વાત એટલીજ છે કે કેટલાક દહાડા થયા આપણને શિકારના વાખા અને ખાવાનાં ફાંફાં પડે છે, તો તે મેળવવા માટે કંઈ નવો રસ્તા

શોધી કહાડવો; તે માટે મેં એવી યોજના ઘડી છે કે પડે-
સના ગામમાં આવતી પૂનેમે શ્રી મહાદેવજીની મહાયાત્રા
ભરાવાની છે ત્યાં આપણે જવું. યાત્રામાં હજારો લોક આવશે
અને ત્યાં ઠોરઠાંખરનો મેળાવડો પણ પુષ્કળ થશે. તેમાંથી
આપણે ચાહીએ એટલા શિકારો મેળવી પેટપૂરતું જમી
લઈશું.” ડુમ્બાએ ખુશી થઈ આ યોજના માટે મિત્ર શિયા-
ળને શાખાશી આપી અને ચારે મિત્રો એકદમ જત્રાવાળી
જગા તરફ ઉકાંગરી કરી ચાલ્યા; પણ ત્યાં સત્તાવાળાઓની
ચોકસી પુરતી હોવાથી તેઓ કાંઈજ ખાવાનું મેળવી શક્યા
નહિ અને પાસેની એક ઘીચ ઝાડીમાં ધામો નાખી પડ્યા.
અહીં શિયાળે વરૂ તથા કુતરાને આંખની ઇશારત કરી
ડુમ્બાનો ઘાટ ઘડવાનું મડાણ કર્યું. પોતાની આંખના ડોળા
ઉંચા ચઢાવી હલું દુટલું થયું હોય તેવો ઢાંગ કરી તે જમી-
નપર આળોટી પડ્યું અને પછી લથડતા અવાજે બોલ્યું,
“ મિત્રો, મારી આંખે ચક્કર આવે છે. હવે માફ માત છેક
પાસે છે. તેથી હું જો મરી જાઉં તો માફ બોલ્યુંચાલ્યું
ક્ષમા કરજો. ઘણા દહાડાના ભૂખમરાથી, થાકથી અને નિરાશાથી
મારી આ દશા થઈ છે. જો મને કાંઈ પુષ્ટિકારક ખોરાક મળ્યો
હોત તો એમ ન થાત. ખેર; માફ લાગ્ય ! ”

આ સાંભળી સઘળા મિત્રો ગભરાયા અને કુતરો તો
પોકેપોક રડીને બોલ્યો, “ હાય ! હવે શું કરું ! જો
માફ માંસ ખપતું હોત તો મારા જીવના લોગે પણ
તે ખવાડીને શિયાળભાઈને જીવાડત. ” વરૂએ માથું
કુટી કહ્યું “ અને હું પણ તેમ કરત; પરંતુ માફ માંસ

પણ એમને ખપે એવું નથી. પણ તેની ચિંતા નહિ. આપણે નિરાશ શા માટે થઈએ ? આપણા ભલા મિત્ર દુમ્મણની પીઠપર આ ચરખીનું થાડું તૈયાર છે. ચરખી તેમાં જોઈએ એટલી છે. તે પુષ્ટિકરક પણ ઘણી છે. તો શા માટે આપણે અડીલી-ડીની વેળા તેનો લાભ ન લેવો ? ” દુમ્મણો ધ્રુજતો અને કાંપતો બોલ્યો, “ ખરી વાત મિત્રો; મારા મિત્રને માટે માડું ચરખ આપવાને હું ખુશી થાત, પરંતુ તે આપતાં મારો જીવ જશે; અને હું નથી માનતો કે એક મિત્રનો જીવ બચાવવા માટે બીજા મિત્રનો ભોગ લેવાને તમે પસંદ કહ્યો । ” વરૂંએ ક્રોધાયમાન થઈ એનો ઉત્તર વાળ્યો, “ દુમ્મણ ! આમ બોલી મિત્રની જાંઘળી બચાવવાની ફરજથી તમે છટકવા માગો છો, તે વાસ્તવિક નથી. તમો મરી જાઓ યા નહિ તે જુદો સવાલ છે, પણ પહેલાં આ મરવા પડેલા મિત્રનો જીવ તો આપણે બચાવવો જ જોઈએ. ” એમ કહેતાંજ તેણે પોતાનો પંજો મારી દુમ્મણનું ચરખીનું થાડું ચીરી નાંખ્યું. બીજા બા-જુથી કુતરે તેનો ટોટો પીર્યો અને ત્રીજા ગમથી શિયાળે ઉઠી તેના પેટમાં બચકું ભર્યું. ત્રણે મળી તેનો જીવ લઈ તેના ચરખો, માંસ અને લોહી સર્વે હજમ કરી ગયાં.

બોધ-બુઝ્યા, ઠગારા તથા ઘાતકીઓની સંગત અને દોરતી કદી કરવી નહિ. તેઓ બહારથી આપણા તરફ ધરપકડ થતા દેખાશે, પણ તેમની છુપી નેમ આપણને ફેલી ખાવાની જ રહેશે. તરેહવાર બહાને પટાવી ફેસલાવીને તેઓ આપણા પૈસા, વસ્તુ વગેરે લેતા રહેશે અને તેમાં ન ફાળ્યા તો ધમકી ખાંધલ દેખાડીને તથા જાસ્તી વાપરીને પણ તે લેશે જ. તેમની

માઠી સંગતને લીધે આપણાં સગાંબહાલાં તથા સારા મિત્રો આપણાથી વેગળા જશે અને છેવટે આપણે એવા પાયમાલ થઈશું કે તે પાયમાલીથી છુટવાનો ઉપાય પણ હાથ લાગશે નહિ અને કદાચ તેમાં આપણે જીવ પણ ખોવો પડશે.

કથા ૯૭મી.—સસલાના બાપનું શ્રાદ્ધ.

એક વગડામાં સસલાનું એક ટોળું રહેતું હતું. તેનો મુખી એક મોટો સસલો હતો. તેના બાપનું શ્રાદ્ધ આવ્યું. તેને માટે તેણે વગડાનાં સર્વ પ્રાણીઓને જમવા નોતર્યા અને પોતાને હસ્તકનાં સસલાંમાંથી થોડાંકને મારી નાંખી તેમનું માંસ તેઓને જમાડ્યું. તે લોજન તેમને બહુ સ્વાદિષ્ટ લાગ્યું અને તે સસલાનાં વખાણ કરી તેઓ બોલ્યાં, “ સસલાજી ! ધન્ય છે તમારી છાતીને ! છે તો તમે નાના પ્રાણી, પણ જીવ તો તમારો બહુ દુલ્લો. એવી નામના તો તમારાથીજ થાય હો ! તમે કુળદીપક; પોતાના પરાક્રમો પિતાનું તમે નામ રાખ્યું. તમારા પિતાશ્રીનો આત્મા તમારાં આકામથી સ્વર્ગમાં પરમ આનંદ પામી રહેશે. ” ઇત્યાદિ. સસલાલાઈ આથી કુલણજી બની ગયા અને બીજાં પણ કેટલાંક સસલાં મારી ખવાડી, પેલા લોજનિયાઓને ખૂબ રાજી કર્યા. તેઓએ તે ઉપરથી ફરી તેની સ્તુતિનાં ગીતો ગાયાં અને સસલાલાઈએ વળી બીજાં સસલાં મારી તેમને જમાડ્યાં. એ પ્રમાણે કરતાં છેવટે સઘળાં સસલાં ખલાસ થઈ ગયાં અને સસલાલાઈ પોતાની જાતમાં પોતે એકલાઅદુલાજ રહી ગયા. શ્રાદ્ધ વીતીને સઘળાં પ્રાણીઓ પોતપોતાને ઘેર નીકળી

આલ્યા પછી, સસલાની શુદ્ધિ ઉઘડી કે ખાધરાઓની મીઠી બોલીથી કુસાઈ મેં સઘળું દૈવત ફાકટ ખપાવી દીધું અને તેમ કરીને મારી સ્થિતિ એવી કંગાળ બનાવી છે કે મારી અડીભીડીએ કોઈજ મને કામે લાગનાર મળવાનું નથી.

બોધ--મુવાંજીવતાંના જરૂરી ખરચો ઉપરાંત, જેઓ મોટાઈ દેખાડવા માટે વધુ અને મોટા ખર્ચો કરે છે, તેઓ પોતા પાસેનું દૈવત ગુમાવી કરજદાર થાય છે. પૈસાદાર એવા ખર્ચો કરે તે તેમને પાલવે, પણ તેમનું જોઈ ગરીબો તણાઈ તૂટે, એ તેમની મૂખોઈ છે; કેટલાકો સમજી શકે છે કે, અમુક ખર્ચ કરવાની જરૂર નથી; તોપણ લોકો સાડું બોલે છે અથવા બોલશે, તેટલા માટેજ તેઓ તેવાં ખર્ચ આંખ મીચીને કરે છે. તેમ કર્યાથી તેઓની નાણાંસંબંધી સ્થિતિ માઠી થઈ છેવટ કરજદાર બને છે; પણ તે માટે તેઓ પોતેજ ઠપકાને પાત્ર છે. સંસારી તેમજ ધર્મસંબંધી ખર્ચો કરવામાં સૂતરો માર્ગ એ છે કે “સોડ પ્રમાણેજ સાથરો કરવો.”

કથા ૯૮ મી.--વાંઝણી કાગડી અને કોયલનાં બચ્ચાં.

એક કાગડી વાંઝણી હતી. તેને બચ્ચાંના ઘણા કોડ હતા. ઘરડી થવા આવી ત્યાં સુધી બચ્ચાં નહિજ થયાં ત્યારે નિરાશ થઈ અને કોઈ બીજાં પક્ષીનાં બચ્ચાં મેળવી પોતાની ગરજ સારવાનો નિશ્ચય કર્યો. એક માળામાં કોયલે ઇંડાં મેલેલાં હતાં, તે ગુપચુપ ઉઠાવી લાવી તેપર સેવણ બેસીને તેણે બચ્ચાં ઉત્પન્ન કર્યાં. તે બચ્ચાંને પોતાનાંજ ગણી તેણે બહુ માયા અને ઝેમતથી ઉછેર્યા. પણ જેવી

બચ્ચાને પાંખો આવી કે કાગડીના માળામાંથી ગુપચુપ ઉડી નાસી ગયાં અને પોતાની કોયલજાતમાં જઈ મળ્યાં. કાગડીએ તેમને નાસી ગયલાં જોઈ પોક મુકી, પારકાનાં બચ્ચાંથી પોતાનું સાર્થક કરવાનો વહેમ સદાનો છોડી દીધો.

બોધ-ધણી ધણીઆણીને બચ્ચાંની હોસ સ્વાભાવિક હોય છે. જેમને બચ્ચાં નથી, તેઓ પોતાને અમાગિયાં માને છે. વાંઝણી બાયડીઓ અવશ્ય કરી બચ્ચાંના કોડ રાખે છે અને બચ્ચાં જણવા માટે તરેહવાર ખેડા ઉપાયો લે છે. તેમાં પણ નિષ્ફળ થતાં, તેઓ ળીળનાં બચ્ચાંને પોતાનાં કરી લે છે. તે માટે તેઓ પૈસા ખર્ચવાની પણ કસર કરતાં નથી. પરંતુ તેથી પણ તેમના મનનું સમાધાન કોઈજ વાર થાય છે. પોતાનાં બચ્ચાંના જેવું સુખ પરાયાં બચ્ચાંથી કદાચજ તેમને મળે છે. ધણી વાર તેવાં બચ્ચાં મોટાં થતાં છુટાં પડે છે અને તેમની પાછળ ખર્ચેલા પૈસા તથા લીધેલી મહેનત પાણીમાં જાય છે. બચ્ચાં વિનાના કમનસીબ માણસો માટે સારો રસ્તો એ છે કે પરમેશ્વરે તેમને જે સ્થિતિમાં મેલ્યાં છે તેમાં તેનો કાંઈ ઉંડા હેતુ છે એમ સમજી, પોતાની સંતાન વિનાની સ્થિતિ સખુરીથી લઈ ચલાવવી.

કથા ૯૯ મી.—ચલ્લી, બાયાચલ્લી અને માળો.

માળા બાંધનારી એક સુંદર બાયાચલ્લીએ પોતાને માટે માળો બાંધ્યો હતો. તે માળાની ઉત્તમ રચના, બારીક ગુંથણ, લથા તેમાં રહેવા અને ઈંડાં મેલવાને કીધેલા જુદા જુદા ખોરડા વગેરે એક સાધારણ ચણીના જોવામાં આવ્યાં હોય

આ ચઢીને એવો માળો બાંધતાં નહોતું આવડતું અને માત્ર લીંતનાં કેતરમાં ઘાસનાં થોડાંક તણખલાં મેલી તેને માળો સમજી તેમાંજ રહેવાનું તથા ઈંડાં મેલવાનું તેણી સમજતી હતી. તેથી સદરહુ સુંદર માળો જોઈ તેણી છક થઈ ગઈ અને પોતાના મન સાથે બોલી, “આ તે ખરેખરો માળો ! શી એની રચના, ગુંથણી અને શોભા ! અભાગિયો મારો માળો કેવો કંગાળ, નખળો અને નકામો ! હું પણ ત્યારેજ ખરી કે તત્કાળ તેને લાગી તોડી નાંખું અને આ માળાના જેવો કિંમતી માળો બનાવી તેમાં રહું, કે જેથી હું પણ ઉંચી જાતની બાયાચઢીમાં ખપું અને તેનાં જેવાં સુખ વૈભવ પામું.” એમ વિચાર કરીને તેણે તત્કાળ પોતાનો માળો લાંગી તોડી નાખ્યો. તેને બદલે ઉપલાના સરખો નવો માળો તેણીએ બાંધવા માંડ્યો, પણ તે બાંધતાં આવડતું ન હોવાથી તેણી ફાંફાં મારી થાકીને બેઠી. તેથી તેણીને બેઠડું દુઃખ થયું; એક દુઃખ આ માળો બાંધવામાં નિષ્ફળતા મળી તેનું અને બીજું, પોતાનો માળો જતો રહ્યો તેનું.

બોધ-“શ્રીમંતની હવેલી જોઈ ગરીબે પોતાની ઝુંપડી તોડી પાડવી નહિ.” તોડી પાડે તો રખડી મરે. ઘર અથવા રહેઠાણનીજ બાબતમાં નહિ, પણ બીજી કોઈ પણ બાબતમાં આ ધડો લાગુ પડે છે. એક માણસ પોતાના પૈસાના બળથી મોટો દેખાવ કરે, તે જોઈ ગરીબનું મન પણ તેમ કરવાને લલચાય છે; પણ ગરીબે વિચાર કરવો જોઈએ કે તેવો દેખાવ કરવાની શક્તિ મારામાં છે કે નહિ.

કથા ૧૦૦ મી.—સર્પ અને ઝાડ.

એક ઝાડના થડમાં કોતર પડેલું હતું, તેમાં એક સર્પ રહેઠાણ કર્યું. તે બહુ કરડકણો હોવાથી ઝાડ પાસે રહી પસાર થતાં માણસોને વારંવાર ડંખ્યા કરતો. તેથી ત્રાસ વર્તી રહ્યો અને લોકોને તે જગાએથી પસાર થવું લયભરેલું થઈ પડ્યું. તેઓએ તેટલા માટે ઠરાવ કર્યો કે આ સર્પને મારી નાંખવો. પણ સર્પ ચતુર હોવાથી કોતરમાં એવી રીતે ભરાઈ બેસે કે કોઈના હાથમાં ન આવે. તેથી નિરૂપાય થઈ, છેવટે તેઓએ તે ઝાડનેજ થડમાંથી કાપી નાખીને પીડા પતાવી.

બોધ—ભુંડાની સંગતમાં તો નહિજ, પણ તેમની પડોસમાં પણ નહિ રહેવું; કેમકે ભુંડું માણસ પોતાની ભુંડાઈ કર્યો વિના રહેતું નથી અને તેની ભુંડાઈના છાંટા, તેની સાથે કોઈ ભલું માણસ રહેતું હોય તેને પણ ઉડે છે. એવું પણ બને છે કે ભુંડું માણસ છટકી જઈ, તેની ભુંડાઈની સજા તેના ભલા સાથી ઉપરજ આવી પડે છે.

કથા ૧૦૧ મી.—લડાઈમાં ગયલા ઘોડા અને ગધેડા.

એક સમયે બે રાજ્યો વચ્ચે લડાઈ જાગી. તેમાં ઘોડા તેમ ગધેડા પણ ગયા હતા. ઘોડા સવારોને ઉઠાવી રણ સંગ્રામમાં લડવા માટે અને ગધેડા લડાઈનો સામાન ઉઠાવવાનું વહિવટ કરવા માટે. ઘોડા જ્યારે રણભૂમિમાં સવારોને લઈ હથિયારોની ચક્રચક્રી વચ્ચે જીવનો જોખમ ખેડતા, ત્યારે ગધેડા માત્ર છાવણીમાં નિરાંતે પડી વખત ગાળતા હતા. લડાઈ

પૂરી થયા પછી જીતેલું લશ્કર જયનાં ગીત ગાતું સ્વદેશ
પાછું આબ્યું, ત્યારે ઘોડા પોતાના સાહસ માટે કશું બોલ્યા
નહિ. પણ ગધેડાઓ મોટી બડાઈ લઈ કહેવા લાગ્યા કે
“ ધન્યવાદ અમોને ! અમો લડાઈ જીતી આબ્યા છીએ ! ”

એક અનુભવી માણસે તેમને પુછ્યું, “ ભલે ભાઈ ભલે ! પણ
કુપા કરી જણાવશો કે રણભૂમિ કેવી હતી અને હથીઆરો
કેમ ઉછળ્યાં હતાં ? વળી તમારા સવાર કેણુ હતા ? લડાઈ
કરતાં તમારામાંના કેટલા માર્યા ગયા અને કેટલા ઘાયલ
થયા ? ” આમાંના એકે પ્રશ્નનો ઉત્તર ગધેડા દઈ શક્યા નહિ
અને તેથી તેમનું પોકળ ઉઘાડું પડીને તેમની હાંસી થઈ.

ખોધ-મોટાં કામો મોટા પુરૂષો બજાવે છે. તેમાં ઉપલગ
કામો કરવાને નાના માણસોને પણ ઉપયોગમાં લેવા પડે છે.
પણ ઘણાખરા નાના માણસો એવા મૂઢ મતિના હોય છે કે
તે કામો પોતે બજાવ્યાં એવી ગપ લગાવે છે; અને મોટા પુરૂષોને
તેની કીર્તિ લેવાનો વાજબી હક હોવા છતાં તેઓ પોતાને મોઢ
કવચિતજ તે વિષે શબ્દ કાઢે છે. જે હલકા માણસો એવી
મોટી બડાઈ હાંકે છે, તેઓ થોડો વખત ફાવે છે, પરંતુ તે
વિષે જ્યારે તેમની પાસે મુદ્દા માગવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ
તે બતાવી શકતા નથી અને એ રીતે તેમનું પોકળ ઉઘાડું
પડી તેઓ લોકની મશ્કરીમાં આવે છે. જે કામ કરવાને
પોતે યોગ્ય નથી અને જે કામ પોતે મજૂર કે નોકર તરીકે
મગર જોખમે કોઈક ભાગનું બજાવ્યું હોય તેનો કીર્તિનો દાવો
શખવો નહીં. ગાડા તળેનું કૂતરું કહે કે હુંજ ગાડું તાણું
છું, તેમ કરવું નહિ.

કથા ૧૦૨ મી.—બોલતી ઘોર અને ચોરીનો માલ.

બે ચોરા એક રાત્રે કોઈનાં ઘરમાં ખાતર પાડી તેમાંનો કેટલોક માલ ઉઠાવી નીકળી પડ્યા. માર્ગમાં એક ઘોરનો ઓટલો દેખાયો, તેપર ચડી ચોરીનો માલ વહેંચી લેવા માટે તેના ભાગ કરવા તેઓ બેઠા. તેવામાં ઘોરમાંથી અચાનક અવાજ નીકળ્યો, “દુષ્ટ માણસો ! તમે કેવા પાપી છો ? ચોરીનું કામ કરી, તેની ખાટણી વળી તમે ઘોરની પવિત્ર જગાએ બેસીને કરો છો. તો શું તમને વિચાર નથી આવતો કે એકવાર તમે પણ મરણ પામીને ઘોરમાં દટાશે અને તે વેળા એ ધનમાલ તમારી સાથે આવવાનો નથી ? ” આ સાંભળી તેમને થીક લાગી કે આ કોઈ ભૂતનો અવાજ છે અને તે આ માલ લેવા આવે છે; તેથી તેઓ તે ત્યાંનો ત્યાંજ પડતો મેલી જીવ લઈ નાસી ગયા. તે પછી ત્યાં એક બીજો માણસ આવી ચઢ્યો. તેણે આ માલ જોતાંજ તે ઉઠાવી લીધો કે આ તો વગર મહેનતે મારા સુભાગ્યે મને આપ્યો ! પણ તે આમ વિચાર કરે છે તેવામાંજ ઘોરમાંથી ફરી અવાજ આવ્યો કે “હરામખોર ! તું જાણે છે કે આ માલ તારો નથી. તે પારકાનો છે; છતાં તું તે લઈ જવા માગે છે. તો શું તું મોત તથા પાપની સજાથી બીહતો નથી ? ” પેલા માણસે આશ્ચર્ય પામી ચોતરફ નજર ફીધી, પણ કોઈ દેખાયું નહિ. તે ઉપરથી નચિંત થઈ તેણે તે માલનો પોટલો ખગલમાં માર્યો; અને બોલ્યો, “આ માત્ર કલ્પિત અવાજ છે. મારે તેનાથી બીજું મારો લાભ ગુમાવવો ઘટે નહિ. એ અવાજ મને મોતની ને પાપની સજાની થીક દેખાડે છે, પણ

પાપની સજા કોણે જોઈ છે ? અને મોત ક્યારે આવશે તે કોણ જાણે છે ? મોત આવશે ત્યારની વાત ત્યારે; માટે આ માલવડે હુંતો મોજ કરી લઉં.” એમ બોલતાં તેણે ઘોરના-ઝોટલાની સીડી ઉપરથી ઉતરવા માંડ્યું. પણ એવામાં સીડીનું એક પગથીઉં તે ચૂક્યો અને તેથી આંચકો ખાધ ઉધે મસ્તક પડ્યો અને સીડીના પથ્થર લાગ્યાથી તેનું મસ્તક ફાટી જઈ, ત્યાંનો ત્યાંજ મરણ પામ્યો અને પેલો માલ જ્યાંનો ત્યાંજ રહી ગયો.

બોધ-કેટલાક લોક એવા અધમ હોય છે કે માણસો તથા કલ્પિત ભૂતોને નામે બીડે છે, પણ મોતની, ધર્મની, કે પાપની સજાની બીક તેઓ રાખતાં નથી; તથા તેમને ખોટાં માની તેમની ઠેકડી કરે છે. દુનિયાની લાલચ તથા સંસારની માયામાં તેઓ ધર્મનીતિને ભૂલી જાય છે અને એવુંજ માની બેસે છે કે પાપ કેવું ને વાત શી ? પાપની સજા શી ને પુણ્યનો લાભ કેવો ? પણ તેમના એવા પાપી વિચારનો દુઃખ-દાયક બદલો, તેમને મોટે વહેણે મળ્યા વગર રહેતો નથી. તરત વેળા કદાચ તેઓ તેનાથી છટકશે, પણ છેવટે તો બદલો પામશેજ.

કથા ૧૦૩ મી.—રાજવંશી ઘોડો અને તેના શત્રુ.

એક સિપાઈની ઘોડીને પેટે વછેરો જન્મ્યો હતો. તે ગરીબ ઘેર જન્મેલો, પણ જાતે બહુ પાણીવાળો, રૂપાળો અને સરસ ચાલતો હતો. ત્યાંના રાજાની જાણમાં આવતાં તેણે તે ખરીદી લઈ પોતાની ખાસ સવારી માટે રાખ્યો. તેના સર્વ

ઉંચા શુભો જોઈ, રાજા તેના ઉપર એટલો પ્રસન્ન થયો, કે તેના સિવાય બીજાપર સવારી ન કરે અને હાથીને હોદે પણ ન બેસે. રાજાના જનવરખાનાના પ્રાણીઓમાં આથી ઇર્ષા ઉત્પન્ન થઈ અને એ ઘોડાનો ઘાટ ઘડવાનો વિચાર તેઓએ કર્યો. એક દહાડો રાજા જનવરખાનામાં પોતાનાં ખાસ જનવરોની તપાસ કરવા આવ્યો, તે તકનો લાભ લઈ તેના હાથી-રાજે કહ્યું. “ રાજા સલામત ! તમારી કૃપાથી અમે સર્વે આનંદમાં છીએ, તથાપિ એક વાતનું અમને મોટું દુઃખ છે. તમે તમારી સવારી માટે નવો ઘોડો પસંદ કરી રાખ્યો છે, ત્યારથી અમ સરખા તમારા રંક સેવકો જાણી તમે અંખીને જોતાએ નથી, એ અમારાં હિણુભાગ્યની વાત છે. અમે તેની પણ દરકાર કરત નહિ; પણ જ્યારે જોઈએ છીએ કે તે ઘોડો ખરે-ખર તમ સરખા રાજાની સવારીને યોગ્ય નથી અને તેનાથી તમોને ઘાત થવાની નક્કી છે ત્યારે અમારું કાળજી બળી જાય છે. ઘોડાની જાતમાં જે ખોડ આવે છે તેઓમાંની ‘છત્ર-ભંગ’ નામે મોટી ખોડ એ ઘોડામાં છે અને તે ખોડવાળો ઘોડો જેને ત્યાં હોય તેની ઘાત થયા વગર રહેતી નથી.”

આ વાત સાંભળી રાજાનાં દિલમાં ધારતી પેઠી અને આ ઘોડો રાખવો કે નહિ તે વિષે તેનું મન ઢચુપચુ થયું. તેથી ઘોડાની ખાસિયતો પારખનાર અમલદારને બોલાવી તેનો અભિપ્રાય માંગ્યો. તપાસ કરતાં અમલદારની તો ખાતરી થઈ કે ઘોડામાં તેવી કશી ખોડ નથી. તો પણ રાજાનું દિલ તેના ઉપરથી ઉતરી ગયું છે અને રાજાની સવારીનાં બધાં જનવરો તેની વિરુદ્ધ છે, એમ જાણી તેઓ સર્વની રૂખ રાખવા માટે

તેણે રાજાને એવુંજ કહ્યું કે “ એ ઘોડો ખરેખર ખોડિયાળ છે અને તે તમારે રાખવો નહિ ઘટે. ” રાજાએ તે ઉપરથી તત્કાળ તે ઘોડાનું લીલામ કરી વેચી નાંખવાનો હુકમ કર્યો. પણ તે બાપડાની માઠી સાખ પડ્યાથી કોઈએ પણ તેની માગણી કરી નહિ. છેવટે રાજાએ ફરમાવ્યું કે કોઈ ગધેડા રાખનારને આ ઘોડો મફત આપી દેવો, એટલે તે તેની પીઠપર, ઈંટ, માટી, કચરો વગેરે લાધી બીજા ગધેડાઓનો પેઠે તેની પાસે વહિતરૂં કરાવશે. તે પ્રમાણે આ કમનસીબ ઘોડો, ગધેડાના માલીકને ઘેર અને ગધેડાની સેફમાં આવી વહિતરાં કરતો થયો !

એક દહાડો કુંભાર પોતાનાં ગધેડાંઓ જોડે એ ઘોડાની પીઠપર પણ ઈંટો લાધીને રસ્તેથી લઈ જતો હતો, તેવામાં એક ચાબુક સવારનાં નજર તેનાપર પડી પ્રથમ તો તેની કહાણી તેના માલિકને પૂછી તે બાકેફ થયો અને પછી તે ઘોડાની તપાસ કરી. તેમાં તેને વગર ખોડનો, તથા સર્વ ગુણસંપન્ન જોઈ મો માંગ્યું હામ આપીને ખરીદી લીધો. પોતાને ઘેર લાવી તેણે ઘોડા દહાડા સુધી તેને સરસ ચારો ચઢી ખવાડી તેની અચ્છી સેવા આકરી કરી. ત્યાર કેડે તેપર સવાર થઈ પાડોશના બીજા રાજ્યમાં તે ગયો અને ત્યાંના મહારાજાને તે ઘોડો દેખાડ્યો. મહારાજા ઘોડાને શોખીન તેમજ સારા નરસા ઘોડાનો પરીક્ષા કરનારો હતો. તેણે આ ઘોડો સર્વ પ્રકારે રાજસવારીને લાયકનો જોઈ બહુ મોટી કિંમત આપીને ચાબુકસવાર પાસેથી તે ખરીદ્યો અને પોતાના ખાસ સવારી માટે રાખ્યો. કેટલીક મુદત પછી સજોગ એવો બન્યો કે આ ઘોડાનો અસલ માલિક

ચેલો રાજા, જેણે તેની અવગણના કરી હતી, તે આ મહારાજાને ત્યાં પરેણો આવ્યો. તેની નજર તે ઘોડાપર ગઈ. તે ઉપરથી મહારાજાને તેણે કહ્યું, “ આ ઘોડો પ્રથમ મારી સવારીમાં હતો. પરંતુ એની ખોડ બાણવામાં આવ્યાથી મેં એને કહાડી મૂક્યો હતો. ” એમ કહી બનેલી સઘળી વાત તેને જણાવી. મહારાજાએ તેના ઉત્તરમાં કહ્યું, “ ખચીત તે કામ તમોએ અભિચારી અને ઘાતકી કીધું. ઘોડાના ગુણદોષ પારખવાના આવડત મને છે અને મારી પાસે અશ્વપરીક્ષકો પણ અનેક છે. મેં અને તેઓએ આ ઘોડાને વગર ખોડનો અને સર્વગુણસંપન્ન નોયો, તેથીજ મોટી કિંમતે મેં તેને ખરીદ્યો હતો. વળી એ ઘોડો આવ્યા પછી અમારા રાજ્યની સત્તા, વસ્તી, વિસ્તાર, અને આબકમાં વધારો થયો છે; તથા મારા શત્રુ રાજાઓ સાથે લડાઈ થઈ તેમાં એ ઘોડાની સવારી સાથે હું જય પામી આવ્યો છું. તેવા એક ઘોડાને ખોવામાં તમોએ મોટી ભૂલ કરી છે.

આ સાંભળી રાજાને પોતાની ભૂલ જણાઈ અને બહુ પશ્ચાતાપ થયો. તેણે આ કીર્તિવંત ઘોડાની ખેતડી કિંમત આપવા કહી પણ તેણે ના પાડી. છેવટે તેણે એક લેટ અને મહિરબાની દાખલ તે તેની પાસે માંગ્યાથી તેને તે આપવાની મહારાજાને ફરજ પડી. તેપર સવારી કરી ખુશી થતો રાજા પોતાના સ્વદેશમાં આવ્યો અને આગળના કરતાં ઘણાં વધારે માન અને પ્રીતિસાથે તેને પોતાની ખાસ સવારીમાં રાખ્યો. તે ઘોડાનાં શત્રુ થઈ લાગેલાં પેલાં જાનવરો તેથી ઝંખવાણાં પડી ગયાં અને પોતાની આગલી ખોટી વર્તણૂંક માટે ઘોડાની ક્ષમા

માગવા લાગ્યાં.

બોધ-ગુણવાન માણસની ચડતીથી ન્યારે ખીન્ન માણસો આંખા પડે છે, ત્યારે તેઓ તેની સામે અદેખાઈની બળતરા વધારે દેખાડે છે અને તરેહવાર પ્રપંચો રચી ગુણવાન માણસને કેટલીક વાર નીચો પાડે છે અને લોકોમાં તેના અવગણના થાય છે; પણ તેમ હમેશાં ચાલુ રહેતું નથી. “ ધૂળમાં પડેલો હીરો ” જેમ પાછો ચળકી નીકળે છે, તેમ પિછાન કરનાર અથવા ન્યાયી માણસો મળી આવ્યાથી ગુણવાનની કદર અંતે બુદ્ધિય છે અને તે પાછો આગળના જેવી, બલકે તે કરતાં પણ વધારે કીર્તિ પામે છે. એવી વેળા તેના શત્રુઓ, જેઓએ તેની સામા પ્રપંચો ચલાવ્યા હતા, તેઓ ક્ષિપ્ત પડે છે અને લોકો તેમના પર તિરસ્કાર નાખે છે. ગુણવાન માણસોએ એટલા માટે પોતા સામે અદેખાઈ અને શત્રુતા ઉભી થતાં, અથવા તે કારણે પોતાની ખરાબી થતાં, નિરાશ થવું નહિ. પોતાના ઉંચા ગુણોના આધાર તથા પરમેશ્વરના ન્યાય પર ભરૂંસો રાખી ધીરજ ધરી તેઓએ સારા સંજોગ માટે રાહ જોવી.

કથા ૧૦૪મી.—વાઘ, કઠિયારો અને શિકારી.

એક ગરીબ કઠિયારો વનમાં લાકડાં ફાડી ભારે બાંધતો હતો. તેવામાં ત્યાં એક વાઘ આવી ચઢ્યો અને કઠિયારા ઉપર હુમલો કર્યો. કઠિયારાએ કરગરીને કહ્યું, “ ભાઈ, તું મને શીદ્ધ મારે છે ? મેં કાંઈ તારૂં બગાડયું નથી. માત્ર મારા પેટને ખાતર વેઠ કરવાને આ જગાએ હું આવ્યો છું, ” વાઘે કહ્યું, “ અને હું પણ મારા પેટને ખાતર વેઠ કરવાનેજ અહીં

ફૂંછું; અને તું જ્યારે મારા હાથમાં આવ્યો છે ત્યારે હું તને જતો કેમ મેલું? જેમ તને તારું પેટ લાગ્યું છે તેમ મને પણ મારું પેટ લાગેલું છે. ” એટલામાં ત્યાં એક શિકારી આવી પહોંચ્યો અને વાઘ પર પોતાની બંદુક તાકી. વાઘે તેનાથી બચવાની આશા મેલીને કહ્યું, “ ભાઈ, મને શા માટે મારે છે? મેં કંઈ બગાડ્યું નથી. હું માત્ર મારા પેટને ખાતર કરતો અને ઝહેમત ખેંચતો અહીં આવ્યો અને આ શિકાર મળ્યાથી તેનો ભક્ષ કરવા આવ્યો હતો. ” શિકારીએ કહ્યું, “ અને હું પણ મારા પેટને ખાતરજ અહીં આવ્યો છું અને મારા જીવના જોખમે તારો શિકાર કરવા આવ્યો છું. ” વાઘે કહ્યું, “ પણ મને મારવાથી તારું પેટ ભરાવાનું નથી; કેમકે મારું માંસ તને ખપતું નથી. ” શિકારીએ કહ્યું, “ તે ખરું; પણ તને મારેલો લઈ જઈ સરકારમાં રજુ કરીશ. તો મને મોટું ઇનામ મળશે અને તે ઇનામના પૈસાથી હું થોડા દહાડા મારા પેટનો ખાટો પૂરી શકીશ. ” એમ કહી તત્કાળ બંદુકની ગોળી છોડી વાઘનો પ્રાણ લીધો.

બોધ—“ પેટની વેડ ” સૌને સરજેલી છે. પેટને ખાતર સૌ કોઈ ઉઘમ કરે છે—કોઈ સારા ને કોઈ માઠા, કોઈ નાના ને કોઈ મોટા, કોઈ સહેલા ને કોઈ જોખમ ભરેલા, કોઈ દિવસે ને કોઈ રાત્રે ઉઘમ કરીને પૈસા મેળવે છે અને તે પૈસા વડે પોતાનો તથા પોતાના કુટુંબનો નિર્વાહ ચલાવે છે. તે ઉઘમ કરતાં બીજાના પેટપર લાત પડે, તેની દરકાર કે દયા થોડા-ઘોળ રાખે છે. જળરાઓ નબળાપર લાલ લઈ જાય છે અને તે માટે બહાનું પોતાના પેટનું કહાડે છે. પણ માણસને ઘટે

છે કે પેટની વેઠ પ્રમાણિકપણેજ કરવી અને તે વેઠ કરતાં ગરીબના પેટપર લાત ન મારવી; નહિ તો તેને બીજી રીતે અથવા બીજાને હાથે તેની સજા ખમવી પડશે. દુનિયામાં કોઈને નુકસાન કરાવે કોઈ સુખી થતું નથી. નુકસાન ખમનાર નબળો હોય છે, તો તેને નુકસાન કરનારપર બીજો કોઈ જબરો થઈ શકે છે અને આ જગતમાં “ શેરને માથે સવા-શેર હોય છેજ. ”

કથા ૧૦૫મી.—માણસ અને નસીબ.

એક માણસ બહુ આળસુ અને તેથી દરિદ્રી હતો. પોતાની દરિદ્રતા માટે તે સદા પોતાના નસીબને દોષ દઈ, તેની સામે ફરિયાદ કરતો. એક મિત્રે તેને સલાહ આપી કે તારું નસીબ ઉઘાયલું છે; તે જાગે તો તારી દરિદ્રતા ટળીને તું સુખી થાય. તે સાંભળી તે પોતાના નસીબ પાસે ગયો અને નસીબ જે ભરઉંઘમાં પડેલું હતું તેને હલાવીને બાંધ્યો, “ હીણા નસીબ ! તું સૂઈ શું રહ્યું છે ? જાગ અને ઉઠ. તારે લીધે હું દરિદ્ર રહી ગયો છું; તું જાગશે તોજ હું સુખી થઈશ. ” નસીબે આંખો મીચેલી રાખી સુતાં સુતાંજ ઉત્તર દીધો, “ એમ હું કદી જાગવાનું નથી. ” પેલાએ પૂછ્યું, “ ત્યારે તું કેમ જાગશે ? ” નસીબે ઉત્તર બાંધ્યો, “ ઉદ્યોગદેવની તું સેવા કરશે, અને તે તારા તરફથી આવી મને ધમકી આપશે તોજ હું જાગીશ. ” પેલાએ પૂછ્યું, “ પણ ઉદ્યોગદેવની સેવા હું કેવા પ્રકારે કરું ? ” નસીબે જવાબ દીધો, “ તારા હાથ અને પગ હલાવ, તને જે આવડતું હોય તે કામ કર; અને ઉમંગ તથા

વિશ્વાસ રાખી તે કામ પાછળ મંડયો રહે. ઉદ્યોગદેવ તેથી તારાપર પ્રસન્ન થશે; તે મને જગાડશે અને હું જાગીને, તારા ઘરમાં સુખસંપત્તિની રેલછેલ કરીશ.” પેલા માણસે તે પ્રમાણે કર્યું અને તેનું નસીબ જાગીને દરિદ્ર દૂર થયું.

ખોધ-ઘણા માણસો સુખનો આધાર માત્ર નસીબ ઉપર રાખે છે. આળસુઓ પોતાની આળસાઇથી દરિદ્રતા ભોગવે છે અને તેનો દોષ નસીબને દે છે, પણ તે ખોટું. નસીબનેજ આધારે બેસી રહેવાથી કાંઇ વળતું નથી; સાચી દરિદ્રતા વધે છે. નસીબને જગાડવું હોય, અથવા ભાગ્યશાળી થવું હોય, તો આળસ તજી મહેનત કરવી, અને પ્રમાણિકપણે ઉદ્યોગમાં મથેલા રહેવું. ઉદ્યોગથી નસીબ ફરશે અને દરિદ્રતા ટળશે. ઉદ્યોગથી ધન એકવાર ન મળે, પણ ધાન્ય તો અવશ્ય મળશે.

દોહરો.

“હોય કર્મમાં તોય પણ, શ્રમ કરવો નવ મેવ;
વિના શ્રમેથી નહિ મળે, તલમાંથી પણ તેવ.”

કથા ૧૦૬મી.—પારસરીનું ઝાડ અને કણખરીની વેલ.

એક પારસરીના ઝાડ ઉપર કણખરીની વેલ ચડેલી હતી. તે વેલ નીચેથી ઉપર સુધી સઘળી બાજુથી વિટળાઈ મજબૂત રીતે બાઝી હતી અને ખંને મળી જાણે એકજ ઝાડ હોય તેમ લાગતું. એક દહાડો પવનનું સખત તોફાન થયું, જેના ઝપાટાથી તે ઝાડ તૂટી પડવાની અણીપર આગ્યું. તે ઉપરથી તેણે કણખરીને કહ્યું, “વહાલી વેલ ! હવે તું મારાથી

ઝટ છુટી પડી જા. આ પવનના સપાટાથી ખચિત હું તૂટી પડીશ ને તું જો મને બાહેલીજ રહેશે તો તું પણ પટકાઈ પડીને મારી પેઠે નાશ પામશે. મારે લીધે તું નાશ પામે કિંવા દુઃખી થાય, એ મને દુઃખદાયક લાગે છે.” કણુખરોએ કહ્યું, “કૃપાળુ બેન ! હું તારાથી મરતાં લગી છુટી પડનાર નથી. પવનથી તારી સાથે પટકાઈ પડી હું પણ મરી જઈશ, તો તેની શી ચિંતા છે ! તેં મને જન્મથી આશરો આપી મોટી અને ક્ષણરૂપ થવામાં મદદ કીધી છે, તો મારો ધર્મ છે કે તારા દુઃખના સમયમાં પણ તારી સાથેજ રહેવું.” એમ કહી આ વેલ તે ઝાડને બાહેલીજ રહી અને પવનના સપાટાથી જ્યારે ઝાડ તૂટી પડ્યું ત્યારે તેની સાથેજ પડીને મરણ પામી.

બોધ-સ્વામીલક્ષિત અથવા વક્ષાદારી એ મોટો સદ્ગુણ છે. જેણે આપણને આશરો આપી રક્ષણ કર્યું, તેના તરફ વક્ષાદાર રહેવું; તેના સુખદુઃખમાં ભાગ લેવો અને જરૂર પડે તો તેને માટે જીવપણ આપવો એ વક્ષાદારી છે, એટલુંજ નહિ પણ એક જાતની બહાદુરી પણ છે. એવી વક્ષાદારી સૌ કોઈથી થતી નથી. કોઈ વિરલા માણસથીજ તે થઈ શકે છે; અને જેનાથી થાય છે તેની કીર્તિ જગતમાં અચળ રહે છે.

કથા ૧૦૭મી.—ધુમકેતુ અને ગ્રહો.

લાંબી સુદતે એક મોટો ધુમકેતુ (પુછડિયો તારો) આકાશમાં પ્રગટી નીકળ્યો. તેનું મોટું મસ પુછડું અને અજબ જેવી ચાલ જોઈ સૂર્યમંડળમાંના બધા ગ્રહો વિસ્મય પામ્યા અને તેને બાંધણુવાળો ગ્રહ ગણી તેઓએ તેની ઠેકડી કરી.

તેઓની વતી શનિશ્વર ગ્રહે તો ધુમકેતુને એમ પણ કહ્યું,
 “ પુછડિયા કાકા ! તમે કિયે દહાડેના ગ્રહ, કે અમારા સૂર્ય-
 મંડળમાં જગા લેવા પધાર્યા છો ? અમે તમોને અમારા
 ભાઈબંધ તરીકે સ્વોકારતા નથી. છતાં તમારે જો અમારી
 મંડળીમાં બિરાજવું જ હોય તો તમારી ચાલ પાંસરી કરો,
 અને તમારું પુછડું કાપી નાખો. ” ધુમકેતુએ શોભાઈથી કહ્યું,
 “ તમારાં મેહેણાં કિંવા શિખામણને હું ગણકારતો નથી. સૂર્ય-
 મંડળના ગ્રહ તરીકે તમે મગરૂરી લ્યો છો અને મને હિલો છો,
 પરંતુ ખરેખરો અસલ ગ્રહ તો હું પોતે છું. ઓગણીસમી
 સદીની વિદ્યાએ પુરવાર કર્યું છે કે માણસજાત અસલ પુછડી-
 વાળું પ્રાણી—વાંદર—હતું, તેની પુછડી ઘસાતાં ઘસાતાં
 નીકળી ગઈ છે અને સ્વરૂપમાં તથા વર્તણૂકમાં ફેરફાર થઈને
 તે મનુષ્ય બન્યું છે. પણ અસલ વાંદર તે વાંદરજ—પુછડિયું
 તે પુછડિયુંજ—અર્થાત સૃષ્ટિની સઘળી ઉત્પત્તિ અસલ પુછડા-
 વાળી છે. તેજ પ્રમાણે, સર્વ ગ્રહો પણ અસલ પુછડિયાજ
 હતા. તમે અને તમારા બાપદાદા પણ પુછડિયાજ; પરંતુ
 તમારાં પુછડાં ઘસાઈ ઘસાઈને તમે ણાંડા કિંવા વગર પુછડાના
 બન્યા છો. તેમાં તમારી બડાઈ શી ? ચાહું તો હું પણ મારું
 પુછડું ઘસી ઘસીને વગર પુછડિયો બનું; પરંતુ મને મારૂં
 પ્રાચીનપણું છોડવું ગમતું નથી. તમારામાં જો ડહાપણ અને
 વિવેક હોય તો પોતાની જાતના અસલ નમુના દાખલ મને
 માન આપીને ચાલો. તમે સઘળાં નિયમિત ચાલે ચાલી સૂર્યને
 આધીન રહો છો; પણ હું સ્વતંત્રતાને ચાહનારો હોવાથી
 તેની આધીનતા પસંદ કરતો નથી અને તેથી અનિયમિત

ચાલે ચાલુ છું. મને ભરૂંસો છે કે વીસમી સદીના વિદ્વાનો મારી આ વાત ખરી પાડશે અને તે વેળા મને ન્યાય મળશે ! ” એમ કહી ધુમકેતુ ક્યાંનો ક્યાંય નીકળી ચાલ્યો, તે અદ્યાપિપર્યંત પાછો નજરે પડ્યો નહિ.

બોધ—ખોડિયાળ અને લક્ષ્મી માણસો લોકલાજથી બીતા નથી અને નિયમિત સત્તાને આધીન રહેતા નથી. તેમને જ્યારે તેમના કામનું અદ્યતિપણું દેખાડવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ શોખાઈને જવાબ દઈ છટકી જાય છે. કહેવત છે કે “ જેણે મેલી લાજ તેને નાનું સરખું રાજ. ” “ નાગાને કુલે બાવળ ઉગ્યો તો કહે મારે છાંયડો થયો. ” એવા માણસ પ્રજા તથા રાજ્યને પીડા કરનારા થઈ પડે છે, પણ તે માટે તેઓ પ્રજા તથા મંડળીથી “ ન્યાત બહાર ” અને રાજથી દેશનિકાલ જેવા થઈ પડે છે. સર્વે તેમને ધિક્કારે છે અને તેમના સુખ દુઃખમાં કોઈ ભાગ લેતું નથી.

કથા ૧૦૮મી.—કંસારી અને કરોળિયો.

રાત્રી કંસારીઓ ચોમાસાની ઋતુમાં રાતની વેળા પોતાનાં દરને મથાળે નીકળી બેસી, એછી ટગરે ચીસ પાડે છે. તે ચીસ એવી જખરી અને તીણી હોય છે કે સાંભળનારના કાન ફાટે અને માથું દુઃખે. તે પ્રમાણે તેવી એક કંસારીને ચીસ પાડતી સાંભળી તેના પડોસી કરોળિયાએ પૂછ્યું, “ બેન, એવડી ચીસ તમે શામાટે પાડો છો ? એથી તમોને મળતું તો કંઈ નથી અને આસપાસનાં સર્વ ગ્રાહીઓનાં માથાં દુઃખે છે તથા તેમને કંટાળો છુટે છે. ” કંસારીએ ઉત્તર વાળ્યો,

“ભાઈ, હું એટલાજ માટે મોટે ઘાંટે ચીસ પાડું છું કે સઘળાં પ્રાણીઓ તથા માણસોમાં મારું જીવતર તથા અગત્ય જાણીતાં થાય અને મારી મોટાઈ વધે. હું જો જીવ પછાડીને ખુમ ન પાડું તો તેઓ શું જાણે કે હું કેવી છું, ક્યાં વસું છું, અને મારામાં શક્તિ કેવી છે ? તમારોજ દાખલો હતો. તમે મારી પેઠે મોટે ઘાંટે ચીસ પાડતા નથી તેથી તમે મારા જેવી અગત્ય મેળવતા નથી અને પ્રાણીઓમાં તમારું કાંઈજ માન પોશાતું નથી.” કરોળિયાએ કહ્યું, “બેન, તમારા વિચાર એવા હોય તો ભલે, પણ ખરી વાત તો આ છે કે તમારી મોટી ચીસથી તમારી અગત્યતા જરાય વધતી નથી. મોટી ચીસ પાડો, નાની ચીસ પાડો, યા ચીસ ના પાડો, તોપણ સર્વે જાણે છે કે તમે એક નિર્જીવ કંસારી છો. હું પણ તમારા જેવડો અને તમારી જાતનો છું અને જોકે તમારી પેઠે મોટી ખુમો નથી પાડતો તોપણ હું જાણું છું ગુંથી જાણું છું અને જાણાંવડે બીજાં જીવજંતુઓના શિકાર કરી શકું છું, તેથી પ્રાણીઓ તથા માણસોમાં તમારા કરતાં હું વધારે અગત્યનો ગણાઉં છું.”

ખોદા—જે માણસમાં ખરી યોગ્યતા હોતી નથી અને લોકોમાં જે પોશાતું નથી. તે પોતાને મોઢે પોતાની વડાઈ હાંકીને અથવા પોતાનાં પુછડાંઓ પાસે પોતાનાં બજાગાં કુંકાવીને, પોતાની અગત્ય તથા મોટાઈ દેખાડવાનાં ફાંફાં મારે છે. પણ તેથી તેમનું કાંઈ વળતું નથી. તેનું વજન કેટલું છે તે લોકો જાણી લે છે અને તેના આપવડાઈના બકાસથી કંટાળી તેને સામા ધિછારે છે. જેનામાં ખરી યોગ્યતા હોય

છે, તે ગુપચુપ કામ કર્યા છતાં લોકોમાં વખણાય છે. પોતાને માટે પોતાની વડાઈ તે હાંકતું નથી અને તેમ કરવાની તેને જરૂર પણ રહેતી નથી. કહેવત છે કે “ખાલી ચણા ઉછળે ઘણા.”

કથા ૧૦૯મી.—માણસ અને ગધેડો.

એક છોકરો ખડુ આળસુ હતો. તેના બાપે એક દહાડા તેને કામ સોંપ્યું તે તેણે કર્યું નહિ; તે ઉપરથી રીસ ચઢાવી તેણે તેને કહ્યું, “આળસુ છોકરા ! ખરેખર તું ગધેડાજ છે.” એ વેળા તેને આંગણે એક ગધેડો ઉભેલો હતો, તેને કાને આ શબ્દો પડ્યા. તે સાંભળી ગધેડો ગોલ્યો, “શેઠજી, તમે આ સરખામણી વાસ્તવિક ન કરી. છોકરો આળસુ છે અને કામ કરતો નથી, માટે તમે તેને ગધેડો કહી ધિકારો છો; પરંતુ અમે ગધેડાઓ કાંઈ આળસુ નથી અને કામ કરવાને ના પાડતા નથી. આર અમેતો ઘણું કામ કરીએ છીએ અને તેમ કરીને અમારા ઘણીને ઉપયોગી થઈએ છીએ. અમોને, તેટલા માટે, તમોએ માન આપવું જોઈએ; નહિ કે અપમાન.”

ખોદે—રિવાજથી તથા લોકવાણીથી ઘણીવાર ખરી વાત જોટા રૂપમાં અને જોટી વાત ખરી દાખલ, પસાર થાય છે. એક માણસ સાફ હોય પણ ભોગજોગે જો તેની જોટી સાબ પડી, તો જન્મ સુધી લોકો તેનું માફું ખાલે છે. તેમ ખરેખરાં ભુડાં માણસો સારા સંજોગને લીધે સારાં માણસમાં ખપી જાય છે. માઠા સંજોગમાં કોઈ બાપડાનું ભુંડું ઉપનામ પડ્યું હોય, તે તેના વંશ સુધી ચાલુ રહે છે અને લોકો

તેની મશ્કરી પણ કરે છે; પણ તે ખોટું છે કે ખરું, તથા તે શામાટે પડયું, તેની શોધખોળ કરી તેમાં ફેરફાર કરવાનો વિચાર કોઈ કરતું નથી.

કથા ૧૧૦મી.—હઠીલો વાછરડો.

જે વાછરડા મિત્ર એક દહાડે નદી કાંઠે ચારે ચરતા હતા. કાંઠો બહુ ઉંચો હતો અને તેની કોરે જતાં નદીમાં તૂટી પડી પછડાઈ મરવાનું જોખમ હતું. એક વાછરડો જે વિવેકી હતો, તે સાવધ રહી સલામત જગાએ આઘોને આઘો ચરતો; પણ બીજો વાછરડો ઉદ્વિગ્ન હતો. તે ઉદ્વિગ્નતાથી કાંઠાની કોરણ સુધી આગળ વધી ગયો. વિવેકી વાછરડાને તે જોઈ તેની સલામતી માટે ધાસ્તી લાગી અને તેનું હિત ધ્યાનમાં લેતો, “ મિત્ર, એટલો આગળ ના જા; જરા પાછો હઠ. આ કાંઠો બહુ ઉંચો ને ઉંચો છે. વળી જેમ તેની સપાટીપર આડી ને ઘાસ છે, તેમ નદી ભણીની તેની ઉતરતી બાજુએ પણ કાંઈક નાની આડી ને ઘાસ ઉગેલું છે. તે ખાવાની તને લાલચ થશે અને તે માટે આગળ પગલું ભરતાં તારા જીવનો જોખમ થશે; કેમકે આગળ પગલું ભરતાં પગ લપસી જઈને કે કાંઠાની કોરણ ધસીને, નહિ તો તે બાજુની આડી ઉખડી જઈને, તું નદીમાં તૂટી પડ્યા વગર રહેશે નહિ. ” હઠીલા વાછરડાએ કોધથી ઘુમટો ચઢાવીને કહ્યું, “ ભાઈ, આમ ખોલી તું મને અપમાન માત્ર કરે છે. શું હું નાનું ને અજ્ઞાન પ્રાણી છું કે તું મને એવી શિખામણ દેછે? હું એક બળવંત બળદ બન્યો છું અને મારે એવા એવા કંઈ કંઈ કાંઠા, નદીઓ,

જંગલો અને પહાડો ખેડવાનાં છે. બળી મેં શૂરવીરોનાં વચન સાંભળ્યાં છે કે પગલું લયો પછી પાછું હઠવું નહિ. જે કામ હાથ ધર્યું તે કદી અધુરું મેલવું નહિ અને કરેલો ઠરાવ ફેરવવો નહિ. તેમ, આ નદીકાંઠાની કોરણે ઉગેલો ચારો ચરવાનો મેં ઠરાવ કર્યો છે, તો તે હું પાળીશજ. ” ઉદ્ધત વાછરડાના આ વિચારો કેવા ભૂલભરેલા છે, તે દેખાડીને ડાહ્યા વાછરડાએ ફરી પણ તેને પાછો ફરવાનો આગ્રહ કર્યો; પણ “ પત્યપર પાણી. ” જેમ જેમ તે તેને પાછો હઠવા કહે તેમ તેમ પેલો અકેક પગલું આગળ ભરતો જાય. એમ કરતાં તે કાંઠાની છેક અણીપર આવી લાગ્યો અને તેની નદીની બાજુએ ઉંચાણથી જે ઝાડી ઉગેલી હતી, તેને ખાવા માટે પોતાની ડોક લંબાવી વાંકી કરી. તેની ડાળી મોંમાં લઈ જેવી તાણી, તેવુંજ તે નાનકડું ઝાડ થડમાંથી ઉખડી ગયું. તેની જોડે કાંઠાનો થોડો ભાગ ધસી પડ્યો; અને તે ધસેલા ભાગ ઉપરજ હઠીલા વાછરડાના આગલા પગો ટેકેલા હોવાથી તે પણ તેની સાથે ગબડી, ઉઘે મરતકે નદીમાં પડીને મરણ પામ્યો.

બોધ—હિંમત અને ઠરાવ એ સારા ગુણ છે, પણ તે ઘટતી જગ્યાએ અને અનુકૂળ સમયે વાપર્યાથીજ લાભ કરે છે. અણુઘટતી જગ્યાએ અને પ્રતિકૂળ પ્રસંગે વાપર્યાથી તે ગુણ હઠવું રૂપ પકડે છે અને સામું નુકસાન કરે છે. હઠીલું માણસ હઠ પકડે છે, ત્યારે જાણે તે આંધળું બને છે. શીખામણ જેમ વધુ સાંભળે છે તેમ તે હઠ વધારે પકડે છે અને પોતાનું જોર અથવા જીવતર ગુમાવી બેસે છે.

કથા ૧૧૧ મી.—સિંહ અને આગગાડી.

કોઈ જંગલમાં એક સિંહરાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે બહુ જીવમી હતો. પોતાની પ્રાણી પ્રજાના જનમાલની લૂટ જેમ ગમે તેમ કરીને તેને તેણે કંગાલ કરી નાંખી હતી. પ્રાણીઓ તેથી કંટાળી ગયાં હતાં. આ જીવમી સિંહનો કાંટો કહાડવાને તેઓ અનેક તજવીજ કરતાં, પણ કંઈ વળતું નહિ. એવામાં એક રેલવેની સડક તે જંગલમાં થઈને આગળ વધી અને તેપર આગગાડી દોડતી થઈ. આ નવીન રથ શી ચીજ છે તે સર્વ પ્રાણીઓ સમજી ગયાં. પણ સિંહરાજા તે વિષે અજાણ્ય હતા. તે તકનો લાભ લઈ પ્રાણીઓ તેની પાસે ગયાં અને નમસ્કારપૂર્વક વિનંતી કરી, “ હે મહારાજા ! આપ તો પોતાના બળ અને સત્તાપર અભિમાની રહી નચિંત બેઠા છો, પરંતુ અમે નબળાં પ્રાણીઓનું સત્યાનાશ વળે છે. આપના દેશમાં અગ્નિ-રાક્ષસ નામે એક નવું મોટું પ્રાણી નીકળી આવ્યું છે. તેનું શરીર લોખંડનું છે. તેનો ખોરાક અગ્નિનો છે. તે પવન ઝડપે દોડે છે અને મેઘની ગર્જના જેવો અવાજ કરે છે. અમારાં રમતાં ફરતાં બચ્ચાંઓને તે નિર્ભયપણે પોતાના પગ નીચે કચરી નાખે છે અને અમે જ્યારે તેને પાંસરો રહેવા કહી આપના નામની દોહાઈ ઈઈએ છીએ ત્યારે ઉલટો તે તુચ્છકારથી કહે છે કે, ‘સિંહ તે વળી કોણ ? તેને હું ઓળખતો નથી અને તેની સત્તા પણ સ્વીકારતો નથી. આ જંગલનો રાજા તો હું જ છું. ’ માટે આપને વિનંતી કરીએ છીએ કે તે અભિમાની ને કુર પ્રાણીને મારી અમારું રક્ષણ કરો. ” આ સાંભળતાંજ સિંહની આંખમાં ખૂન ચઢ્યું. પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવાને નહિ એટલો પોતાની

મગરૂરી અને સત્તા જાળવવાને માટે, તે તત્કાળ ઉઠી ઉભો થયો અને પ્રાણીઓને લોભિયા તરીકે સાથે લઈ, રેલવેસડક પાસે આવ્યો. થોડીજ વારમાં ત્યાં, કુંકાડા ભારતી આગગાડી પણ આવી લાગી. તેને પોતાના શત્રુ દાખલ પિછાનતાંજ, સિંહ પુછડી ઉભી કરી એક જખરી ખરાડ સાથે તેની સામે ધસી ગયો. પણ તે આગગાડીને ઝાલે યા ટકર મારે, તેટલામાં તો તેના પૈડા નીચે આવી કચરાઈને ચૂરેચૂરા થઈ ગયો.

બોધ—રાજા તથા ખીજા સત્તાવાળાઓએ પોતાની પ્રજા પર જીલમ કરવો જોઈએ નહિ. જીલમ એ રાજ્યને માટે જીવલેણ રોગ સમાન હોવાથી કોઈ પણ સમયે કોઈપણ રીતે તે રાજ્યનો નાશ કરશે. જીલમ ખમનારી પ્રજા બહારથી ગમે એવો વફાદારીનો અને સારો દેખાવ કરે, પણ રાજા તરફ તે રાજ્યભક્ત રહી શકતી નથી. દિલમાં ક્રોધ અને વેર રાખી તે તેનો ઘાટ ઘડવાની જ યુક્તિમાં ફરે છે. ક્રાવે છે તો તે બળવો ઉઠાવે છે; તેમ નહિ તો ખીજા રાજવાળા સાથે મળીને, અથવા દેશપર ચઢી આવતા શત્રુનો પક્ષ પકડીને, પોતાના જીલમી રાજાનો ઘાણ કહાડી નાંખે છે. આ વાત રાજ્ય જેવા બહોળા કારભારવાળા શ્રીમંત નરોને પણ લાગુ પડે છે.

કથા ૧૧૨ મી.—રેલવેગાડીને ધસડવાનો દાવો

કરનાર “ બ્રેક ”

રેલવેની એક ટ્રેન સ્ટેશનપર આવી પહોંચ્યા પછી તેને થોડે છેટે પાછળ હકાવી લઈ જવાની જરૂર પડી. તેમાટે એન્જન

ફાઈવરે એન્જનને ઉલટી ગતિ આપી અને તેના બળથી ટ્રેને પાછળ હઠવા માંડ્યું. તેથી દેખાવ એવો થયો, કે એન્જન, જે સર્વ ગાડીઓથી આગળ હતું તે પાછળ થયું અને ગાર્ડની બ્રેક ગાડી, જે સર્વથી છેલ્લી હતી તે પહેલી થઈ. તે બ્રેકનાં મનમાં તેથી એવું અભિમાન આવ્યું કે આખી રેલવે ટ્રેનનો મુખી હુંજ છું અને હુંજ તેને એન્જન સુદ્ધાને-ધસડી લઈ જાઉં છું અને તે પ્રમાણે સ્વંત્ર કાઢીને તેણે પોતાની બડાઈ પણ હાંકી ! તેની આ ભૂલ સમજાવવામાં આવી, પણ તે તેણે સ્વીકારી નહિ, છેવટ જ્યારે ટ્રેનને પાછી ફેરવી પ્રથમ પ્રમાણે એન્જન તેને સડસડાટ ધસડી ગયું અને બ્રેક પોતે તેની પાછળ ધસડાટી ચાલી, ત્યારેજ તેની સુધ ઉઘડી કે ટ્રેનને ધસડનાર તો એન્જન છે અને બ્રેક તો માત્ર તેનાં બળવડે ધસડાતું એક નિર્જીવ ગાડું છે. પછી સગવડને ખાતર તેને આગળ રાખવામાં આવે કે પાછળ રખાય તે બધું સરખું છે.

ખોદા—“ ગાડા નીચે ફૂતડું ચાલે તે એમ સમજે છે કે હુંજ ગાડું ધસડું છું. ” તે સમજણ જેમ ખોટી અને હસવા જેવી છે, તેમ જે માણસ કોઈ મહાપુરૂષને આધારે ચાલી પોતે તેને લઈ ચલાવવાની બડાશ મારે તેની સમજ પણ ખોટી અને હસવા જેવી છે. વારંવાર મોટા માણસો પોતાની સગવડ સાચવવા या કામ કહાડી લેવાને માટે અથવા તેના માણસોને તક આપી આગળ વધારવાને માટે પોતાના નોકરો या મદદનીશોને આગળ પાડી પોતે પાછળ રહે છે, તેથી દેખાવ એવો લાગે છે કે તે કામ તેમણેજ બજાવ્યું હોય. પણ વાસ્તવિક રીતે જોતાં તો તે કામ પેલા મોટા માણસોના નામ અને આવડતના

પ્રતાપથીજ બનેલું હોય છે. ચતુર લોક તે સહેજમાં સમજી લે છે, પણ પેલા બુદ્ધિહીન માણસો તે કામ પોતાનાજ બળથી બળવેલું સમજે છે અને લોક આગળ બડાઈ હાંકે છે. તેમની સ્થિતિ આ કથામાં જણાવેલા “ એક ” ગાડાના જેવી, તેમની મશ્કરી કરાવનારીજ છે.

કથા ૧૧૩ મી.—બે બળદ અને બે જાતનું ઘાસ.

એક વગડામાં એક બળદ રહેતો. તે જંગલ દાલડા વગેરે મોટા કદના અને કઠોર ઘાસથી ભરેલું હતું. ઘાસ વચ્ચેથી પસાર થતાં માણસોનાં માથાં પણ દેખાય નહિ. જંગલ તે ઘાસથી એટલું ચીકાર થઇ ગયલું કે તેમાં રહી પસાર થવાનો માર્ગ પણ મળે નહિ. તે બળદ તેને માટે બહુ મગરૂર રહેતો. એક દહાડો તે છેટેના એક ખીજાં જંગલમાં રહેતા પોતાના એક ભાઈબંધ બળદને ત્યાં પરોણા ગયો. આ વગડામાં જે ઘાસ ઉગેલું હતું, તે દરોઇ જાતનું નાનાં કદનું તથા કૈામળ હતું અને તે બહુ ગીચ નહિ, પણ છુટું છુટું હતું તે બેઇ પરોણા બળદને હસવું આન્યું અને પોતાના મેજબાન બળદને તેણે કહ્યું, “ ભાઈ સાહેબ ! મને તો તમારાં લંડોળ માટે મોટો ભરમ હતો, પણ હવે તે ભરમ કૂટી ગયો છે. તમારા વગડામાંનું ઘાસ તો છેકજ નાનું અને વળી થોડું છે. પણ મારા વગડામાંનું ઘાસ એવડું મોટું છે કે તમે તેમાં પેસો તો તમારાં શિગડાં એ ઉપર દેખાય નહિ તથા તે ઘાસ એટલા મોટા જથ્થામાં ઉગેલું છે કે તમને ચાલવાની પણ જગા મળે નહિ.” મેજબાન

બળદે તેના જવાબમાં કહ્યું, “તે ખરું, ભાઈજી; પણ તે માટે તમને અભિમાની થવાનું કારણ નથી. મારૂં ઘાસ નાનું અને થોડું છે ખરું પણ તે કોમળ, સ્વાદિષ્ટ, ખાવાલાયક અને પુષ્ટિકારક છે. તે લીલું ખવાય છે, તેમ સૂકું પણ ખવાય છે. વળી તેની પુળીઓ ખંધાઈ વેપાર ચાલે છે અને તમારા તથા મારા જેવા સંખ્યાબંધ બળદોનો તેપર નિર્બાહ થાય છે. તમારૂં ઘાસ મોટા કદનું અને મોટા વિસ્તારનું ખરું, પણ તે નકામું ને નુકસાનકારક છે. ઢારોથી તે ખાઈ કે પચાવી શકાતું નથી; અને જ્યારે તે સૂકાય છે ત્યારે દૃવ લગાડી તેને બાળીને રસ્તા મોકળા કરવામાં આવે છે.” મેહમાન બળદ આ સાચી વાતથી ફિક્કો પડ્યો અને પોતાની જગા છોડી દઈને, કોમળ ઘાસવાળી કોઈ નવી જગાએ જઈ રહેવાનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

બોધ—લખાણો કિંવા ગ્રંથોની કિંમત તેમની સંખ્યા ઉપરથી નહિ, પણ તેમાંના વિષયો તથા તેમાં સમાયલી વિદ્વત્તા જોઈને કરવી જોઈએ. એક શખસે ઘણું પુસ્તકો લખી કહાડયાં હોય તેટલા માટેજ તે સારો ગ્રંથકાર ગણાય નહિ. કોઈ વિદ્વાન માત્ર એકજ પુસ્તક કહાડે, પણ તે જો વિદ્વત્તાભરેલું અને લોકોપયોગી હોય, તો એક સો કચરા જેવાં પુસ્તકો કરતાં તે સરસ કહેવાય. આ વાર્તાનો બોધ, સારાં નરસાં પુસ્તકોને તેમ સારી નરસી હરકોઈ વસ્તુને પણ લાગુ પડે છે. કહેવત છે કે, “ભુંડણ બચ્ચાં સો જણે સોએ બિચારાં; સિંહણ બચ્ચું એક જણે એકે હજારાં.”

કથા ૧૧૪મી.—પીપળો અને તેના ઉપર ઉગેલા રોપા.

એક બહુ પુરાણું અને વિશાળ પીપળાનું ઝાડ કોઈ એક સુંદર તળાવની પાસે ઉગેલું હતું. તેના થડ તથા ડાળીઓપર નાના પ્રકારના ઘણાએક રોપા ઉગેલા તથા વેલા ચઢેલા હતા. તેઓમાં એક આગિયો રોપો હતો તે પીપળાનાં નવાં ઉગતાં પાનને હરકત કરે એવી રીતે ઉગેલો હતો. જેથી બીજા સારા રોપાએ પીપળા હજુર તેની ફર્યાદ કરી, “પીપળા બાબા ! આ રોપો તમારા શરીર પર બેસીને બહુ મસ્તી કરે છે અને તમારા આધારે જીવ્યા છતાં તમારા કોમળ પાંદડાંને પજવે છે. ” પીપળાએ હસીને કહ્યું, “ બાપુ એ રોપો મસ્તી કરી મને પજવે છે એ ખરું; પણ તને તો નથી પજવતોને ? અને તેથી તેની રાવ કરવાનું તને કાંઈ કારણ નથી. હું છું અને એ છે; અમે અમારું લોગવી લઈશું. મારા થડ-પર તેમજ ડાળોપર એટલા બધા અને એટલી જાતના રોપા તથા વેલા છે અને તે દરેકના સ્વભાવ તથા લાભો પણ એવા વિચિત્ર છે, કે તેઓ સઘળાની નાની નાની કસુર માટે જો હું ચીડાતો રહું તો મને એક ઘડીની પણ કુરસદ ન રહે, તેમ તેઓ અને મારા વચ્ચે જે પ્રીતિભરેલો વ્યવહાર ચાલે છે તે પણ ટકી ન શકે. પરમેશ્વરે જ્યાં સુધી મારી મોટાઈ જાળવી છે અને મારામાં જ્યાં સુધી સહનશીલતા છે ત્યાં સુધી હું તમો સર્વને એકસરખી માયાથી નિભાવી લઈશ. ”

બોધ—મોટાં માણસોને આધારે નાના માણસો પડેલાંજ રહે છે. તે મોટું માણસ જો મોટાં દિલનું અને સહનશીલ

હોય છે, તો તેને આશરે તેવાં વધારે માણસો આવી પડે છે અને સુખી થઈને તેને આશિષ દે છે. તેઓ તેની કીર્તિ ગાય છે અને તેને પોતાના પિતા या પરમેશ્વર સમાન ગણી પૂજે છે. એવા મોટા માણસને તેમની સંભાળ લેતાં વારંવાર દુઃખ પણ ખમવું પડે છે. નાના માણસો તેના સંબંધમાં નાની નાની કસુરો પણ કરે છે; પરંતુ મોટું માણસ પોતાના મોટા દિલથી તે લઈ ચલાવે છે. તેમ કરવું એજ મોટા માણસનો ધર્મ અને મોટાઈ છે. ભાગ્યશાળી માણસ હોય તેનેજ આશરે ઘણાં માણસો આવી પડે છે.

કથા ૧૧૫ મી.—વાઘનું સગપણ સાધવા નીકળેલી બિલાડી.

એક વાઘનું નસીબ બહુ તપતું હતું. પોતાની મોટાઈ દેખાડવા માટે તે વારંવાર પોતાને ત્યાં ખાનપાનના મેળાવડા કરતો અને તેમાં વરૂં, ગેંડા, રીંછ, તરસ જેવાં જાજરાં પ્રાણીઓને નોતરતો. શિયાળ, સસલાં, વાંદરાં જેવાં નાનાં પ્રાણીઓ સાથે ભેળાવામાં તે હલકાઈ સમજતો અને તેમને નોતરું દેતો નહિ. તે તરફ એક ગરીબ બિલાડી રહેતી હતી, તેને આથી બહુ બળાપો થયો. તેણી ઇચ્છતી હતી કે વાઘ પોતાના ખાનપાનના મેળાવડામાં મને પણ બોલાવે તો સાડું, કે મને સારાં સારાં ભોજનો મળે ને વળી હું પણ મોટા પ્રાણીની ગણતરીમાં આવું. તે માટે વાઘને ગળી કરવાની યુક્તિ તેણી શોધ્યા કરતી હતી. એક દહાડો તેણીની માનું શ્રાદ્ધ આવ્યું. તે તકનો લાભ

લઈ તેણીએ વાઘને ઘેર લાણું મોકલાવ્યું. પણ વાઘે તે પાછું વાળી કહાવ્યું કે તમને ને અમને શું લાગે વળગે કે અમે તમારું લાણું લઈએ ? આ સાંભળી બિલાડી નિરાશ થઈ નહિ. પોતે લાણું લઈને વાઘની પાસે આવી અને પાંચ મોટાં પ્રાણીઓ સાથે તે બેઠેલા હતા તેમનાં દેખતાં લાણું તેની પાસે ધરીને બાલી, “ કેમ, મોટા સગાજી. તમે અમારું લાણું સ્વીકારતાં નથી ? અમે ગરીબ અને અમારું લાણું નિર્ભય, તેટલા માટે અમને આમ હીણા છે શું ? પણ હું તેમ ચાલવા દઈશ નહિ. હું મારા જીવના સોગન લઈ કહું છું કે હું પોતે ચાલી ચલાવીને આ લાણું લાવી છું તો હવે તે પાછું લઈ જનાર નથી. અલખત હું રંકતો ખરી, પણ તેટલા માટે તમારા સગપણ માંથી પણ ગઈ કે ? તમને કદાચ ખબર નહિ હશે કે હું તમારી સગી થાઉં છું. તે સગી પણ બેવડી ત્રેવડી રીતે. દુનિયામાં લોકો મને ‘ વાઘની માશી ’ કહે છે તે તો તમે જાણતાજ હશે. વળી મારા સ્વર્ગવાસી માતાજી કહેતાં હતાં કે તેમના જે દાદી હતાં તે તમારા મરનાર માતાજીના માશી થાય. તેમ મારા પિતાશ્રી કહેતા હતા કે તેમના દાદા હતા તેઓ તમારા કૈલાસવાસી પિતાજીના કાકા થાય. વળી ઇતિહાસમાં તમે જોશો તો ખાતરી થશે કે તમારી અને અમારી જાત-ઓલાદ મૂળે એકજ છે. એટલી બધી સગાઈ ધરાવ્યા છતાં હું શું એક લાણુમાંથી પણ જાઉં ? નહિજી. તેમ કદી બનશે નહિ. તમે ગમે એટલી જુદાઈ દેખાડો, પણ મારું તો લોહી તમારા તરફ દોડ્યા વગર રહેવાનું નહિ. ” આ વાતથી જો કે વાઘની ખાતરીતો થઈ નહિ, તોપણ બિલાડીની આજીજીથી તેને શરમ પડી.

તેથી જ કે તે બાણું તેણે સ્વીકાર્યું. પણ બિલાડીને પોતાના મેળા-
વડામાં નોતરવાના તો અખાડાજ કીધા; અને તેથી બિલાડીની
નિરાશા વધી પડી.

ખોધ-મોટાની મિત્રાચારી સૌ કોઇ ચાહે છે. મોટાના
સગાં ગણાવાની હોંસ પણ ઘણાઓ રાખે છે. જેને લાગેવળગે
નહિ, જેને “ સ્નાન સૂતક ” નહિ, તેવાં પણ મોટાંને ત્યાં
માથાં મારે છે ને તેમની ખુશામત કરે છે; ખરા કે ખોટા,
સંભવિત કે અસંભવિત સંબંધો ઉભા કરે છે. પણ મોટા
સાથે સંબંધમાં આવ્યા પછી લાભો મેળવવાની જે ગણતરી
તેઓએ કીધી હોય છે, તે ઘણું કરીને ખોટીજ પડે છે; અને
ઉલટું તેઓને “ ગાંઠનાં ગોરીચંદન ” કરી બેસવું પડે છે. કહેવત
છે કે “ નાના સંગે મોટો જાય, મરે નહિ તો માંદો થાય.”

કથા ૧૧૬મી.—“ બ્રહ્મછાલ ” અને નગરવાસી.

એક શહેરી ગૃહસ્થ વેપાર ધંધાને કારણે જંગલમાં
ગયો. ઋતુ ઠંડીની અને ટાઢ સખત પડવાથી ગરમી મેળવવા
માટે રાતની વેળા લાકડાં સળગાવી તેણે તાપણું કરાવ્યું.
તેમાંનું એક લાકડું બ્રહ્મછાલનું* હતું. બળતી વેળા તેની
છાલ તતડીને તડ-તડ-તડ-તડ અવાજ થવા સાથે સંખ્યાબંધ
મોટા મોટા તણખા નીકળવા માંડ્યા. એ તણખાનો આકાર
સાપોળિયાં જેવો અને બહુ સુંદર લાગતો. જ્યાં સુધી તે છાલ

* જંગલી ગામડીઆ લોકો આ છાલને અથવા તેના લાકડાને
“ તતડિયું ” કહે છે. એનું ઝાડ “ ટેમરું ” ને નામે ઓળખાય છે જેપર
થતાં જંગલી ફળો લોકો હોંસથી ખાય છે અને તેને “ ટેમરાં ” કહે છે.

બળી રહી ત્યાંસુધી સંખ્યાબંધ તેવા આકારો અનુક્રમે નીકળ્યાજ કયાં અને તેનો દેખાવ એક જાતની આતશબાળના જેવો લાગ્યો. આ વિચિત્ર દેખાવ જોઈ શહેરી ગૃહસ્થ વિસ્મય પામ્યો અને તે લોકડાની સ્તુતિ કરતો બોલ્યો: આ તારી નવાઈ જોઈને હું સાનંદાશ્ચર્ય પામું છું. પણ મને દીલગીરી એ લાગે છે કે તારામાં એવો ચમત્કાર હોવા છતાં લોકોની મોટી અને જ્ઞાની વસ્તીથી છેટે તદ્દન અંધારામાં તું કેમ પડી રહ્યું છે ? આ જંગલ છોડી તું જો અમારા શહેરમાં આવે તો તારી બહુજ પિછાન થઈ, કિંમત મોટી અંકાય અને તને પ્રદર્શનો તથા તમાશાઓમાં મેલી સારી આવક કરવામાં આવે. શહેરોમાં દીવાળી વગેરે તહેવારોપર જે આતશબાળ કરી ગમ્મત મેળવે છે, તેમાં દાડખાનાને લગતી તરેહવાર મેળવણીઓ તથા રચનાઓ કરવામાં આવે છે. પણ તું તો તેવી કશી પણ મેળવણી તથા કારીગરી વગર માત્ર તારી કુદરતી સાદી સ્થિતિમાંજ એવો ચમત્કાર ધરાવે છે, એ તારી બલિહારી છે. ” તે લોકડાએ ગૃહસ્થનો ઉપકાર નમ્રતા સાથે માનીને કહ્યું, “ શ્રેષ્ઠ સાહેબ ! મને શહેરોમાં આવવાનાં કશી જરૂર નથી. માફ જંગલી વતનજ મને લાગું ! જંગલોમાં, એવા તો ઘણાંએ ચમત્કારી દેખાવો પરમેશ્વરે સજેલા છે. માણસો તે જાણતા અને તેની શોધ કરતા નથી, એ તેમનીજ નબળાઈ છે. માણસની બનાવેલી આતશબાળ લલે પ્રદર્શનો તથા તમાશાઓમાં રજુ થાય; પણ મને તો આ જંગલવાસી ગરીબ નિર્દોષ માણસો ઉપયોગમાં લઈને પોતાના બળતણ તથા તાપણની ગરજ પૂરી પાડે છે, તેમાંજ માફ ઉપયોગીપણું વધારે જણાઈ આનંદ મળે છે.

બોધ—કોઈ કોઈ માણસ અતૈકિક બુદ્ધિ, કુદરતી ઉંચી શક્તિ અને અનુપમ ગુણ ધરાવે છે; પણ તેઓ દુનિયાની મોટાઈ તથા લોકોની વાહવાહની કરી દરકાર રાખતા નથી. એકાંતવાસમાં રહી ગરીબમાં ગરીબ માણસોની પેઠે સાદાઈથી તેઓ પોતાની જીંદગી ગુજારે છે અને મોટા લોકો તથા જાહેર પુરૂષોના સંબંધમાં તેઓ આહીનેજ આવતા નથી, પણ ગરીબોમાં ભેળાઈ તેમની વિપત્તિ ઓછી કરવાનું મહા પુણ્યવાન કામ ગુપચુપ કર્યા જાય છે. વળી તેવાં કામો માટે તેઓ વડાઈ કે યશ પણ ઇચ્છતા નથી અને પોતાનો ધર્મ સમજી ખુશીથી તેઓ તે કામો બજાવે છે. દુનિયાને દાણભંજર, સંસારને પોકળ તથા લોકોને બેઠંગા માની તેમની સાથે ભેળાવા ન ઇચ્છતાં તેઓ બનતાં લગી આઘા રહે છે અને ઇશ્વરપર આસ્થા રાખી પોતાનો વખત ગરીબી અને લક્ષિમાં ગુજારે છે. તેમના ઉંચા ગુણોની ખબર તો કોઈને પડતી નથીજ, પણ કેટલીકવાર તેમની હયાતીની પણ ખબર પડતી નથી. તેમ છતાં કોઈ સંભોગથી એવાં દેવાંશી મનુષ્યો જો કોઈ કદરદાન માણસના સમાગમમાં આવે છે, તો તેઓ તેને દેવતા સમાન ગણી પૂજે છે અને તેમની સેવા કરવામાં માન સમજે છે. કોઈ ભાગ્યશાળી માણસોજ એવા દેવી પુરૂષોનો સમાગમ અને સેવા કરવાની તક પામી શકે છે.

કથા ૧૧૭ મી.—ગધેડા ગધેડીનું સુધરેલું જોડું.

એક ગધેડો, જે પોતાને બહુ સુધરેલો અને શૂરવીર સમજતો હતો, તે પોતાની પત્નિ ગધેડીને લઈ એક આંદની રાતે

ચાંદરણું ઘોરવા નીકળ્યો. રાત મોટી હોવાથી લોક સઘળું શાંત બનેલું હતું અને આ જોડાને કોઈ છેડનાર કે પૂછનાર હતું નહિ. તેથી પોતાને તે જગાનો રાજા ગણી ગધેડો બોલ્યો, “ વહાલી ! તેં જોયો મારો રોડ ! કોઈપણ માણસ કે પ્રાણી મને છેડવાની હિંમત કરતું નથી. અત્યારે આ જગાએ માફજ રાજ્ય ચાલે છે. હું ચાહું તે અહીં કરી શકું. મને પૂછનાર કોઈ નથી. મારાં એવાં પરાક્રમવડે તું પોતે પણ અહીં થોડું સુખ ને મોટાઈ લોગવતી નથી. તારા સુખ અને મોટાઈ માટે આકાશના ચંદ્ર અને તારા પણ તારી અદેખાઈ કરે છે. તું પોતાને ભાગ્યશાળી સમજ, કે મારા જેવો સુધરેલો અને હિંમતવાન પતિ તને મળ્યો છે, જે તને પોતાની સાથેને સાથે રાખી ફરે છે અને તને છૂટાપણાનું તથા સર્વ પ્રકારનું સુખ આપે છે. ” ગધેડી આ વચન સાંભળી હરખે ઘેલી થઈ ગઈ અને પોતાના સાહસિક પતિ ઉપર પોતાનો જીવ કુરબાન કરવા લાગી. એટલામાં ત્યાં સૂતેલો એક દૂતરો જાગી ઉઠ્યો અને ગધેડાને જોતાંજ વિકરાળપણે ધુરંદીને તેમના ઉપર ઘસી ગયો. ગધેડો તેનાથી ભય પામી ઉભીજ પુછડીએ નાઠો. ગધેડી પણ નાઠી, પણ જરા પાછળ પડી જવાથી દૂતરાએ બચકું ભરીને તેણીને લોહીલુહાણુ કરી નાખી.

ખોદ-કેટલાક નખળા શખસો, જ્યારે ઉમદા માણસો વચ્ચે પોતાનું શૂરાતન કે હુશિયારી બતાવી શકતા નથી, ત્યારે અખળાઓ વચ્ચે ભરાઈ પોતાની વડાઈની ખોટી ડીંગો મારે છે અને તેમના ભોળપણનો લાભ લઈ પોતાને તેમના વચ્ચે બહાદૂરમાં ખપાવે છે અને ખરા બહાદૂરોની નિંદા કરી તેમને

હલકા પાડે છે. પણ તેમની એવી તાલમેલ ઝાઝો વખત ટકી શકતી નથી. તેમના વચ્ચે કોઈ ખરો બહાદૂર આવી મળતાં તેમનું પોકળ ઉઘાડું પડે છે અને તેઓ ફજેત થાય છે.

કથા ૧૧૮ મી.—મોટા દિલનો ઘોડો અને અદેખો કુતરો.

ખીલે બાંધેલા એક ઘોડા અગળ, તેના સવારે તેને ખાવા માટે પુષ્કળ લીલું ઘાસ નાંખેલું હતું. ઘોડો તે ખાતો હતો તેમ એક પરાઈ બકરી પણ તે જગાએ દાખલ થઈ ખાતી હતી; પણ ઘોડો કશી ઇન્ક ન કરતાં તેણીની મરજી માફક ખાવા દેતો હતો. આ દેખાવ જોઈ એક કુતરો જે ત્યાં બેઠેલો હતો, તેનું દાઝી ગયું. તેણે ઘોડાને કહ્યું, “ મૂર્ખ ઘોડા ! તું આંધળો છે શું ? તારા પોતાના માટે નાંખેલું કિંમતી ઘાસ આ પારકી બકરી ખાય છે, છતાં તું તેણીને અટકાવતો યા મારતો કેમ નથી ? તારા જેવો હીચકારો ને મંદ બુદ્ધિનો હોય તેજ એવી લૂટ સાંખે. જો એ બકરી મારા ખોરાકમાં મોહું લગાડી માત્ર એક કોળીઓ પણ ખાવાની શેખાઈ કરે, તો હું તો તેનો ટોટોજ ખીસું.” ઘોડાએ જવાબ દીધો, “ અલખત, તેમ તું કરી શકે; કારણ તું જાતે અદેખો ને ઘાતકી છે. પણ હું તેવો નથી. પરમેશ્વરે મારામાં ઉદારતાના અને ક્ષમાના ગુણો મેલેલા છે, તેથી બકરી જેવાં રાંક પ્રાણીને હું મારા ખોરાકમાં ભાગ પડાવવા દઉં છું. એના ખાવાથી મારું પેટ ખાલી રહેતું નથી અને મને આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે. તારાથી જો એ

ન ખમાતું હોય, તો અહીંથી ઉઠી ચાલ્યો જા. નહિ તો આંખે પાટા બાંધીને છાનોમાનો બેસ. ”

ખોધ--સખી અને કંબુસ માણસોની લાગણીમાં તેમ સમજમાં મોટો ફેર હોય છે. સખી માણસ જેને પુણ્યનું તથા સાફ કામ સમજે છે તેજ કંબુસ માણસ, નુકસાનકારક તથા ખોટું કામ ગણીને તેની નિંદા કરે છે અને શિખામણુ દેવાનું પણ ડાળ ઘાલે છે. પણ તેથી કંઈ ભલા માણસ પોતાની ખાનદાની તજતા નથી.

કથા ૧૧૯મી.—મોટાં પ્રાણીની સંજ્ઞામાં

ખિરાજનાર વનોડું યાને વણીઅર.

એક વનોરાંને મોટાં પ્રાણીમાં ખપવાની ઘણી હોંસ હતી. તેથી તે બારંબાર તેઓમાં ભેળાય એટલુંજ નહિ, પણ જ્યારે પ્રાણીઓના મેલાવડા થાય ત્યારે પોતાની સ્થિતિનાં પ્રાણીઓની સાથે બેસવાને બદલે સિંહ, વાઘ, વડ જેવાં મોટાં બળવંત પ્રાણીઓની મંડળીમાં ખિરાજને પોતે પણ તેમનાજ વર્ગનું હોય એવું દેખાડે. પ્રથમ તે માટે તેની ઇર્ષા થઈ તથા તેની ઉદ્વેગતાઈ માટે આક્ષેપ પણ થયા; પરંતુ વખત જતાં તે દેખાવ સાધારણ થઈ પડ્યો અને સભામાં મોખરે બેસવાનો જાણે તેનો હક્કજ હોય એવું સમજવામાં આવ્યું. એક સમય પ્રાણીઓનો મેલાવડો થયો અને વનોડું તેમાં પણ શિરેસ્તા પ્રમાણે મોખરે જઈ બેઠું. તેવામાં મોટાં પ્રાણીઓ વચ્ચે તકરાર ઉઠી અને તે આગળ વધીને સઘળાં મારામારી કરવા મંડી ગયાં.

તેમની સાથે વનોરાંએ પણ એક યા બીજા પશુ તરફથી મારા-
મારીમાં ઉતરવું જોઈએ. પણ તેમ કરતાં એકજ સપાટે પોતાનો
ઘાણુ નીકળી જશે, એમ વિચારી તે તેઓથી દૂર થઈ ગયું
અને બીજાં નાનાં પ્રાણીઓ જેઓ આઘાં અલગ ઉભાં રહી
આ મારામારીનો તમાશો નિર્ભયપણે જોતાં હતાં, તેઓમાં
ભરાઈ જવાની તેણે તજવીજ કરી. તેમાં તે ફાવી શક્યું નહિ.
તેને પાછળ પગલાં ભરતું જોઈ મોટાં પ્રાણીઓને પણ રીસ
ચઢી. તેઓએ તેને મતલબી ને હીચકાફું ગણી મારી નાંખ્યું
અને તેને મારવાની ગરબડમાં પોતા વચ્ચેનો વાંધો તેઓ
ભૂલી ગયાં.

બોધ—સભામાં કિંવા હરકોઈ મેળાવડામાં મોટાંઓની
વચ્ચે તથા મોખરે જઈને બેસવામાં માન છે, પણ વગર ચો-
ગ્યતાએ તેવી જગાએ બેસવામાં નાનાંઓ અદેખાઈ કરે છે
તથા મોટાંઓ રીસે ભરાય છે. ઉદ્વેગથી કે કળવકળથી એવી
જગાએ બેસવામાં કોઈ ફાવી શકે; પણ જ્યારે ત્યાં બિદ્રતાની,
બળની કે હક્કની વાત આવે છે, ત્યારે તેવા અચોગ્ય માણસના
વસા ગણાઈ જાય છે. તે જગા છોડી દેવાની તેને ફરજ પડે
છે અને લોકો તેની હાંસી કરે છે.

કથા ૧૨૦મી.—સિંહ અને શિયાળ.

એક સિંહ અને એક શિયાળ વચ્ચે મિત્રાચારી થઈ.
એક દહાડો સાથે બેસી સુખદુઃખની વાતો કરતાં સિંહરાજ
બોલ્યા, “ મિત્ર ! તું શું નથી માનતો, કે આ દુનિયામાં આજ-

કાલ મારા જેવું બળવાન ને સુખી પ્રાણી કોઈ નથી ? હું આ જંગલનો રાજા છું; સર્વ પ્રાણી મારે તાબે છે; મારી મરજી પડે તેને હું મારી ખાઉં છું; મને કોઈ પુછનાર કે અટકાવનાર નથી; શરીરે હું પુષ્ટ અને ઘરખારે પણ સુખી છું. ” શિયાળે કહ્યું, “ તે વાત ખરી છે મિત્ર; તેમ આ વાત પણ ખરી છે કે હું તારો મિત્ર છતાં સર્વ વાતે દુઃખી છું. હું જાતે નાનું અને નિર્બળ પ્રાણી એ એક તો દુઃખ; ને બીજું દુઃખ એ કે માફ તેમજ મારાં બચ્ચાંકચ્ચાંતુ પેટ ભરવાના મને સાંસા પડે છે. હું પોતે જ્યારે બીજાં પ્રાણીઓનો શિકાર કરવામાં અશક્ત છું ત્યારે બીજાં મોટાં પ્રાણીથી મારો શિકાર થવાની ધાસ્તીમાં રાત દિવસ રહું છું. મોટાં પ્રાણીઓ મને હલકો ગણી ધિકારે છે અને નાનાં પ્રાણીઓ મને કાવત્રાંખોર ગણી મારાથી આઘાં નાસે છે. તમો જેવા સુખી પ્રાણીને અમારાં દુઃખની શી ખબર હોય ? ” સિંહે આ ઉપરથી કચવાઈને કહ્યું, “ ભાઈ બસ કર હવે તારૂં પીંજણ. તારા નિર્બળ દુઃખની વાત કરી તું પોતાને મોટો દુઃખીઓ દેખાડે છે; પણ તને થોડીજ ખબર છે કે મારે માથે કેવાં મોટાં દુઃખો પડેલાં છે. પ્રથમ તો હું મોટું પ્રાણી તે મોટાઈતું મને દુઃખ છે. મારાં બીજાં દુઃખો એ કે મોટા ને માંતખર શિકારો મળવાની સદા ઇન્તેજારી રહે છે. અને તેમને ખાતાં માફ મોટું અને દાંત દુઃખે છે. જ્યારે હું ઘણું ખાઉં છું ત્યારે માફ પેટ ઉચકવું મને ભારે પડે છે. વળી કોઈ પણ મોટા પ્રાણીની મોટાઈની વાત સાંભળી માફ દિલ બળે છે. હું પ્રાણીઓનો રાજા હોવા છતાં મારો ખોરાક મને જાત મહેનત કરીને મે-

જાવવો પડે છે. એ શું મને થોડું દુઃખ છે ? મારાં દુઃખો આગળ તારાં દુઃખોની શી વિસાત ? અને એવો હું દુઃખી છતાં મારા આગળ પોતાના દુઃખની વાતો કરી વળી તું મને વધારે દુઃખી કરે છે. પણ તારી એવી વાતો હવે હું સાંભળી શકીશ નહિ. ” સિંહની એવી તોરબરની વાતો સાંભળી બાપડો શિયાળ તો ટાઢેજ પડી ગયો; અને વધારે રકજક કરવામાં સાર નથી એમ વિચારી તે માત્ર એટલુંજ બોલ્યો, “ ત્યારે દુનિયામાં સૌથી સુખી તમોજ અને વળી સૌથી દુઃખી પણ તમોજ કે સિંહ મહારાજ ! ”

બોધ-મોટાં, પૈસાવાળાં અને સુખી માણસો મોટાઈ, દોલત અને સુખથી કેટલીકવાર એવાં ગાફલ બની જાય છે, કે સાચી વાત તેઓ સાંભળી કે સાંખી શકતાં નથી. સઘળીજ વાતમાં સરસ ગણાવાનો હક તેઓ પોતાને સમજે છે. તે એટલે સુધી કે દુઃખમાં પણ પોતાનેજ સરસ ગણાવે છે. ગરીબીનાં ભયંકર દુઃખોનો તેમને અનુભવ ન હોવાથી, ગરીબનાં દુઃખોને તેઓ હસી કહાડે છે અને પોતાના સુખને માટેની જે સાદી અને સાધારણ મહેનત, તેને પણ મોટાંમાં મોટાં દુઃખ ગણીને તે માટે બીજાને માથે ભાર મુકે છે. ગરીબો દુઃખી હોવાથી પોતાના દુઃખની મોટી વાતો તેમના આગળ કરીને દિલાસો લેવા માગે છે, પણ મોટાં માણસો ઉલટાં પોતાના દુઃખની વાતોથી તેમને દબાવી દબને સુખની મોજ સાથે દુઃખનો દિલાસો પણ પોતેજ લે છે !

કથા ૧૨૧ મી.—અમરવેલ અને અજ્ઞાની.

એક ઝાડની ડાળીએ અમરવેલ* લટકેલી હતી. તેને જોઈ એક અજ્ઞાન માણસે આશ્ચર્ય પામી પૂછ્યું, “અલી અમરવેલ ! તું કઈ જાતની વનસ્પતી છે ? નથી તને થડ, મૂળીઆં કે ડાળ; નથી તને ફૂલ, ફળ કે પાન; ત્યારે તારી જાત કઈ અને ઓલાદ કઈ ? તારાં માત પિતા કોણ અને જગમાં તારી જરૂર પણ શી ? નથી તું વેદો જાણતી, કે નથી રોપો લાગતી. એવો વગર અર્થ અને વગર ઉપયોગનો જન્મ ત્યારે તેં શામાટે લીધો હશે ? ” અમરવેલે જવાબ દીધો, તું અજ્ઞાની દીસે છે. ખરું છે કે મને થડ, મૂળ કે ડાળ નથી અને ફળ, ફૂલ તથા પાન વિનાની હું એક સાદી વનસ્પતી છું. હું નથી જાણતી કે મારાં માળાપ અને ઓલાદ કોણ; તથાપિ આટલું તો હું ખાતરીથી કહું છું કે જગતકર્તા પરમેશ્વરે મને સરજી છે; તેની ઉત્પત્તિમાંની એક નિર્જીવ ઉત્પત્તિ હું છું અને ઘણા પ્રકારનાં નાનાં તેમજ મોટાં દરદો સાબં કરવાનો ગુણ મારામાં હોવાથી વેદો મને બહુ ઉપયોગી ગણે છે. તું માણસ થઈને એટલું પણ નથી જાણતો એ તને ધિક્કાર છે. તું મને હીણે છે તે જાણે મારા સૃજનારનું અપમાન કરે છે.”

*અમરવેલ અથવા નમૂળી (મૂળ વગરની) એ એક વનસ્પતીની કોમળ વેલ છે, કે જે જમીનપર યા ખીજ તેવી કોઈ જગાએ જગતી નથી; પણ ઝાડ યા વાડની ઉપર અધરજ ફેલાયલી હોય છે, એવી રીતે કે જાણે તેને તેનાપર કોઈએ લાવીને મૂકી હોય. તેને ફૂલ, ફળ કે પાન પણ હોતાં નથી અને લાલ લીલા રંગની કોમળ સુતળીના જેવો તેનો દેખાવ લાગે છે. વૈદ્યમાં દવા તરીકે તે ઉપયોગી છે.

બોધ-માળાપ તથા વારસ વિનાના તેમજ કુળ વિનાના માણસને નજીવું તથા નકામું ગણી ધિકારવું નહિ. કદાચ તેઓ જાત બુનિયાદ ધરાવતાં ન હોય તો પણ તેઓમાં જો કાંઈ યોગ્યતા હોય તો વગર યોગ્યતાવાળાં માણસો કરતાં તેઓ રહીયાતાં છે. પરમેશ્વરે દુનિયામાં સૃજેલી કોઈ પણ વસ્તુ નકામી નથી. જે વસ્તુઓ નકામી કિંવા વગર અર્થની જેવી લાગતી હોય, તેનો પણ કાંઈક ઉપયોગ હોવો જોઈએ. પણ માણસો તેની પિછાન કરી શકતાં નથી સારો રસ્તો એ છે કે નકામી લાગતી વસ્તુઓની નિંદા નહિ કરતાં તેમનો ઉપયોગ શોધી કહાડી તેને કામે લગાડવાની કોશીશ કરવી જોઈએ. નજીવી દેખાતી વસ્તુ પણ કેટલીકવાર ઘણીજ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

કથા ૧૨૨ મી.—ગાયનું ચામડું પહેરી નીક-
જેલો વાઘ.

એક વાઘ બહુ જીલમી હતો. પ્રાણીઓને મારી નાખવામાં તેણે કશો હદ રાખી નહિ, તેથી તેના નામનો એટલો બધો ત્રાસ વર્તી રહ્યો કે બીજાં સર્વ પ્રાણીઓ તેનો પડોસ છોડી ચાલ્યાં અને તેને શિકારના વાખા પડ્યા. તેથી નિરાશ થઈ તે વાઘે છેવટ એક યુક્તિ કરી. ગાયનું ચામડું પહેરી તેણે ફરવા માંડ્યું કે પ્રાણીઓ ઠગાઈ તેને ગરીબડી ગાય સમજીને તેના સપાટામાં આવે. ત્યારકેડે તેને એક શીઆળ મળ્યું. તે પ્રથમ તો તેને ખરેખરી ગાય સમજીને ઠગાયું. પણ તરતજ તેને સંશય પડ્યો કે ગાયના એન ચાળા આવા હોય નહિ

અને એવાં શક ભરેલાં પ્રાણી પાસે જવું જોખમભરેલું છે. એમ વિચારી તે તેનાથી આધું થઇ ગયું અને છેટે એક ગધેડો ચરતો હતો તેને જઈ મળ્યું. તેણે તેને કહ્યું “ ભાઈ ગધેડાજી, તમને કાંઈ ખખર ? આપણા વગડામાં એક નવીન ગાય ઉત્પન્ન થઈ છે. તે આકાશમાંથી ઉતરી આવેલી કહેવાય છે અને જે કાંઈ પ્રાણી તેનું દૂધ ધાવે છે, તેની કાયા અમર થાય છે. થોડે જ છેટે તે ઉભેલી છે અને હમણાંજ તેનું દૂધ હું ધાવી આન્યો છું. તમને ઇચ્છા હોય તો તમો પણ તેની પાસે જાઓ અને તેનું ચમત્કારિક દૂધ પીને તમારી કાયા અમર કરો. ” ગધેડો આ વાતથી એટલો લલચાયો, કે કર્શી પણ પૂછપરછ કર્યા વગર તત્કાળ ગાયનું ચામડું પહેરી ફરતા પેલા વાઘ પાસે દોડી ગયો. વાઘે તેને ઝટ ફાડી ખાધો અને તે ભેઈ પેલું શીઆળ પોતાની ધારણા ખરી માનીને તે વગડામાંથી નાસી ગયું.

બોધ-ભુંડા માણસો જ્યારે પોતાની ભુંડાઈ ઉઘાડી પડેલી જુએ છે, ત્યારે તેઓ ભલાઈ અને ધર્મીપણાનું ડોળ ઘાલી તે રસ્તે લોકોને ઠગવા માંડે છે. ચતુર લોક તેમની આ યુક્તિ છતાં ચેતી જાય છે, પણ મૂર્ખ અને ભોળા લોક ઠગાઈને તેમના તરફ ખેંચાઈ આવે છે અને દુઃખ પામે છે.

કથા ૧૨૩મી.—ત્રણશેરી થઈ બેઠેલો પથર.

એક ઘણી નવું ઘર બાંધતો હતો. તે ઘરના પાયામાં પૂરવા માટે સમુદ્ર કાંઠેથી જથાખંધ પથરા તેને ત્યાં લાવી નાં-

ખેડા હતા. તે પથરામાંનો એક સારા ઘાટનો જણાયાથી તેને લઈ તેણે તોળી જાયો. અને તેનું વજન ખરાબર ત્રણ શેરનું થયાથી ત્રણશેરી દાખલ તેણે તેને પોતાના તોલ જોખમાં રાખ્યો.

બોધ—એક વસ્તુ જાતે ગમે એવી નિર્જીવ હોય, પણ તે ઉપયોગમાં આવવાથી કિંમતી થઈ પડે છે અને લોકો તેને પોતાની પાસે રાખે છે. માણસ ગમે એવું હલકી સ્થિતિનું હોય, પણ જો તેનામાં બુદ્ધિ તથા ઉદ્યોગ હોય છે તો તે માનવાને પોષાયા વગર રહેતું નથી.

કથા ૧૨૪મી.—ઉઘમી મરઘો અને આળસુ માણસ.

એક આળસુ માણસ હમેશાં સવારે બહુ મોડેથી બિછાનેથી ઉઠતો હતો. તેની પડોશમાં એક મરઘો રહેતો હતો, તેણે મોટો થતાં પાછલી રાતે “ કુકડુ કુક ” કરી બોલવા માંડ્યું. તેના અવાજથી પેલા માણસની ઉંઘ ઉડી ગઈ અને તે ફફડતો બખડતો તથા આંખો ચોળતો તે મરઘા પાસે આવી બોલ્યો, “ કંગાળ કુકડા, હજી રાત્રી વીતી નથી તોપણ તું બૂમપાડે છે તેથી મારી સુખવાસી ઉંઘ ઉડી ગઈ છે માટે હવેથી એવું કરતો નહિ. મરઘે ઉતર વાળ્યો, “ ભલે તમે એમ કહો પણ પાછલી રાત થઈ કે બોલ્યા બિના મારાથી રહેવાવાનું નથી. જગતકર્તા ઇશ્વરે મને એજ કારણ માટે સરજ્યો છે અને મારા બોલવાથી ઉદ્યોગી લોકો બિછાનેથી વહેલા ઉડી ઉઘમમાં જોડા-

ધને મને આશિષ દે છે. દુઃખીઓનાં દુઃખ હલકાં થાય છે અને જગતની આબાદીમાં વધારો થાય છે. ફક્ત આળસુ માણસોનેજ મારા આવાજનો કંટાળો આવે છે; પણ તે કારણે મારી વાજળી ફરજ બળવવાથી હું અટકનાર નથી.”

ખોધ-ઉદ્યોગી અને સાચાં માણસો જ્યાં હશે ત્યાં તેઓ ઉદ્યોગ અને સચ્ચાઈની જ હિમાયત કરશે. આળસુ અને જુઠાં માણસોને તે કડવું લાગશે અને તેઓ તેમને ઉતારી પાડવાની તજવીજ પણ કરશે, પણ તેથી ઉદ્યોગી અને સાચાં માણસોએ પોતાનો પ્રયત્ન છોડવો જોઈએ નહિ.

કથા ૧૨૫ મી.—જુદી જુદી સ્થિતિ પામેલા બે કૂતરા ભાઈ.

મોતીઓ અને લોઠીઓ એ નામના એકજ માને પેટે જન્મેલા બે કૂતરા હતા. મોતીઆને બચપણથી જ એક ગૃહસ્થે લઈ જઈ પોતાતે ઘેર રાખ્યો હતો, જેથી તેની ચોકી કરી ત્યાં તે સુખનો રોટલો ખાતો હતો. લોઠીઆને કોઈ લઈ જનાર ન મળ્યાથી, તે બાપડો ફળીએ ફળીએ ભટકી જેમ તેમ પોતાનું પેટ ભરતો હતો. એક દહાડો તે ખાવાનું મેળવવા માટે અહીંથી તહીં ભટકે છે, તેવામાં તેની નજર પેલા ગૃહસ્થને આંગણે પડેલાં અજીઠા ખોરાકપર પડી અને તે ખાવા માટે તે ત્યાં ગયો. તેને આવતો જોતાંજ તે ઘરનો ચોકીદાર કૂતરો જે તેનો મા-જણ્યો ભાઈ, મોતીઓજ હતો, તે ક્રોધથી ભસતો તેના સામો ધસી આવ્યો અને તેને અટકાવ્યો. લોઠીઓ જાતે

ગરીબ હોવાથી અટક્યો અને બોલ્યો, “ હું તારો સગો ભાઈ છું. તે નહિ હોઉં, તોપણ આ એઠવાડ જે નકામો ગણી ફેંકી દીધેલો છે, તે પડી રહી સડી જાય, તે કરતાં તો મારા જેવા કોઈ ભૂખ્યા પ્રાણીના પેટમાં જઈ તેનો જીવ બચાવે તેજ વધારે સારું છે. એથી ભૂખ્યાની ભૂખ મટશે અને તારા શેઠને આશીર્વાદ પણ મળશે. ” પણ આ વાજબી બોધની અસર મોતીઆપર થઈ નહિ અને ઉલટો વધારે ક્રોધે ભરાઈને લોઠીઆ ઉપર ધસી ગયો.

મોતીઆને આમ છોક પૂનપર ચઢેલો જોઈને, બાપડો રંક લોઠીઓ પુછડું પગમાં ઘાલી ગુપચુપ ત્યાંથી જતો રહ્યો. થોડા મહિના પછી મોતીઓ કોઈ મોટી કસુરમાં આવી જવાથી તેને તે ઘરમાંથી હાંકી કહાડવામાં આવ્યો અને તેથી તે પણ પોતાના રંકભાઈ લોઠીઆની પેઠે હાડમારીથી પોતાનું પેટ ભરવા લાગ્યો. પણ આ વેળા લોઠીઓ ન્યારી જ સ્થિતિમાં આવેલો હતો. જે લતામાં તે રહેતો હતો, ત્યાંના પારસીઓને પોતાના ધર્મને લગતી અમુક ક્રિયામાં કામે લગાડવા માટે એક કૂતરો જોઈતો હોવાથી અને આ કૂતરો નરમ સ્વભાવનો જણાયાથી, તેઓએ તેને રાખી લઈને તેનું બહુ હેતથી પોષણ કરવા માંડ્યું હતું. એકવાર એવું બન્યું કે જેમ આ લોઠીઓ પેલા ગૃહસ્થને આંગણે પડેલું એકું ખાવા ગયો હતો, તેમ હવે તેનો ભાઈ મોતીઓ એક દહાડો લોઠીઆના ધણીને આંગણે પડેલું એકું ખાવા આવી ચઢ્યો. તેને જોઈ લોઠીઆને ક્રોધ તો બહુએ ચડ્યો અને તે જો ચાહત તો તેની સામે થઈ તેને હાંકી પણ કાઢત, પરંતુ તે તેના જેવો અદેખો તથા અભિમાની ન હતો;

તેથી તણે તેને તે એહું ખાવા દીધું. તે ખાઈ રહ્યા પછી તેની આગલી કૂરતાની યાદ દેવાડી, હવે પછી તેવી હલકાઈ ન કરવાની શીખામણ આપી.

ખોધ-માણસની સારી કે માઠી સ્થિતિ, ઘણીવાર સારા યા માઠા સંજોગો આવી પડવાથી થાય છે. સારા સંજોગવડે સારી સ્થિતિ પામેલા માણસે, તેટલા માટે પોતાથી કમનસીબ માણસો સામે તિરસ્કાર દેખાડવો ઘટે નહિ. એ અહંકાર છે અને અહંકાર કરનાર માણસ પડતી દશામાં આવ્યા વગર રહેતો નથી. સારી સ્થિતિવાળાનો અહંકાર અને માઠી સ્થિતિવાળાની સખુરી તેઓની દરેકની સ્થિતિ બદલી નાંખે છે; માટે જેમ સારી સ્થિતિવાળાએ માઠી સ્થિતિવાળાને ધિકારવો ન જોઈએ, તેમ માઠી સ્થિતિવાળાએ સારી સ્થિતિવાળાની અદેખાઈ કરવી ન ઘટે. એમાં પણ સારી સ્થિતિવાળાએ વિશેષ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કેમકે માઠી સ્થિતિવાળો શખસ પડી ચૂકેલો હોવાથી તેને ફરી પડવાની ધારતી નથી અને સારી સ્થિતિવાળો ઉંચે ચઢેલો હોવાથી તેને પડવાની ધારતી રહે છે; અને પડીને જો પોતે ધિકારેલા શખસની આગળજ જવું પડેતો ભારે લજ્જા ઉપજાવનારું થઈ પડે છે.

કથા ૧૨૬મી.--વિમાની અને ગરૂડ.

એક વિમાની પોતાના ગંજાવર વિમાનમાં સવાર થઈ, હુવાઈ મુસાફરી કરતો હતો. તેને એક ગરૂડ પક્ષી ઉડતું મળ્યું જેના આળા ખાડી તે બોલ્યો, “ મગરૂર ! અત્યાર સુધી ગરૂડ

તું હવાઈ પ્રાણીઓનો રાજા કહેવડાવે છે; પરંતુ હવે તારાથી એવી મગરૂરી લઈ શકાશે નહિ. હવે તો હું મનુષ્યજાતિજ, તમો સર્વ હવાઈ પ્રાણીઓનો રાજા ગણાઈશ. જો આ માફ વિમાન ! શી છે એની ઉડવાની ઝડપ ને શક્તિ ! છે તારામાં ઉડવાનું એવું જોર ? ” આમ કહેવા સાથે આ વિમાની સડ-સડાટ પોતાનું વિમાન ઉંચે ઉડાવી ચાલ્યો. ગરૂડે તેની પૂંઠ પકડી પણ ફેંકટ. પણ તેવામાંજ એક અકસ્માત નડવાથી તે ફાટી ગયું અને વિમાની જમીનપર પટકાઈ પડી તત્કાળ મરણ પામ્યો. તેને મુએલો જોતાંજ પેલું ગરૂડ ઉડતું આવીને તેનાપર બેઠું અને તેના અહંકાર ઉપર હસવા લાગ્યું.

બોધ-બીજના કરતાં સારી સ્થિતિ લોગવનાર માણસોએ અલિમાનમાં આવી જઈને બીજા નખળી સ્થિતિવાળાઓને ઉતારી પાડવા નહિ. કહ્યું છે કે અલિમાન તો રાજા રાવણનું પણ ન રહ્યું. બીજો બોધ આમાંથી એવો લેવાનો છે કે પારકા આધાર ઉપર રહેવા કરતાં પોતાનાજ આશ્રય ઉપર રહેનાર માણસ વધારે સારો છે.

કથા ૧૨૭મી.—માંકડાં તથા ગધેડાનો નાટક.

એક માણસ થોડાંક માંકડાંને રાખી તેમને તમાશામાં નચાવી ખેલ કરતો હતો. એક વખત તક મળી જવાથી તેણે તેની યાસેથી વગડામાં નાસી ગયાં અને પોતાનું ગુજરાન કેમ કરવું તેનો મનસુબો કરવા બેઠાં. ઘણો વિચાર કર્યા પછી તેણે ઠરાવ કર્યો કે “ આપણે નાટકનો ધંધો કરવો. જંગલવાસી

પ્રાણીઓએ નાટક જેવું કાંઈ જોયું નથી, તેથી આપણે નાટક જોઈ તેઓ આશ્ચર્ય પામશે અને આપણું ગુજરાન ચાલવા જોડે તેઓ વચ્ચે આપણી પ્રતિષ્ઠા પણ વધશે. આપણે તમાશાઓમાં નાચવાનું કામ કરી આવેલાં હોવાથી, નાટકનું કામ સહેલથી કરીશું. ” આ ઠરાવ કરવા જોડે તેઓએ થોડાક ગઘેડાઓને પણ પોતાના કામમાં સામેલ કર્યા; જેમકે ગઘેડાઓ પોતાનાં વિચિત્ર ભુંકણથી તથા લાંબા કાનથી તમાશગીરોને વધારે રમુજ આપશે એમ તેમને લાગ્યું. એવી એવી સામગ્રી કરીને તેઓએ જંગલમાં નાટક ભજવી દેખાડવા માંડ્યો. તે જોવાને જંગલી તેમજ ગામડાંવાસી પ્રાણીઓ પણ આવ્યાં. નાટકમાં માંકડાં અને ગઘેડાં જે નાચકુદ અને ભુંકણ કરે, તે જોઈ તમાશગીર પ્રાણીઓ હસતાં હોવાથી, નાટકકાર પ્રાણીઓ સમજ્યાં કે આપણે નાટક ઘણું પસંદપડતો થયો છે. તેથી ખેલ સમાપ્ત થયા પછી તેઓએ પોતાના ખેલની સ્તુતિ કરી તમાશગીરોને તે માટે અભિપ્રાય માગ્યો. તમાશગીર પ્રાણીઓ તરફથી એક ઘોડો, જે “ સરકસ ” માં ખેલો કરી આવેલો હતો તથા જેણે શહેરમાં નાટક તથા તમાસા ઘણા જોયા હતા. તેણે કહ્યું; “ આજે અમે જે જોયું તે નાટકના કરતાં ફારસ જેવું વધારે લાગે છે અને અમો પેટ ભરીને હસ્યાં છીએ તે આ માંકડાં તથા ગઘેડાંઓની હસવા જોગ અજ્ઞાનતા અને મૂર્ખાઈ ઉપર; નહિ કે તેમની કોઈ ઉંચા પ્રકારની કળાથી. નાટકકાર માંકડાં તથા ગઘેડાં આથી બહુ શ્રીકાં પડ્યાં અને પોતાની ટેક જાળવવા માટે એટલુંજ બોલી મનમાં સંતોષ પામ્યાં કે, “ આ તમાશગીરોને અમારી યોગ્યતાની કદર નથી. ”

બોધ-કેટલાંક મોટાં અને વિદ્વાતાનાં કામો, ઉપર ઉપ-
રથી જોતાં સહેલાં અને લલચાવનારાં લાગે છે, પણ બળવવામાં
તે બહુ કઠણ હોય છે. તોપણ અજ્ઞાન અને ઉછાંછળા લોક,
મુખ્ય કરીને ઉધરતા જીવાનીઆઓ, તેમાં એકદમ ઝીપલાવે છે.
તેઓ તેવાં ખરેખરાં કામ તો બળવી શક્તાં જ નથી અને
તેની કાચી નક્કલજ માત્ર કરે છે. સાધારણ લોકો થોડો વખત
તેમનાથી ઠગાય છે, પણ અનુભવી અને વિદ્વાન માણસો તો
તેમનાથી કંટાળો પામી દૂરજ રહે છે. એવાં મોટાં
કામો અયોગ્ય પુરૂષોને હાથે પડયાથી તે કરનારાઓ
જોડે વળી તે કામો પણ હાંસીમાં આવે છે અને હલકાં પડે
છે. જેમ કળેડું ન શોભે, તેમ અયોગ્ય માણસના હાથમાં ઉ-
મદા અને મોટું કામ પણ ન શોભે. એ ખંનેનો મેળ ખેસતો
જ નથી અને છેવટે તેઓ નુકસાની ખમીને જ છુટાં પડે છે.

કથા ૧૨૮મી.—પદવી પામેલું ઉંટ અને રાજ-
દારી હાથી.

માણસોની પાઠશાળાની નકલ કરીને બીજાં પ્રાણીઓએ
પણ એકવાર એક વગડામાં પાઠશાળા સ્થાપી. તેમાં કેળવણી
લઈ પદવી મેળવીને એક ઉંટ બહાર પડ્યું. પોતાની કેળવણી
અને પદવીને માટે તેનામાં એટલું બધું અભિમાન ઉત્પન્ન થયું,
કે તે પણ લલાં લગ્નાં મોટાં પ્રાણીઓની ઠેકડી કરવા લાગ્યું.
એક દહાડો એક દરબારી હાથીને કસબ જડિત શણગાર
તથા સોનેરી અંબાડીથી સજ થયેલો જોઈ, તેને તિરસ્કાર કરીને
તે બોલ્યું, “ હે મૂઠાં! તું મારા જેવી કેળવણી કે પદવી પામ્યો

નથી, છતાં રાજવંશી લપકો કરીને ફરે છે તે માટે તને શરમ છે. તારો સઘળો શણગાર તને નહિ પણ મને ઘટે છે. તો તત્કાળ એ મારે સ્વાધીન કર; નહિ તો મારી કેળવણીના બળથી જગમાં તારી ફેંજેતી કરીશ.” આ અપમાન ભરેલા શબ્દો સાંભળી ગજરાજને રીસ ચઢી. તે બોલ્યો, “ તુરુછ પ્રાણી ! તું કેળવણી અને પદવી પામ્યું તોએ તું છે તો ઉંટનું ઉંટજ ! તારું બેડોળ મોઢું, ખુંધી પીઠ અને મૂર્ખ સ્વભાવ હજી બદલાયાં નથી; છતાં તું મને તારા કરતાં હલકો લેખે છે તો જોઈ લે તારા ને મારા વચ્ચેની સરસાઈ.” એમ કહી તેણે પોતાની બળવાન સુંઠ વડે પકડીને તેને હવામાં ધુમાવીને બાબુએ ફેંકી દીધું.

બોધ-ફક્ત શાળાની અથવા ચોપડીની કેળવણીથીજ માણસ મોટાઈ પામતું નથી. તે જોડે તેનામાં ચંચળ બુદ્ધિ, અનુભવ અને ઉંચા ગુણો પણ હોય તોજ માણસ, પછી તે ગમે એવી હલકી રિયતિમાં જન્મ્યો હોય તોપણ, મોટાઈ પામે છે; અને એવા ગુણવાળા માણસે, નિશાળની કેળવણી ન લીધી હોય તોપણ તે મોટાઈ પામવાને વધારે લાયક હોય છે અને કેળવણી પામેલા પણ ગુણો વગરના માણસ ઉપર તેઓ જ્ય મેળવી શકે છે. શાળાની કેળવણી પામેલા ઘણા શખસો એ વાત સમજતા નથી; તેથી પોતાને માટે ફેકટ મોટો વિચાર બાંધી લઈ ગર્વને લીધે લોકોમાં અજબામણ પડે છે તથા દુઃખી થાય છે.

કથા ૧૨૯મી.—બાઈનું કુરકુરિયું અને ભટકતો કુતરો.

એક સુંદર નાબુક વિલાયતી કુરકુરિયાને તેની બાઈ લા-
ડથી રમાડતી હતી. તેવામાં, મોહોલ્લામાં ભટકતો એક કુતરો
ત્યાં આવી લાગ્યો અને આ લાગ્યશાળી કુરકુરિયાનાં સુખ માટે
આશ્ચર્ય બતાવતો ઘરને આંગણે ઉભો. બાઈએ તેની કાંઈ દર-
કાર કરી નહિ; પણ કુરકુરિયું તોરથી તેની સામે “ બાઉ બાઉ ”
કરવા મંડ્યું. વિના કારણે તેને ભસતું જોઈ કુતરો પોતાનું
જોર દબાવી શક્યો નહિ; એટલે તે પણ જોરથી તેની સામે
ભસ્યો. બાઈને તે માટે રીસ ચઢી અને પોતાના નોકરને બો-
લાવી લાકડી વડે તેને હાંકી કઢાવ્યો. તે કુતરાને નાસતો જોઈ,
પોતાની જય થયેલી માની કુરકુરિયું વધારે જોરથી ભસવા માં-
ડ્યું. તેથી કુતરાએ નાસતાં નાસતાં કહ્યું કે “ પરાયા જોર
પરજ તારી આ સર્વ ધામધૂમ છે. જરા બાઈની કેડ છોડી મ-
હોલ્લામાં મારી સામે આવે, તો તને ખબર પડે કે તારામાં
કેટલું બધું જોર છે. ”

બોધ—નિર્બળ અને હલકાં માણસોની જીભ બહુ લાંબી
રહે છે; તેમાં પણ જ્યારે તેમને મોટાં માણસની આથ મળે
છે ત્યારે તો તેઓ ગમે એવાં બળવાન માણસોનું અપમાન
કરે છે અને પોતે કેવાંક મહાન હોય એવું અભિમાન દાખવે
છે. આવી રીતે તેઓ જબરા માણસોને પોતાના શત્રુ કરીને પો-
તાનું જ ભવિષ્ય બગાડે છે પણ તેનું કશું ભાન તેમને
રહેતું નથી.

કથા ૧૩૦મી.—આધરી કુતરી અને નાનકડી ચાકરડી.

એક મહોદલામાં એક કુતરી રહેતી હતી. તે બહુ આધરી અને કરડકણી હતી. મહોદલામાંથી પસાર થતાં માણસો સામે તે ભસે ને હુમલો કરે. ત્યાંના એક ઘરઘણીની એક ચાકરડી, જે નાની વયની છોકરી હતી, તે છોકરી જ્યારે પણ ઘર બહાર નીકળે કે આ વઢકણી કુતરી તેણી સામે ભસી તથા ધસી આવીને તેણીને ખૂમ પડાવે અને તે બાપડી રડી પડે, બેસી પડે કે નાસી જાય, ત્યારેજ તેણીનો પીછો છોડે. એ કુતરી વળી આધરી હતી અને કોઈનું પણ બારણું ઉઘાડું જોતાં, ઘરમાં પેશી ખાવા જેવું જે પણ હોય તે ખાઈ જતી. પેલી છોકરીના શેડના ઘરની બારી એક રાતે ઉઘાડી રહી જવાથી આ આધરી કુતરી તરતજ કાંઈ ખાવાનું મેળવવાના લોભથી ઘરમાં પેઠી. છોકરીએ તેને જોતાંજ ઝટ દોડી જઈ બારી બંધ કરી અને કુતરીને ઘરની અંદર ઘેરીને ડંગોરા વડે સારી પેઠે માર માર્યો. આ કુતરી જો કે કરડકણી હતી અને પેલી છોકરી કરતાં જબરી હતી, તથાપિ માર ખાઈ દયાના પોકાર કરવા સિવાય તે બીજું કાંઈ કરી શકી નહિ; કારણકે આ વેળા તે એક ચોર તરીકે ઘરની અંદર સપડાઈ હતી અને વળી છોકરીને સહાય થવાને બીજાં માણસો તૈયાર હતાં.

બોધ-તોછડાં તથા વઢકણાં માણસથી સૌ બીતાં રહે છે; પણ તે જ્યારે સપાટામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ બેવડા ગુસ્સાથી તેને બને એટલી વધારે સજા કરે છે. મણસે, તેટલો માટે, તોછડા અને વઢકણા થવું જોઈએ નહિ. વળી માણસે ખાવા

પીવાની બાબતમાં પણ લાલચુ અને ઘુસણીયા થવું બેઠબે નહિ. નહિ તો તેનું અપમાન થયા વગર રહેતું નથી.

કથા ૧૩૧મી.—પહેરો અને કસારી.

પડી ભાગેલા એક ઘરમાં એક કસારી ફરતી હતી, તેની સામે એક પહેરો આવી લાગ્યો. તેની દુર્ગંધથી ત્રાસ પામી કસારો દૂર ખસી ગઈ. પહેરાએ કહ્યું, “કસારોબાઈ! મારાથી આઘાં શામાટે ખસો છો? જુઓ મારામાં કેવી સરસ સુગંધ છે! એવી સુગંધતો ગુલાબ ને અત્તરમાં પણ નથી.” કસારી બોલી, “તમારી એ સુગંધ તમને મુખારક, પહેરાજી! તમને એ સુગંધ સરસ લાગે છે તો સુખે તેનો લહાવો લીધા કરો. પણ મને તો એ દુર્ગંધ કરતાં પણ નપેતર લાગે છે અને તમારો વાસ હું લઉં તે કરતાં માફ મોત આવે તો લહું, એટલો કંટાળો મને છુટે છે.” એમ કહી કસારી ઝટ ત્યાંથી ચાલી ગઈ અને પહેરો તેણીને મૂર્ખ ગણીને હસ્યો.

બોધ—કેટલાંક માણસો એવાં મૂર્ખ અને મૂઠ મતિનાં હોય છે, કે પોતામાં જે ખોડ હોય તે સમજી શકતાં નથી; એટલુંજ નહિ પણ તે ખોડને પોતાનો સદ્ગુણ માની તેને માટે બીજાં આગળ વડાઈ લે છે. આમ કરવાથી ઉલટી તેઓનો ખોડ હોય છે તે કરતાં પણ વધારે ખરાબ સામાને લાગે છે. સમજી અને સદ્ગુણી માણસો એવાં માણસોથી દૂરજ રહે છે, માટે માણસે પોતામાં ખોડ હોય તે જાણી લઈ તેને સુધારવી બેઠબે.

કથા ૧૩૨ મી.—બપૈયો અને ખેડુત.

એક બપૈયો ભરથોમાસામાં ઝાડની ડાળીપર બેસી, રહ્યા જેવો સ્વર કાઢ્યા કરતો હતો. એક ખેડુત ત્યાંનાં ખેતરમાં ભાતની રોપણી કરતો હતો. તેણે તેને કહ્યું, “ સુંદર બપૈયા ! તું શા માટે આમ રહે છે ? પક્ષીઓતો હમેશા ખુશમિજાજી ને રમતિયાળ હોય છે અને સર્વ પક્ષીઓ અહીં ઉડતાં રમતાં તરેહવાર મધુરા અવાજ લલકારે છે. વળી મેઘરાજાએ મનમાનતી વૃષ્ટિ કરી સઘળે લીલાલહેર કરેલી જોધને મનુષ્યો તથા પ્રાણીઓ સર્વકોઈ આનંદ કરે છે. માટે હું ઇચ્છું છું કે સર્વની પેઠે તું પણ આ કુદરતી આનંદમાં ભાગ લે. બપૈયો નિશ્વાસ નાંખી બોલ્યો, “ તેમ મારાથી બની શકવાનું નથી, લલા ખેડુત હું દિલનો બળેલો છું; મેઘની વૃષ્ટિથી ધરતીપર ગમે એવી લીલાલહેર થઈ હોય, પણ મને તો સઘળું બળેલું અને કાળું લાગે છે, તેથી માત્ર દુઃખનો સ્વર કાઢવાથી જ મારા દિલને કરાર મળે છે. ”

ખોદ-અનેક માણસો રોગથી, વિયોગથી, મરણના ઘાથી અને બીજાં કારણોથી સદા બળેલાં જળેલાં રહે છે અને તેમના દિલની અગન સાધારણ ઉપાયોથી મટી શકતી નથી. તેમને આખી દુનિયા દુઃખી ને અકારી લાગે છે; અને ગમે એટલી દોલત તથા સુખનાં બીજાં સાધન હોય તોપણ તેમને તેવડે સુખ મળી શકતું નથી. તેઓ માત્ર દુઃખનાજ ઉદ્ગાર કાઢ્યા કરે છે અને તેમ કરવાથીજ તેમના દિલને કાંઈ પણ કરાર વળે છે.

કથા ૧૩૩ મી.—પર્વત અને પ્રવાસી.

એક મુસાફર જંગલમાંથી પસાર થતો હતો તેને એક પર્વત દેખાયો. આ પર્વત સુંવાળો અને વળી પડોસમાંજ હોય તેમ લાગતો. તેથી તેની ઉપર ચઢીને કુદરતની રચના જોવાને મુસાફરનું મન લલચાયું. સહેજ વખતમાં તેની પાસે પહોંચી જઈશ એવી ખાતરી સાથે તે આગળ વધ્યો, પણ પર્વત તો આઘોનો આઘોજ રહ્યો. કેટલાક કોસની મુસાફરી કર્યા પછી તથા કેટલાક કલાક વહી ગયા પછીજ તે પર્વત પાસે પહોંચ્યો. પણ પાસે જઈને જોતાં તેનું સ્વરૂપ પણ પહેલાંના કરતાં બુદ્ધિ-એટલે ખીણો, ટેકરા, ઝાડી, પથરા વગેરેથી તદ્દન ખડખડું જણાયું. તેથી વિસ્મય થઈ મુસાફરે આ ફેરફારનું કારણ તે પર્વતને પૂછ્યું. તેનો ઉત્તર પર્વતે આ પ્રમાણે દીધો, “હું તો જે જગાએ છું તેજ જગાએ છું અને જેવો છું તેવોજ છું. દૂરથી જોવાને લીધે મને પાસે માનવામાં તથા મને સુંવાળો સમજવામાં તારી આંખો ઠગાઈ છે. મારી અતિશય મોટાઈ ને લીધે, હું, આઘો છતાં તારી નજરે પડ્યો હતો અને તારી આંખો નાની ને નિર્બળ હોવાથી માફ ખૂં રૂપ જાણવામાં નિષ્ફળ થઈ હતી. એમાં કસુર મારી નથી, પણ તારી નિર્બળતાની છે. હજી પણ તું મારે મથાળે જઈને જોઈશ તો મારામાં તને નવા નવા રંગ ઢંગ દેખાશે.”

બોધ—મહાન પુરૂષો ગમે એટલા વેગળા ને એકાંતમાં રહેતા હોય, તોપણ પોતાની મોટી લાયકાતને લીધે લોકોની જાણમાં આવી જાય છે અને લોકો તેમને જોયા જાણ્યા વિના જ દૂરથી તેમના ગુણ-દોષ વિષે તરેહવાર કલ્પિત વાતો ચલાવે

છે. તેમની નજદીક પહોંચવું અથવા તેમની મુલાકાત લેવી, એ સાધારણ લોકોથી બની શકતું નથી; અને જો કોઈ મળવા પામે છે તો પોતાની આગલી ધારણા કરતાં તેમને બુદ્ધિજીવનના બેઠાં આશ્ચર્ય પામે છે; પણ એમાં ભૂલ તેમની પોતાનીજ ગણાય. જગતમાં બાણીતા માણસોને માટે તેમનામાં ન હોય એવા સદ્-ગુણો તેમજ અવગુણોની ગપસપ ઘણીવાર ફેલાયા કરે છે, તે ઉપરથી તે દરેક વાત સાચી માની લેવાની ભૂલ ન કરવી જોઈએ.

કથા ૧૩૪ મી.—મોર અને તીતર.

એક વગડામાં મોર અને તીતર વચ્ચે એવી મિત્રાચારી બંધાઈ કે એકબીજાને મળ્યા વગર ચાલે નહિ. મોર જો કે સઘળી રીતે તીતરથી ચઢતો હતો, તોપણ મિત્રધર્મમાં તે પોતાનું ચઢતાપણું ભૂલી ગયો અને તીતરને પોતાની ખરાબરનું ગણવા લાગ્યો. તેની પ્રીતિનો લાભ લઈ એક દહાડો તીતરે કહ્યું. “ પ્રિય મિત્ર ! તમારી મિત્રાચારીથી મેં ઘણું મેળવ્યું છે અને તે માટે તમારો ઉપકારી છું; પણ દિલગીર છું કે તમારો નાયવાનો હુન્નર તમે હજી મને શીખવતા નથી. એ હુન્નર પક્ષીની જાત માટે સર્વોપરી છે એમ મને લાગે છે. મોરે મોટા ઉત્સાહથી એ વાત ઉંચકી લીધી અને તીતરને નાયવાની કળા શીખવવા માંડી. ઘણા દહાડા સુધી મોરે બહુ બહુ મહેનત લીધી, પણ તીતર તેના નાયની એકે કળા શીખી શક્યું નહિ. ઉલટું નાયવાનો યત્ન કરતાં તે પોતાની ચાલ પણ ભૂલી જઈને લોંચપર અલેટાઈ પડે. તેથી નિરાશ થઈ મોરે તે વાતથી હાથ ઉઠાવ્યો ને કહ્યું, “ વહાલાં તીતર !

તમે જોયું છે કે મેં ભારે મહેનત કર્યા છતાં તમે નૃત્યકળા શીખી શકતાં નથી અને હું તમને ખાતરીથી કહું છું કે તમે તે કદી શીખી શકનાર નથી. એ હુન્નર કાંઈ શીખવેલો શીખાતો નથી; એ તો ઇશ્વરકૃપાથી અમોને જન્મવા સાથેજ મળે છે. માટે હવે તમે એ હોલ છોડી દો ને તમારે લાયકનો કોઈ બીજો હુન્નર શીખો, કે જેથી તમારો તેમ મારો વખત ફેકટ જાય નહિ. ” આ વાત સાચી છે એમ જોકે તીતરને લાગ્યું, તોપણ પોતાની લાજ રાખવા અને સરસાઈ જણાવવા માટે તે બોલ્યું, “ ખ્યારા મિત્ર ! તમારી મહેનત માટે હું તમારો ઉપકાર માનું છું, પણ દિલગીર છું કે તમારી આ વાત સાથે હું એકમત થઈ શકતું નથી. નાચવાનો હુન્નર હું શીખી શક્યું નહિ તેનું કારણ કાંતો એ હુન્નર પોતેજ શીખવા માટે અયોગ્ય છે અથવા તો તમને તે શીખવતાં આવડતું નથી ! એ બેમાંનુંજ જે તે એક હોવું જોઈએ.

બોધ-કેટલાંક માણસ એવાં જડ બુદ્ધિનાં હોય છે કે તેઓ પણ ઉમદા વિદ્યા કે હુન્નર શીખી શકતાં નથી; અને પોતાની એ નિષ્ફળતા માટે તેઓ પોતાનાં બુદ્ધિબળની ખામી નહિ સમજતાં ઉલટી તે વિદ્યા હુન્નરની અથવા તો પોતાના ગુરૂની કસર કાઢે છે. એ કથાનો બીજો બોધ આ છે કે દરેક માણાપે પોતાનાં છોકરાંઓને, તેમનાં મનની શક્તિ તથા વળણ તપાસીને તેને અનુકૂળ આવે એવા પ્રકારની જ કેળવણી આપવી. જે જાતનો અભ્યાસ તેમનાથી થઈ શકે નહિ તેવા અભ્યાસનો ફરજિયાત બોલો તેમનાપર નાખવાથી તેઓ તેમાં નિષ્ફળ થાય છે અને તેમના પાછળ રોકેલો વખત તથા ખ-

ચેલા પૈસા વ્યર્થ જાય છે. વળી તેવા અભ્યાસીઓની મનશ-
ક્તિ ખગડીને, પોતાને લાયકનો અભ્યાસ કરવામાં પણ તેઓ
પાછળ પડે છે. દુકંમાં તેમની સ્થિતિ “ અતો બ્રહ્મ તથા તતો
બ્રહ્મ ” જેવી થાય છે. એ કથાનો ત્રીજો બોધ એવો છે કે
કવિતા કરવાની કે તેવી બીજી શક્તિઓ માણસના જન્મસાથે
કુદરતથી મળે છે; શીખવા યા શીખવ્યાથી તે મેળવી શકાતી
નથી. જેઓ પોતામાં આવી કુદરતી શક્તિ હોવા વગર કવિતા
જોડવાનું કામ કરે છે, અથવા કવિમાં ખપવા માગે છે તેઓ
અમસ્થાંજ ફાંફાં મારે છે. અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે “ કવિ
ખનતો નથી, પણ જન્મે છે. ”

કથા ૧૩૬ મી.—બે બંદુકો અને ન્યાયદંડ.

“ માર્ટીની હેનરી ” તથા “ મેગેજન રાઈફલ ” એવા
નામની બે જુદી જુદી જાતની બંદુક આવે છે. તે બંનેમાં એક-
મેકની સરસાઈ વિષે તકરાર ઉઠી. એક કહે, વધારે અને ઝડ-
પથી ગોળી ફેંકવામાં હું સરસ છું અને મારાવડે લડાઈમાં
ઘણા માણસોનો ઘાણુ નીકળે છે. બીજીએ આ વાત ના પાડી
ને તેવી સરસાઈ પોતે લેવા માંગી. તકરાર રસપર ચઢતાં બંને
ગાળાગાળીપર અને છેવટે મારામારીપર આવી ગઈ. તેમાં પણ
નિવેરો ન આવ્યાથી, તેઓ પોતાના વાંધાનો ચુકાદો કરાવવા
એક ન્યાયદંડની પાસે ગઈ અને બંનેએ પોતપોતાની સરસા-
ઈના પુરાવા તેની આગળ રજૂ કર્યા. તે સઘળું સાંભળી લઈ
અપક્ષપાત ન્યાયદંડે ચુકાદો આપ્યો કે “ તમે બંને પોતપોતાનું
કામ બજાવવામાં એકસરખી રીતે સરસ છો, પરંતુ મારી નજ-

રમાં તો તમો કંગાલ અને ઘાતકી દીસો છો. તમારા વડે સંખ્યા-
બંધ નિર્દોષ માણસો તથા પ્રાણીઓના જીવ જાય છે, છતાંપણ
અભિમાન લેતાં હો તો ભલે; પણ મારા અભિપ્રાય પ્રમાણે
તો તમારી એ સરસાઈ તે તમારું નીચપણ જ છે. માણસો
તથા પ્રાણીઓના જીવ લેવાના કામમાં જખરાં ગણાયના કરતાં
નખળાં ગણાવું સાફ. તમો ઘાતકી કામ કરીને તે માટે વડાઈ
પણ લો છો, એ તમારો વધારે મોટો અપરાધ છે. છતાં જો
તમો ચુકાદો માંગતાં હો કે તે કામમાં પણ બેમાંથી ચઢતું
કોણ, તો તે ચુકાદો હું એટલોજ આપું છું કે ‘એક ઢેઠ આર
દુસરા કસાઈ.’

બોધ—કેટલાંક માણસો એવાં ભુંડાં હોય છે કે પોતે
કામો કરે છે તેને પણ સારાં દેખાડીને તેની વડાઈ લે છે.
તેઓ જો પૈસાવાળાં હોય છે, તો તેમની એ વડાઈને ટેકો
આપનારા પણ મળી આવે છે અને તેમની માઠી રીતિઓ પણ
સારીમાં ખપી જાય છે. પણ જે કામ ભુંડું તે ભુંડુંજ છે.
ભલાં માણસોની અને ધર્મ, ન્યાય તથા પરમેશ્વરની નજરમાં તે
ભુંડુંજ દેખાવાનું અને તેનું પરિણામ પણ માઠુંજ આવવાનું.
સોમલને સાકરનું નામ આપીને ખાઈએ તેથી કાંઈ તે પુષ્ટી
આપતો નથી પણ જીવજ લે છે.

કથા ૧૩૭મી.—બાળગાડીને જોડેલો બકરો

અને બોલે ઘસડનાર બળદ.

એક શ્રીમંતને એક મોટો અને તોફાની બકરો હતો. એ

બકરાને કામે લગાડવા માટે તેણે એક નાનકડી ગાડી બનાવી. અને ગાડીમાં પોતાનાં બાળકને બેસાડી બકરા પાસે તે ગાડી ખેંચાવવા માંડી. એક દહાડે એ પ્રમાણે તે ગાડીને ખેંચતો તે બકરા મર્જમાંથી પસાર થતો હતો, તેવામાં અનાજ ભરેલું એક મોટું ગાડું તેની સામે આવ્યું. એ બાળકે શાંતિથી તે ગાડાનો ભારે બોલે તાણતા હતા. બકરાએ તેમનો તિરસ્કાર કરી કહ્યું, “ પોઈસ ! બાબુ ! જોતા નથી કે એક આખા બાળકનો બોલે ઉઠાવી હું ફરું છું અને મારા એ મહેનત ભરેલાં કામમાં અટકાવ થવો ન જોઈએ ? ” પેલા બાળકે માંનો એક બોલ્યો “ તારા જેવા નિર્ભય પ્રાણીનેજ એ બોલે ભારે લાગે. અમારા મનથી તો તે રમત જેટલોજ છે તેને માટે તું આટલો બધો દમ કસે છે, તે જોઈ અમને રમુજ લાગે છે. તારા કરતાં સોગણો વધારે બોલે ઉઠાવીને અમે સેંકડો માર્કલની મુસાફરી, જંગલી તથા પહાડી માર્ગોપર કરીએ છીએ તો પણ અમે તે માટે એક શબ્દ પણ બોલતા નથી.

બોધ-કેટલાંક માણસો નજીવાં કામ કરી તેમાટે મોટી વડાઈ લે છે અને મહાભારત કામ કરનારાઓના બરાબરીઆ અથવા તેમનાથી પણ વધુ કામ કરનારા, પોતાને સમજે છે તેઓ માત્ર પોતાનું અજ્ઞાન તથા નબળાઈજ ઉઘાડી પાડે છે અને મોટાં કામ કરનારાઓ વચ્ચે તેમની હાંસી થાય છે. કેટલાક લેલાગુ લખનારાઓ તથા કાચા ગ્રંથકારો પોતાને મોટા વિદ્વાન, કવિ કે ફિલસૂફ સમજે છે અને ખરેખરા વિદ્વાન, કવિ કે પંડિતનાં લખાણો પર ટીકા ચલાવીને પોતાને તેમના સરખા, બલકે તેમનાથી ચઢીઆતા દેખાડવા મથે છે. પણ તે-

ઓની સ્થિતિ આ કથામાંના બકરાના જેવી છેવટે છે, કે જે બકરો દેખીતો નિર્બળ છતાં બળવાન બળદ કરતાં પણ પોતાને ચઢતો મનાવવા માગતો હતો.

કથા ૧૩૮મી.—ઘોડા પાછળ ભસનારો કુતરો.

એક નામીયો ઘોડો પોતાના સ્વારને લઈ અમુક રસ્તેથી વખતો વખત આવજા કર્યા કરતો હતો. તે રસ્તાપર એક વઢકણું કુતરો રહેતો હતો. તે હમેશ ઘોડાની પાછળ ભસી તથા ધસીને તેને ત્રાસ આપ્યા કરતો, પરંતુ ઘોડો તેની કશી પરવા કરતો નહિ. કુતરો આથી ગર્વ ધરીને એમજ સમજતો કે ઘોડો મારાથી બીજો છે; ને તેથી રોજ રોજ વધારેનો વધારે તેની પુઠે લાગી તેને પજવતો. પ્રથમ તો તે આઘેથીજ ભસીને રહેતો, પણ પછી તેના પગ સુધી ધસી જઈ તેને બચકું ભરવાનો કોશીશ કરવા લાગ્યો. તેમ કરવા જતાં એક દહાડો ઘોડાની લાત તેના મોઢા પર પડી, જેથી તે એટલો જખમી થયો કે તેનાથી ખાઈ પી શકાયું નહિ અને રીબી રીબીને થોડા દહાડામાં મરણ પામ્યો.

બોધ—નિર્બળ માણસોએ બળવાનની સાથે ચેડાં કાઢવાં નહિ. બળવાન માણસોને તો એથી કંઈ નુકસાન થતું નથી અને તેઓ તેમને પોતાથી હલકાં ગણી જાહેર રાતે તેમની સામે ઉપાય લેવાને પણ જરૂરનું સમજતા નથી. તોપણ તેમનાં મનમાં કોઈ તો રહે છેજ અને જ્યારે પણ તે માણસ પોતાના લાગમાં આવે છે ત્યારે તેને પોતાનાં મોટાં બળથી પગલી મારે તે

કથા ૧૩૯ મી—જળપાત્રમાં પડેલું મગતરું.

એક મગતરું ઉડતાં ઉડતાં જળથી ભરેલાં એક વાસણમાં પડ્યું. તેને એવું લાગ્યું કે હું એક મહાસાગરમાં પડ્યું છું. તેથી તે બહુજ ગભરાવા લાગ્યું. તેનો ગભરાટ જોઈ એક શખસ, જે ત્યાં ઉભેલો હતો તે બોલ્યો, “ એક વાસણમાંનાં પાણીમાં પડ્યાથી જ તું એવડું દુઃખ પામે છે, તો પછી મોટા સમુદ્રમાં તું શું કરે ? ” મગતરાંએ ઉત્તર વાળ્યો, “ ભાઈ, તારા મનથી આ પાણી થોડું હશે પણ મારે માટે તો તે એક સમુદ્રના જેટલુંજ છે. તારામાં જો દયા હોય તો આ સંકટ-માંથી મને બહાર કાઢ અને વધતા ચોછા પાણીનો વિચાર છોડી દે. ”

બોધ—એકજ દુઃખ જુદી જુદી સ્થિતિના માણસ પર જુદી જુદી અસર કરે છે. નિર્બળને ભારે અને બળવાનને તે હલકું લાગે છે. એટલા માટે જો કોઈ નિર્બળ માણસ પોતાનાં દુઃખ-વિષે ફરિયાદ કરે, તો બળવાને તેને હસી કાઢવી નહિ, પણ તેની નબળાઈ તથા લાચારીનો વિચાર કરી તેને મદદ આપવી જોઈએ.

કથા ૧૪૦ મી.—ઈફેલ ટાવર અને પીરામીડ.

પારીસ શહેરમાં ઈફેલ નામના નામાંકિત ઈજનેરે બહુ ઉંચો મિનારો બાંધ્યો છે. તે અર્વાચીન કાળના એક નામીયા બાંધકામ તરીકે જગતમાં વિખ્યાત છે અને “ ઈફેલ ટાવર ” ને નામે ઓળખાય છે. તેની ઉંચાઈ તથા સુંદરતાનાં વખાણ વાંચી એક દહાડે તેને ગર્વ ઉપજ્યો અને પ્રાચીન કાળના ઇજ્જતના પીરામીડ, જેમની પ્રશંસા અદ્યપિ પર્યંત જગતમાં

ચાલુ છે, તેમની ઠેકડી કરીને બોલ્યો, “ બૂઠા કાકા ! હવે તમે તમારી મોટાઈનો દાવો છોડી દો. તમારી કીર્તિના દહાડા હવે પુરા થયા. હવે તો મારીજ મોટાઈનો ડંકો વાગે છે. જગતમાં હું સર્વ કરતાં ઉંચો અને સુંદર છું. મારી આગળ તમારી શી ખિસાદ ? ” પીરામીડે ઉત્તર વાળ્યો, “ ભાઈ એટલો બધો ઉતાવળો અને અધીરો ના થા. અમારા જેટલાં તો શું પણ અમારાથી સોમે ભાગે પણ વરસ કહાડ; અમારા જેવા ફેરફારો જો; અમારા જેવું ટકાઉપણું દેખાડ; અને તે પછી કીર્તિ તથા મોટાઈની વાત કર. દુનિયામાં મોટાઈ મેળવવી સહેલ છે, પણ ટકાવવી મુશ્કેલ છે. માટે મોટાઈ મેળવવા કરતાં ટકાવવામાં વધારે કીર્તિ છે. તારા દેશમાં ભરતી એટનાં પાણીની પેઠે જે ઉપરાસાપરી મોટા રાજદારી ફેરફારો થાય છે તે જોતાં અમને તો એમજ લાગે છે, કે દુનિયામાં અમારી પછીથી ઉભી થયેલી ઘણી ચીજોનો અંત જેમ અમોએ જોયો, તેમ તારો અંત જોવાને પણ કદાચ અમો જીવતા રહીશું. ”

બોધ-કેટલાક જીવાનીઆઓ ઉછાંછળા, બિનઅનુભવી અને કાચી સમજના હોય છે. તેઓ પોતાનાં વડીલોની મશ્કરી કરી તેમની ખામી કહાડે છે અને તેમના કરતાં પોતાને ડાહ્યા ગણે છે; પણ એ ભૂલભરેલું છે. વડીલોએ આપણા કરતાં વધારે વરસ કાઢેલાં હોય છે અને તેમનો અનુભવ બહોળો હોય છે. દુનિયાની “ લીલી સૂકી ” તેઓએ વધારે જોયેલી હોય છે અને વળી તેઓ સુકાળ તથા નિર્દોષ સમયમાં ઉછરેલાં હોય છે તેથી આપણા કરતાં તેઓ વધારે મજબૂત, વધારે પાકાં અને વધારે ડરેલ હોય છે. માટે તેમની મશ્કરી કરી તેમને ઉતારી પાડવા

નહિ; પણ તેમને મોટાઈ આપી, તેમના પાકટ ડહાપણ, અનુલવ તથા સફળતાનો લાભ લેવો જોઈએ.

કથા ૧૪૧ મી.—પાડો અને ગેંડો.

એક પાડો પોતાના ઘણીને ત્યાંથી વગડામાં નાસી ગયો. ત્યાં મહેનત કાંઈ નહિ અને ચરવાનું ઘણું મળવાથી તે મસ્તાનો થયો અને નિર્દોષ પ્રાણીઓને દુઃખ દેવા લાગ્યો. એક સમયે તે વગડાના છેક ઉંડાણમાં પેડો અને ત્યાં એક ગેંડાને જોયો. ગેંડાના વિકરાળ દેખાવથી પ્રથમ તે ભય પામ્યો, પણ તેને એકજ શિંગડું જોઈ તેણે હિંમત પકડી કે “ મને જે મોટાં શિંગડાં છે અને આને તો એકજ શિંગડું છે ને તે વળી મારા કરતાં નાનું. તો એને મારી કાઢતાં વાર શી ? આમ સમજી તે ગેંડા ઉપર ધસી ગયો અને તેની સાથે લડાઈ કરવા માગી. ગેંડા તેની સામે ઉતર્યો અને પહેલાંજ હુમલામાં પોતાના શિંગડા વડે તેનો નાશ કર્યો.

બોધ—જ્ય મેળવવાનો આધાર વધારે ઓછાં હથિયાર ઉપર નથી; પણ હથિયારની સરસાઈ અને તેને વાપરવાની કળા ઉપર છે આપણામાં થોડી વિદ્યા હોય, પણ તે જો પાકી અને અનુલવ સિદ્ધ હોય તો કાચી રીતે ઘણી ચોપડી ભરડી ગયલા કરતાં આપણે સારા નીવડીશું. આપણી પાસે થોડા પૈસા હોય, પણ તે સરસ રીતે વાપરો શકતા હોઈએ, તો પૈસાવાળા મૂર્ખ માણસો કરતાં આપણે વધારે સારું પરિણામ લાવી શકીએ.

કથા ૧૪૨ મી.—સફેતામાં બોળાધને ગોરા થયેલો કાગડો.

કાળા રંગ માટે પોતાની નાત-જાતની મશ્કરી થતી સાંભળીને એક કાગડાએ એવો મનસુબો કર્યો કે કાંઈ યુક્તિ કરી મારે ગોરા રંગનો થવું. એક દહાડો એક ઘરને રંગવા માટે સફેતો એક કુંડામાં તૈયાર થયેલો જોઈ તેમાં તે બોળાયો, અને સફેત રંગનો બની જઈને પોતાના કાળા જાતભાઈઓ કરતાં પોતાને ચઢતો ગણી તોરમાં ને તોરમાં ફરવા લાગ્યો; પણ તેના જાતભાઈ કાગડાઓ તેના સામે રૂઠ્યા અને તેને નાતબહાર કાઢી તેની સાથે અન્ન, પાણી વગેરેનો વહેવાર બંધ કર્યો. સફેત કાગડાને તેથી બહુ દુઃખ ખમવું પડ્યું અને છેવટે થાકીને પોતાના અંગ ઉપરનો સફેત રંગ કાઢી નાખવાને તે ચોકખા પાણીમાં ઝબકેાળાયો; પણ તેના ઉપરનો રંગ ચીકણો હોવાથી નીકળી શક્યો નહિ. પછી તે ધૂળમાં રાળાયો, તેથી પણ તેનો રંગ નીકળ્યો નહિ ને સામે તે વધારે બદશિકલ દેખાવા લાગ્યો. સઘળા ઉપાયો એમ નિષ્ફળ ગયા અને સફેત કાગડો સદાનો પોતાના જાતભાઈઓથી બહારજ રહી ગયો.

બોધ—પોતાની નાત-જાતના આલતા આવેલા બધાજ જુના રિવાજ કાંઈ ખરાબ હોતા નથી. માટે જે રિવાજને આપણે ખામી ભરેલો સમજતા હોઈએ, તે ખરેજ તેવો છે કે આપણી સમજની ખામી યા ફાંટાથી તેવો લાગે છે, તે વિષે ખાતરી કરવી જોઈએ. કેટલાક ઉછાંછળા જુવાનો તેવી ખાતરી

કયો વગર માત્ર પોતાના ફાંટાથી કે બીજાઓની ખોટી સમ-
જાવટથી નાતના રિવાજ તોડે છે; તેઓ નથી નાતનું ભલું
કરી શકતા કે નથી પોતાનું ભલું કરી શકતા અને નાતથી
તેઓ બુદ્ધિ પડી જઈને છેવટે દુઃખી થાય છે તથા પરતાય છે.

કથા ૧૪૩મી.—ખોટું મોતી અને રાજકન્યા.

એક રાજકન્યાના હાથમાં એકવાર ખોટું મોતી આવ્યું.
એ મોતી તેણીએ પોતાના ગળામાં પહેર્યું. આથી લોકો તે
મોતીને સાચું માની તેની મોટી કિંમત આંકવા લાગ્યા. કોઈ
કહે આ મોતી દશ હજારનું છે; કોઈ કહે વીશ હજારનું અને
કોઈ તો કહે એક લાખ રૂપિયાનું ! થોડા દહાડા પછી રાજ-
કન્યાનું દિલ આ મોતી પરથી ઉતરી ગયું અને તે તેણે
પોતાની એક દાસીને આપી દીધું. જ્યારે દાસી તે મોતી પહે-
રીને ફરવા લાગી ત્યારે લોકોએ તે મોતીને ખોટું કહેવા
માંડયું એટલુંજ નહિ, પણ તેની જે અસલ કિંમત હતી તે
કરતાં પણ ઓછું મૂલ અંકાયું.

બોધ—હલકું માણસ મોટા માણસની મિત્રાચારીમાં આ-
વતાં તે પણ લોકોમાં ખોટું ગણાય છે; પણ એવી મોટાઈ
ઉપર ભરૂંસો નહિ રાખતાં પોતાની સ્થિતિ સમજીને તે પ્રમા-
ણેજ વર્તવું જોઈએ. કેમકે મોટા માણસોના ફાંટા ન્યારા હોય
છે. ફાંટો ફરતાંજ તેઓ તેને પોતાથી દૂર કરશે અને તે વેળા
લોકો તેની હાંસી ને અવગણના કરશે.

કથા ૧૪૪મી.—પાપી અને કળિયુગ.

એક માણસ પાપી હતો અને સદા ભુંડાં કામ કરતો. તે માટે તેને કોઈ ઠપકો આપતું ત્યારે બચાવ કરતો કે “ભાઈ, હું શું કરું? હું તો સારો માણસ છું અને સારાં કામો કરવાને ઇચ્છું છું, પણ આ વખત કળિયુગનો છે અને ભુંડાં કળિયુગજ મને સારાં કામ કરતો અટકાવી મારી પાસે ભુંડાં કામો કરાવે છે.” એક દહાડો આમ તે કહેતો હતો તેવામાં તેની આગળ કળિયુગ સાક્ષાત પ્રગટ થયો અને બોલ્યો, “ભાઈ, તું મને બદનામ ના કર. તને જો એમ લાગતું હોય કે હું કળિયુગ ભુંડો છું ને તારી પાસે પાપી કામો કરાવું છું, તો આ તારા ભાઈબંધ સમક્ષ કસમ લઈ કહું છું કે હું તારા કામ કે ઇચ્છાની વચ્ચે કદી આવીશ નહિ; સુખે તું પુણ્યનાં કામો કર્યા કર.” એમ કહી કળિયુગ અલોપ થયો. પણ તે છતાંજે આ પાપી માણસ પાપી કામો કરતોજ રહ્યો. તે માટે ફરી તેને ઠપકો આપવામાં આવ્યો. ત્યારે તે બોલ્યો, “ભાઈ, હું શું કરું. હું તો સારો માણસ છું ને સારાં કામો કરવાને ઇચ્છું છું, પણ નાપાક શેતાન મને સારાં કામો કરતો અટકાવી મારી પાસે ભુંડાં કામો કરાવે છે.” આ સાંભળતાંજ શેતાન પ્રગટ થયો અને તેણે પણ કળિયુગની પેઠે સોગંદ ખાઈ કહ્યું કે “તું સુખે સારાં કામ કર, મારે તારી વચ્ચે આવવું નથી.” તેમ છતાં આ પાપી માણસે પાપ કરવાનું છોડ્યું નહિ અને ફરીવાર ઠપકો મળતાં હવે તેણે પોતાના નસીબનો વાંક કઢ્યો; અને નસીબે હાજર થઈ તેને સારાં કામો કરવાની

વાત કહી ત્યારે છેલ્લે સરવાળે તે બોલ્યો કે “ ભાઈ હું શું કરું ? હું તો સારો માણસ છું ને સારાં કામો કરવાને ઇચ્છું છું, પણ પરમેશ્વરની તેવી ઇચ્છાજ નહિ હોય તેથી મારાથી તે ચઈ શકતાં નથી ને ભુંડાંજ કામો થાય છે ! ” એમ તે ખોટાં ખડાનાં કાઢતોજ રહ્યો અને છેવટે એક પાપી માણસ દાખલજ મરણ પામ્યો.

બોધ-ઘણાંક ભુંડાં માણસો પોતાનાં ભુંડાં કામો માટે પોતાને નિર્દોષ ગણી બીજાને દોષ દે છે અને તેવા દોષથી તેઓ પોતાનાં માળાપ કે ગુરૂને પણ મુક્ત રાખતાં નથી. વળી કેટલાંક તે પરમેશ્વરને પણ દોષ દે છે અને સમજે છે કે હવે લોક આપણાપર દયા કરશે, પણ તેમાં તેઓ કગાય છે. ખડાનાં કાઢી ભુંડાં કામનો બચાવ કરવાની ટેવથી તેઓ જરાપણ સુધરી શકતાં નથી. જીવતાં તેઓ લોકોથી નિંદાય છે ને મુઆ પછી નરકે જાય છે.

કથા ૧૪૫મી. વહાણ અને સમુદ્ર.

સારી બાંધણીનું અને ઉતાવળી ચાલતું એક વહાણ સમુદ્રનાં સફર કરતું હતું. બહુ વરસ સફર કર્યા છતાં કોઈ દહાડો કશું નુકશાન તે પામ્યું નહિ. પોતાના ચાકુ જયથી તેનામાં એવું અભિમાન ઉત્પન્ન થયું કે સમુદ્ર મારો નોકર છે અને હું તેનો શેઠ છું. એમ માનીને તે વારંવાર સમુદ્રનો તિરસ્કાર કરી તેને પજવવા લાગ્યું. એકવાર સમુદ્રને રીસ ચઢી અને આ વહાણ ભરહરીએ ચાલતું હતું, તે વખતે ભયંકર તોફાન કરી તેને ડુબાડી દીધું.

ખોધ-જેને આધારે આપણો સંસાર વ્યવહાર ચાલતો હોય, તેના તરફ સદા માન અને વિનય દેખાડવાં. તેનો અનાદર કરવો નહિ. જો કરીએ તો તેને માફ લાગે અને તે પોતાનો આશરો ખંધ કરી આપણને નિરાધાર કરી મેલે. પોતાના ચઢતા બળ વડે તે ધારે તો આપણો નાશ પણ કરે. કેટલાંક નબળાં માણસો બળવાનની મદદથી વધ્યા છતાં કહે છે કે અમો એનાથી વધ્યાં નથી, પણ અમારા વડેજ એ વધે છે. એ નિમક-હરામી છે અને તેમ કરનારને તેની સજા થયા વગર રહેતી નથી.

કથા ૧૪૬મી.—ઠગારાં શીઆળ અને લોભી કુતરાં.

એક ગામને પાદરે રાતની વેળા ગામનાં કુતરાં અને વગડાનાં શીઆળનો સમાગમ થયો. બન્ને પુશમિનજમાં અને વળી મતલબમાં હોવાથી પરસ્પરનું વેર બૂલી જઈ સુખદુઃખની વાતો કરવા બેઠાં. શીઆળોએ કહ્યું, “ વહાલાં મસીઆઈ, તમોને દર રાત્રીએ રડણ ભુંકણ કરી બરાડા મારતાં જોઈ અમોને બહુ દયા આવે છે. અમો ધારીએ છીએ કે ગામમાં તમોને બહુ દુઃખ પડતું હશે. વળી તમો જાતે લોભાં, એટલે ઠગારાં માણસો તમારાપર લાલ પણ બહુ લેતાં હોવાં જોઈએ. પ્રાણી માટે સુખ તો વગડામાંજ છે હો ! અમો તો વગડાનાં સુખથી ધરાઈ ગયાં છીએ. વળી અસલના વારામાં જ્યારે તમો વગડામાં વસતાં હતાં ત્યારે અમો ગામડાંમાં રહેતાં હતાં. તેથી અમો તમને વિનવીએ છીએ કે જો તમારી ઈચ્છા હોય તો આપણે આપણી જગા બદલી લઈએ. અર્થાત તમો વગડાનાં

જઈ રહો અને અમે ગામમાં રહીએ. ” કુતરાં આ મોઢાની મીઠી વાતપર એટલાં લલચાયાં, કે ઝટ તે કબૂલ કરી ગામ છોડીને વગડામાં જઈ રહ્યાં; અને શીઆળોએ ગામમાં પેસી તેમની જગા કબજે લીધી. પણ ધારેલો લાલ બન્ને પક્ષને મળ્યો નહિ અને સામાં તેઓ દુઃખી થયાં. કુતરાં વગડામાં રોટલા ભાત વિના ભૂખે મરવા લાગ્યાં અને છેવટે વાઘ, વરુ જેવાં ઘાતકી પ્રાણીઓનો શિકાર થઈ નાશ પામ્યાં. શીઆળો પણ ગામમાં લીલી શાકભાજી વિના ભૂખે મરવા લાગ્યાં અને માણસોને હાથે માર ખાઈ નાશ પામ્યાં.

બોધ-ઠગારાં અને લોભી લોકો કદી સુખી થતાં નથી. માટે માણસોએ ઠગાઈ અને લોભથી સદાકાળ દૂરજ રહેવું જોઈએ. વળી આ કથાથી વધુ બોધ એ મળે છે કે, માણસે મતલબની મીઠી વાત સાંભળી ભોળવાઈ જઈને પોતાની હિંમેશની જગા સખળ કારણો મળ્યા વિના છોડવી નહિ; અને એક વાર છોડવી પડે તો પણ શત્રુની જગાએ જઈ આશરો લેવો નહિ.

કથા ૧૪૭મી.-અપ્રમાણિક છોકરો અને બોરડી.

એક ખેતરમાં બોરડીપર બોર પાકેલાં હતાં; તે એક વટેમાર્ગુ છોકરાના જોવામાં આવ્યાં અને તે ખાવાને તેનું દિલ લલચાવાથી ખેતરની વાડ લાગી તે અંદર પેહો અને બોર પાકવા મંડ્યો; પણ તે ઉંચાં હોવાથી પડી શક્યાં નહિ. તેથી તે બોરડી ઉપર ચડ્યો; પણ તેમ કરતાં બોરડીના કાંટા વાગવાથી તેનું શરીર છોલાયું તથા કપડાં ફાટ્યાં. છેવટે તે નિરાશ થઈ નીચે કુદી પડ્યો અને બોલ્યો, “ આ બોરડીને કાંટાવાળી

કરવામાં પરમેશ્વરે ડહાપણ વાપર્યું નથી. ”

બોધ-પરમેશ્વરે સૃષ્ટિની રચના જે રીતે કીધી છે, તેજ વાસ્તવિક છે. સૃષ્ટિના નિયમને અનુસરીને ચાલવાથી તે રચના આપણને સુખદાયી નીવડે છે. પણ તે નિયમથી વિરૂદ્ધ વર્તતાં આપણે તેનાથી દુઃખ પામીએ છીએ. તેમાં વાંક, તે રચનાનો, કે તેના રચનાર પરમેશ્વરનો નથી, પણ આપણો પોતાનોજ છે. છતાં વાપી ને અપ્રમાણિક માણસો તેવી વેળાએ પરમેશ્વરને દોષ દે છે; તેથી તેના પાપમાં ઉલટો વધારોજ થાય છે. જો લાકડાં કાપવાની કુહાડી પગમાં મારીએ ને તેથી દુઃખી થઈએ, તો તેને માટે કુહાડીને કે તેના બનાવનારને દોષ શા માટે દેવો ?

કથા ૧૪૮મી.-ઉજડ ગામનો એરંડો પ્રધાન.

એક ઉજડ પડેલા ગામમાં અનેક પ્રકારનાં નકામાં અંખરાં ઉગી નીકળ્યાં હતાં. તેઓ વચ્ચે એક એરંડો પણ હતો, જે તેઓ સર્વ કરતાં કદે ઉંચો અને દેખાવમાં સુંદર લાગતો હતો. તેણે બીજાં મોટાં સુંદર અને ગુણી ઝાડો જોયાં નહોતાં, તેથી એમ સમજતો કે સૃષ્ટિમાં સર્વોત્તમ ઝાડ તો માત્ર હુંજ છું. તેની સાથેનાં ઝાડઅંખરાં પણ તેમજ માનતાં. છેવટે આ એરંડો તે ગામનો પ્રધાન થઈ તેઓ ઉપર અમલ ચલાવવા લાગ્યો. થોડા વખત પછી ત્યાં એક નગરવાસી આવી ચઢ્યો. તેને આ એરંડાનું પ્રધાનપણું જોઈ હસવું ઉપજ્યું અને એરંડાનું અભિમાન તોડવા માટે તેણે મુંબઈના વિક્ટોરિયા ગાર્ડનની વાત કરીને કહ્યું, “ અહો પ્રધાનજી, એવા મોટા નગર ખાગમાં કેટલાંએ નજીવાં જેવાં ઝાડો ઉગીને મોટાઈ ખાટી જાય

છે અને તમે આવા મહાન વૃક્ષ થઈને આ ઉજડ ગામમાંજ અંધારામાં પડી રહ્યા છો તે ઠીક નથી. તમે જો તે બાગમાં પધારશો તો તમારું માન અહીંના કરતાં સોગણું વધશે, ત્યાંનો સર્વ ઝાડો તમોને પૂજશે અને નગરવાસીઓ તમારાં વખાણુ કરશે. ” આ ઠઠ્ઠાની વાતને સાચી માની લઈને એરંડાજી તો ખૂબ પુલાયા અને પોતાને તે બાગમાં લઈ જવાની વિનતી તે નગરવાસીને કીધી. તે તેને વિકટોરિયા ગાર્ડનમાં લઈ ગયો; પરંતુ એરંડાએ ત્યાં પોતાની ધારણાથી ઉલટુંજ જોયું. ત્યાંનાં સેંકડો મૃત્યુવાન ઝાડોની શોભા, મોટાઈ અને ગુણો જોઈ તે તદ્દન અંબાવાણો પડી ગયો અને પોતે માની લીધેલી ખોટી મોટાઈ માટે પરતાવા તથા લજવાવા લાગ્યો.

બોધ—ખરેખરા મોટાઓની મોટાઈ જ્યાં સુધી જોઈ નથી, ત્યાં સુધીજ નાનકડા માણસો પોતાને મોટા માની પુલાય છે અને પોતાથી ઉતરતી સ્થિતિના લોકો વચ્ચે રોક માટે છે, પણ તેઓ જ્યારે મોટા માણસના સમાગમમાં આવે છે, ત્યારે ઝાંખા પડી જાય છે અને પોતાના આગલા ખોટા વિચારો માટે શરમાય છે.

કથા ૧૪૯મી.—કોયલનાં બચ્ચાં દબાવી બેઠેલી કાગડી.

કોયલ જાતે સુંદર અવાજવાળી અને મનમોહક છતાં તેનામાં એક ખોડ છે. તે એ કે પોતે મૂકેલાં ઇંડાંને સેવવાની તે કાળજી રાખતી નથી. તેથી વારંવાર કાગડા તે ઇંડાંને સેવીને બચ્ચાં કાઢે છે, જે મોટાં થતાં પોતાની કોયલ જાતમાંજ જઈ મરે છે. એક વાર એક કોયલે વસંતઋતુમાં ઇંડાં મેલ્યાં, પરંતુ પો-

તાના જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે તેને સેવવાની કે જાળવવાની દરકાર ન કરતાં ગમે ત્યાં ફરતી રમતી રહી. એક કાગડી, જેને બચ્ચાંની ઇચ્છા હતી, તેણીના જોવામાં આ ઇંડાં આવવાથી તેણે તેને સેવીને બચ્ચાં કાઢ્યાં. કેટલેક દહાડે આ બચ્ચાંની ખરી મા પેલી કાચલ ત્યાં આવી ચઢી અને પોતાનાં ઇંડાંનાં બચ્ચાં નીકળેલાં જોઇ કાગડી કને તે માગ્યાં. કાગડીએ ગુસ્સે થઇ તુચ્છકારથી કહ્યું, “ હું તને જોળખતી નથી, બચ્ચાં તો મારાં પોતાનાં ઇંડાંમાંથી મેં ઉત્પન્ન કીધેલાં છે, તે હું કદી તને આપીશ નહિ. અહું ખોલી તો હું પી પીખીને મારીજ નાખીશ. ” ગરીબ બાપડી કાચલે ઘણીએ દલીલો કરી, સાબીતીઓ આપી, કાલા-વાલા કર્યા, પણ તે સર્વ વ્યર્થ ગયું અને કાગડીના જોર આગળ કાંઈજ નહિ ચાલવાથી નિરૂપાય થઇને ચાલી ગઇ અને ખેદ કરતી રહી. પણ થોડા વધુ દહાડા ગયા કેડે તેણે પોતાની અભાયખી વચ્ચે જોયું કે તેણીનાં વહાલાં બચ્ચાં કાગડી દબાવી બેઠી હતી તે અણચિંત્યાં ને આપોઆપજ તેણીને આવી મળ્યાં અને પોતાની સાચી માતા જોડે લાડ તથા ગેલ કરવા લાગ્યાં. ઉડવાની શક્તિ આવવાથી તથા પેલી કાગડી એક દિવસ બહાર રોકાયેલી હતી તે તક લઇને તેઓ પોતાની ખરી માતાની પાસે આવતાં રહ્યાં હતાં.

ખોદ્રે—ઉલટા સંતેગો ખનવાને લીધે દેટલીકવાર નખખા ઉપર જખરાનું જોર ચાલે છે અને તેથી એકની મેળવેલી ચીજનો ધણી ખીજે થઇ બેસે છે; એકના પરાક્રમનો કીર્તિ ખીજે ખાઈ જાય છે; એકનું રચેલું લખાણ ખીજાને નામે ચઢે છે; એટલુંજ નહિ પણ દેટલીક વાર તો એકનાં જણેલાં છોકરાં

પણ બીજાનાં થઇ બેસે છે. એ રીતે તરેહવાર અનેથો તથા અન્યાયો દુનિયામાં થાય છે; પરંતુ વખત અને સંજોગો બદલાતાં જેની ચીજ યા કીર્તિ તેને મળ્યા વિના રહેતી નથી.

કથા ૧૫૦મી.—તક ખોવાથી પસ્તાયલો કાગડો.

એક કાગડાના હાથમાં સુકકા રોટલાનો કકડો આવવાથી તે તેને ખાવાનાં ફાંફાં મારતો હતો; તેવામાં તેના એક જાતલાઈએ તેને ખબર આપી કે “ પડોશના વાડામાં સ્વાદિષ્ટ પકવાન પડેલું છે તે જઈ લઈ લ્યો; હું તો મારા પેટપૂરતું તેમાંથી ખાઈ આવ્યો છું.” આ કાગડાએ કહ્યું, “ ઠીક, મારા હાથમાં આવેલો આ સુકકો રોટલો ખાઈ રહીને પછી તે પકવાન ખાવા જઈશ.” પેલા કાગડાએ કહ્યું, “ સુકકો રોટલો પડતો મકીને પહેલું તે પકવાન ખાઈ લ્યો; નહિ તો કોઈ બીજું પ્રાણી તે ખાઈ જશે ને તમે હાથ ચોળતા રહી જશો.” આ ચેતવણીને પત નહિ કરતાં તે કાગડો રોટલો ખાઈ રહ્યા પછીજ પેલા વાડામાંનું પકવાન ખાવા ગયો. પણ તે અગાઉ તો ક્યારની એક સમડી તે ઉડાવી ગઈ હતી; તેથી પોતાની ઢીલ ને બેઠરકારીથી સ્વાદિષ્ટ પકવાન ખાઈ બેસવા માટે કાગડાને બહુજ પસ્તાવો થયો.

બોધ—સારી તક ક્ષયિતજ મળતી હોવાથી ડાહ્યા માણસો તરતજ તેનો લાભ લે છે. રૂડી તક ખોવાથી એક તો તે તકથી મળતો લાભ જાય છે અને બીજું તે માટે પસ્તાવો થાય છે.

કથા ૧૫૧મી.—વાઘ અને દુઃખી બળદ.

એક વગડામાં વાઘ તથા બળદ વચ્ચે મિત્રાચારી થઈ હતી. વાઘ પોતાના બળ વડે સુખી હતો; પણ બળદ તેથી ઉલટીજ રિથિતિમાં—દુઃખી હતો. કેમકે તે શહેરમાંથી હાડમાર તથા દેશનિકાલ થઈ વગડામાં આવી પડેલો હતો અને વગડામાં પણ તેને ખીજાં પ્રાણીઓથી દુઃખોજ ખમવાં પડતાં હતાં. વાઘની મિત્રાચારી તેણે સુખની આશાથી ખાંધી હતી; પણ વાઘ અભિમાની તથા લોભી હોવાથી સામે તેને પીડાકારી થઈ પડ્યો હતો. એક દહાડો બળદ વધુ સંકટમાં આવ્યો, ત્યારે પોતાના મિત્ર વાઘ પાસે આવીને પોતાના મનનો ઉભરો ખાલી કરવાના હેતુથી પોતાના દુઃખની કહાણી કહેવા બેઠો. એવી આશાથી કે વાઘમામા મારી દયા ખાશે અને મને સઘિયારો દેશે, તો તેટલા વડે પણ મારું અર્ધું દુઃખ કપાશે. પણ હજી તો બળદે પોતાની કહાણી અર્ધાં પણ કહી નથી તેટલાંમાંજ વાઘમામા અકળાઈને ખરાડ મારી વચ્ચે બોલી ઉઠ્યા, “ બસ, મિત્ર બસ ! એવા પીંજણથી તો મારો જીવ બગડે છે. તું ‘ દુઃખ દુઃખ ’ શેતું કરે છે ? દુઃખી તો હું છું. આ વનનો રાજા હોવાથી મારે શિર કેટલાં બધાં દુઃખો છે ? પ્રાણીઓપર રાજ ચલાવવાનું દુઃખ ! દરરોજ જીદાં જીદાં પ્રાણીઓ મુલાકાતે કે આવકાર દેવા આવે તેમને સલામ કરવાનું દુઃખ ! સરસ શિકારો શોધવા તથા મારવાનું દુઃખ ! મારી વાઘણ રાણીસાહેબને રીઝવવાનું દુઃખ ! તારા જેવા લુખડીખારસ મિત્રો આવી દુઃખની વાતો કરે તે સાંભળવાનું દુઃખ, ઈત્યાદિ. મિત્ર ! તું ‘ દુઃખ દુઃખ ’ શું કરે છે ? તારાં દુઃખ તો આ મારાં મહાભારત દુઃખો આગળ વટા-

વમાં !” આમ કહી વાઘમામા ગુસ્સાભરે ઉઠી ચાલતા થયા અને બિચારો બળદ દિલાસો મેળવવાને બદલે ઠપકાનું નવું દુઃખ પામી પોતાનાં હિણુભાગ્યને રડતો નિરાશ થઈ પાછો ગયો.

બોધ—દુઃખીનું દુઃખતો તેજ બાળે કે જેના ઉપર દુઃખ વીતેલું હોય. મોટા લોકો ઘણું કરી સુખ તથા મોજમાં ઉછરેલા અને રહેલા હોવાથી તેઓ રંકોનાં દુઃખની પિછાણ કવચિતજ કરી શકે છે. મોજશોખ આડે તેઓ દુઃખીઓની દરકાર કરતા નથી અને ઉલટા પોતાના સુખને દુઃખનું રૂપ આપી પોતાને વધુ દુઃખીઆ બતાવે છે. એવા સ્વાર્થી તથા અભિમાની મોટા માણસો પાસેથી દિલાસો મેળવવાની આશા વૃથા છે.

કથા ૧૫૨મી.—ભૂખ્યો કુતરો અને જમતો માણસ.

એક શખસ ચોકમાં બેસી સ્વાદિષ્ટ ભોજન મોજથી જમતો હતો. એક ભુખથી અર્ધમુઓ થઈ રહેલો કુતરો થોડું ઘણું મળવાની આશામાં તેના તરફ તાક્યા કરતો હતો. પોતાની મોજમાં અડચણ થતી માની તે શખસે તેને હાંકી કહાડ્યો; પણ કુતરો પાછો આવીને ઉભો. એ પ્રમાણે ત્રણ ચાર વાર બનવાથી તે શખસે કંટાળી જઈને એક લાકડાને ટુકડો હાથમાં આવી ગયો તે તેની ઉપર ફેંક્યો. કુતરો તે ટુકડો મુખમાં લઈને તેને ચાટવા તથા કરડવા લાગ્યો. તેથી પેલા શખશે તેને બહુજ ધિક્કારો. કુતરે આંસુ ટપકાવી કહ્યું; નિર્દય મનુષ્ય ! તું મને ના ધિક્કાર; ધિક્કારને પાત્ર તો તું પોતેજ છે. મેં આ ટુકડાને લાકડું જાણીને નહિ પણ તે મારા ભણી તારા ભાણામાંથી એકાદ કેળિયો

ફેંકયો છે એમ સમજીને મ્હોડામાં લીધો હતો. હું ભૂખથી
ગાંડો બનેલો છું અને તેથી મારા તરફ જે કંઈ ફેંકાય તે વસ્તુ
ખાવાના દુકડા સમાનજ લાગે છે. તારામાં જો દયા તથા વિવેક
હોત તો તું તારા ભાણામાંનું એકું પણ નાખીને મારી બળતી
આંતરડીને ઠારત, અને જે પૂર્વના પુણ્યથી આટલું સુખ તને
મળ્યું છે તેને લંબાવવા માટે વધુ પુણ્ય મેળવત.

ખોદ્ય:—ભૂખનું દુઃખ એવું જખરું છે કે જે પણ પ્રાણી
ઉપર તે દુઃખ આવી પડે છે, તેની બુદ્ધિ અને નીતિને ઉતારી
પાડે છે. માટે પરમેશ્વરે જેમને શક્તિ આપી હોય તેમણે ભૂખ્યાં
પ્રાણીઓને તૃપ્ત કરવાં જોઈએ. વળી અપંગ અને અશક્ત માણસો
માટે તેમને નિલાવનારાં સ્થાયી ખાતાં કહાડવા ઉપરાંત જેઓ
કામધંધો નહિ મળવાથી, અનાવડતથી, કુસંગથી, આળસથી કે
ખીજાં કારણોથી દુર્દશામાં આવી પડેલાં હોય; તેમનાં તે કારણ
દૂર થઈને તેઓ સદાને માટે આળસુ-એકા ખાઉ થઈ પડતાં અટકે
તેમ કરવાનો પણ ધનવાનો અને વિદ્વાનોનો ખાસ ધર્મ છે.

કથા ૧૫૩ મી.—આ પુસ્તકના લેખકની.

આ પુસ્તકના લોકપ્રિય લેખક શ્રીયુત ખરશેદજી બમનજી ફરામ-
રોઝ જેઓ ગઈ હોળીના દિવસે તોલેર વર્ષની પાકટ ઉમરે ગુજરી
ગયા છે; તેમના જીવનની હકીકત પણ એક કથાકહાણી જેવીજ હોવાથી
તે અહીં ટૂંકમાં આપી છે.

ખોતાનું આખું જીવન દેશસેવામાં ગાળનાર હિંદના દાદા દાદા

ભાઈ નવરોજી, હિંદના મહાન વ્યાપારી અને લાખખોનું દાન કરનાર શેઠ જમશેદજી નસરવાનજી તાતા, સર દીનશાહ માણેકજી પિટ્ટી અને સર જમશેદજી જીજીભાઈ બાટલીવાળા જેવા નામીયા પુરોના જન્મભૂમિ નવસારી શહેરમાં તેમનો જન્મ થયો હતો.

“ખીરબલ,” “ધકનજી ખીન મકનજી,” વગેરે ઉપનામોથી વર્તમાનપત્રોમાં રમુજી અને ઉપયોગી લેખો લખીને લાખો વાંચકોનાં દિલ જીતી લેનાર અને પોતાના બહોળા જ્ઞાન અને બાહ્યશી વડે ભલભલાને મહાત કરનાર આ ગૃહસ્થ, ગુજરાતી નિશાળનું પણ પુરેપુરું શિક્ષણ મેળવી શક્યા નહોતા.

સંખ્યાબંધ સ્ત્રી પુરો જોમને “પૂજ્ય ધર્મપિતા ખીરબલ” ના માનવંતા નામથી સંબોધવામાં માન સમજતાં, તેવા આ વૃદ્ધ પુરુષના પોતાના પિતા તેમને ત્રણજ વર્ષના મૂકીને ગુજરી ગયા હતા અને તેમનાં માતાએ તેમને ગરીબ હાલત વચ્ચે જન્મતેમ કરીને ઉછેર્યા હતા.

મિત્રોનો તેમને ટોટો નહતો, પણ કેટલાક તો એવાજ મળેલા કે તેમની પાસે નવાંનવાં પુસ્તકો તૈયાર થએલાં જોઈને ભલા ખીરબલને છપાવી આપવાની લાલચ આપીને લઈ જતા, અને કેટલોક વખત ગયા પછી કર્તા તરીકે પોતાનુંજ નામ ડોકી એસાડીને છપાવી દેતા! તેમણે પચીસેક પુસ્તકો લખેલાં, તેમાંનાં ઘણાંક આવીજ રીતે છપાયાં હતાં.

ગરીબાઈને લીધે મહેતાજીની, તેમજ કેટલાંક પ્રેસો અને વર્તમાન પત્રોની તેમણે નોકરી કરેલી અને ખીજી રીતે પણ ઘણા લોકોના પ્રસંગમાં આવેલા; પરંતુ નિરપૃહી, સરલ, ધર્મપ્રેમી અને સાચા બોલા ખીરબલજી લક્ષ્મીના લાલચુ બની બડેખાંઓની ખુશામદ કે હાજીહા કરીને અથવા તો દુનિયાઈ દુશ્મિયારીના પકડામાં રહેલા જીવપ્રપંચાદિનું સેવન કરીને પૈસાદાર બનવા મથ્યા ન હતા. પોતાના સોબતીઓને લાખોપતિ બની ગયેલા જેવા છતાં સદાચારી સાદા જીવનમાં અને

લોકહિતાવહ લખાણોની લખાપદીમાંજ તેઓ મસ્ત રહેતા.

સુખાર્થનાં હવાપાણી આગળ જતાં માફક ન આવવાથી તેઓ પાછા નવસારી આવી રહ્યા. અહીં આંખોમાં વ્યાધિ થઈ આવવાથી સુખાર્થ જઈ વાદકાંપ કરાવી; પણ ત્યાં એકવાર ટ્રામગાડીમાંથી ઉતરતાં પડી ગયા અને પગપર પૈડું ફરીવળતાં હાડકું ભાગી જવાથી લુટણ નીચેનો ભાગ કપાવી નાંખવો પડ્યો.

જીવનના છેલ્લા અઠવાડીઆમાં ઇન્દ્રિયોન્ઝાના વ્યાધિથી પટકાઈ પડીને અશક્ત બન્યા, ત્યાં સુધી તેઓએ વર્તમાનપત્રોમાં હસાવનારા, નિડર અને સચોટ લેખો લખવાનું કામ બહુ સારી લાયકાત સાથે બજાવ્યા કૃત્યું હતું.

કેટલીકવાર આવા સદ્ગુણી માણસોને દુઃખ ખમતા જોઈને કોઈએ અવગું સમજવા જેવું નથી. દરેક માણસની હાલની સારી નરસી દશા તેનાં પૂર્વ કર્મને લીધેજ હોય છે. એવાં દુઃખ ભોગવી પાપને ક્ષીણ કરવા સાથે જેઓ સારા આચરણથી રહે છે, તેઓ આંતરિક શાંતિ પૈસાદારો કરતાં પણ વધુ ભોગવવા સાથે પોતાના ભાવી શરીરને અને અમાપ જીવનને પણ બહુજ ઉમદા અને સુખદાયક બનાવે છે. જૂઠ પ્રપંચથી બીજના હક અને સુખને ભોગે વૈભવ મેળવનારાઓ અંતરમાં સદા અશાંત રહેવા ઉપરાંત પોતાના ભાવી લાંબા જીવનમાં કાંટા વેરીને તેને દુઃખમય બનાવે છે. માટે એવા બહારથી સુખી જેવા દેખાતા પ્રાપંચિક જીવન કરતાં નિર્ધનતા અને સાદાર્થ પૂર્વકનું નીતિ-માન અને ધાર્મિક જીવનજ હજાર દરજ્જે સાફ છે. કહેવત છે કે “જેનું છેવટ સાફ તેનું બધુંજ સાફ.”

સુખોદક નીતિકથા સમાપ્ત.

પહેલી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના:-લેખકની.

આ પુસ્તકમાં રજૂ થયેલી વાર્તાઓ (ફિબલ્સ) લખવાનો વિચાર, આગળથી કશીપણુ ધારણા રાખ્યા વિના માત્ર એકદં જે અચાનક સંજોગોથી ઉત્પન્ન થયો હતો. એ મધ્યેની “ માંકડ અને કીડી ” વાળી બીજી કથામાં જણાવેલો બનાવ, પોતા ઉપર વિચારી, તેમજ “ માર ખાઈ દમ કસનાર કુતરો ” એ મથાળાંવાળી ત્રીજી કથાનો બનાવ નજરે જોવામાં આવ્યાથી, પ્રથમ એ બંને કથાઓ આપોઆપ લખાઈ અને તે ઉપરથી બીજી નવી કથાઓ લખવાની જણાસા ઉત્પન્ન થઈને તે “ તાતીઆગ ” માં ઉપરાછાપરી લખાતી ચાલી. એ લખાણુ સન ૧૮૯૨ ના જૂન માસમાં શરૂ થઈ ૧૮૯૩ ના માર્ચ માસ સુધી એકસરખી રીતે ચાલુ રહ્યું હતું, અને એ મુદતમાં આ પુસ્તકમાંની લગભગ સઘળી કથા લખાઈ ગઈ હતી. માત્ર થોડીક તે પછી પ્રસંગોપાત લખાઈ હતી. એ કથાઓ મધ્યેની ઘણીખરી કલ્પનાથી ઉપજીવી કાઢેલી, કેટલીક અંગત અનુભવના આધારે રચેલી અને બીજી કેટલીક ખાસ રીતે નીતિબોધ આપવાના હેતુથી લખેલી છે. બીજી કેટલીક કથાઓ તકરારી તથા મતભેદની જણાયાને લીધે પાછળથી કાઢી નાંખવામાં આવી છે; કારણુ આ પુસ્તકને મુખ્યત્વે આ છેલ્લાં જણાવેલાં કારણુથીજ આ પુસ્તકની ભાષા શુદ્ધ છતાં અતિશય સરળ તથા સહેલી રાખવાની ખાસ સંભાળ લેવામાં આવી છે, કે જેથી બાળકો પણ તે વાંચી સમજીને કથાઓથી મજતી ગમત, તથા તેના નીતિબોધથી મજતી ચાનકનો લાભ લઈ શકે. વધુ કથાઓ લખવા માટે હજુ બીજી નોંધો તૈયાર છે; અને જો આ અદના કોરોશ વાંચકવર્ગ તરફથી ઉત્તેજન તથા પ્રસન્નતા પામશે, તો તે ઉપરથી આ પુસ્તકનો બીજો ભાગ રચવા તથા પ્રગટ કરવાનો પ્રસંગ મળી શકશે; એટલુંજ નહિ, પણ આ ઉપરાંત બીજાં વાર્તા, નાટક તથા કવિતા વગેરેનાં રચેલાં નવાં પુસ્તકો તૈયાર છે, તે પણ પ્રસિદ્ધ કરવાને ઉત્તેજન મળશે.

તમારાં બાળકોનાં મનપર ઉમદા વિચારોનું અમૃત સં
તેમને સદ્ગુણી, બુદ્ધિમાન અને આજ્ઞાંક્તિ બનાવવા

બાળ ગ્રંથાવલિનાં પુસ્તકો.

સદ્ગુણી બાળકો મુંબઈ તથા વ
કેળવણી ખાત
નામ લાયક
મં

બાળકોએ પ્રાણ સાટે પણ પરોપકાર, સ્ત્ર
આજ્ઞાપાલન, ક્રદ્યંત્રેમ વગેરે સદ્ગુણો દર્શાવી આપના. :
સાચા બનાવોનો સંગ્રહ. ચોથી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૯૨, ૨.

બાળકોની વાતો. વડોદરાના કેળવણી
ખાતાનાં ઈનામ લાયક
ચેરી ખાતે મંબુર.

સ્વદેશ પ્રેમ, હસર, વડીલો પ્રત્યે કરજ, વિદ્યભ્યાસ, ખર્ચ, વગેરે
બાળકોના રસિક વાનચિત્ર રૂપે ૨૧ પાક. ચોથી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૨૦, ૧૨૧

બાળસુખોધ. મુંબઈ તથા વડોદરાના કેળવણી
વખી ખાતાના ઈનામ લાયક
ખાતે મંબુર.

મહાબારત, રામાયણ, બાળવત પ્ર. માંથી વિવિધ પ્રસંગો, વાર્તાઓ
અને દ્રશ્યો રૂપે શામિક શિક્ષણ ચોથી અ.વૃત્તિ. પૃષ્ઠ ૧૨૧, ૧૨૦

સુખોધક નીતિ

જુદા જુદા પ્રાણી પદાર્થોને લાગુ પા. ૧૫૩ નાની
નાની, રમુજ અને બોધકાયક વાર્તાઓ. પૃષ્ઠ ૨૧૨, ૧૨૩

સસ્તું સાહિત્ય વર્ધન કાર્યાલય મુંબઈ નં. ૨ અને અમદાવાદ

